Turgut Özakman

1881 - 1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi

Açıklamalar, kaynaklar, temel belgeler ve devrim yasaları

2. basım

Bilgi

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ : 126
Birinci Basım Haziran 1999

TURGUT ÖZAKMAN 1881-1938
Atatürk,
Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi
Açıklamalar, kaynaklar,
temel belgeler ve devrim yasaları
Genel kronolojiye ek olarak özet devrim tarihi ile özet Atatürk kronolojisi
BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni: fahri karagözoğlu
baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık
ticaret Itd. şti.
telf 384 34 35 - 384 34 36 - 384 34 37

İÇİNDEKİLER
I. ÖNSÖZ 7
II. KRONOLOJİ ...9
Birinci Bölüm (1881 -29 Ekim 1918) 9
İkinci Bölüm (30 Ekim 1918-18 Mayıs 1919) 36
Üçüncü Bölüm (19 Mayıs 1919-22 Nisan 1920) 62
Dördüncü Bölüm (23 Nisan 1920-28 Ekim 1923) 107
Beşinci Bölüm (29 Ekim 1923-21 Kasım 1938) 200
III. ÖZET KRONOLOJİ 273
(1911-21 Kasım 1938)
IV. EKLER 305
1. Atatürk'ün Enver Paşa'ya raporu 305
2. Wilson İlkeleri 307
3. Mondros Mütareke Anlaşması 309
4. Atatürk'ün A. İzzet Paşa'ya yolladığı yazılardan
bazı bölümler 313
5. Barış Konferansı 315
6. Vahidettin ve Damat Ferit'in manda önerisi 315
7. Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkanlar 317
8. Misak-ı Milli 318
9. Vahidettin ile Meclis Kurulunun görüşmesinin metni 319

10. Vahidettin'in Damat Ferit'i görevlendirme yazısı 321
11. Sevres'in özeti ve Üçlü Anlaşma hakkında özet bilgi 322
12. Wilson'un saptadığı Ermenistan sınırları 325
13. Birinci İnönü Savaşı komutanları 326
14. ikinci İnönü Savaşı komutanları..; 326
5

15. Kütahya-Eskişehir Savaşları komutanları 327

16. Sakarya Savaşı komutanları 327
17. Büyük Taarruz komutanları 328
18. Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu 329
19. Yüzellilikler listesi 331
20. Takrir-i Sükûn (Huzuru Koruma) Kanunu 335
21. Şeyh Sait ve Şeyh Şemseddin'in konuşma ve ifadelerinden bazı parçalar 336
22. Şapka İktisası (Giyilmesi) Hakkında Kanun 339
23. Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine (Kapatılmasına) ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına (Yasaklanmasına ve Kaldırılmasına) Dair Kanun 340
24. Beynelmilel Erkamın (Milletlerarası Rakamların) Kabulü Hakkında Kanun 341
25. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun 342
26. Atatürk ve Demokrasi 344
27. 10'ncu Yıl Nutku... 346
28. Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun 348
29. Bazı Kisvelerin (Giysilerin) Giyilemeyeceğine Dair Kanun.. 349
30. Atatürk'ün vasiyetnamesi 350
31. Doktor raporu..... 351
32. İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün beyannamesi 351
V. ÖZEL EK 361
Kısa Atatürk Kronolojisi
VI. KAYNAKÇA 385
VII. AD, YER VE KONU DİZİNİ 389

I
ÖNSÖZ

Bu çalışma için esas olarak, daha önce yayımlanmış krono-lojilerden yararlandım. Ayrıca çeşitli kaynaklardan derlediğim bilgilere ve gerektikçe yorum, uyarı ve ayrıntılara da yer verdim.
1881-1938 arasındaki 57 yıllık yoğun dönem, beş bölüme ayrılmıştır. 'İçindekiler' bölümünde, bu bölümlerin kapsadığı sü¬reler gösterilmiştir.
Birçok konuya ve sürece, ancak başlıca olaylar ve aşama¬lar belirtilerek kısaca değinilebilmiştir. Bu nedenle, daha geniş bilgi edinmek isteyecekler için kolayca bulunabilecek, güvenilir, objektif birkaç kitaba gönderme yaptım. Bunlar arasında 'Vahi-dettin, M. Kemal ve Milli Mücadele' adlı kitabım da yer alıyor. Atatürk ve Milli Mücadele hakkındaki yalanları, yanlışları ve yut-turmacaları topluca ele alan başkaca bir çalışma olmadığı için bu yola istemeden başvurmak zorunda kaldım; hoş görüleceği¬mi umarım.
Dönemin resmini görmeye yararlı olacağı düşüncesiyle, ay¬nı zaman dilimi içindeki bazı dünya olayları ile dönemin özelliği¬ni belirten bazı ayrıntılara ve sayılara da yer verdim.
Her yılın başında o yılla ilgili bazı kültür olayları ve ekono¬mik gelişim yansıtılmış, bu arada ancak başkentin gelişimini be¬lirten birkaç karakteristik mimari çalışmaya değinilmiştir. O yıl¬larda Anadolu'nun birçok yerinde özenli okul, halkevi ve kamu

binalarının yapılıp hizmete girdiklerini söylemeliyim. 1923 yılın¬da Türkiye'de irili ufaklı 140 fabrika bulunuyordu; bu sayı 1933'te 2.317'ye ulaşmıştır. Bunlardan da ancak önemlilerine değinilebilmiştir.

Kitapta, ayrıntılı kronolojiden ayrı olarak, 1911-1938 döne¬miyle ilgili, Türkiye'ye ilişkin başlıca olayları ve Atatürk Devrimini ana çizgileriyle gösteren bir de Özet Kronoloji bulunmaktadır. Bu pratik kronoloji renkli sayfalara basılmıştır. Öğrenciler ve günlük gereksinimler için yararlı olacağını sanıyorum.
Temel ve gerekli bazı belgeler ile anayasa güvencesi altın¬da bulunan (madde 174) bütün devrim yasalarının metinleri 'Ek¬ler' bölümündedir. Eklerin konuları ve sayfaları, 'İçindekiler' bö¬lümünde belirtilmiştir.
Eklerin sonunda, yine renkli sayfalara basılmış, özet bir Atatürk Kronolojisi de yer almaktadır.
Kaynakça bölümünde, yalnız yararlanılan kaynaklar değil, genç okurlara yardımcı olmak amacıyla, Batılıların 'Türk Mucize¬si' diye adlandırdığı Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi ile ilgili ba¬zı temel, genel ve yararlı kitaplar da gösterilmiştir.
Başlıca kişi, yer, olay ve tarihlerin kolayca bulunabilmesi için 'Dizin' geniş tutulmuş; yalnız sayfa sayısı belirtilmekle kalın¬mamış, gerektikçe içerdikleri konular da açıklanmıştır.
Bu kitapçık, kuru bir tarih çizelgesi olarak da okunabilir; sı-fırdan başlayarak, bin türlü iç ve dış engeli, oyunu, tuzağı, yok-sunluğu ve yoksulluğu adım adım aşıp zafere ulaşan; aydınlan¬mayı yani aklın ve vicdanın özgürlüğünü sağlayan; yalnız maddi kalkınmayı değil, sanat, kültür, hukuk vb. alanlarda da kalkınma¬yı amaçlayan, 18 yılda başarılmış, benzersiz bir mücadelenin, devrimlerin ve kalkınma çabalarının satırbaşlarından oluşan he-yecanlı bir roman gibi de.
Sevgi ve saygılarla. Turgut Özakman

II
ATATÜRK, KURTULUŞ SAVAŞI VE CUMHURİYET KRONOLOJİSİ
BİRİNCİ BÖLÜM 1881 - 29 Ekim 1918
1881 Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'te dogması.
(Babası Ali Rıza Efendi [1839-1888], annesi Zü-beyde Hanım [1857-1923), kız kardeşi Makbule [Atadan])
[Genel bilgi için: Tek Adam', Ş.S. Aydemir; 'Çan-kaya', F.Rıfkı Atay; Meydan Larousse, 1.C., s.799 vd.; Ana Britannica, 2.C., s.488 vd.]
1886 Atatürk'ün ilk öğrenime başlaması.
1888 Namık Kemal'in ölümü.
1889 Namık Kemal'in 'Tarih-i Osmani'sinin yayımlan-ması.
1893 Atatürk'ün Selanik Askeri Rüştiyesi'ne (ortaokulu-
na) girişi.
1895 • Manastır Askeri İdadisi'ne (lisesine) girişi.
• Lumiere kardeşlerin Paris'te yaptıkları gösteriy-le sinemanın başlaması.
1897 • Türk-Yunan savaşı.
[Savaşı Osmanlı Devleti kazanır ama barış ma-sasından zararla kalkar.]

• H.Ziya Uşaklıgil'in 'Mai ve Siyah' romanının ya¬
yımlanması.
1899 • Atatürk'ün Harp Okuluna (İstanbul) girişi.
• H.Ziya Uşaklıgil'in 'Aşk-ı Memnu' romanının
yayımlanması.
1900 • Tevfik Fikret'in şiirlerinin ('Rübab-ı Şikeste') ya-
yımlanması.
• Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerinin (Türkçe Şiirler') yayımlanması.
• Darülfünun'un (üniversitenin) açılması.

[İlk üniversite 1863'te açılmışsa da iki yıl sonra kapatılır, 1870'de bir daha açılır, iki yıl sonra yine kapatılır. 1900'de açılan üniversite, yarı medrese-yarı üniversite olarak, türlü yoksunluklar içinde varlığını sürdürecektir.]

• İngiliz İşçi Partisi'nin kurulması.

1901 İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın ölümü.

1902 • Atatürk'ün teğmen rütbesi ile Harp Okulunu bitirmesi ve Harp Akademisine girişi.

• II. Abdülhamid'in Bağdat demiryolunun yapım imtiyazını Almanlara vermesi.

• Paris'te I. Jöntürk Kongresi.

1903 • Wright kardeşlerin ilk uçuşu gerçekleştirmeleri.

• İngiltere'de Kadınların Sosyal ve Politik Birli-ği'nin kurulması.

• Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün kurulması.

1904 • İngiltere ve Fransa arasında Entente Cordiale'in (dostluk anlaşmasının) imzalanması.

• Rus-Japon Savaşı'nın başlaması.

1905 • Atatürk'ün Kurmay Yüzbaşı olarak Akademiyi bitirmesi ve staj için 5. Ordu (Şam/Suriye) em-rine atanması; Şam'da Vatan ve Hürriyet adlı gizli cemiyeti kurması.

• Potemkin zırhlısındaki denizcilerin isyan etme¬si. (28 Haziran)

• Ermeni komitecilerin Yıldız camisinde II. Ab-dülhamit'e suikast girişiminde bulunmaları. (21 Temmuz)

• Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi.

• Galatasaray Kulübünün kurulması.

1906 • İngiltere'de genel seçimleri ilk kez liberallerin ka¬zanması.

1907 • Atatürk'ün 3. Orduya atanması (Manastır/Selanik); gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olması.

• Paris'te II. Jöntürk Kongresi.

• Fenerbahçe Kulübü'nün kurulması.

1908

23 Temmuz İkinci Meşrutiyet'in ilanı.

5 Ekim Özerk Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi.

6 Ekim Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i topraklarına katma kararı alması.

27 Ekim Özerk bir Osmanlı ili olan Girit'in Yunanistan'a katıldığını açıklaması.

Kasım 1908 İlk Türkçü dernek olan Türk Derneği'nin kurulması.

1908

3 Kasım R.Baden-Powel'ın izciliği kurması.

1909

13 Ocak Atatürk'ün Selanik II. Redif Tümeni Kurmay Başkanlığına getirilmesi.

13 Nisan İstanbul'da 31 Mart gerici ayaklanmasının başla¬ması.

[Osmanlılarda geçerli olan tarihle miladi tarih ara¬sında 12/13 gün fark vardır. Bu fark 1917'de gide¬rilecektir. / 31 Mart'la ilgili bilgi için: 'Şeriatçı Bir Ayaklanma', Sina Akşin.]

15 Nisan Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastırmak üzere İstanbul'a yürüyüşe geçmesi.

[Hareket Ordusu'nun Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Başkanı Atatürk'tür. / Bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', T.Özakman, s.87-90.]
22 Nisan Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu'nun ko-mutanlığını üzerine alışı.
24 Nisan Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi.
27 Nisan Meclislerin aldığı ortak karar sonucu, II. Abdülha-mit'in tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Re-şat'ın getirilmesi.
30 Nisan İsyanın kesin olarak bastırılması.
22 Mayıs Atatürk'ün Selanik'e dönüşü.
22 Eylül Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetinin 2. Büyük Kongresi.
[Bu kongreye katılan Atatürk, 'ordunun siyasetten uzak durması, siyaset ile uğraşacak olanların or¬dudan ayrılması' görüşünü savunur. İttihat ve Te¬rakki ileri gelenleri bu görüşü paylaşmazlar. Ata-

1909
türk Cemiyetten uzaklaşarak kendini askerliğe verir.]
2 Aralık Bundan böyle İstanbulluların da askere alınacağı-nın açıklanması.
* * *
1910
Eylül Kazım Özalp anlatıyor: "Subayların giyimleri ger-çekten çok kötü idi. Özellikle püskülü kopuk, kalı¬bı bozuk fesler, disiplinli bir subay giyimine hiç yakışmıyordu. Mahmut Şevket Paşa, 'Bu serpuş (başlık) işine bir çözüm bulunmalıdır' görüşünü or¬taya attı ve fikrimizi sordu. M.Kemal hiç bekleme¬den, 'şapka kabul edilmelidir' cevabını verdi. (..) M.Şevket Paşa'ya göre bu atılım çok cazip olmak¬la beraber, tepki uyandırabilirdi.. belki bir geçiş yapmak daha faydalı olacaktı. Uzun tartışmalar yaptık. Sonuçta subaylar için kalpak, erler için kumaştan yapılmış siperliksiz başlıklar uygun gö¬rüldü. En azından orduyu festen kurtaracaktık. Kahverengi kalpak giymeye karar verdik.
M.Kemal'e göre bu bir yarım tedbirdi, ancak bir geçiş olabilirdi. 'Bir gün gelecek, asker, sivil hepi¬miz şapka giyeceğiz' diyordu."
• Atatürk'ün Picardie manevralarını izlemek üze-re Fransa'ya gönderilmesi.
4 EkimPortekiz'de cumhuriyetin ilan edilmesi. '
* * *
1911
1 Haziran Türk Hava Kuvvetleri'nin kurulması.

1911
3 Temmuz Türk Ocağı'nın kuruluşu.
29 Eylül İtalyanların Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ve Trablus'a (bugünkü Libya) saldırması.
15 Ekim Atatürk'ün İtalyanlara karşı savaşmak üzere gönül-lü olarak, takma adla ve bazı arkadaşlarıyla birlik¬te İstanbul'dan ayrılışı.
21 Kasım Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin kurulması.
[Hürriyet ve İtilaf, İngiliz işbirlikçisi, din istismarcı¬sı, karanlık, karışık bir partidir. Vahidettin ve Da¬mat Ferit ile bu parti arasında dayanışma vardır. / Bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s.39-40.]
27 Kasım Atatürk'ün binbaşılığa yükselmesi.
15 Aralık Amudsen'in Güney Kutbu'na ulaşması.

* * *
1912
• İzmir'de Karşıyaka Spor Kulübü'nün kurulması. • Titanic gemisinin batması. (15 Nisan 1912)
12 Şubat Çin'de cumhuriyetin ilan edilmesi.
24 Nisan İtalya'nın 12 Adaları işgale başlaması. [İşgal 20 Mayısta tamamlanacaktır.)
15 Temmuz İngiltere'de Sosyal Sağlık Sigortası Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.
8 Ekim Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi;
Balkan Savaşı'nın başlaması. (18 Ekim 1912'de Yunanistan ve Bulgaristan, 20 Ekim 1912'de de
14

1912
Sırplar Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edecekler-dir.)
[Balkan Savaşı hakkında bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', Prof. Dr. Şerafettin Turan, 1.C., s. 29 vd.]
24 Ekim Atatürk'ün İstanbul'a dönmek üzere Trablus'tan
ayrılması.
29 Ekim • Bulgar saldırısı üzerine Osmanlı kuvvetlerinin
Çatalca'ya çekilmesi.
• Sadrazamlığa Kamil Paşa'nın getirilmesi.
8 Kasım Selanik'in teslim olması.
[Selanik'i hiç savunmadan Yunan ordusuna tes-lim eden Komutan' Ali Nadir Paşa emekli edilir. İs¬tanbul hükümeti bu emekli paşayı 1919'da Yunan çıkarmasından önce, İzmir'deki XVII. Kolordu Ko¬mutanlığına atayacak, o da yine tek kurşun atma¬dan İzmir'i Yunanlılara teslim edecektir.]
20 Kasım Atatürk'ün İstanbul'a gelişi.
25 Kasım Gelibolu-Bolayır'da bulunan Bahr-i Sefid (Akde-
• niz) Kolordusu Harekât Şubesi Müdürlüğüne atan¬ması.
[Komutan Fahri Paşa, Kurmay Başkanı Binbaşı Fethi Okyar]
29 Kasım Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi.
3 Aralık Mütareke (Yunanistan ve Karadağ katılmamıştır.)
16 Aralık Londra'da barış görüşmelerine başlanması.
* * * 1913
J.J.Rousseau'nun 'Contrat Social' adlı eserinin Türkçe çevirisinin yayımlanması.
15

1913
[Atatürk'ün dikkatle okuyup işaretlediği eserlerden biri de budur. Bu konuda geniş bilgi için: 'Ata¬türk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Dü¬şünürler, Kitaplar', Prof.Dr. Şerafettin Turan.]
6 Ocak Barış görüşmelerinin kesilmesi.
23 Ocak İttihatçıların Kamil Paşa'yı sadrazamlıktan silah
zoruyla uzaklaştırmaları ve yerine Mahmut Şevket Paşa'yı getirmeleri. (Bâb-ı Âli baskını)
[Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 33.]
3 Şubat Bulgarların savaşı yeniden başlatması.
[Birinci Balkan Savaşı'nın ikinci aşaması başlar.]
8 Şubat Bolayır kesiminde Bulgar ordusuna taarruz edil-
mesi, Şarköy'e çıkarma yapması beklenen X. Ko¬lordunun gecikmesi yüzünden taarruzdan bir so¬nuç alınamaması.
[Geciken Kolordunun Komutanı Hurşit Paşa, Kur-maybaşkanı Enver Bey'dir (ilerde Enver Paşa).]
4 Mart Wilson'ın ilk kez ABD Başkanı seçilmesi.
6 Mart Yanya'nın Yunan kuvvetlerine teslim olması.

26 Mart Edirne'nin Bulgar kuvvetlerine teslim olması.
22 Nisan Işkodra'nın Karadağlılara teslim olması.
30 Mayıs Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında Londra Barış Antlaşması.
[Rumeli ve Batı Trakya Osmanlı yönetiminden çı¬kar; Edirne Bulgaristan'a bırakılır.]
11 Haziran Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın İttihat ve Te-
rakki muhaliflerince öldürülmesi.
[Bu olay nedeniyle 3 kişi asılır, Hürriyet ve İtilafçı-ların bir kısmı tutuklanır, bir kısmı yurt dışına ka¬çar.]
12 Haziran Sait Halim Paşa'nın Sadrazam olması.
30 Haziran Bulgaristan'la öteki Balkan Devletleri arasındaki
16

1913
anlaşmazlığın büyümesi sonucu, 2. Balkan Sava-şı'nın başlaması.
[Bulgaristan ile Sırplar-Yurıaniılar ve Romanya
arasında.]
21 Temmuz Bu savaştan yararlanan Osmanlı Devleti'nin ordu-yu harekete geçirmesi, Edirne ve Kırklareli'nin geri alınması.
10 Ağustos Balkan Devletleri arasında Bükreş Barış Antlaş-ması.
29 Eylül Osmanlı-Bulgar İstanbul Barış Antlaşması.
[Edirne Türkiye'de kalır.]
27 Ekim Atatürk'ün Sofya Ataşemiliterliğine, Fethi Ok-
yar'ın Sofya Elçiliğine atanması.
[Kazım Özalp özetle şöyle yazıyor: "Mustafa Ke-mal Sofya'ya Ataşemiliter olarak giderken bana İstanbul'da, 'Bu hanedandan memlekete hayır yoktur. Diktatörlük milletleri mesut ve müreffeh kılmaz. Devletin esasını Cumhuriyet prensipleri¬ne göre hazırlamak lazım,' dedi."]
14 Kasım Osmanlı-Yunanistan Atina Barış Antlaşması.
[İmroz ve Bozcaada dışındaki bütün adalar Yuna¬nistan'a; 12 Ada İtalya'ya bırakılır. 14 Mart 1914'te Sırbistan'la da İstanbul Barış Antlaşması yapılır.]
14 Aralık Alman Askeri Islah Kurulu'nun İstanbul'a gelmesi. [Kurul Başkanı General Liman von Sanders'tir.]
1914
Fuat Uzkınay'ın, ilk belgesel Türk filmi 'Ayastefa-nos'taki (Yeşilköy'deki) Rus Abidesinin Yıkılışı'nı çek¬mesi. (14 Kasım 1914)
17

1914
3 Ocak Albay Enver Bey'in paşalığa yükseltilerek Harbiye
Nazırı yapılması.
1 Mart Atatürk'ün yarbaylığa yükselmesi.
28 Haziran Avusturya Veliahtı Ferdinand ve eşinin, bir Sırplı tarafından Saray Bosna'da öldürülmesi.
[Bu arada Balkan Savaşı'ndan alınan derslere gö¬re ordu yeniden düzenlenir, politikadan arındırılır, okuyup yazması olmayan ya da yetersiz komu¬tanlar ve subaylar (1.100 kişi) tasfiye edilir, komu¬ta kadrosu gençleştirilir, eğitim ve moral yükselti¬lir. İngiltere'ye iki modern savaş gemisi ısmarlanır ve parası peşin ödenir (Sultan Osman ve Reşadi¬ye).]
28 Temmuz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbis¬tan'a savaş ilan etmesi.
31 Temmuz Rusya'nın ve Fransa'nın seferberlik ilan etmesi.

[Almanya 1 Ağustosta Rusya'ya, 3 Ağustosta Fransa'ya, 4 Ağustosta Belçika'ya savaş ilan eder; aynı gün İngiltere de Almanya'ya savaş ilan eder ve Birinci Dünya Savaşı başlar. 4 yıl, 3 ay, 14 gün sürecek, 14 ülke katılacak, 40 milyon ölü ve yaralı verilecektir.]

2 Ağustos • Osmanlı Devleti'nin genel seferberlik ve sıkıyönetim ilan etmesi.

[Osmanlı kuvvetleri: 4 ordu ve 11 kolordu, ayrıca bazı tümenler ve birlikler. Savaş ilerledikçe yeni ordular ve birlikler kurulacaktır.]

• İngiltere'nin, Türkiye'nin parasını ödediği iki gemiye el koyması ve Türklere teslim etmeme¬si.

• Almanya ile ittifak anlaşması imzalanması.

[Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 38 vd.]

4 Ağustos Enver Paşa'nın Başkomutan Vekili olması.

5 Ağustos Enver Paşa ile Alman Büyükelçisinin, İngiliz filo-

sunun izlediği Goeben ve Breslau adlı Alman sa-vaş gemilerinin Türkiye'ye gelmesine karar vermeleri.

11 Ağustos Gemilerin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girmesi.

[Osmanlı Devleti bu iki gemiyi satın aldığını ilan ederek, ilkine Yavuz, ikincisine Midilli adını verdi. Alman Amirali Souchon donanma komutanlığına getirildi.]

16 Ağustos Almanların Belçika'ya girerek Liege'i alması.

20 Ağustos Almanların kuzeyden Fransa'ya taarruz etmesi.

26 Ağustos Almanların Tannenberg'te Rusları yenmesi.

4 Eylül Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırdığını açıklaması.

[Bu haklı kararı, hiçbir büyük devlet kabul etmez. Anlaştığı Almanya bile protesto edecektir.]

12 Eylül Çanakkale Boğazı girişine mayın dökülmesi.

27 Eylül Boğaz'ın kapandığının ilan edilmesi.

29 Ekim Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e açılan donanmanın Sivastopol, Odesa, Kefe ve Novo-rossisk limanlarına ve Rus donanmasına ateş açması.

1 Kasım • Rus ordusunun Doğu Anadolu'da sınırı geçmesi.

• İngiliz donanmasının Akabe'yi (Basra) topa tut-ması.

[Daha sonra İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne resmi olarak savaş ilan edeceklerdir. İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener bir açıkla-ma yapar: "Türkiye'yi yok edinceye kadar savaşa¬cağız!" Osmanlı kuvvetleri yedi cephede birden savaşacaktır.]

3 Kasım • İngilizlerin Basra Körfezi'ne kuvvet çıkarması ve kuzeye doğru yürümeye başlaması.

• İngiliz-Fransız birleşik donanmasının Çanakkale Boğazı giriş tahkimatını bombardıman etmesi.

7 Kasım İtilaf Devletlerine karşı cihat ilan edilmesi.

[Hemen hiçbir Müslüman millet ve devlet, cihat davetine katılmaz. Buna karşılık birçok Müslüman Hindli ve Kuzey Afrikalı, İngiliz ve Fransızların emrinde Osmanlı ordularına karşı savaşacaklar¬dır.]

22 Kasım İngiliz 6. Tümeninin Basra'yı işgali.

14 Aralık Ruslarla Sarıkamış Savaşı.
[Enver Paşa'nın komuta ettiği bu kış savaşı bir ay sürecek, başlangıçta bazı başarılar elde edilecek fakat ordu 78 bin kişi' kaybedecek ve geri çekil¬mek zorunda kalacaktır. Sert kış koşulları içinde Allahüekber Dağlarını geçmeye çalışan 40.000 askerden sadece 3.000 kadarı sağ kalmıştır.]
17 Aralık Mısır'da İngiliz yönetiminin ilan edilmesi.
1914 sonu Atatürk'ten Salih Bozok'a mektup: "Ben Almanla¬rın bu harpte muzaffer olacaklarına katiyen emin değilim. (..) Bir vazifeye atanmam için Harbiye Nazırına yazdım, (..) bir kıtanın başında bulunmak istediğimi bildirdim."
1915

14 Ocak

° Tevfik Fikret'in ölümü. (19 Ağustos 1915) ° Albert Einstein'ın 'izafiyet (görecelik) teorisi'ni açıkla-ması.
Osmanlı ordusunun 1. Süveyş Kanalı Seferine başlaması.

20

1915
[Bu sefer, 43 gün sürmüş ve sonuç alınamamış-tır.]
15 Ocak İngiliz Dışişleri Bakanı Grey'in, Yunanlıları kazan-
mak için Yunan hükümetine gönderdiği nota ile İzmir ile ard bölgesinin Yunanistan'a verilebilece¬ğini' bildirmesi.
[Yunan Kralı Konstantin, bu vaade rağmen sava¬şa katılmak istememiştir. Başbakan Venizelos, Selanik'te bir karşı-hükümet kurar. Kralcılarla Ve-nizeloscular, Atina sokaklarında savaşırlar. So¬nunda Kral Konstantin, oğlu Aleksandros lehine tahttan çekilmek zorunda kalır. Venizelos Ati¬na'ya döner. Yunanistan 6 Ocak 1917'de savaş katılır.]
2 Şubat Henüz kuruluşu tamamlanmamış olan 19. Tümen
Komutanlığına (Tekirdağ) atanan Atatürk'ün Te-kirdağ'a gelmesi ve tümenini kurmaya başlaması.
19 Şubat İngiliz ve Fransız birleşik donanmasının Boğaz gi-rişindeki ve orta kesimdeki tabyaları tahrip etme¬leri ve aynı amaçla karaya bir miktar asker çıkar¬maları.
[Birleşik donanma 17 Marta kadar Çanakkale tabyalarını gece ve gündüz 35 kez bombalaya-caktır.]
25 Şubat 19. Tümenin kuruluşunun tamamlanması ve tü-
menin Gelibolu Yarımadası'nın doğu kıyısındaki Maydos (Eceabat)'ta görevlendirilmesi.
18 Mart İtilaf Devletleri birleşik donanmasının Çanakkale
Boğazını denizden geçmeye çalışmaları ve yenile¬rek geri çekilmeleri.
[Amiral J. de Robeck komutasındaki İtilaf Donan¬ması Çanakkale Boğazı'nı 7 saat süreyle ateş al¬tında tutacak, Nusret mayın gemisinin gizlice dö¬şediği mayınlar ve kıyı topçularının etkili ateşi al-
21

1915
tında, kuvvetinin üçte birini yitirerek geri çekile-cektir:
Çanakkale deniz zaferi!
18 Martın kahramanı, Müstahkem Mevki Komuta¬nı Cevat Çobanlı Paşa'dır.]
24 Mart Çanakkale'de 5. Ordunun kurulması ve Komutan-
lığına Alman Liman von Sanders Paşa'nın getiril-mesi.
26 Mart Liman Paşa'nın Gelibolu'ya gelmesi.

[Liman Paşa Türklerin hazırladığı savunma planı¬nı değiştirir, kıyılardaki büyükçe birlikleri geriye al¬dırır vb. Bu yanlış plan yüzünden düşmanı dur¬durmak çok cana mal olacaktır. Liman Paşa 19. Tümeni ordu ihtiyatı olarak emrine alır.]
27 Mart İngiliz Savaş Komitesinin, Çanakkale'nin aşılması için deniz ve kara kuvvetlerinin birlikte kullanılma¬sına karar vermesi.
10 Nisan İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli İstanbul anlaşması. (Savaş içinde yapılan çeşitli gizli anlaş¬malardan birincisi.)
[Boğazlar, Doğu Trakya, Gelibolu ve Kocaeli Ya-rımadaları ile İmroz ve Bozcaada savaştan sonra Rusya'ya bırakılacaktır.]
22 Nisan Almanların Flandre cephesinde zehirli gaz kullan-maları.
25 Nisan İtilaf Devletleri'nin Gelibolu ve Çanakkale Yarımadalarının çeşitli yerlerine çıkarma yapmaları. (Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale.)
[Çıkarma 308 savaş ve nakliye gemisi ile gerçek¬leştirilir. Ordu komutanının Saros'da olmasından dolayı, Atatürk, emir beklemeden birliklerini hare¬kete geçirir ve Arıburnu'na çıkıp yarımadanın en hâkim tepesi olan Kocaçimen'e ilerleyen İngiliz birliklerini durdurur ve kıyıya kadar sürer, İngiliz
22

1915
birlikleri, donanmalarının yoğun ateşi sayesinde denize dökülmekten kurtulurlar. Arıburnu zaferi! İngiliz birlikleri bundan sonraki hiçbir girişimlerin¬de başarı kazanamayacaklardır. / Bilgi için: 'Ça¬nakkale Geçilmez', Alan Moorehead; 'Arıburnu Muharebeleri Raporu', Mustafa Kemal.]
26 Nisan İtalya ile İtilaf Devletleri arasında gizli Londra Anlaşması. (İkinci gizli anlaşma.)
[İtalya'ya, Akdeniz'de bazı yerler vaad edilir (12 Ada, Antalya vb.), İtalya, bu anlaşma ile saf değiştirerek İtilaf Devletleri yanında yer alır ve 21 Mayısta Müttefik Devletlere savaş ilan eder, 23 Mayısta savaşa girer.]
7 Mayıs Almanların Lusitania yolcu gemisini batırması.
10 Mayıs Atatürk'ün savaşları idare ettiği yere, 'Kemalyeri' adının verilmesi.
17 Mayıs Atatürk'e Arıburnu Savaşları dolayısıyla altın liya¬kat madalyası verilmesi.
27 Mayıs Göçettirme (tehcir) kanununun yürürlüğe girmesi.
[Savaş içindeki çeşitli acı olaylar nedeniyle hazır¬lanan bu kanun (kanun hükmünde kararname) sırf Ermeniler için çıkarılmış değildir. Bu olay hak¬kında bilgi ve kanun metni: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C.,s.97vd.]
1 Haziran Atatürk'ün albaylığa yükselmesi.
6/7 Ağustos İngilizlerin Gelibolu'ya yeni kuvvetler çıkarması.
8 Ağustos Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmesi.
9 Ağustos Atatürk'ün Komutanlığında 1. Anafartalar zaferi.
10 Ağustos Atatürk'ün Komutanlığında Conkbayırı zaferi.
21/22 Ağus. Atatürk'ün Komutanlığında 2. Anafartalar zaferi.
23

1915
5 Ekim• Fransız askerlerinin Selanik'e çıkmaları.
• Bulgaristan'ın Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti yanında savaşa girmesi.
15 Ekim Başarısızlığından dolayı General Hamilton'un Çanakkale Seferi Başkomutanlığından alınması.
7 Kasım İngiliz Savaş Kabinesinin Çanakkale'yi boşaltma kararı alması.

21 Kasım Irak cephesinde Selman-ı Pak zaferi.
10 Aralık Atatürk'ün, sağlığı dolayısıyla izin alarak Anafarta-lar Grup Komutanlığından ayrılıp İstanbul'a dön-mesi.
19/20 Kasım İngilizlerin Anafartalar-Arıburnu bölgesinden gizli olarak çekilmeleri.
1916
Darülbedayi'nin (İstanbul Şehir Tiyatrosu), 'Çürük Temel' adlı oyunla ilk kez perdesini açması. (20 Ocak 1916)
8/9 Ocak İngilizlerin Seddülbahir bölgesinden de gizli olarak çekilmeleri ve Çanakkale Savaşı'nın sona ermesi. [Seddülbahir'de yapılan savaşlarda da Türkler şa¬şırtıcı bir direnç göstermişler ve başarılar kazan¬mışlardır. Bu kitapçık Atatürk kronolojisi olduğu için bütün başarılara değinilmedi. Türk kayıpları: 57.084 şehit, 18.746 hastanede ölen, toplam 75.830; 250 bin şehit verildiği iddiası doğru değil¬dir.]
14 Ocak Atatürk'ün Edirne'ye alınan XVI. Kolordu Komutanlığına atanması.
24

1916
15 Ocak Doğu cephesinin yarılması ve ordunun Erzurum'a doğru geri çekilmeye başlaması.
17 Ocak Atatürk'e Çanakkale Savaşı'ndaki üstün başarılarından dolayı 'altın liyakat madalyası' verilmesi.
[Tarihi saptırmaya meraklı birkaç maksatlı yazar tarafından, Atatürk'ün Çanakkale'de önemli bir başarısı olmadığı ileri sürülmektedir. Aldığı bazı madalyalar bu nedenle belirtildi. İngilizlerin Çanakkale Savaşı ile ilgili Resmi Harp Tarihi'nde şöyle yazıyor:
"Çanakkale'de geleceği elinde tutan komutan, üs¬tün şahıs, M.Kemal'di. Çanakkale muharebelerin¬de göstermiş olduğu çok yüksek sevk ve idare, fedakârlık ve feragat, her türlü övgünün üzerinde¬dir ve bu konuda ne söylense azdır. M.Kemal Çanakkale'nin kaderini tayin etmiştir... Kısacası, Çanakkale muharebeleri, bütünüyle M. Kemal'in üstün deha ve zekâsıyla etkili olduğu bir tarihi anlatır." Bu konudaki yalanlar, yanlışlar ve yanıtları için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Müca¬dele', s.94-177.]
• Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin intihar etmesi ve Vahidettin'in veliaht olması.
[Vahidettin hakkında belgelere dayalı bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s.30-83, 218-284, 386-419.]
16 Şubat Rusların Erzurum'a girmesi.
[Kuzeyde Rize, güneyde Muş ve Bitlis de Ruslar tarafından işgal edilir.]
11 Mart XVI. Kolordunun Diyarbakır'a nakledilmesi.
26 Mart Atatürk'ün Diyarbakır'a gelişi.
[XVI. Kolordu Karargâhı daha sonra Silvan'a nak¬ledilecektir.]
1 Nisan Atatürk'ün mirlivalığa (tuğ/tümgeneralliğe) yükselmesi.
25

1916
16 Nisan Irak'taki 6. Ordu Komutanlığına Halil Kut Pa-şa'nın atanması.
18 Nisan Trabzon'un Ruslarca işgali.
26 Nisan İtilaf Devletleri arasında gizli Sykes-Picot anlaşması. (Üçüncü gizli anlaşma. 30 Mayısta İngiltere de bu anlaşmaya katılacaktır.)
[Osmanlı ülkesinin paylaşım esasları saptanmış¬tır.

Rusya'ya: Van ve Erzurum illerinin tamamı ile Trabzon, Bitlis, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illerinin bir bölümü;
Fransa'ya: Adana ve Beyrut illerinin tamamı, Ha-lep, Elazığ, Diyarbakır, Sivas ve Şam illerinin bir bölümü, Arabistan'ın kuzey kesimi, Lübnan'ın ta-mamı;
İngiltere'ye: Irak'ın ve Arabistan'ın güney kesimi (petrol bölgesi).]
29 Nisan Halil Kut Paşa'nın Irak'ta Kut-ul Amare zaferi.
[General Tawnshend komutasındaki İngiliz birlik¬leri, dört buçuk aylık bir direnmeden sonra teslim olurlar: 481 subay, 13.300 er. Atatürk hakkındaki 'Bozkurt' adlı kitabın yazarı H.C.Armstrong da esir olan bu subaylardan biridir.]
5 Haziran İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener'in ölümü.
27 Haziran Hicaz isyanının başlaması.
[İsyanın arkasında İngiltere vardır. Mekke Emiri Hüseyin 2 Kasım 1916'da da krallığını ilan edecektir. İngiltere Necid'te Abdülaziz İbn-i Suud ve Asir'de Şeyh İdris ile anlaşır. Daha önce de Kuveyt ile anlaşmıştır. Arap Yarımadası fiilen Os-manlı egemenliğinden çıkmak üzeredir. Araplar, Hüseyin'in oğlu Faysal'ın irtibat subayı olan İngiliz casusu T.E.Lawrens'i 'milli kahraman' ilan ede¬ceklerdir.]
25 Temmuz Erzincan'ın Ruslarca işgali.
26

1916
27 Temmuz İkinci Kanal Seferi'nin de başarısızlıkla sonuçlan-ması.
2 Ağustos Atatürk'ün komutasındaki kuvvetlerin Bitlis ve Muş yönünde taarruza geçmesi.
7 Ağustos 8. Tümenin Muş'u Rus işgalinden kurtarması.
[Muş 22 Ağustosta yeniden Rus işgaline girecek¬tir. Atatürk 2. Ordu Komutanlığı sırasında 14 Ma¬yıs 1917'de Muş'u ikinci kez Rus işgalinden kur¬taracaktır.]
8 Ağustos 5. Tümenin Bitlis'i Rus işgalinden kurtarması.
17 Ağustos Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında yer alması ve savaşa girmesi.
[Osmanlı Devleti, Avusturya'ya yardım için 2 tü-men, Bulgaristan'a yardım için de 3 tümen yolla¬yacaktır. 2 tümen de Makedonya'ya yollanır.]
30 Ağustos P. von Hindenburg'un Almanya'da Genelkurmay Başkanı olması.
14 Eylül İtilaf kuvvetlerinin Makedonya'ya taarruza geçmesi.
15 Eylül İngilizlerin Somme Savaşı'nda ilk kez tank kullanması.
2 Kasım Hicaz Emiri Hüseyin'in krallığını ilan etmesi.
7 Kasım W. Wilson'ın yeniden ABD Başkanı seçilmesi.
15 Kasım Fransızların gerektiğinde kullanmak üzere Erme-nilerden oluşan Doğu Lejyonu'nu kurmaları.
[Güney Anadolu'yu işgal ederken bu lejyonu da kullanacaklardır.]
22 Kasım Atatürk'ün, Kolordusunun Kurmaybaşkanı Yarbay İzzettin Çalışlar ile kadın hakları konusunda gö-rüşmesi.
[Güncesinden: "..Erkan-ı Harp Reisi ile tesettürün (örtünmenin) lağvı ve hayat-ı içtimaiyemizin ısla-
27

hı hakkında sohbet: 1. Muktedir ve hayata vâkıf (hayatı bilen) valide (anne) yetiştirmek, 2. Kadınlara serbesti vermek.."; Atatürk'ün bu sıralarda okuduğu bazı kitaplar: 'Siyasi ve Edebi Makaleler' (N. Kemal), 'Osmanlı Tarihi' (N.Kemal), 'Türkçe Şiirler' (M.Emin Yurdakul), 'Rübab-ı Şikeste' (Tev-fik Fikret).]
7 Aralık İngiltere'de Liberal Parti'den David Lloyd Geor-

ge'un, Muhafazakâr Parti'nin desteği ile başbakan olması.
[19 Ekim 1922'ye kadar başbakanlığı yürütecek-tir.]
12 Aralık Atatürk'ün izinli ayrılan A.İzzet Paşa'nın yerine 2. Ordu Komutanlığına vekâleten atanması.
[2. Ordu'nun Kurmay Başkanı Albay İsmet İnönü'dür. Atatürk-İnönü yakın dostluğu burada baş-lar.]
* * *
1917
Türkiye'de ilk konulu filmlerin yapımı (Sedat Simavi): 'Pençe', 'Casus'.
2 Ocak A.İzzet Paşa'nın izninin bitmesi üzerine Atatürk'ün XVI.Kolordu Komutanlığına geri dönmesi.
3 Şubat ABD'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi.
4 Şubat İttihat ve Terakki Fırkası Başkanı Talat Paşa'nın Said Halim Paşa yerine Sadrazam olması.
17 Şubat Atatürk'ün Hicaz Seferi Kuvveti Komutanlığına atanması.
21 Şubat Miladi takvimin kabul edilmesi ve yılbaşının 1 Ocak'a alınması.
[Bazı araştırmacılar, bu tarihten sonraki tarihlere de yanlış olarak 13 gün ekliyorlar.]
28

1917
23 Şubat Atatürk'ün Şam'a gelmesi.
7 Mart Hicaz Seferi Kuvveti'nin kurulmasından vazgeçilmesi üzerine Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlı-ğına vekâleten atanması.
[16 Mart 1917'de asaleten atanacaktır.]
8 Mart Petrograd'ta (ilerde Leningrad adını alacak) halkın ayaklanması.
11 Mart İngiliz birliklerinin Bağdat'ı ele geçirmesi.
[250.000 kişilik İngiliz ordusu karşısındaki 6. Or-dunun mevcudu 50.000 kişidir.]
15 Mart Çar Nikola'nın tahttan çekilmesi, çarlığın ve Romanoflar hanedanının son bulması.
2 Nisan Başkan Wilson'un Senato'dan savaşa girme yetkisi alması ve. 6 Nisanda Almanya'ya savaş ilan et¬mesi.
16 Nisan Lenin'in Petrograd'a gelmesi.
17 Nisan İngiltere, Fransa ve İtalya arasında gizli Saint Jean de Maurienne anlaşması. (Dördüncü ve son gizli anlaşma.)
[Antalya ve Muğla illerinin tamamı, Konya'nın bir bölümü ile İzmir ve çevresi İtalya'ya bırakılmıştır. Ancak İzmir için Rusya'nın kabulü şart koşulmuş¬tur. Rusya'da devrim olunca Rusya'nın kabul et¬mesi şartı gerçekleşmeyecek ve İngiltere bu du¬rumu, İzmir'i Yunanistan'a vermek için İtalya'ya karşı koz olarak kullanacaktır. Anadolu'nun paylaşımı 1920 yılında San Remo'da kesinleşir ve İtilaf Devletleri arasında imza¬lanan Üçlü Anlaşma, Sevres Andlaşmasıyla bir¬likte Osmanlı Devleti'ne verilir. Üçlü Anlaşma ile ilgili bilgi Ek 11'de.]
26 Haziran İlk ABD birliklerinin savaşa katılmak üzere Fran¬sa'ya gelmesi.
29

1917
[ABD'li asker sayısı Haziran 1918'de 276.000'e ulaşır.]

5 Temmuz Atatürk'ün Halep'te oluşturulan 7. Ordu Komutanlığına atanması.
15 Eylül Kerenski'nin Rusya'da cumhuriyet ilan etmesi.
20 Eylül Atatürk'ün Başkomutan V. Enver Paşa'ya -ve Sadrazam Talat Paşa'ya- Halep'ten birinci raporu (Ek 1).
24 Eylül Enver Paşa'ya ikinci raporu.
9 Ekim Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Falkenhein ve Enver Paşa ile anlaşmazlığa düşerek 7. Ordu Komutanlığından istifa etmesi.
11 Ekim İstanbul'a hareket etmesi.
[Bu arada yeniden 2. Ordu Komutanlığına atan-mışsa da kabul etmemiş ve bu işlem geçerlik ka¬zanmamıştır.]
31 Ekim Uzun bir hazırlıktan sonra General Allenby'nin Filistin cephesinde taarruza geçmesi.
7 Kasım Rusya'da Ekim devrimi, Bolşeviklerin iktidara gelmesi.
[Eski Rus takvimine göre 26 Ekim 1917.)
8 Aralık • Erzincan'da Ruslarla mütareke anlaşması imzalanması.
[Ruslar Doğu Anadolu'dan çekilirlerken, boşalttık¬ları şehirleri Ermeni kuvvetlerine bırakacaklardır.]
• Kudüs'ün İngilizler tarafından işgali.
[Bu savaşta Arap birlikleri de Türklere karşı İngi-lizlerin yanında yer almışlardır.]
15 Aralık Atatürk'ün Veliaht Vahidettin'in başkanlığındaki bir kurulla Almanya'ya gitmesi.
['Atatürk'ün Anıları', Yay. Hz. Dr. İsmet Görgülü, s. 68-92.]
30

1917
17 Aralık Bolşevik yönetiminin Müttefiklerle mütareke yap¬ması.
1918
2 Ocak İngiliz Dışişleri Bakan Vekili Lord Curzon'un raporundan: "Avrupa'daki yerleri (Trakya) Türkler¬den alınmalı, İstanbul ve Boğazlar'ın yönetimi başkalarına verilmelidir."
4 Ocak Vahidettin ve Atatürk'ün Almanya'dan dönmeleri.
8 Ocak ABD Başkanı Wilson'un 14 ilkesini açıklaması (Ek 2). 10 Şubat II. Abdülhamit'in ölümü.
12 Şubat Vehip Paşa komutasındaki 3. Ordunun ileri harekete geçmesi.
13 Şubat K.Karabekir komutasındaki 1. Kafkas Kolordusunun Erzincan'ı geri alması.
24 Şubat Trabzon'un kurtuluşu.
25 Şubat Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhein'ın yerine Liman von Sanders Paşa'nın getirilmesi.
2 Mart Rize'nin kurtuluşu.
3 Mart Bolşevikler ile Almanya, Avusturya, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması.
[Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine Romanya da mütareke ister ve savaştan çekilir. Almanların antlaşmaya uymamaları üzerine Rusya, Kasım ayında Antlaşmayı tanımadığını açıklar. Daha sonra Rapollo Antlaşması imzalanacaktır.]
12 Mart K. Karabekir komutasında Erzurum'un geri alın-

ması.
31

1918
[3. Orduya bağlı birlikler Ermeni işgali altındaki şehirleri ardarda geri alacaklardır.]
24 Mart Ruşen Eşref Ünaydın'ın Atatürk'le Çanakkale Savaşı hakkındaki uzun konuşmasının başlaması.
[Mülakat 27 ve 28 Martta da sürmüş, Yeni Mec-mua'da 'Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile Mü¬lakat' başlığı altında aynı yıl yayımlanmıştır. Meraklısı için not: Bir terzi, 'araştırdığını, Atatürk'ün hiç lacivert elbise giymediğini saptadığını' açıkladı, her duyduğuna inananlar da bu iddiayı ciddiye aldı. Mesela Atatürk bu görüşmeleri sivil lacivert elbise ile yapmıştır: 'Anafartalar Kuman¬danı M.Kemal ile Mülakat,' s. 49.]
2 Nisan Van'ın kurtuluşu.
14 Nisan Batum'un geri alınması.
15 Nisan Ağrı'nın kurtuluşu.
25 Mayıs Böbreklerinden rahatsız olan Atatürk'ün tedavi için Viyana ve Karlsbad'da gitmesi.
4 Haziran Ermenilerle Batum'da Barış Antlaşması imzalan-ması.
8 Haziran IV. Kolordunun Tebriz'i işgal etmesi.
3 Temmuz Sultan Reşat'ın ölümü.
4 Temmuz Vahidettin'in padişah olması.
16 Temmuz Çar Nikola ve bütün hanedan ailesinin öldürülmesi.
2 Ağustos Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
5 Ağustos Atatürk'ün yeni Padişah Vahidettin'le görüşmesi.
7 Ağustos Atatürk'ün 7. Ordu Komutanlığına (Filistin-Suriye) ikinci kez atanması.
28 Ağustos Atatürk'ün Nablus'a gelmesi ve komutayı alması.
32

1918
[7. Ordunun iki kolordusu vardır. Birine Albay İs-met (İnönü), ötekine Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ko¬muta etmektedir.]
31 Ağustos Vahidettin'in kılıç kuşanma töreni.
14 Eylül General Franchet D'Esperey komutasındaki Fransız, İngiliz ve Sırp birliklerinin Makedonya'da Bul¬gar cephesine karşı taarruza geçmesi.
16 Eylül Türk birliklerinin Halit Kut Paşa komutasında Baku'ye girmesi.
[Ayrıntı için: 'Yzb. Selahattin'in Romanı', İlhan Selçuk, 1.C., s. 409 vd.; bu sırada başka bir Türk birliği de Kafkasya içine yürüyordu. 'Cepheleri da¬raltıp kuvvetleri toplamak gerekirken, İran ve Tu¬ran seferlerine çıkılması' askeri tarihçiler tarafın¬dan ağır biçimde eleştirilecektir.]
18 Eylül Bulgar cephesinin yarılması.
[Fransız ordusu Manastır'a girer ve ilerlemeye başlar.]
19 Eylül General Allenby komutasındaki İngiliz Ordusunun Filistin-Suriye cephesinde taarruza geçmesi.
[Türk cephesinde üç ordu var. En sağda 8.0rdu (K: Cevat Çobanlı Paşa), ortada 7. Ordu (K: Atatürk), solda 4. Ordu (K: Cemal Mersinli Paşa). Üç ordunun toplam gücü 20.000 tüfek, İngilizler: 56.000 tüfek, 11.000 kılıç, 552 top. İngiliz ordusu, 8. Ordu cephesini yarar ve cephe gerisine sarkar. 8. Ordu dağılır. Atatürk ordusunu Şeria Nehri'nin doğusuna çekerek kuşatılmaktan kurtarır. Bun¬dan sonra kuzeye doğru çekiliş başlar. / Bilgi için: 'Atatürk'ün Anıları', s. 106-114; bu konudaki ya¬lanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 178-196.]

22 Eylül Vahidettin'in Atatürk'ü fahri (onursal) yaverliğine seçmesi.
[Fahri yaverlik bir unvandır, sürekli ve gerçek ya¬verlik göreviyle bir ilgisi yoktur. Seçilenler fahri

yaverlik kordonu taşır ve sadece törenlere katılır¬lar.]
26 Eylül İtilaf kuvvetlerinin Batı cephesinde genel taarruza geçmesi.
29 Eylül Bulgaristan'ın mütareke imzalaması ve savaştan çekilmesi.
[Almanya ile Türkiye'nin bağlantısı kesilir.]
1 EkimŞam'ın İngiliz ve Faysal kuvvetlerinin eline geçme-si.
4 Ekim Almanya'nın mütareke isteğinde bulunması.
5 Ekim • Avusturya'nın mütareke isteğinde bulunması.
• Osmanlı hükümetinin mütareke isteğiyle Ame-rika'ya başvurması.
6 Ekim Fransızların Beyrut'a asker çıkarması.
8 EkimTalat Paşa'nın sadrazamlıktan istifası.
14 Ekim Vahidettin'in, dünürü Tevfik (Okday) Paşa'nın hükümeti kuramaması üzerine, Sadrazamlığa Ahmet İzzet Paşa'yı getirmesi.
16 Ekim İtilaf kuvvetlerinin Sofya'ya girmesi.
18 Ekim Mütareke için aracılık etmek üzere General Tawn-shend'in Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calt-horpe'a gönderilmesi.
24 Ekim Vahidettin'in, saltanatın ve hanedanın haklarını koruyacağı düşüncesiyle Mondros'a başdelege ola¬rak ablasının kocası Damat Ferit Paşa'yı gönder¬mek istemesi; Bakanlar Kurulunun karşı koyması üzerine vazgeçmesi.
[Mondros'a başdelege olarak Hamidiye Kahrama¬nı ve Bahriye Nazırı Albay Rauf (Orbay) gönderi¬lir.]

25 Ekim Atatürk'ün İngiliz ve Arap kuvvetlerini Halep'in kuzeyinde durdurması.
['Atatürk'ün Anıları', s. 115-118.]
27 Ekim Mütareke görüşmelerinin Limni Adası'nın Mond-ros limanında, Agamemnon savaş gemisinde baş¬laması.

İKİNCİ BÖLÜM 30 Ekim 1918 - 18 Mayıs 1919

30 Ekim • Mondros Mütareke Anlaşmasının imzalanması.
[Mütareke metni ve eki: Ek 3'te.]
• Atatürk'ün, Liman von Sanders'in yerine Yıldı¬rım Ordular Grubu Komutanlığına getirilmesi.
[Atatürk ertesi günü Adana'ya gelerek görevi dev¬ralacaktır. / Bilgi için: 'Atatürk'ün Anıları', s. 119-123.]
31 Ekim • Mütarekenin öğleden başlayarak yürürlüğe gir-mesi.
• I. Kafkas Kolordusu'nun dağıtılması ve K.Kara-

bekir'in İstanbul'a çağırılması.
1 Kasım • Osmanlı Kurulunun İstanbul'a dönmesi; Vahi-
dettin'in bilgi vermek isteyen kurulu kabul et-memesi.
• Rauf Orbay'ın demeci: "Devletin istiklali, salta¬natın hukuku kurtarılmıştır. İstanbul'a tek ya¬bancı asker ayak basmayacaktır!"
• İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin/Partisi'nin son kongresinin toplanması.
[Toplantı 5 Kasıma kadar sürecek ve feshedilme¬si kararlaştırılacaktır.]
36

1918
2 Kasım • Mütareke şartlarının ordulara bildirilmesi.
. • Venizelos'un Lloyd George'dan "Anadolu'nun Yunan olan Batı kısmının Yunanistan'a veril-
mesini" istemesi.
2/3 Kasım Sadrazam Talat Paşa, Başkomutan Vekili ve Har-biye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Pa¬şa ve bazı ileri gelen İttihatçıların İstanbul'dan kaçmaları.
3 Kasım • İngilizlerin Mütareke Anlaşması esaslarına aykı-
rı olarak Musul'u işgale başlamaları.
[6. Ordu 8 Kasımdan başlayarak Musul'u boşalta¬caktır. 6. Ordu 2 Şubat 1919'da XII. Kolorduya dönüştürülür.]
• İngilizlerin İskenderun'a asker çıkaracaklarını
bildirmesi.
[Atatürk'ün Mütareke uygulaması dolayısıyla Sadrazam ve Harbiye Nazırı A.İzzet Paşa'ya yaz¬dığı yazılardan bazı bölümler Ek 4'te.]
• Almanya'da devrimin başlaması.
5 Kasım • Askerlerin terhis edilmesine emir verilmesi.
• Atatürk ile Ali Fuat Cebesoy'un Adana'da bu¬
luşmaları.
[Bu buluşmada Atatürk'ün Ali Fuat Paşa'ya söyle¬dikleri: "Artık milletin bundan sonra kendi hakları¬nı kendisinin araması ve koruması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazım¬dır."]
6 Kasım • İngiliz ve Fransız birliklerinin Çanakkale'yi işgal
etmeleri.
• Atatürk'ün Sadrazam A.İzzet Paşa'ya, 'birlikleri¬
ne iskenderun'a çıkacak İngilizlere ateş emri
verdiğini' bildirmesi.
37

1918
• İzmir'de bazı yurtseverlerin Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurmayı kararlaştırmaları. (1 Aralık 1918'e bkz.)
• General Marshall'ın 6. Ordu Komutanı Ali İh-san Sabis Paşa'ya emri: "Musul vilayeti Türk birlikleri tarafından tamamen boşaltılmalıdır."
• Yıldırım Ordular Grubu'nun kaldırılarak Ata-türk'ün geri çağrılması ve Harbiye Nezareti em¬rine alınması.
• İşgal kuvvetlerinin öncüsü 2 İngiliz ve 4 Fransız subayının İstanbul'a gelmesi.
• Polonya'da cumhuriyetin ilan edilmesi.
8 Kasım Bir Fransız tümeninin Doğu Trakya'yı işgale baş-
laması.
9 Kasım • Alman İmparatoru II. Wilhelm'in tahtını bırak-
ması ve Almanya'da cumhuriyet ilan edilmesi.

• İngiliz Dışişleri Bakanlığının Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'a talimatı: "Mısır ve Hindis-tan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları ge-rekmektedir."
• Antakya, Kırıkhan ve İskenderun'un İngilizlerce işgali.
• Fransızların Trakya'da demiryoluna el koymala¬rı.

11 Kasım • Ahmet İzzet Paşa'nın istifası; Vahidettin'in, Tevfik Paşa'yı (Okday) sadrazamlığa getirmesi. [Tevfik Paşa'nın birinci hükümeti.]
• İngilizlerin Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltıl¬
masını istemeleri. (26 Aralığa bkz.)

38

1918
12 Kasım
13 Kasım

• İngiliz Komutanı Clark'ın 2. Ordu Komutanı Nihal Anılmış Paşa'dan, 'birliklerin 14 Aralık 1918 öğleden önce Pozantı batısına çekilmele¬rini' istemesi.
• Bir Fransız tugayının İstanbul'a gelmesi ve yer-leşmesi.
• Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ın da tahtından çekilmek zorunda kalması.

[Polonya 15 Ekimde, Çekler 28 Ekimde impara¬torluktan ayrılmış, Macaristan, 1 Kasımda bağım¬sızlığını ilan etmişti. 13 Kasımda Avusturya'da da cumhuriyet ilan edilecek. Hanedanlar dökülüyor, imparatorluklar dağılıyor, rejimler değişiyor.]
• Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
• Karma İtilaf donanmasının İstanbul'a gelmesi.

[Amiral Calthorpe'un Rauf Orbay'a verdiği söze aykırı olarak aralarında Yunan savaş gemileri de vardır, İstanbul fiilen işgal edilir, İngiliz Yüksek Komiseri: Amiral Arthur Calthorpe; Fransız Yük-sek Komiseri: Amiral Amet; İtalyan Yüksek Komi¬seri: Kont Sforza; İngiliz Yüksek Komiser Yardım-cısı: Amiral Webb.]
• Tarih kesin olmamakla birlikte İstanbul'da ilk
gizli milli örgütlerin kurulmaya başlanması.

[İlki Karakol Cemiyeti'dir. İttihatçı özelliği ağır ba¬san bir örgüttür. İlerde Zabitan Grubu adını alır. Ankara tarafından tanınmayacaktır. Öteki grup¬lar: Moltke Grubu (sonra Hamza Grubu adını alır, 23 Eylül 1920), sık sık ad değiştirir (Mücahit, Mu-harip ve Felah), Ankara'nın tanıdığı ilk ve en önemli gruptur. Ayrıca M.M.Grubu, Muavenet-i Bahriye Grubu, imalat-ı Harbiye Grubu vb. Bu gruplar Anadolu'ya sürekli silah, cephane ve su¬bay kaçırarak, istihbarat yaparak, Milli Mücade-le'ye büyük hizmet etmişlerdir.]

39

1918
14 Kasım
15 Kasım
16 Kasım
17 Kasım
18 Kasım 20 Kasım
22 Kasım

• Birinci Kars Şûrası.

[Ayrıca Ardahan ve Batum'da da örgütlenilir. Amaç Türkiye'den ayrılmamaktır. Kars'ta Birinci Şûra'dan sonra da çalışmalar sürer. 30 Kasım 1918: Kars Büyük Kongresi; 17 Ocak 1919: Güneybatı Kafkas Hükümetinin kurulması. İngilizler 12/13 Nisan 1919'da Kars'ı işgal edecek, hükümet üyelerini tutuklayıp Malta'ya sürecekler ve Kars'ı Ermenilere açacaklardır.]

• Nurettin Paşa'nın XVII.Kolordu (İzmir) Komu¬
tanlığına atanması.

[20 Ocak 1919'da İzmir Valiliğine de getirilecektir. Kolordunun iki tümeni vardır. 56.Tümen İzmir'de, 57. Tümen Aydın'da (Komutanı Albay Şefik Aker).]

Atatürk'ün Vahidettin'le kısa görüşmesi.

• İstanbul'da 400 İngiliz askerinin karaya çıkma-sı.
• Macaristan'da cumhuriyet ilan edilmesi.
• Atatürk'ün Mimber gazetesinde çıkan demeci: "Ben en iyi siyasetin, her türlü anlamıyla çok kuvvetli olmakta bulunduğunu kabul ederim... Benim belirtmek istediğim, moral, bilim, ahlak ve teknoloji bakımlarından kuvvetli olmaktır."
• Türk birliklerinin Baku'yu boşaltmaları.

Türk birliklerinin Tebriz'i boşaltmaları.

• Türk donanmasının İstanbul ve İzmit'te gözaltı¬na alınması.
• Kadıköy kadınlarının gazetelere yolladığı bildiri: "Milli haklarımızı ve namusumuzu koruyacak hükümet ve erkek yoksa, biz varız."
• Atatürk'ün Vahidettin'le görüşmesi.

[Atatürk Vahidettin'le Mütarekeden sonra İstan-bul'da birkaç kez görüşmüştür. Önemli olanlar, bugünkü ile 15 Mayıs 1919 günlü görüşmedir./ 'Atatürk'ün Anıları', s. 160-162.]

• İşgalcilerin basına sansür koyması. (1 Aralık 1918'e bkz.)

23 Kasım Vahidettin'in Dolmabahçe Sarayı'ndan Yıldız Sarayı'na taşınması.

24 Kasım Vahidettin'in gazeteci G.Ward Price'a söyledikleri: "En fazla İngiliz milletinin hoşuma git¬mesi ve ona hayranlığım, bana babamdan miras kalmıştır."

27 Kasım General Milne'in 'Karadeniz Ordusu Başkomutanı' sıfatıyla İstanbul'a gelmesi.

28 Kasım K.Karabekir'in İstanbul'a gelmesi.

29 Kasım • Atatürk'ün Vahidettin'le kısa görüşmesi.
• Milli Kongre'nin kurulması.

[Milli birliği koruma amaçlı bir girişim. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 131-133.]

30 Kasım • Kars Büyük Kongresi. (14 Kasım 1918'e bkz.)
• Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniye-si'nin resmen kurulması. (10 Temmuz 1919'a bkz.)
• Sürgün edilmiş ya da kaçmış Hürriyet ve İtilaf Partililerin geri dönmeye başlamaları.

1 Aralık • İzmir'de Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin resmen kurulması. (17 Mart 1919'a bkz.)
• Hükümetin basına sansür koyması. (22 Kasıma bkz.)

[20 Ocak 1919'da İngiliz sansürü ile birleştirile-cektir. Sansür Büyük Zafer'den sonra, 4 Ekim 1922'de kaldırılır.]

1918
• İngiliz savaş gemilerinin Batum'a gelmesi.
• Yemen ve Asir'in İngilizlerce işgali.
2 Aralık Damat Ferit'in Ayan Meclisi'nde (Senatoda) Mec-
lis-i Mebusan'ın feshini istemesi.
3 Aralık ' Urfa'da Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulma-
sı.
4 Aralık • İstanbul'da, Şark Vilayetleri (Doğu İlleri) Müda-
faa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
[3 Mart 1919'da Erzurum Şubesi açılacaktır.]
• İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin ku¬
rulması.
[Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 134-137.]
5 Aralık • İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in
raporu: "İstanbul'un Türkler tarafından yönetil¬mesine son vermek için şimdiki şartlardan ya-
rarlanılmazsa çok yazık olacak."
• 2. Ordu Komutanı Nihat Anılmış Paşa'nın si¬
lahları ve yiyecek stoklarını yurt içine taşıtmaya
çabalaması.
6 Aralık Kilis'in İngilizlerce işgali.
7 Aralık Dolaşımdaki para: 165 milyon Osmanlı lirası.
9 Aralık Yavuz zırhlısının İzmit'e götürülüp enterne edilme-
si.
10 Aralık Trabzon'da İstiklal gazetesinin yayımlanmaya baş-
laması.
11 Aralık Fransızların Dörtyol'u işgali.
[İşgaller, savaş içinde yapılan gizli anlaşmalarla belirlenen paylaşım esaslarına uygun olarak geli-
şecektir.]
13 Aralık 9. Ordu Komutanı Y.Şevki Paşa'nın, zaman kaza-

narak silahları ve yiyecek stoklarını Erzurum'a ta¬şıtmaya çalışması. (26 Aralığa bkz.)
15 Aralık 2. Ordu'nun kaldırılması.
[2. Ordu'ya bağlı XII. Kolordu Karargâhı Konya'ya (K.Albay Fahrettin Altay), XX. Kolordu
Karargâhı Ankara'ya (K.Ali Fuat Cebesoy Paşa) taşınacak.]
16 Aralık General Milne'in raporu: "Padişah İngilizlerin
Türkiye'nin idaresini mümkün olduğu ka¬dar çabuk ellerine alması için istirhamda bulundu... İç kısımlara İngiliz subaylarının gönderilmesini ve idareye yardımcı olmala¬rını rica etti. Buna karşılık Kafkasya'daki Türk askerini, İngilizlerin buyruğuna ver¬meye, istenmeyen subayları görevlerinden almaya ve birlikleri İngiliz subaylarının ko¬mutası altına vermeye hazır."
[Bazı yazarlar Vahidettin'in İngiliz dostluğu ara-masını, 'siyaset' ya da 'içtihat' (görüş) olarak nite¬lendiriyorlar. Böyle felaketli bir dönemde, bir dev¬letin dostluğunu aramak anlaşılır bir şeydir. Ama bir devletin dostluğunu aramak ile bir devlete bü¬tünüyle teslim olmak ve ordusunu teslim etmek arasında çok derin bir fark vardır. Yukarki belge bu farkı gösteren örneklerden sadece biri. Vahi¬dettin'in sürekli olarak, devletin ve milletin gelece¬ğini, İngilizlere teslim etmek gibi çok utandırıcı bir tutum izlediğini, hatta İngilizlere casusluk bile yaptığını göreceğiz.]
17 Aralık Fransızların Mersin'e asker çıkarmaları, Tarsus,
Ceyhan ve Adana'yı işgal etmeleri.

19 Aralık Dörtyol'un Karaköse köylüleri ile Fransızlar arasında çarpışma olması.
[15 işgalci asker ölür. Bu olay ilk silahlı direniştir.]
20 Aralık • Atatürk'ün Vahidettin'le görüşmesi.

• XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un izinli olarak İstanbul'a gelmesi ve bu akşam Atatürk'le görüşmesi.
21 Aralık • Vahidettin'in, en gerekli olduğu bir sırada Meclis'i kapatması.
[12 Ocak 1920'de, milli hareketin baskısıyla yeni¬den açılacaktır.]
• İstanbul'da Adana Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye (Kilikyalılar) Cemiyeti'nin kurulması.
22 Aralık Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin, Kürdistan için özerklik istemesi.
24 Aralık • Fevzi Çakmak Paşa'nın Genelkurmay Başkanı olması.
[14 Mayısa kadar bu görevi yürütecektir.]
• İngilizlerin Batum'da Türk yönetimine son ver¬meleri. (11 Mart 1921'e bkz.)
25 Aralık • K.Karabekir'in XIV. Kolordu (Tekirdağ) Komutanlığına atanması.
• Adana gazetesinin ilk sayısının yayımlanması.
[İşgal yönetimince kapatılınca Yeni Adana adıyla çıkacak ve birçok milliyetçi gazete gibi her türlü güçlüğü aşarak yayımını sürdürecektir.]
26 Aralık . • 9. Ordu Karargâhının Erzurum'a gitmek üzere Kars'tan ayrılması.
[Y.Şevki Paşa, ayrılmadan önce Kars Şûrası'na silah ve para verir. Karargâh 12 Ocak 1919'da Er¬zurum'da olacak.]
• Ordunun Çukurova'yı tamamen boşaltması.
[Taşıt ve yol yetersizliğinden dolayı birçok silah, araç ve yiyecek işgalcilerin eline geçecektir.]
27 Aralık Toros tünellerinin ve Pozantı'nın İtilaf kuvvetlerince işgali.

29 Aralık İngiltere'de genel seçimlerin sonuçlanması.
[Lloyd George başbakanlığını korur.]
30 Aralık Venizelos'un Yunan isteklerini belirlemesi.
[İstekler: İstanbul'u da içine almak koşuluyla Do-ğu Trakya, Batı Anadolu, İmroz ve Bozcaada, ay¬rıca Trabzon ili. Bu görüşlerini biraz yumuşatarak 3 Şubat 1919'da Barış Konseyi önünde sözlü ola¬rak da yineleyecek, iddialarını kanıtlamak için hepsi uydurma olan istatistikler ileri sürecektir.]
1919
1 Ocak • İki yıl önce İzmir'den uzaklaştırılmış olan Metropolit Hrisostomos'un İzmir'e dönmesi.
[İzmir'in Yunanistan'a verilmesi için çok çalışa-cak, 11 Eylül 1922'de İzmir'de linç edilecektir.]
• Antep'in İngilizlerce işgali.
2 Ocak • İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un

2. Ordu K.Nihat Anılmış Paşa'nın görevden
alınmasını, istemesi.
[Osmanlı hükümeti bu isteği 22 Ocak 1919'da ka¬bul edecek ve Nihat Paşa'nın yerine Cemal (Mer¬sinli) Paşa atanacaktır.]
• Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyid Abdülka-
dir'in İngiliz Yüksek Komiserliğine isteklerini
belirten bir yazı vermesi.
[İstekleri şunlar: 'Sınırları kesinlikle saptanmış bir bölgenin kendilerine verilmesi ve İngiliz mandası altında özerklik tanınması.' Seyid Abdülkadir Şeyh Sait isyanı ile bağlantılı bulunur ve 1925'te idam edilir. Ancak Kürtlerin büyük çoğunluğu ay¬rılıkçı hareketlere katılmamış ve Kurtuluş Sava-şı'nda ön safta yer almışlardır.]
• Hicaz Kralı Hüseyin (eski Mekke Emiri) adına

1919
Faysal ile Yahudi Örgütü adına Weizman'ın Fi¬listin'de bir Yahudi Devleti kurulmasını ve Arap-Yahudi dayanışmasını öngören bir anlaş¬ma imzalamaları.
3 Ocak Birinci Ardahan Kongresi. (14 Kasım 1918'e bkz.)
5 Ocak • Sait Molla adlı İngiliz casusu ile bazı Kürt ileri
gelenlerinin, İngiliz Yüksek Komiserliğini ziya¬ret ederek, İngiliz mandası altında özerk bir Kürdistan' istemeleri.
• İstanbul'da ve Anadolu'da tutuklamaların başla¬
ması.
[Bir yandan hükümetin, bir yandan işgalcilerin tu¬tuklamaları sürecektir.]
7 Ocak • İkinci Ardahan Kongresi. (14 Kasım 1918'e bkz.)
[Toplantı üç gün sürmüş, Kongreye Ardahan, Ahıska, Ahıkelek, Kağızman, Oltu ve Akbaba temsilcileri katılmıştır. Silahlı direnişe karar veri-lir.]
• Eski Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in Er¬
menilerin zorunlu göçü sırasındaki olaylardan
sorumlu tutularak İstanbul'da tutuklanması. (10
Nisan 1919'a bkz.)
[8 Nisanda idama mahkûm edilecektir.]
9 Ocak Yunanlıların Uzunköprü-Hadımköy (Doğu Trakya)
demiryolunu Fransızlardan devralmaları.
[14 Ocakta da Hadımköy-Kuleli Burgaz demiryo¬lunu da işgal edecekler.]
10 Ocak • Hürriyet ve İtilaf Fırkası Merkez Yönetim Kuru-
lu'nun seçilmesi.
[Bazı Yönetim Kurulu üyeleri: Ali Kemal, Refik Halit Karay, Rıza Tevfik, Zeynel Abidin Efendi, Mustafa Sabri Efendi vb. Çoğu 150 kişilik hainler listesinde yer alacaktır. Ek 19'a bkz.]

1919
• Vahidettin'in bir aracı göndererek, Amiral Calt-
horpe'a, 'İngiliz taraftarı olduğunu ve bü¬
tün umudunu İngiltere'ye bağladığını',
'İngilizlerin istediği her kişinin tutuklanıp
cezalandırılmasını sağlamaya hazır oldu¬
ğunu' bildirmesi ve 'İngiliz hükümetinin
Halifelik makamında kalması için kendi¬
sine yardım edip etmeyeceğini' sorması.

[Millet can ve ırz derdinde, Vahidettin taht ve ma¬kam.]
12 Ocak Sadrazam Tevfik Paşa'nın istifası.
13 Ocak • İkinci Tevfik Paşa hükümetinin kurulması.
• 9. Ordu Karargâhının Erzurum'a gelmesi.
15 Ocak • Haydarpaşa Garının İngilizlerce işgali.
• Tevfik Paşa'nın, 'hükümetin Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne dayanarak iş göreceğini' açıklaması.
17 Ocak • Kars'ta Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin kurulması. (14 Kasım 1918'e bkz.)
• İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Wilson'ın İstanbul'da sağlık ve polis örgütüne el koyması.
[İstanbul hükümeti 30 Ocakta bu durumu mem-nunlukla karşıladığını bildirir.]
18 Ocak Paris'te Barış Konferansı'nın açılması.
[Bilgi Ek 5'te]
19 Ocak • Yüksek Komiserlerin, 'kapitülasyonların 1914'te tek yanlı olarak kaldırılması kararını kabul etmediklerini' bildirmeleri.
• Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb'in mektubu: "İstediğimiz her şeye el koyuyoruz.
Politikamız süngünün keskin ucuna dayanıyor.
Padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor."

1919
21 Ocak • Vahidettin'in İngilizlerden 'kendisi için güvence istemesi'.
• Türk birliğinin Posof'u boşaltması; Posof'un Gürcülerce işgali.
[2 Mart 1921'de yeniden Türkiye'ye bağlanacak-tır.]
22 Ocak • Türk birliklerinin Batum'dan çekilmeleri.
• Konya istasyonunun İngilizlerce işgali. .
[Konya daha sonra İtalyanlarca işgal edilecek, Antalya, Burdur, İsparta ve Muğla İtalyanlara bırakılacaktır.]
• Bir İngiliz birliğinin Eskişehir'e gelmesi ve yer¬leşmesi.
28 Ocak Amiral Bristol'ün İstanbul'a gelmesi.
[12 Ağustos 1919'da ABD'nin İstanbul Yüksek Komiserliğine atanacaktır.]
29 Ocak Gözaltında tutulan Liman von Sanders ile Alman subay ve erlerinin İstanbul'dan ayrılmaları.
30 Ocak • 27 önde gelen İttihatçının İstanbul'da tutuklanması.
[İttihatçı tutuklamaları sürecek, 67'si 28 Mayısta Malta'ya sürülecektir.]
• Barış Konferansı Yüksek Konseyi'nde Ermenis¬tan, Suriye, Mezopotamya, Filistin, Arabistan ve Kürdistan'ın Türkiye'den ayrılmasının karar¬laştırılması.
1 Şubat Turgutlu-Aydın demiryolunun İngiliz ve Fransızlarca işgali.
3 Şubat Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda 'bütün adaları, Doğu Trakya'yı ve Batı Anadolu'yu' iste-mesi.

1919
4 Şubat Yunan isteklerini değerlendirmek üzere Barış Konferansı'nda bir alt komisyon kurulması.
5 Şubat Sansürün ağırlaştırılması. (1 Aralık 1918'e bkz.)
7 Şubat • General Allenby'nin İstanbul'a gelmesi ve çok küstah bir tavırla Osmanlı Hariciye ve Harbiye Nazırlarına 12 maddelik bir talimat vermesi.
[Tevfik Paşa'nın Harbiye Nazırına yazısı: "..Allenby'nin taleplerini kabule mecburuz."]
• Atatürk'ün 'başlarına geçmesini isteyen' Trak-ya-Paşaeli Cemiyeti temsilcilerine yanıtı: "Böy¬le parça parça çalışacağınıza, bütün memleket mukadderatını idare edecek, el ele çalışacak bir teşekkül meydana getirip beraber çalışsak nasıl olur?"
[Atatürk'ü Milli Mücadele'nin lideri yapan, bu bir-leştirici yaklaşımıdır. Atatürk, çeşitli görüşleri bir amaç çevresinde toplayarak milli bir cephe yarat¬mayı da başarır. Türkiye'yi Atatürk'ün bu birleştiri¬ci ve uzlaştırıcı tutumu kurtaracaktır. Zafere ulaş¬tıktan sonra, Kurtuluş Savaşı'nın bazı öncüleri arasında var olan görüş farkları, su üstüne çıka¬caktır.]
8 Şubat İkinci kez İstanbul'a gelen Fransız General Franchet D'Esperey'in sanki İstanbul fatihiymiş gibi özel ve gülünç bir törenle karşılanması.
12 Şubat • Trabzon'da, Trabzon Muhafaza-yı Hukuk-u Mil¬liye (milli hukuku koruma) Cemiyeti'nin kurul-ması.
[13 Şubat 1919 (Birinci Kongre); 28 Mayıs 1919 (İkinci Kongre). Bu Kongrede 6 doğu ilinin (Erzu¬rum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas) bir toplantıya çağrılması kararlaştırılacaktır. Aynı ta¬rihte Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi de bu nitelikte bir karar almıştır.

1919
Erzurum Kongresi, bu iki örgütün ortak isteğiyle gerçekleşecektir.]
• Tevfik Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiserliğine muhtırası: "Ermenilere Doğu illerinden bir par-ça toprak verebiliriz."
• Çerkez Ethem'in eski İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu kaçırması ve bırakmak için 50.000 altın istemesi.
[50.000 altını alır. / Ayrıntı için: 'Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken', N. Taçalan, s. 151-160.]
14 Şubat • Y.Şevki Paşa'nın Harbiye Nezaretine yazısı: "İngilizlerin bize dost olacağını ve bize merha-met edeceklerini hiçbir zaman kabul ve ümit edemem."
• Gazeteci Hasan Tahsin'in yazısı: "Türklerin mahvolmaması için propaganda, isyan, her şey meşru olacaktır." (15 Mayıs 1919'a bkz.)
18 Şubat General Milne'in 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın görevden alınıp İstanbul'a çağrılmasını is¬temesi.
19 Şubat İstanbul'da İslam Teali (yüceltme) Cemiyeti'nin kurulması.
[İstanbul'da kurulan bu tür siyasi nitelikli din cemi¬yetleri Milli Mücadele'yi kösteklemek için ellerin¬den geleni yapacaklardır. / Bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 368.]
22 Şubat Maraş'ın İngilizlerce işgali. (30 Ekim 1919'a kadar.)
23 Şubat • Karadeniz Rumlarının, Rum Karadeniz Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet kurmaya karar ver¬meleri (Pontus olayı).
[Bu amaçla Mayıs 1919 sonuna kadar, bu bölge¬ye Kafkasya ve Güney Rusya'dan 250.000 Rum getirilmiş, birçok çete faaliyete geçirilmiştir. Çete-

ler 1921 yılı sonuna kadar 1.641 Türk'ü öldürür¬ler, 3.723 evi yakarlar, birçok köyü yağmalarlar.]
• İngilizlerin Batum'da 5. Kafkas Tümeni Komu¬tanı Albay Mürsel Baku'yu tutuklamaları.
• Harbiye Nezaretinin, bilgi isteyen İzmir Valisi Nurettin Paşa'ya yanıtı: "İzmir'in Yunanlılar ta¬rafından işgal edileceği haberi uydurmadır."
• Mussolini'nin İtalya'da Faşist Parti'yi kurması.
24 Şubat Tevfik Paşa'nın istifası ve üçüncü hükümetini kurması.
25 Şubat XX. Kolordu (Konya, sonra Ankara) Komutanı Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın İstanbul'dan görev ye¬rine hareket etmesi.
26 Şubat Ermeni temsilcileri Bogos Nubar Paşa ile Ermenistan Cumhurbaşkanının Barış Konferansı'nda isteklerini açıklamaları.
[İstedikleri yerler: 'Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Erzurum, Maraş, Cebelibereket (Hassa-Dörtyol yöresi), İskenderun limanıyla birlikte Ada¬na!]
27 Şubat • Rauf Orbay'ın askerlikten emekliliğini istemesi. (8 Mayısa bkz.)
• İzmir'de Hacı Hasan Paşa'nın Belediye Başkan¬lığına seçilmesi.
[Yunanlılarla işbirliği yapacak ve 1922 Eylülünde Yunan askerleriyle birlikte Yunanistan'a kaçacak¬tır.]
2 Mart İstanbul'a dönen 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın Haydarpaşa garında İngilizlerce tutuklan-ması.
[Birçok kişiyle birlikte Malta'ya sürgün edilecektir.]
3 Mart • Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin açılması. (4 Aralık 1918'e bkz.)

[17 Haziran 1919'da İl Kongresi. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 203-205.]
• Tevfik Paşa'nın istifası.
4 Mart Birinci Damat Ferit hükümetinin kurulması.
[Vahidettin tarafından beş kez sadrazamlığa geti-rilecek olan Damat Ferit örneği az bulunur bir ha¬indir. Damat Ferit hakkında toplu bilgi için: 'Vahi¬dettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 40-45.]
5 Mart • Amiral Webb'in raporu: "Damat Ferit İngiltere'ye teveccüh göstermek için her istediğimiz kimseyi tutuklamaya hazırdır."
• Samsun'un İngilizler tarafından işgali.
[Askerin bir bölümü 30 Martta Merzifon'a gide¬cek.]
6 Mart Refik Halit Karay'ın yazısı: "Hürriyet ve İtilaf Fırkası, milletin en iyi temsilcisidir."(!)
8 Mart Zonguldak'ın Fransızlarca işgali.
9 Mart • Damat Ferit'in General Webb'e söyledikleri: "Ben ve Sultan, Allah'tan sonra ümidimizi İngi¬lizlere bağladık."
• İstanbul'da bazı İttihatçıların daha tutuklanması.
[Eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Halil Menteşe, Fethi Okyar vb.; 20 kişiden fazla.]
10 Mart İttihatçıların tutuklanmasının sürmesi.

[Bugün de 11 kişi. Eski Maliye Bakanı Cavit Bey saklanır ve ele geçmez. Tutuklananların sayısı 18 Martta 92 olacaktır.]
11 Mart • Amiral Webb'in raporu: "Hükümet yeni tutuklamalara başladı. İtaatli bir ata fazla antreman yaptırıyoruz. Daha fazla adam tutuklarsak, bu hükümet istifa eder. Daha iyisini bulamayız.

Sadrazam her valiye bir İngiliz danışman atamak istiyor. Bizi mahcup ediyorlar... Damat Ferit hükümeti, düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yan¬lısı hükümettir."
• Nurettin Paşa'nın yerine, İzmir Valiliğine İngiliz ajanı Kambur İzzet'in atanması.
[XVII. Kolordu Komutanlığına da mahut Ali Nadir Paşa atanacaktır: 8 Kasım 1912'ye bkz.]
• Erzurum'da Albayrak gazetesinin yayıma başla¬ması.
12 Mart • Damat Ferit'in demeci: "Fransa'ya savaş ilan etmek, insanlığa savaş ilan etmektir."
[Bu sırada Çukurova, insanlığı temsil eden Fran-sızların ve yardakçıları Ermenilerin işgali altında kan ağlamaktadır.]
13 Mart K.Karabekir'in XV.Kolordu (Erzurum) Komutanlığına atanması.
14 Mart • Gürcistan'ın Rize'yi istemesi.
[İran bile 26 Mart 1919'da Türkiye'nin doğusun-dan büyükçe bir toprak parçası isteyecektir.]
• Y.Şevki Paşa'nın Erzurum'dan ayrılması.
16 Mart General Milne'in raporu: "Anadolu'da tutuklamalar başlayacak. Hükümet, polise yardımcı olacak İttihatçı aleyhtarı çeteler de kurmuştur."
17 Mart • İzmir'de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Kongresi.
[Kongre ön hazırlık toplantısı: 13 Mart 1919; Kongre üç gün sürer, 'yönelecek bir saldırıya si-lahla karşı konulması' kararlaştırılır. Ancak Kam-bur İzzet'in İzmir'e vali olmasından sonra derne-ğin çalışmaları engellenecektir.]
• Samsun'da Rum çeteleriyle mücadele için Teğ-

men Hamdi'nin askerleriyle birlikte dağa çık-ması.
20 Mart Damat Ferit'in Adliye Nazırının, galiplerle Türkiye arasındaki ilişkiyi doktor-hasta ilişkisine benzet-mesi: "Hasta hakkındaki kararı doktor verir."
24 Mart Urfa'nın İngilizlerce işgali. (30 Ekim 1919'a kadar).
28 Mart Antalya'nın asayişi sağlama gerekçesiyle (!) Italyanlarca işgali.
[Ayrıca Silifke ve Kaş; İtalyan Komutanı Antal-ya'yı 'halkın isteği üzerine işgal ettiğini' açıklayacaktır.]
30 Mart • Damat Ferit'in İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a, 'Vahidettin'in takip ettiği ga-yenin, Osmanlı hükümetini İngiliz Devle-ti'ne mutlak bir teslimiyetle bağlamak ol-duğunu' söylemesi ve Vahidettin'le birlikte ha¬zırladıkları, İngiliz mandasını isteyen şaşırtıcı projeyi vermesi.
[Lütfen okuyunuz: Ek 6; ayrıca D.Ferit'in 12 Eylül 1919'da üç İngiliz ile imzaladığı anlaşmanın özeti de var.]
• Bir İngiliz birliğinin Merzifon'a gelmesi. (27 Eylül 1919'a kadar.)

• Türk ordusunu silahsızlandırmanın sürmesi.
[Mart sonuna kadar işgal kuvvetleri yetkililerine 48.000 tüfek, 186.000 tüfek mekanizması ve 294 top teslim edilir. 286 topun da kamaları çıkarıla¬rak kullanılmaz hale getirilir. Ordunun kolu kanadı kırılıyor.]
1 Nisan Türkiye barışı konusunun Dört Büyükler Meclisi'ne (ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya) getirilmesi.
2 Nisan 9. Ordu Komutanlığının kaldırılması.

[Bir ay sonra yerine 9. Ordu Müfettişliği kurula-caktır.]
10 Nisan Ermeni tehciri (göçettirilmesi) sırasında Boğazlayan Kaymakamı olan Kemal Bey'in suçlu sayıla-rak Beyazıt meydanında idam edilmesi.
[35 yaşındaki Kemal Bey asılırken meydanda bu¬lunanlara 'yabancı devletlere yaranmak için beni asıyorlar!' diye seslenecektir. Haklıdır. Çünkü İn¬gilizlerin, Amerikalıların, İstanbul hükümetleri ile Hürriyet ve itilaf Partisi'nin bütün çabalarına rağ¬men 'hükümetin emriyle Ermeni kıyımı yapıldığı' iddiasını doğrulayacak hiçbir kanıt bulunmamış¬tır. Ermeni kıyımı sanığı olarak Malta'ya götürü¬lenleri de, kanıt olmadığı için serbest bırakmak zorunda kalacaklardır. / Bilgi için: 'Malta Sürgün¬leri', Bilâl Şimşir, s. 233-246.]
11 Nisan • Refik Halit Karay'ın Posta Genel Müdürlüğüne atanması.
• Amiral Webb'in raporu: "Bu hükümetten iyisini ve bize daha dostça davrananı bulamayız."
• Kemal Bey'in cenazesinin halk tarafından bü-yük tören ve gösterilerle kaldırılması.
12 Nisan K.Karabekir Paşa'nın Vahidettin'le görüşmesi.
[K.Karabekir şöyle yazıyor: "(Vahidettin) büyük bir korku içimde kıvranıyordu." ('İstiklal Harbimizin Esasları', s. 35.)]
12/13 Nisan İngilizlerin Kars'ı işgal etmeleri ve Kars'ta kurulan hükümetin üyelerini tutuklayarak Malta'ya sürme¬leri.
12 Nisan XV. Kolordu (Erzurum) Komutanlığına atanan Ka-zım Karabekir'in Atatürk'ü ziyaret ederek vedalaş¬ması.
14 Nisan Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın XVII. Ko-lordu (İzmir) Komutanlığına, "Yunanlıların her-

hangi bir tecavüzüne kuvvetle (silahla) "muhalefet edilmelidir" emrini vermesi.
[Fevzi Çakmak Paşa, Yunan işgali başlamadan önce (14 Mayısta) İngilizlerin talebiyle bu görev-den alınacaktır.]
18 Nisan Lord Curzon'un, kargaşalıklara yol açacağını ileri sürerek, İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesi¬ne karşı çıkması.
20 Nisan Gürcülerin Ardahan'ı işgali.
21 Nisan • Yüksek Komiser Calthorpe'dan Damat Ferit'e:
"Erzurum ve Sivas arasında 'şûralar' tarafından asker kılıklı birlikler silah altına alınmıştır."
[İstanbul hükümeti telaşa kapılır. Atatürk'ün 9. Or¬du Müfettişliğine atanması sürecini bu yazı baş¬latmıştır.]
• Kilikyalılar Derneği'nin Adana şubesinin açıl¬ması.
24 Nisan İtalya'nın, anlaşmazlık nedeniyle Barış Konferansından çekilmesi. (7 Mayısa bkz.)

[Yunanlıların İzmir'e çıkarılması kararı, İtalyanla-rın yokluğunda verilecektir.]
25 Nisan Konya'nın İtalyanlarca (1.500 kişi) işgali.
26 Nisan Eski Dahiliye Nazırı [Artin] Cemal'in Konya Valiliğine atanması.
[ilerde, Hürriyet ve İtilafçı Zeynel Abidin'le birlikte Konyalıları Milli Mücadele'ye karşı örgütlemeye çalışacaktır.]
28 Nisan • İttihatçıların yargılanmasına başlanması.
• Trabzon'a 400 Rum göçmeninin daha gelmesi.
29 Nisan Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın Atatürk'ü davet ederek '9. Ordu Müfettişliğine (Komutanlığına) atan¬masının kararlaştırıldığını' bildirmesi.
['Atatürk'ün Anıları', s. 202-208.]
56

1919
30 Nisan • Harbiye Nezaretinin, Calthorpe'un sözünü ettiği 'şûralar' hakkında kolordulardan bilgi isteme¬si.
• Atatürk'ün 9. Ordu Müfettişliğine (Komutanlığı¬na) atanması.
[9. Ordu 15 HazİIran 1919'da 3. Ordu adını ala-caktır. Görevi: 'Bölgede asayişi sağlamak, silah-ları toplamak ve şûraları dağıtmak..' Bazı dinci ve Osmanlıcı yazarlar Atatürk'ü Milli Mücadele'yi başlatması için Vahidettin'in gönder¬diğini, bu amaçla para ve bir de Hatt-ı Hümayun (padişah buyruğu) verdiğini vb. yazıyorlar. Bu belgesiz, tanıksız, dayanaksız, olayların gelişimi¬ne bütünüyle ters düşen iddiaların gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Birtakım dincilerin Vahidettin'i ve onun temsil ettiği sistemi aklamak için uydurduk¬ları zavallı masallardır. Vahidettin'in İngilizlerle ilişkilerini ve onlara söylediklerini izleyeceksiniz. / Geniş bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mü¬cadele', s. 267-284.]
• İngilizlerin Kars'ın yönetimini Ermenilere dev¬retmeleri.
2 Mayıs ABD Başkanı Wilson'un İtalyan yayılmacılığına tepki göstermesi.
3 Mayıs • XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Erzurum'a gelmesi.
• Emekli Yarbay Ali Galip'in Elazığ Valiliğine atanması.
6 Mayıs • Wilson, Lloyd George ve Clemenceau'nun, İtalyan yayılmacılığına tepki olarak, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesine karar vermeleri.
• Yüksek Komiser Calthorpe'un raporu: "Sait Molla ile görüştüm. 'İngiltere Türkiye'nin yöne¬timine el koysun' diyor."
57

1919
7 Mayıs • Venizelos'un, Selanik'teki birliğe hazır olmasını bildirmesi.
• İtalyanların Barış Konferansına geri dönmeleri.
(23 Nisana bkz.)
8 Mayıs • Rauf Orbay'ın emeklilik isteğinin onaylanması.
(27 Şubata bkz.)
• Jandarma Genel Komutanı Kemal Paşa'nın de¬meci: "İzmir'de ortalık süt liman."

11 Mayıs • Fethiye, Bodrum ve Marmaris'in İtalyanlarca iş¬gali.
• İngiliz işbirlikçisi aşiret başkanı Ali Batı'nın is¬
yan etmesi (Mardin/Midyat).
[18 Haziranda öldürülecek, isyan bastırılacaktır.]
13 Mayıs • Dört Büyükler Konseyi'nde, sus payı olarak,
Marmaris'ten başlayıp Mersin'in bir bölümünü ve Konya'yı kapsayan bölgenin İtalya'ya bırakıl¬masına karar verilmesi.
• İzmir'in işgal edileceğinin İzmir Aya Fotini Kili-sesi'nde Rumlara duyurulması.
• İşgali yönetmek üzere Yüksek Komiser Calt-horpe'un İzmir'e gelmesi.
• 1. Yunan Tümenini taşıyan 18 geminin Sela-nik'ten yola çıkması.
[13.000 er, 4.000 hayvan.]
14 Mayıs • Fevzi Çakmak Paşa'nın Genelkurmay Başkanlı-
ğından alınarak, 1. Ordu (İstanbul) Müfettişliği¬ne atanması.
• Fevzi Paşa'nın yerine Genelkurmay Başkanlığı¬na Cevat Çobanlı Paşa'nın atanması.
• Amiral Calthorpe'un 'İzmir istihkâmları ile yöre-

lerinin bugün işgal edileceğini' İzmir Valisi Kam-bur İzzet ile XVII. Kolordu (İzmir) Komutanı Ali Nadir Paşa'ya bildirmesi (saat 09.00).
• Harbiye Nazırının XVII. Kolordu Komutanına 'işgalin mütareke hükümlerine uygun olduğunu, isteğe uyulmasını' bildirmesi.
• XVII. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'nın bir¬liklere 'karşı konulmamasını, gerekli kolaylığın gösterilmesini' emretmesi.
• Amiral Webb'in 'İzmir istihkâmlarının işgal edi¬leceğini' Damat Ferit'e bildirmesi (öğleye doğ¬ru).
• Foça, Karaburun, Urla ve Yenikale istihkâmla¬rının İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerle¬rince işgal edilmesi.
• Dört Büyükler Konseyi'nde, Trakya ve Boğaz-lar'ın Türk egemenliğinden alınmasına karar verilmesi.
• Gece Izmir/Maşatlık'ta Türklerin büyük protes¬to mitingi.
• Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'un saat 23.30'da Valiye ve Komutana 'kentin sabahle-yin İtilaf Devletleri adına Yunanlılarca işgal edi¬leceğini, bir İngiliz birliğince telgrafhaneye el konulacağını ve yalnız resmi haberleşmeye izin verileceğini' bildirmesi.
• İzmir telgrafçılarının sabaha kadar çalışarak İz¬mir'in işgal edileceğini bütün telgraf merkezle¬rine duyurması.
• Kuşadası'nın İtalyanlar tarafından işgali.

1919
15 Mayıs • Yunan Tümeninin bir İngiliz savaş gemisinin
koruyuculuğu altında saat 08.00'de İzmir'e çık¬maya başlaması.
[İlk kurşunu Konak meydanında gazeteci Hasan Tahsin atar. Yakalanıp şehit edilir. Türk kıyımı başlar. Albay Fethi Bey 'zito Venizelos' diye ba-ğırmadığı için süngülenir vb. Kambur İzzet İngiliz Elçiliğine saklanır. Ali Nadir Paşa elinde beyaz bir bayrakla kışladan çıkıp teslim olur. / Ayrıntı için: 'Yunanlıların İzmir'de Son Günleri', Bilge Umar, s.109-116; 'Ege'de Kurtuluş Savaşı Baş¬larken', s. 244-270.]
• .Yunanistan'da şenlikler yapılması.
• Silah fabrikatörü ve tüccarı Rum asıllı Zaha-rof'un mektubu: "[Bu güzel olayın] acizane ça¬lışmalarımın eseri olduğunu sanıyorum."
• Anadolu'nun birçok yerinde protesto mitingle-rinin başlaması.

• Denizli'deki mitingte yurtsever Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin konuşması: "İşgale uğrayan memleket halkının silaha sarılması ve savaşma¬sı farz-ı ayndır. Fetva veriyorum.."
• Atatürk'ün Vahidettin'le uzun konuşması.
['Atatürk'ün Anıları', s. 219-222.]
16 Mayıs • Damat Ferit'in istifası.
• Protesto mitingleri artarak sürüyor.
• Atatürk'ün Fevzi ve Cevat Paşalar ve bazı na-zırlarla konuşması.
['Atatürk'ün Anıları', s. 215 vd.]
• Atatürk'ün ve karargâhının Bandırma adlı kü¬
çük bir gemi ile akşam üzeri İstanbul'dan ayrıl¬
maları.
60

1919
['Atatürk'ün Anıları', s. 222-224; Bandırma 41 ya-şında, 192 tonluk, 48 m. boyunda küçük bir gemi¬dir. Karargâh mensuplarının listesi Ek 7'de.]
• Anadolu'yu paylaşmak için İtalyan ve Yunan yarışı sürüyor: Seferihisar'ın Yunanlılar, Güllük'ün İtalyanlarca işgali.
• Urla'da çarpışma.
[Urla'daki 173. Alayda 100 kadar er vardır. Halkın da yardımı ile bugün ve bu gece Yunanlılara dire-nilir.]
17 Mayıs Urla ve Çeşme'nin Yunanlılarca, Milas ve Söke'nin İtalyanlarca işgali.
18 Mayıs • İstanbul Üniversitesi'nde yapılan toplantıda işgalin şiddetle protesto edilmesi.
• Şebinkarahisarlıların Vahidettin'e telgrafı:
"Yurdun işgaline karşı susanlar ilerde lanetle
anılacaktır!"
61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 19 Mayıs 1919 - 22 Nisan 1920
1919
19 Mayıs • Atatürk'ün, karargâhı ile birlikte sabah 07.00'de Samsun'a çıkması.
[Atatürk'ün anlatımıyla o günlü genel durum: s. 1-7 ('Söylev/Nutuk', Dil Derneği yayını)]
• General Milne'in 'M.Kemal Paşa'nın niçin [Ana¬dolu'ya] gönderildiğinin açıklanması' hakkında Harbiye Nezaretine yazısı.
• İkinci Damat Ferit hükümetinin kurulması.
• İstanbul Fatih'te ilk protesto mitingi.
• İstanbul'da dükkânların beş gün süre ile ke-penklerini kapatması.
• Alaşehir'de Ulucami'de yapılan toplantıdan sonra Kuva-yı Milliye kurulmasına karar veril¬mesi.
• Burdur'un İtalyanlarca işgali.
• İzmit'in İngilizlerce işgali.
• Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın işgal ede-ceği bölgenin İzmir ve Ayvalık'la sınırlandırılması.
[Yunanlılar bu karara uymayacaklardır.]
62

1919
• İzmir'de Yunanlıların basına sansür koyması.

20 Mayıs • Yunanlıların Torbalı ve Seydiköy'ü işgali.
• Venizelos'un Anadolu Rumlarının silahlandırıl¬masını emretmesi.
• Atatürk'ün Damat Ferit'e telgrafı: "İzmir'in Yu-nan askerleri tarafından işgali hadisesi, yakın-dan temasta bulunduğum milleti ve orduyu ta-savvur ve tasvir edilemeyecek derecede üzmüş¬tür. Ne millet ve ne de ordu, mevcudiyetine karşı yapılan bu haksız tecavüzü kabul etmeye¬cektir."
[Damat Ferit'in yakın geleceği haber veren bu uyarıdan hiçbir şey anlamadığını göreceğiz.]
• İstanbul'da İngiliz Muhipleri (dostları) Cemiye-
ti'nin kurulması.
[İngiliz işbirlikçisi bir dernektir. Fiili Başkanı Sait Molla adındaki İngiliz ajanıdır. Yardımcıları: Ra¬hip Frew, Mustafa Sabri Efendi ve Ali Kemal. Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 137-141.]
• Üsküdar'da Yunan işgalini protesto mitingi.
• Amiral Webb'in raporu: "Damat Ferit yargıla-nan İttihatçıların Malta'ya götürülmelerini öne-riyor."
• Damat Ferit'in İngiliz yetkililere 'Ermenilere Doğuda özerklik verilebileceğini' söylemesi.
• Dahiliye Nazırı ve gazeteci Ali Kemal'in, Fran-sızlara 'hükümetin Fransız mandasını kabule hazır olduğunu' açıklaması.
• 56. Tümen Komutanlığının İzmir'den Bursa'ya alınması; Albay Bekir Sami Günsav'ın 56. Tü-
. men Komutanlığına atanması.
[Ayrıntı için: 'Yzb.Selahattin'in Romanı', 2.C., s. 47-52.]
63

1919
• Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "Bütün dünya İngi-
liz adaletine hayrandır."
21 Mayıs • Atatürk'ün Kazım Karabekir'e telgrafı: "Umumi durumumuzun almakta olduğu vahim şekilden pek elemli ve müteessirim. Millet ve memleke¬te borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi, yakından müşterek çalışma ile en iyi yerine ge¬tirmek mümkün olacağı kanaati ile bu son me¬muriyeti kabul ettim."
• Menemen'in Yunanlılarca işgali.
• Albay Bekir Sami Günsav'ın Bandırma'ya gel-mesi, Yunan bayraklarını toplatması, halkı si-lahlanmaya çağırması.
[Ayrıntı için: 'Yzb.Selahattin'in Romanı', 2.C., s. 56-57.]
• Epir Valisi Stergiadis'in Yüksek Komiser olarak
İzmir'e gelmesi.
(Drama Mutasarrıfı ve Yunan işbirlikçisi Naipza-de Ali Efendi de yardımcılığına atanacaktır.]
• Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "İngilizleri istiyo¬
ruz.. Bizi onlar elimizden tutarak kurtaracak."
22 Mayıs • Kadıköy'de, Yunan işgalini protesto mitingi.
• Anadolu'nun birçok ili gibi Diyarbakır'da da Yunan işgalini protesto mitingi.
• 57. Tümen (Aydın) Komutanı Albay Şefik Aker'in silah deposunun kapısını açık bıraktıra¬rak halkın silahlanmasını sağlaması.
23 Mayıs • Atatürk'ün K.Karabekir'e 'mitingler yapılarak
İzmir işgalinin protesto edilmesini' isteyen telg¬rafı.
64

1919
• 200.000 kişinin katıldığı Sultanahmet mitingi.

[Bilgi için: Türk'ün Ateşle İmtihanı', H. Edip Adı-var, s. 31-34.]

- 8. Girit Alayının İzmir'e gelmesi.
- 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'in Har¬biye Nezaretine yazısı: "Durumu düzeltmek için Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurmanın en iyi tedbir olacağı."
- Sait Molla'nın Belediye Başkanlarına telgrafı: "İngiliz mandası istediğinizi İtilaf Devletlerine, hükümete ve gazetelere bildirin!"

[Bunun üzerine Atatürk 25 Mayısta bir genelge yayımlar, 'kurtuluşun ancak milletin ortak direnişi ile mümkün olacağını' bildirir.]

24 Mayıs • Rauf Orbay'ın İstanbul'dan ayrılarak Bandır-ma'ya geçmesi.

[Balıkesir, Manisa ve Aydın'a uğrayarak Afyon'a gelecek, oradan Ankara'ya hareket edecek, 9 Ha¬ziranda Amasya'da Atatürk'le buluşacak. Bazı ki¬taplarda Rauf Orbay'ın Bandırma'da Çerkez Et-hem'le buluştuğu yazılmaktadır. Bu doğru değildir.]

- Hükümetin mitingleri yasaklaması.
- İzmir işgali dolayısıyla ara verilen tutuklamala¬rın yeniden başlaması.

25 Mayıs • Atatürk'ün Samsun'dan Havza'ya gelmesi. .

- Manisa'nın Yunanlılarca işgali ve sıkıyönetim ilan edilmesi.
- Oltu Şûra Hükümetinin kurulması.

[17 Mayıs 1920'ye kadar bölgeyi yönetecektir.]

- Albay Şefik Aker'in Ödemiş deposundaki silah¬ların halka dağıtılmasını emretmesi.

1919

- Trabzon Metropoliti Hrisantos'un Lloyd Geor-ge'a gönderdiği muhtıra: "Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Şebinkarahisar'ı içine alan bölgede ve tek bir devletin güdümü altında, özerk bir Pontus yönetimi kurulması.."

26 Mayıs • 1. Saltanat Şûrası'nın toplanması.

[130 kişinin katıldığı, hiçbir sonuç vermeyen, gös¬termelik bir toplantı. 22 Temmuz 1920'de bir kez daha toplanacak. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 141-147.]

- Atatürk'ün Havzalılara söyledikleri: "Hiçbir za¬man ümitsiz olmayacağız, çalışacağız, memle¬keti kurtaracağız!"

[Nasıl kurtaracaklar? Ordunun kolu kanadı kırıl-mış. On yıllık savaştan çıkan halk bitkin. Para yok. Askeri depolar ve tesisler İstanbul'da. Bütün kritik noktalar ve demiryolları işgal altında. Bu ta¬rihteki işgal gücü, 107.900 asker. Bütün Türk or¬dusunun mevcudu ise, kâğıt üzerinde 40.000 gö¬rünüyor. Milli Mücadele içinde, Türkiye'nin karşı¬sındaki kuvvet, zamanla yaklaşık 400.000 kişiye çıkacaktır (İngilizler, Fransızlar, Ermeniler, Yu¬nanlılar, İtalyanlar, Pontus çeteleri, Rum ve Er¬meni çeteleri, isyancılar, Anzavur kuvvetleri, Ku-va-yı İnzibatiye). Anadolu'yu parçalamak, milleti birbirine düşürmek için de bin türlü entrika. Os¬manlı yönetimi ise, Milli Mücadele'ye bütünüyle karşı çıkacak, söndürmek için çalışacaktır. Ka¬zanmak ve kurtulmak için ardarda, bir dizi mucize yaratmak gerek. Milli Mücadele, bunca yokluğa ve engele rağmen, iç ve dış düşmanların şaşkın bakışları altında, görkemli bir zaferle sonuçlana¬caktır. Bundan sonrası, bu mucizeler dizisinin özet hikâyesidir.]

- İzmir Valisi Kambur Izzet'in 'Yunan birliklerinin özel bir tören ve saygı ile kabulünü' isteyen bir genelge yayımlaması.

1919
[Padişahtan başlayarak İstanbul yöneticilerinin hiçbirinde bağımsızlık fikri bulunmadığına, hiçbiri¬nin milli onuru korumadığına dikkatinizi çekerim. Yenik ve ezik yılların kalıntısı olan bu aşağılık duygusunun belirtilerini sürekli göreceğiz. Şevket Süreyya Aydemir diyor ki: "Atatürk'ün başardığı en güçlü savaş, toplumu aşağılık duygusundan temizlemek ve kurtarmak savaşı olmuştur. Hele aydınları Batı karşısında daima aşağılık duygusu içinde yaşamış bir ülkede, bu öyle bir çaba ve mücadeledir ki eğer Atatürk hiçbir şey yapmasay¬dı, sadece bu başarısıyla gene de bir lider, bir kahraman olurdu."]
27 Mayıs • Aydın'ın Yunanlılarca birinci işgali.
• Eski Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey ve bir Kuva-yı Milliye birlisinin gece Edre¬mit'ten cepheye hareket etmesi.
28 Mayıs • İngilizlerin 67 İttihatçıyı Malta'ya götürmeleri.
['Malta Sürgünleri', s. 106-107.]
• Atatürk'ün sivil ve askeri makamlara genelgesi (Havza genelgesi):
"Siyasi bütünlüğümüzün muhafazası için milli gösterilerin daha canlı olarak belirtilmesi ve de¬vamı gereklidir.. Büyük ve heyecanlı mitingler yapılmasıyla milli gösterilerde bulunulması ve bunun bütün memleketi kapsaması ve bütün büyük devletler temsilcileri ile Bâb-ı Ali'ye (İstanbul Hükümetine) etkili telgraflar verilmesi.."
29 Mayıs • Ayvalık'a çıkarma yapan Yunan birliğine, Yarbay Ali Çetinkaya'nın komutasındaki 172. Ala¬yın silahla karşı koyması.
, • Turgutlu'nun Yunanlılarca işgali.
• Denizli'de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin ku¬rulması.
67

1919
• XVII. Kolordunun (İzmir Kolordusu) kaldırılma¬sı.
30 Mayıs • Ayvalık sırtlarında Türk-Yunan çatışmasının sürmesi.
[Hükümet Ayvalık'taki alayın geri çekilmesini em-redecektir.]
• Yarın ramazan başlıyor.
• M.Sabri Efendi'nin yazısı: "Ordunun vazifesi oruç tutmaktır."
[Öyle ya, ordunun başka ne vazifesi olabilir ki şu sıra? Uslu uslu oturup oruç tutmalı. Yunanlıyla fi¬lan çatışmamalı. İngiliz neylerse güzel eyler; te¬vekkülle onun vereceği kararı beklemeli!]
31 Mayıs • Harbiye Nezaretinin Atatürk'e sorusu: "Diyarbakır'dan Samsun yoluyla İstanbul'a sevk edil-mekte olan 31.333 sürgü kolu, 198 makineli tüfek ve 26 top kamasının nerede olduğu?"
[Atatürk bu soruyu 3 Haziranda yanıtlayacaktır:
"Sevkiyatı durdurdum!"]
• ABD Dışişleri Bakanlığının ABD elçilik ve kon¬solosluklarına genelgesi: "Petrol bulunan, bulu¬nabilmesi olanağı olan her yerde, petrol kay¬nakları üzerindeki denetim durumu, gelişme umutları ve bu alanlardaki petrol üretimine Amerika'nın karışabilme olanaklarının bildiril¬mesi.."

1 Haziran • Ödemiş'in Yunanlılarca işgal edilmesi.
• Atatürk'ün 'Saltanat Şûrası'nın büyük devletler¬
den birinin yardımını isteyeceği düşüncesinde
olduğu' haberi üzerine Damat Ferit'e telgrafı:
"Milletin milli bağımsızlığı korumaya kararlı ol¬
duğu ve bütün meşum sonuçlara karşı, en son
fedakârlığı göze aldığı.."
68

1919
• Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na
davet edilmesi.
2 Haziran Albay Kazım Özalp'in 61. Tümen (Balıkesir) Ko-
mutanlığına başlaması.
3 Haziran Albay Bekir Sami Günsav'ın, 'Yunan ordusu Padi-
şahımızın emriyle geliyor, sakın saygıda kusur et¬meyin' diye propaganda yapan dört hocayı kurşu¬na dizmesi.
[Ayrıntı için: 'Yzb.Selahattin'in Romanı', 2.C., s.
94-95.]
4 Haziran Nazilli'nin Yunanlılarca ilk işgali.
[19 Haziran gecesi çekilecek, 24 Haziranda ikinci kez işgal edecek.]
5 Haziran Akhisar ve Nif'in Yunanlılarca, Çine ve Yata-
ğan'ın İtalyanlarca işgali.
6 Haziran • General Milne'in Atatürk'ün geri çağrılması için
Harbiye Nezaretine yazı yazması.
• Yüksek Komiser Calthorpe'un raporu: 'Damat Ferit [Türkiye için] İngiliz mandası istiyor..
Pa¬dişah yalnız kendi kişisel güvenliğini dü-şünüyor.'
• Damat Ferit'in yanındakilerle birlikte Paris'e ha¬reket etmesi.
[12 Haziranda Paris'te olacak, Konferansa iki yazı sunacak ve onur kırıcı bir yanıt alarak 15 Tem¬muzda İstanbul'a dönecektir. Anadolu ve Türk ta¬rihi hakkında zerre kadar bilgisi bulunmayan Da¬mat Ferit'in, yazılarında Toroslar'ın güneyindeki il¬leri Türkiye sınırı dışında sayması büyük tepkilere yol açar.]
7 Haziran • Alaşehir'de kurulan 68 kişilik ilk gönüllü birliği-
nin Salihli cephesine hareket etmesi.
69

1919
• Atatürk'ün Samsun yoluyla İstanbul'a gönderil¬mekte olan 10.000 sürgü kolu ve 12 top ka¬masına da el koyması; Havza deposundaki si¬lahları evlere taşıtması.
• Ahmet Emin Yalman'ın yazısı: "Amerikalılar bi¬zim muallim (öğretmen) ve mürşidimiz olmalı."
8 Haziran • Harbiye Nezaretinin Atatürk'ü geri çağırması.
• Rauf Orbay'ın Ankara'ya gelmesi.
9 Haziran Atatürk'ün XVII. Kolordu Komutan Vekili Albay
Bekir Sami Günsav'a yanıtı: "Ümitsizliğe kapıla-cak zaman değil. Birlikte çareler yaratmaya mecburuz."
10 Haziran • Atatürk'ün Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ı
yanına çağırması.
• 5. Yunan Alayının İzmir'e gelmesi.

• Calthorpe'dan Lord Curzon'a-. "Kürtler henüz M.Kemal'e karşı ayaklanmadı ama Binbaşı No¬el bunu sağlayacağından emin."

11 Haziran • Demirci Mehmet Efe'nin eşkiyalığı bırakarak Kuva-yı Milliye'ye katılması.

• Times gazetesi: "Hindistan Müslümanlarını gü¬cendirme pahasına da olsa Türkler İstanbul'dan atılmalı."

12 Haziran • Bergama'nın Yunanlılarca işgali.
[15 Haziranda geri alınırsa da, 19 Haziranda ye-niden işgal edilecek, 80.000 Türk Bergama'dan göç edecektir.]

• Atatürk'ün Havza'dan Amasya'ya geçmesi.
[Hükümet konağındaki konuşmasından: "Hep be¬raber aziz vatanımızı ve bağımsızlığımızı kurtar¬mak için bütün gücümüzle çalışacağız!"]

1919
13 Haziran
14 Haziran
15 Haziran
16 Haziran

• Dikili'nin Yunanlılarca işgal edilmesi.

• 3.500 İtalyan askerinin daha Antalya'ya çıkma-sı.

• Amasya Sultan Beyazıt Camisinde A. Kamil Efendi'nin vaazı: "Yegâne kurtuluş çaresi, hal¬kın doğrudan doğruya egemenliğini eline alma¬sı ve iradesini kullanmasıdır. Hep beraber Mus¬tafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanarak vata-nı kurtaracağız."
Atatürk'ün Vahidettin'e telgrafı: "Eğer zorlanır-sam, görevimden istifa ederek Anadolu'da ve mil-letin sinesinde kalacağım ve vatani görevime bu kez daha açık adımlarla devam edeceğim."

• Atatürk'e, sorması üzerine, geri çağrılmasının sebebinin açıklanması: İngilizlerin istemesi, hü-kümetin bu yolda karar almış olması:'

• Emekli ve alaylı jandarma binbaşısı Anzavur Ahmet'in, o çevredeki milli hareketi bastırmak üzere Balıkesir Mustasarrıflığına atanması.

• Yörük Ali Efe müfrezesinin Malkoçoğlu köprü-süne baskın vermesi ve Yunan müfrezesini im-ha etmesi.

• Posta Genel Müdürü Refik Halit Karay'ın, Mü-dafaa-yı Hukuk derneklerinin telgraflarının çe¬kilmemesi için emir vermesi.
[Bu nedenle Atatürk 20 Haziranda postanelere el konulmasını emreder.]

17 Haziran • Yunanlıların Menemen'de kıyım yapması. [1.000 kadar sivil Türk öldürülür.]

• İngiliz Yüksek Komiseri General Calthorpe'un da Atatürk'ün geri çağrılmasını istemesi.

1919

• Atatürk'ün K.Karabekir'e telgrafı: "Anadolu'ya geçişimden şimdiye kadar en önem verdiğim taraf, milletin geleceğinin ve hayat hakkımızın ancak milli birlikle kurtarılacağını anlatmak ve bunun için her çeşit siyasi ve kişisel ihtiraslar¬dan uzak ve yalnız milleti hür ve müstakil

ya¬şatmaya yönelik örgütün, yani Müdafaa-yı Hu-kuk-u Milliye'nin her bucağa varıncaya kadar yayılması esaslarını hazırlamak oldu."

• Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Erzu-rum Şubesinin İl Kongresi. (3 Mart 1919'abak.)

[6 Doğu ili ile Trabzon temsilcilerinin katılacağı bir kongre toplanmasına karar verilir. (Erzurum Kongresi: 23 Temmuz 1919)]

18 Haziran Dahiliye Nezaretinin, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyet-
leri kurulmasını ve telgraflarının çekilmesini ya-saklaması, milli kuvvetlerin bastırılıp dağıtılmasını istemesi.

[Atatürk 24 Haziranda Vahidettin'e bu genelge hakkında şöyle yazacaktır: "Böyle bir zihniyetin hiçbir yerde kabul ve uygulama noktası bulama¬dığını arz ederim."]

19 Haziran • Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ın Amasya'ya
gelmeleri ve Amasya görüşmelerinin başlama-sı.

• Bitlis Valiliğinden alınan Mazhar Müfit Kan-
su'nun Erzurum'a gelmesi.

20 Haziran Posta Genel Müdürü Refik Halit Karay'ın Müda-
faa-yı Hukuk Cemiyetlerinin telgraflarının çekil-memesi hakkındaki emri dolayısıyla Atatürk'ün bütün ilgililere genelgesi: "Milletin sesini boğarak yasal hakkını istemekten men etmeye ve vatanın mahvına sebep olmaya yönelmiş bu emri hiçbir

namuslu telgraf memurunun yerine getireceğini ümit etmem. Fakat böyle bir namussuzluğa cüret edecek olanlar olursa, derhal divan-ı harplere gönderilmesini emreylerim."

21 Haziran • Ali Kemal'in İngiliz yetkililere söyledikleri: "M.
Kemal'in telkinlerine itaat eden her memur ve-ya subay Divan-ı Harp tarafından ceza göre-cek."

• Yunan Kuvvetleri Komutanının Venizelos'a ra¬
poru: "Bir tümen daha gönderilmesi.. Tam bir
Türk seferberliği (!) karşısındayız."

22 Haziran Amasya kararları/genelgesi.

['Vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığın tehlikede ol¬duğu, bağımsızlığı milletin kesin kararı ve direni¬şinin kurtaracağı' belirtilerek, 'her ilden üç temsil¬cinin gizlice seçilerek Sivas Kongresine' katılması istenir. Anadolu ihtilali bu genelge ile başlamıştır./ Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 175-178.]

23 Haziran • Atatürk'ün K.Karabekir'e telgrafı:
"..İstanbul'da milli bağımsızlık zevkinden yoksun bazılarının, İngiliz esaretine girmekte sakınca gör¬medikleri anlaşılıyor.. Merkezi hükümet (İstanbul) milli girişimlerimize karşı her ne şekilde tecavüz elini uzatırsa, uygun şekilde hemen karşı harekete girişilerek milli gayenin gerçekleştirilmesi zorunlu¬dur."

• İstanbul hükümetinin kararı:
"M.Kemal Paşa'nın azledilerek hiçbir resmi sıfatı kalmamış olduğundan, bildiri ve emirlerinin resmi nitelik taşımadığının Dahiliye Nezaretince gere¬ken illere duyurulması.."

• Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in genelgesi:
"Dahiliye Nezaretinin size kesin emri, artık o za-tın azledilmiş olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmi muameleye girişmemek, hükümet işlerine ait hiçbir isteğini yerine getirmemektir."

• Yüksek Komiser Calthorpe'dan Dışişleri Bakan Vekili Lord Curzon'a telgraf: "M.Kemal Pa-şa'nın Samsun'a varışından beri kendini, milli¬yetçi akımın merkezi haline getirdiği."

• Bu rapora İngiliz Dışişlerinden bir yetkilinin koy¬duğu not: "M.Kemal Malta'ya götürülmelidir."

24 Haziran Posta Genel Müdürü R.Halit Karay'ın, telgraf merkezlerine 'M.Kemal Paşa'nın telgraflarının da kabul edilmemesini' emretmesi.

25 Haziran • Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a hareket etmeleri.

• Başkan Wilson'un demeci: "Türkler İstanbul'u terk etmelidir."

• Fransız Başbakanı Clemenceau'nun, Barış Konferansı adına Damat Ferit'e aşağılayıcı bir yanıt vermesi.

[Delegelerden Rıza Tevfik'in özel açıklaması: "Clemenceau bizi iyi bir haşladı. Yerden göğe de hakkı var. Elimize verilen barış andlaşmasını he¬men oracıkta imzalamalıydık."]

26 Haziran • Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in, 'Milli ordu teşkil etmenin ve müdafaa-yı milliye hazırlamak gibi faaliyetlerin felaket olduğu' hakkında bir genel¬ge yayımlaması.

[Genelgenin sonunda şöyle demektedir: "Asker-ler tarafından verilecek emirleri yerine getirmeyiniz!"]

1919

• Tartışmalar ve tepkiler üzerine Ali Kemal'in is¬tifa etmesi.

[Vahidettin istifa eden işbirlikçi Ali Kemal'e şöyle der: "Saray her dakika ve kayıtsız şartsız size açıktır.. Telkinlerinizi sabırsızlıkla bekleyece¬ğim."]

• Albay Bekir Sami Günsav'ın cepheye gönderdi¬ği Çerkez Ethem'in Alaşehir'e gelmesi ve Salihli'ye gitmesi.

27 Haziran • Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gelmeleri ve törenle karşılanmaları.

» Rumeli çetecilerinden Parti Pehlivan ve dört ar¬kadaşının Kuva-yı Milliye'ye katılması.

[Kuva-yı Milliye, kahramanlardan ve haydutlardan oluşur. 8u yüzden kahramanlıkların yanısıra hay¬dutluklara da rastlanacaktır.]

• Öteki görüşmelere öncelik verilerek, Türkiye ile barış görüşmelerinin ileri bir tarihe ertelen¬mesi.

28 Haziran • Atatürk ve arkadaşlarının Erzurum'a hareket etmeleri.

• Milli Kuvvetlerin Aydın'ı kuşatması.

[Savaşa çocuklar, yaşlılar ve kadınlar da katılır.]

• Birinci Balıkesir Kongresi.

[12 Temmuz 1919'a kadar sürer. Kongre Başkan¬lığına Hacim Muhittin Çarıklı seçilir. Silahlı müca¬dele kararı alınır ve örgütlenilir. Balıkesir'de dört Kongre daha toplanacaktır: İkinci Kongre: 26 Ha¬ziran 1919; Üçüncü Kongre: 16 Eylül 1919; Dör¬düncü Kongre: 19 Kasım 1919. / Beşinci Kongre: 13 Mart 1920. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 172-280, 287-289, 291-293.]

• Almanlarla Versaille (Versay) Barış Antlaşması¬nın imzalanması.

1919

[Barış Antlaşmaları Avusturya ile 10 Eylül 1919'da, Bulgaristan'la 27 Kasım 1919'da, Maca¬ristan'la 4 Haziran 1920'de imzalanacak. Osman¬lılar sona bırakılmıştır.]

30 Haziran • General Milne'in, Harbiye Nezaretinden, M.Kemal Paşa ile Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal (Mersinli) Paşa'nın derhal İs-
tanbul'a çağrılmalarını istemesi.
• Harbiye Nazırının Atatürk'e, Vahidettin'in 'ha-va değişimi almasını, arzu edeceği bir şehir ve¬ya kasabada istirahat etmesini tavsiye ettiğini' bildirmesi.
• Milli Kuvvetlerin Aydın'ı geri alması.
[Yunanlılar Venizelos'un emriyle 3 Temmuzda Aydın'ı yeniden işgal ederler. Aydın 7 Eylül 1922'de kurtarılacaktır.]
1 Temmuz 2. Ordu (Konya) Müfettişi Cemal Mersinli Paşa'nın
İstanbul'a gitmek üzere Konya'dan ayrılması.
[Atatürk bu habersiz ve gereksiz ayrılışa tepki gösterecektir.]
2 Temmuz Amiral Calthorpe'un Osmanlı Hariciye Nezaretine
notası: "M.Kemal ve Cemal Paşaların kayıtsız şartsız ve süresiz olarak geri çağrılmaları ve ka-nun dışı ilan edilmeleri.."
3 Temmuz Atatürk ve yanındakilerin Erzurum'a gelmesi ve
törenlerle karşılanmaları.
5 Temmuz Osmanlı Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa'nın Ata-
türk'ü Padişah adına İstanbul'a çağırması.
6 Temmuz • Atatürk'ün Harbiye Nazırına, dolayısıyla Vahi-
dettin'e red yanıtı vermesi.
• Ali Galip'in Elazığ'da valilik görevine başlama¬
sı.

1919
• İstanbul Hükümetinin asker ve bağış toplanma¬
sını yasaklaması.
7 Temmuz Francalanın kilosu 21, ekmeğin kilosu 17 kuruş.
8 Temmuz • İstanbul Hükümetinin Atatürk'ün 3. Ordu Mü-
fettişliğinden alınmasına karar vermesi.
• Atatürk'ün Sarayla görüşmesi ve görevine son verildiğinin kendisine bildirilmesi.
• Atatürk'ün gece Harbiye Nezaretine ve Vahi-dettin'e, 'resmi vazifesiyle birlikte askerlikten de istifa ettiğini' bildirmesi.
• Yüksek Komiser Calthorpe'un III. Kolordu Ko¬mutanı Albay Refet Bele'nin de geri çağrılması¬nı istemesi.
9 Temmuz • Atatürk'ün bir genelge ile 'istifa ettiğini, kutsal
milli gaye için çalışmak üzere artık milletin si¬nesinde bir ferd-i mücahit olarak bulunduğunu' orduya, valilere ve millete ilan etmesi. [Rauf Orbay da benzer bir bildiri yayımlar.]
• Erzurum'da bulunan İngiliz Albayı Rawlinson'un
Atatürk'ü ziyaret etmesi ve toplanacağını öğ¬
rendiği Erzurum Kongresinin açılmamasını iste¬
mesi, aksi halde zor kullanarak Kongreyi dağı¬
tacaklarını bildirmesi.
[Atatürk bu tehdidi şöyle karşılar: "O halde biz de mecburi ve zaruri olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz. Ne pahasına olursa olsun Kongre açılacaktır. Gö¬rüşmemiz bitmiştir!"]
• Kazım Karabekir'in ordudan istifa etmiş olan
Atatürk'ü ziyareti ve esas duruşta söyledikleri:

"Ben ve kolordum emrinizdeyiz. Bundan sonra
77

1919
dahi ne emirleriniz varsa, ifayı (yerine getirmeyi)
şeref bilirim."
[Öteki komutanlar da bağlılıklarını bildirecekler-dir.]
• Yüksek Komiser Calthorpe'un Sadrazamlığa
yazısı: "M.Kemal Paşa'nın ya İstanbul'a dönme¬
sinin sağlanması veya aleyhinde gerekli önlem¬
lerin alınması."
10 Temmuz • Albay Refet Bele'nin yerine III. Kolordu Komu¬tanlığına atanan Albay
Selahattin Köseoğ-lu'nun bir İngiliz gemisiyle Samsun'a gelmesi. [Köseoğlu daha sonra Sivas
Milletvekili olarak TBMM'ne girecek ve muhalifler arasında yer ala¬caktır.]
• Trakya/Paşaeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin
Birinci Kongresi. (30 Kasım 1918'e bkz.)
[Cemiyet dört kongre daha toplayacaktır: 16 Ekim 1919 (Edirne Kongresi); 15 Ocak 1920 (Edirne
Kongresi); 31 Mart 1920 (Lüleburgaz Kongresi); 9 Mayıs 1920 (Büyük Edirne Kongre-si) / Bilgi
için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 295-301.].
12 Temmuz Albay Refet Bele'nin, görevi Albay Selahattin Kö-
seoğlu'na devretmesi.
13 Temmuz Giresun'a çıkmak isteyen bir Rum çetesinin ordu
birliklerince imha edilmesi.
15 Temmuz Damat Ferit'in Paris'ten İstanbul'a dönmesi.
16 Temmuz • Kara Vasıf'ın Amerikan mandasını önermesi.
[Atatürk'ün yanıtı: "Milli arzuya uygun olmayan kararlar hiçbir zaman millet gözünde bir değer
ifade etmeyeceği için milli arzunun toplantısını beklemeden hiçbir meselede yetkili görünmek
uy¬gun değildir." (19 Temmuz 1919)]
78

1919

• İtalyan ve Yunanlıların, Ege'de İtalyan-Yunan
işgal hattı konusunda anlaşmaları.
[Türk-Yunan hattını da General Milne kararlaştı-racak (Milne Hattı). Türklere bir şey soran yok!]
18 Temmuz Denizli Milli Heyeti'nin Denizli'de seferberlik ilan
etmesi.
19 Temmuz Batum'da Pontus Rumları Kongresi'nin toplanma-
sı.
20 Temmuz • Atatürk'ün Mazhar Müfit Kansu'nun 'başarı tak¬
dirinde hükümet şeklinin ne olacağı' sorusuna
verdiği yanıt: "Açıkça söyleyeyim, hükümet
şekli zamanı gelince cumhuriyet olacaktır." (7
Ağustos 1919'abkz.)
• Damat Ferit'in Erzurum Kongresi'ni yasaklama¬sı ve Atatürk'ün tutuklanmasını istemesi.
• Damat Ferit'in istifası.

21 Temmuz
22 Temmuz
23 Temmuz

24 Temmuz
25 Temmuz
• Üçüncü Damat Ferit Hükümetinin kurulması.
[Dahiliye Nazırlığına, Ali Kemal'den geri kalmaya¬
cak olan Adil Bey getirilecektir.]
• İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in
notu: "Türkleri zayıflatmak için Kürtleri hareke¬
te geçirmek iyi plandır."
İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlerinin ortak ka¬rarı: "Padişahın desteklenmesi ve her çeşit ihtilale karşı konulması."
Erzurum Kongresi'nin açılması.
[Atatürk Kongre Başkanı seçilir. Kongre 7 Ağus-tosta sona erecektir.]
Dahiliye Nazırı Adil'in Erzurum Kongresi'nin dağı¬tılmasını istemesi.
• Yüksek Komiser Calthorpe'un raporu: "Hükü-
79

1919
met M.Kemal'i kanun dışı ilan edip ona göre dav¬ranmalı."
• Bekir Sami Kunduh'un Atatürk'e 'ABD manda¬
sını yeğlediğini' bildirmesi.
29 Temmuz Hükümetin, Atatürk ve Rauf Bey'in 'derhal yaka-
lanarak İstanbul'a gönderilmeleri' için Valiliklere emir vermesi.
30 Temmuz • Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın, Atatürk'ün tu-
tuklanması için K.Karabekir'den yardımcı ol-masını istemesi.
[Doğu illeri Ermenilere yem olma olasılığının de¬rin kaygısı içinde, Ege Yunan işgali altında inliyor, güneyde Fransız yayılması sürüyor. İstanbul Hükümeti hiçbir şey yapmıyor ama bir şeyler yap-maya çabalayanları susturmaya çalışıyor!]
• Damat Ferit'in, İngiliz Yüksek Komiserliği Müs¬
teşarı Tom Hohler'den, 'Lüzumu halinde Padi¬
şah ile kendisinin güvenliklerinin İngilizler tara¬
fından korunup korunmayacağını' sorması.
[18 Ağustosta Londra 'Padişah ve Damat Ferit'in kişisel güvenlikleri konusunda gerekli önlemlerin alınmasını' onaylar. Vahidettin ve D.Ferit, birkaç kez daha güvence isteyeceklerdir. / Bu konuya ilişkin belgeler için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 62-63.]
1 Ağustos Ankara-Yahşıhan dekovil hattının işletmeye açıl-
ması.
[Bu kısa ve dar hat, savaşlar sırasında çok işe yarayacaktır. Doğu ve İç Anadolu'dan kara yoluy¬la gelen silah, cephane ve öteki malzemeler, Yahşıhan'da toplanır ve ana ikmal merkezi olan Ankara'ya yollanır, Ankara'dan da cepheye.]
2 Ağustos Dahiliye Nazırı Adil'in demeci: "İzmir'de çete teş-
kil edenleri dağıtmak için icap ederse askeri kuv-vete müracaat edeceğiz."
80

1919
3 Ağustos İstanbul'dan gönderilen Jandarma Genel Komuta¬nı Kemal Paşa'nın Denizli'ye gelmesi ve Yunanlı-larla çarpışmaktan vazgeçilmesini istemesi.
[Söyledikleri: "Padişahımızın sizlere selamı var. Bu selamı tebliğ ediyorum. Rica ederim Yunanla çarpışmaktan vazgeçiniz. Zira bu teşebbüs bey-hudedir (boşunadır)."]
5 Ağustos Damat Ferit'in İngilizlerden, 'bütün tutuklu Türkle-
ri Malta'ya götürmelerini' istemesi.

6 Ağustos Birinci Nazilli Kongresi.
[9 Ağustosa kadar sürmüştür. Amaç Kuva-yı Mil¬liye birlikleri arasında uyum sağlamak ve buna göre örgütlenmektir. Aynı amaçla 19 Eylül 1919'da İkinci Nazilli Kongresi toplanacaktır.' / Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 280-281, 289-290.]
7 Ağustos • Erzurum Kongresi'nin sona ermesi.
[Heyet-i Temsiliye üyeliklerine şu kişiler seçilir: Atatürk, Rauf Orbay, Raif Hoca, Bekir Sami Kunduh, Servet Bey, İzzet Bey, Sadullah Bey, Musa Efendi, Fevzi Efendi. / Genel bilgi ve Kongre kararları için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 205-218.]
• Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye Başkanlığına se-çilmesi.
• Gece Atatürk'ün Mazhar Müfit Kansu'nun hatı¬ra defterine yazdırdıkları: "Zaferden sonra hü¬kümet şekli cumhuriyet olacaktır. Bu bir. İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince gereken işlem yapılacaktır. Üç: Örtünme ve ka¬panma kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, uygar milletler gibi şapka giyilecektir. Beş: Latin harfleri kabul edilecek."
8-Ağustos • Veliaht Abdülmecit'in açıklaması: "Anado-

lu'daki hareket hainane, delice ve gaddarcadır.. Türkiye Amerikalılara bırakılmalıdır."
• Damat Ferit Hükümetinin, bütün illere, "Kuva-
yı Milliye'nin dağıtılması" emrini vermesi.
9 Ağustos Atatürk'ün ordudan çıkarılması, nişanlarının geri
alınması ve 'fahri yaverlik' unvanının kaldırılması hakkındaki hükümet kararının Vahidettin'ce onay¬lanması. (29 Aralık 1919'a bkz.)
10 Ağustos Halide Edip Adıvar'ın Atatürk'e mektubundan:
"Davamızda yardımcı olabilmesi için bu fırsat da¬kikalarını kaybetmeden, taksim ve yok olma kor¬kusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz."
13 Ağustos • Dahiliye Nazırı Adil'in, Balıkesir ve Alaşehir
Kongrelerinin dağıtılmasını ve engellenmesini istemesi.
• Milli hareketi hızla dağıtacağını vaadeden Sü¬
leyman Şefik Paşa'nın Harbiye Nazırlığına geti¬
rilmesi.
14 Ağustos İstanbul Hükümetinin 1., 2. ve 3. Ordu Müfettiş-
liklerini kaldırması.
[Yunanlılar Anadolu'daki askeri güçlerini artırır-ken, İstanbul yönetimi kendi ordusunu zayıflatmak için çabalıyor!]
16 Ağustos • Alaşehir Kongresi.
[25 Ağustosta sona erecektir. Kongre Başkanlığı¬na H.Muhittin Çarıklı seçilmiştir. Silahlı mücade¬leye devam edilmesine ve bu amaca uygun bi¬çimde örgütlenmeye karar verilir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 281-284.]
• Atatürk'ün Damat Ferit'e uyarı telgrafı: "..Millet
her türlü iradesini gerçekleştirmeye muktedir-

dir. Girişimlerinin önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Millet çizdiği program içinde gayet kesin ve açık adımlarla amacına yürümektedir."
18 Ağustos • Lord Curzon'dan Amiral Webb'e: "Sultanın gü-venliğini sağlayınız."
• Lloyd George'un Avam kamarasında yaptığı konuşma: "Türkiye ile yapılacak barış, İngiltere'nin hayati çıkarlarını ilgilendirmektedir. İm-paratorluğun geleceği Türkiye sorununun çözü¬müne bağlıdır."

20 Ağustos Sivas Valisi Reşit Paşa'nın, Fransız Jandarma Müfettişi Brunot'nun Sivas ' Kongresi'nden vazgeçil¬mesini istediğini Atatürk'e bildirmesi ve Sivas'ın işgal edilmemesi için Kongrenin başka bir şehirde toplanmasını önermesi.
21 Ağustos Atatürk'ün yanıtı: "M.Brunot bilmelidir ki Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olacak (..) yeni bir harbe karar vermelerine bağlıdır."
27 Ağustos Atatürk'ün arkadaşlarına söylediklerinden: "İstanbul bir Amerikan mandasıdır tutturmuş gidiyor. Bu olmayacaktır! Manda yok! Ya bağımsızlık ya ölüm var."
28 Ağustos İstanbul'un, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un görevden alındığını öteki kolordulara bil¬dirmesi.
29 Ağustos Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrılmaları.
30 Ağustos Sivas Kongresi'ni dağıtması için Elazığ Valisi Ali Galip'in, Sivas Valiliğine ve III. Kolordu Komutan¬lığına atanması.

31 Ağustos • Fransızların, tutuklanmamak için saklanan eski Maliye Nazırı Cavit Bey'i, gece gizlice bir gemi¬ye bindirip İstanbul'dan Avrupa'ya kaçırmaları.
• Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "İstiklal diye bağı¬ranlar kötü niyetlidir."
[İşbirlikçi basından örnekler için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 368-374.]
2 Eylül Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gelmeleri ve törenle karşılanmaları.
3 Eylül • Atatürk'ün Ali Fuat Paşa'ya telgrafı: "Komutayı asla terk etmeyiniz."
• Dahiliye Nazırı Adil ile Harbiye Nazırı Süley¬man Şefik Paşaların, Vali Ali Galip'e, 'bir aşiret birliği ile Elazığ'dan hareket ederek Atatürk'ü tutuklamasını ve Sivas Kongresi'ne engel olma¬sını' emretmeleri.
[Ali Galip olayı hakkında bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 1.C., s.244-249.]
4 Eylül Sivas Kongresi'nin açılması.
[Atatürk Kongre Başkanlığına seçilir. Kongre 11 Eylülde sona erer. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 219-241.]
5 Eylül Damat Ferit'in demeci: "M.Kemal hareketi, çabuk geçen bir heyecandır; askeri bakımdan önemsiz-dir. Halk hükümete sadıktır."
6 Eylül Ali Galip'in Elazığ'dan Malatya'ya gelişi ve Sivas'a doğru ilerlemesi.
9 Eylül• Atatürk'ün Kongre'ye Ali Galip olayı hakkında bilgi vermesi.
• Ali Fuat Cebesoy'un Kongre kararıyla Batı Anadolu Genel Kuva-yı Milliye Komutanlığına getirilmesi.

10 Eylül Üzerine asker gönderildiğini öğrenen Ali Galip'in, adamlarıyla birlikte Malatya'ya kaçması.

[D.Ferit'in bu kahraman valisi, rüzgâr gibi Malat-ya'dan Urfa'ya, oradan da Halep'e kaçacaktır.]
11 Eylül • Sivas Kongresi'nin sona ermesi.
[Heyet-i Temsiliye'ye ek olarak seçilen yeni üye-ler: Kara Vasıf, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç Bayiç, Ömer Mümtaz, Mazhar Müfit Kansu ve Ratıpzade Mustafa. / Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 318-319.]
• Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
[Bu kararla Milli Mücadele'den yana olan bütün örgütler bir çatı altında birleşecek, dağınık, yerel ve bölgesel etkinlikler tek merkeze bağlanacak-tır.]
• Atatürk'ün Dahiliye Nazırı Adil'e telgrafı: "Al¬çaklar! Caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde haincesine tertiplerde bulunuyorsunuz.. Aklınızı başınıza toplayın! Galip Bey ve yandaşları gibi akılsızların ahmakça olan boş va'adlerine kapı¬larak ve [İngiliz subayı] Mr.Noel gibi millet ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanı¬nızı satarak yaptığınız alçaklıkların, milletçe tat¬bik olunacak mesuliyetini unutmayınız."
[Adil, Zafer'den sonra TBMM'nce, aftan yararla-namayacak olan 150 kişilik hainler listesine alına¬cak ve vatandaşlıktan çıkarılacaktır.]
• Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'un yerine, 18 Mart 1915 Çanakkale deniz savaşında yeni¬len karma donanmanın komutanı Amiral J. de Robeck'in atanması.
12 Eylül • Damat Ferit'in İngilizlerle gizli bir anlaşma imzalaması.

[Bu anlaşmaya göre, Boğazlar İngiliz denetimin-de kalacak, Osmanlı Devleti Kuzey Irak ve Suriye'nin İngiliz egemenliği altında kalmasına gerek¬tiğinde yardımcı olacak, hilafet gücünü İngiliz sö¬mürgelerinde İngiltere'den yana kullanacak, İngil¬tere de milliyetçi akımları önlemek ve Osmanlı yönetimini desteklemek amacıyla bir güvenlik gü¬cü oluşturmayı üstlenecek. / Bilgi için: 'Türk Dev¬rim Tarihi', 1.C., s. 256-257.]
• Sivas Kongresi kararlarının halka açık bir top-lantıda açıklanması.
• Heyet-i Temsiliye'nin Atatürk'ün başkanlığında ilk toplantısını yapması.
• Kongre kararıyla Anadolu ile İstanbul arasında telgraf haberleşmesinin kesilmesi.
14 Eylül Sivas'ta İrade-yi Milliye gazetesinin yayımlanmaya başlaması.
17 Eylül İngiliz yeni Yüksek Komiseri J. de Robeck'in Lord Curzon'a yazısı: "M.Kemal'in hareketi, Anado-lu'da müstakil bir cumhuriyete doğru gelişiyor."
19 Eylül Konya eşrafından 53 kişinin Milli Mücadele aleyhinde bildiri yayımlaması.
20 Eylül Vahidettin'in, Damat Ferit Hükümetine yardımcı olunmasını isteyen bir beyanname yayımlaması.
[Atatürk 22 Eylülde bu beyannameyi yanıtlayacak ve Damat Ferit Hükümetinin ihanetlerini sıralaya¬rak derhal düşürülmesini isteyecektir. Bu arada Damat Ferit ve yandaşı hainlerin düzenledikleri kanlı olaylar patlak vermeye başlayacaktır.]
26 Eylül İstanbul'daki Müderrisler (medrese hocaları) Cemiyeti'nin Milli Mücadele aleyhinde beyanname yayımlaması.

[Derneğin kurucuları: Mustafa Sabri Efendi, Said-
i Kürdi (Nursi) vb.]
86

1919
27 Eylül Birinci Bozkır (Konya) isyanı. (20 Ekim 1919'a bkz.)
[4 Ekim 1919'da bastırılacaktır.]
29 Eylül Damat Ferit'in J. de Robeck'ten de Vahidettin'in
hayatı için güvence istemesi.
30 Eylül • ABD Yüksek Komiseri Bristol'ün raporu: "İngi-
lizler Kürtleri kullanarak milliyetçi akımı boğ-mak istiyorlar. Türkiye'de Ermenilere karşı bir hareket olduğu da İngilizlerin propagandasıdır."
• Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Cur-
zon'a: Sultan, İngilizlerin, kuvvet kullana¬
rak milliyetçileri durdurmalarını istedi.'
[Herhalde bağımsızlık için dövüşen milletinin üze¬rine işgal kuvvetlerini göndermek isteyen ilk dev¬let başkanı, Vahidettin'dir.]
• İngilizlerin, İngiliz-Fransız anlaşması gereğince
Maraş'ı boşaltması.
[Şehir 30 Ekimde Fransızlarca işgal edilecek.]
1 Ekim Anadolu'ya yenik düşen Damat Ferit'in istifası.
2 Ekim Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması.
[İngilizlerin baskısı sonucu 3 Mart 1920'de istifa edecektir.]
4 Ekim• Hükümetin Heyet-i Temsiliye'ye, milli hareketi
tanıdığını bildirmesi.
• Gelişimden ürken İngilizlerin Merzifon ve Sam¬
sun'daki birliklerini İstanbul'a çekmeleri.
7 Ekim• Yunanlıların İzmir kıyımı hakkında soruşturma
yapan karma kurulun raporunu Paris Barış Konferansı'na vermesi.
[Rapor Yunanistan aleyhindedir. Bu yüzden ya-yımlanmaması kararlaştırılacaktır.]
87

1919
• Barış -Konferansı Yüksek Konseyi'nin Milne Hattını kabul etmesi.
• Yeni Harbiye Nazırı (eski 2. Ordu Müfettişi) Cemal Mersinli Paşa'nın hükümet adına Atatürk'e telgrafı: "Kabine (Nazırlar Kurulu) sizinle aynı fikirdedir ve milli iradenin egemenliğini kabul eder. Hükümet, devletin dışarıya karşı şeref ve haysiyetini iade için milli iradeye ve Heyet-i Temsiliye'ye dayanacaktır."
(Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye, İstanbul ile ha¬berleşmeyi serbest bırakacaktır.]
• Yeni hükümetin genel seçim yapılacağını açık¬
laması.
8 Ekim
9 Ekim

10 Ekim
11 Ekim
Amiral Webb'in raporu: "Eski sadrazam D.Ferit, Padişahın tahtından indirileceğinden kaygı duydu¬ğunu söyledi."
• Refik Halit Karay'ın Posta Umum Müdürlüğün¬den uzaklaştırılması.
• Cevat Çobanlı Paşa'nın yeniden Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.

İngiliz Yüksek Komiseri J. de Robeck'in Lord Curzon'a raporu: 'Milli hareketin baskısıyla Ferit Paşa Hükümetinin istifa ettiği. M.Kemal'in karşı-sında İngiliz Aslanı'nın prestijinin sarsıldığı. Müta¬rekeyi imzalayan Türkiye'nin yerine bugün bam¬başka bir Türkiye'nin doğduğu. Bu yeni Türki¬ye'ye barış şartlarını zorla kabul ettirmenin kolay olmayacağı.'

• İngiliz Muhipleri Cemiyeti yöneticisi Sait Mol-
la'nın İngiliz ajanı Rahip Frew'a yazdığı ilk
mektup.

[Sait Molla haininin Rahip Frew'a yazdığı 12 mek-

tup ele geçirilecek ve birçok pis oyunun içyüzü anlaşılacaktır. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2. C, s. 46-47.]

• Renin gazetesi: "Bütün cihanın kuvvetine karşı
milli bir hareket yaratmak! Ne çocukça bir ha¬
yal!"

17 Ekim Rum ve Ermeni Patriklerinin, Yüksek Komiserler-
den bütün Türkiye'nin işgal edilmesini istemeleri.

19 Ekim Sivas'ta Şeyh Recep olayı.

[Olayı Sait Molla düzenlemiştir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 18-19.]

20 Ekim • Yeni İstanbul Hükümetinin temsilcisi Salih Pa-
şa ile Heyet-i Temsiliye arasında Amasya gö-rüşmeleri.

[22 Ekimde sona erecek ve ikisi gizli, beş proto-kol imza edilecektir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tari-hi', 2.C., s. 30-36.]

• General Milne'in raporu: "(Milliyetçilere karşı] askeri kuvvet kullanmak icap edecek. Elimde mevcut olan birlik, yalnız İstanbul Hükümetine baskı yapmaya yeterlidir."

• İkinci Bozkır ayaklanması. (27 Eylüle bkz.)

[4 Kasımda bastırılacaktır.]

24 Ekim İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un ayrılması üzeri-
ne Lord Curzon'un asaleten Dışişleri Bakanlığına getirilmesi.

25 Ekim • Bozkır asilerinin esir aldıkları 3 eri parçalama-
ları.

• Birinci Anzavur isyanı. (İkinci isyan: 16 Şubat
1920)

[30 Kasımda bastırılacaktır. Anzavur'un amacı: "Melun Kuva-yı Milliye ileri gelenlerini yakalayıp

İngiliz ordusuna ve kanununa teslim etmek."]

26 Ekim • Şeyh Eşref ayaklanması (Bayburt/Hart).

[24 Aralıkta bastırılmıştır.]

• Atatürk'ün XIII. Kolorduya (Diyarbakır) emri:
"Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara işgal ettir¬
memek ve işgal etseler bile onları orada barın¬
dırmamak için her türlü tedbire hemen başvu¬
rulması.."

[Bütün Güney Cephesi için alınan önlemler hak¬kında bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 59-60.]

28 Ekim • Atatürk'ün Amasya'dan Sivas'a dönüşü.

• Hürriyet ve İtilaf Fırkası lideri Sadık Bey'in, Milli Mücadele'ye karşı olduklarını ve seçime katılmayacaklarını bildirmesi.
• Bozkır asilerinin İngilizlerden yardım istemesi.

29 Ekim Güney Anadolu'da işgal bölgelerinin el değiştirmesi: Kilis'in Fransızlarca işgali.

30 Ekim Maraş, Urfa ve Antep'in Fransızlarca işgali.

[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 56-59.]

31 Ekim Harbiye Nazırı Cemal (Mersinli) Paşa'nın Atatürk'e telgrafı: "İtilaf Devletlerinden herhangi biri¬ne karşı bugün silah kuvvetiyle bir başarı elde edilmesi düşünülemez."

3 Kasım Milne Hattının Osmanlı Harbiye Nezaretine bildirilmesi ve Kuva-yı Milliye'nin 3 km. geri çekilme¬sinin istenmesi.

4 Kasım • İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in raporu: "İstanbul İslamiyet için kutsal bir kent değildir.. Osmanlı Hanedanı tükenmiştir. Türk¬ler yalnız başlarına İngiltere'ye karşı gelemez."

1919

• J. de Robeck'in raporu: 'Vahidettin'in tahtı¬nı kaybetme korkusuyla titrediği..'
• Suruç ve Birecik'in Fransızlarca işgali.

5 Kasım Sivas'ta Anadolu. Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti'nin kurulması.

10 Kasım J. de Robeck'in raporu: "Duruma hâkim olabilme-miz için İstanbul'u [resmen] işgal etmemiz gerekli¬dir."

13 Kasım Avukat Lütfi Fikri'nin Sabah gazetesindeki yazısı: "İngiltere'ye düşmanlık, hatta çekingen davran-mak bize hüsrandan başka bir şey getirmez."

14 Kasım Ali Kemal'in yazısı: "Milli kuvvetler ateş olsalar cirimleri kadar yer yakarlar."

16 Kasım • Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye üyeleri ve komu-tanlarla Sivas'ta ortak toplantı yapması.

[28 Kasıma kadar devam etmiştir. Birçok sakınca¬larına rağmen Meclis'in İstanbul'da toplanması kabul edilir. / Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 42-46.]

• Balıkesir'de Mustafa Necati Bey ile Vasıf ve Esat Çınar Beyler tarafından 'İzmir'e Doğru' ad¬lı milliyetçi gazetenin yayımına başlanması.

20 Kasım • Paris'te, Kürtleri temsil ettiğini iddia eden Şerif Paşa ile Boğos Nubar Paşa arasında Kürt-Ermeni anlaşması.

[Bu anlaşmanın duyulması üzerine Anadolu Kürt¬leri büyük tepki göstereceklerdir.]

• Çerkez Ethem ve çetesinin, Anzavur isyanının bastırılmasına katılmak için, çağrıldığı Balıke¬sir'e gelmesi.

21 Kasım Kaymakçı çarpışmasında Gökçen Efe'nin şehit olması.

1919

27 Kasım

30 Kasım

5 Aralık

7 Aralık
9 Aralık
10 Aralık
11 Aralık
12 Aralık

Bulgaristan'la Neuilly Barış Antlaşması'nın imza-lanması.
Anzavur kuvvetlerinin dağılması ve Anzavur'un
kaçması.
[Birinci isyanı sona erer. İkincisi, 16 Şubat 1920'de.]
Milne'e göre Türkiye'de 7.400 İngiliz piyade eri, 6-7.000 İtalyan, 75.000 Yunan askeri var.
[30.000 kadar da Fransız askeri bulunmaktadır.]
• Atatürk'ün Fransa'nın Suriye Temsilcisi
M.Picot ile görüşmesi.
- [Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2. C, s. 60-62.]
• Atatürk'ün Salihli Cephesine telgrafı: "Batı
Anadolu milli hareketinin yönetimi, XX. Kolor¬
du K.Ali Fuat Paşa'ya verilmiştir."
Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "M.Kemal gittikçe daha tehlikeli olmaya başladı. Kürtleri M.Kemal hareketine karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazırız."
İngilizlerin Suriye'yi tamamen boşaltıp Fransızlara devretmeleri.
• J. de Robeck'in raporu: "Mustafa Kemal başlı¬ca düşmanımızdır."
• General Milne'in, Türk kuvvetlerinin 3 km. geri çekilmelerini sağlamadıkları için Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın görevden alınmalarını istemesi. (3 Kasıma bkz.)
Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti'nin Atatürk'e telgrafı: "Sizleri kendimize rehber kabul ederek Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Ce-

miyeti adıyla bir dernek kurduk. Amaç vatan mü-dafaasıdır. Biz hemşireleriniz de siz muhterem kardeşlerimizle beraber olacağız ve beraber yaşa¬mak hakkını savunacağız."
13 Aralık Atatürk'ün yanıtı: "Anadolu'nun bilhassa pek büyük inkılaplara muhtaç olan kadınlık hayatında, gele-cek için pek büyük ilerleme ve uyanış vaadeden bu takdire değer girişim, memleketin her türlü iyiliğini ve mutluluğunu amaç edinmiş olan Cemiyetimizin gerçekten teşekkürünü gerektirdi. Türk kadınları¬nın nezaket ve ciddiyeti, şefkat ve cömertlikle ka¬rışmış fedakârlıkları, bu gibi toplumsal vesilelerle belirdikçe, bütün cihan nazarında, özellikle Avru¬pa'nın bize karşı olan kamuoyuna, geleceğin çağ¬daş Türkiye'sini kuracak milli yeteneğimizi ispat edeceğinden, milli ve vatani menfaatlerde hanıme¬fendilerin de fikri ve ruhi ortaklığı, memleket adına iftiharı gerektiren bir durumdur."
15 Aralık Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "..Geçende Padişah benimle görüşmek istedi.. Reddettim. [Yanıt: "İyi yaptınız."] Sultan kendi¬sini bize teslim etti."
18 Aralık • Karadeniz bölgesi Rumları tarafından Batum'da Pontus Rum Hükümeti adıyla bir hükümet (!) kurulması.
• İngiliz haberalma raporu: "Hürriyet ve İtilaf An-zavur'u destekliyor."
[Yalnız bu parti değil, hükümet, bazı dernekler ve yazarlar da, milli olan her şeye düşman, Türkiye'ye karşı kim ve ne varsa, hepsine dost. Ben-zerlerini günümüzde de görüyoruz.]
25 Aralık İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı A.Ryan' • in raporu: "Amacımız bölmek ve hükmetmek ol-

1919

27 Aralık
29 Aralık
30 Aralık

malıdır. Biz, gerçek ideali dinmiş gibi davranacak çıkarcı bir grubu idareci olarak takdim etmeye ça-lışacağız."
[Yoruma gerek var mı? Bu yöntem açık ya da do-laylı emperyalizmin başlıca silahıdır.]
Atatürk ve bir kısım Heyet-i Temsiliye üyesinin Ankara'ya gelmeleri ve büyük törenle karşılanma¬ları.
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 62-67.]
Ali Rıza Paşa Hükümetinin, 'Atatürk'ün askerlik-ten çıkarılması ve nişanlarının geri alınması' hakkındaki eski kararı iptal etmesi.
[Utanç verici bir işlemi düzelten bu kararla, 'M.Kemal Paşa'nın askerlikten uzaklaştırılmayıp istifa etmiş olduğu, isterse aldığı nişanları (ma-dalyaları) takabileceği' kabul edilmiştir. Vahidettin bu kararı 4 Şubatta onaylayacaktır.]
Venizelos'un Paris Barış Konferansı'na muhtırası: "İstanbul'la birlikte bütün Trakya (Doğu ve Batı) Yunanistan'a verilmelidir."

1920

• İlk kez bir Türk kadınının (Afife Jale) İstanbul'da sah-neye çıkması.
[Polis koğuşturmasına uğrayacak, Dahiliye Neza¬reti 'Müslüman kadınların sahneye çıkmasını' yasaklayacak, Afife Jale Şehir Tiyatrosu'ndan uzak-laştırılacaktır.] • Ömer Seyfettin'in ölümü. (16 Mart 1920) • İlk düzenli radyo yayınının ABD/Pittsburg'da başla-ması. (2 Kasım 1920)

1920

1 Ocak • Tevfik Paşanın Yüksek Komiser J. de Robeck'e söylediği: "Meclisin başlıca vazifesi barışı onaylamaktır."
[Meclisin böyle düşünmediğini Tevfik Paşa da, İngiliz Yüksek Komiseri de kısa bir süre sonra anlayacaklardır.]
• Ermeni Mihran'ın Peyam ve Ali Kemal'in Sa-bah gazetelerinin Peyam-ı Sabah adıyla birleş-mesi.
[Ali Kemal, Milli Mücadele'ye karşı en şiddetli mu-halefetini bu gazete ile yapacaktır.]
3 Ocak Bazı Anadolu milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce görüşmek için grup grup Ankara'ya uğ-ramaya başlamaları.
4 Ocak Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un muhtırası: "İstanbul Türklerden alınmalıdır." (12 Ocağa bkz.)
5 Ocak İzmir Valisi Kambur Izzet'in ölümü.
6 Ocak Atatürk'ün Erzurum'dan milletvekili seçilmesi.
9 Ocak İzmit bölgesi Kuva-yı Milliye kahramanlarından Yahya Kaptan'ın vahşice şehit edilmesi.
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 48-49.]
10 Ocak Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Ankara'da yayım-

lanmaya başlaması. (İlerde Ulus adını alacaktır.)
11 Ocak Anadolu'daki Yunan kuvveti: 2.40C subay, 62.743 er, 22.285 hayvan.
12 Ocak • Curzon'un karşı çıkmasına rağmen, çeşitli sakıncaları düşünülerek, İngiliz Bakanlar Kurulun¬da İstanbul'un Türklere bırakılmasına karar ve¬rilmesi.
[Lord Curzon "Avrupa'nın 500 yıldır beklediği bir fırsatı kaçırıyoruz" diyecektir.]
95

1920
• İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin açılması.
[168 milletvekilinden 162'si açılışta bulundu. / Bil¬gi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 72-75.]
• Antep kurtuluş savaşının başlaması.
16 Ocak ABD'de alkol yasağının başlaması.
17 Ocak Fransa'da genel seçim sonucu: Clemenceau'nun seçimi kaybetmesi.
18 Ocak Amasya Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti'nin bildirisi: "Sevgili topraklarımız için erkeklerimizin yanıbaşında öleceğiz."
20 Ocak • İsmet İnönü'nün geçici olarak Ankara'ya gelmesi.
[10 Şubatta İstanbul'a dönecektir.]
• İtilaf Devletleri temsilcilerinin bir ültimatom ve¬rerek, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkur¬may Başkanı Cevat Paşa'nın 48 saat içinde de¬ğiştirilmelerini istemeleri.
21 Ocak • Cemal ve Cevat Paşaların istifa etmeleri.
• Maraş direnişinin başlaması. (11 Şubat 1920'ye bkz.)
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 91-93.]
• Fiyatlar (kilo/kuruş): Küp şeker 84, toz şeker 56, Trabzon yağı 160, Pirinç 44, nohut 15, mercimek 25, ekstra zeytinyağı 170, zeytin 47, sabun 70.
22 Ocak • Atatürk'ün kolordulara emri: "İngilizler İstanbul'da nazır veya mebuslardan bazılarını tutuk-larlarsa, karşılık olarak Anadolu'da bulunan İngiliz subayları tutuklanacaktır."
• Atatürk'ün milletvekillerine telgrafı: "Bağımsız¬lıkla bağdaşmayan İngiliz isteklerinin şiddetle protesto edilmesi.."
96

1920

23 Ocak
25 Ocak
26 Ocak
Mehmet Akif'in Balıkesir Zağanos Paşa Cami-si'nde konuşması [özet]: "Bu namert taarruza karşı koymak, kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar, her birey için farz-ı ayn olduğu bir an hatırdan çı¬karılmamalıdır."

[Bilgili ve dürüst dindarlar böyle düşünüyorlar. Din tüccarları ise emperyalizme uşaklık ediyor.]
Duyun-u Umumiye'den Adam Block'un açıklama¬sı: 'Osmanlı Devleti'nin 1878'te iflas ettiği, o gün¬den bugüne borçla yaşadığı, Osmanlı Devleti bor¬cunun 465 milyona vardığı...'
Bir vapur dolusu Rus göçmeninin İstanbul'a gel-mesi; Kızılordu önünden kaçanların İstanbul'a akı¬nının başlaması.
[Akın dalga dalga sürecektir. Rus göçmenler, İs-
tanbul'un toplumsal yaşayışında birçok yeniliklere yol açarlar.]
26/27 Ocak Fransızların denetimi altındaki Aktaş (Gelibolu) cephaneliğinin Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaş¬ları tarafından bir baskınla boşaltılıp cephanenin Anadolu kıyısına taşınması.
[8.000 tüfek, 40 makineli tüfek, 2.000 sandık cep¬hane; Köprülülü Hamdi Bey, Anzavur'un adamları tarafından 17 Şubatta şehit edilecektir.]
28 Ocak Osmanlı Mebusan Meclisi'nin gizli oturumda Mi-
sak-ı Milli'yi kabul etmesi.
[Misak-ı Milli metni Ek 8'de. / Bilgi için: Türk Dev-rim Tarih', 2.C., s. 82-91.]
29 Ocak Atatürk'ün Köprülülü Hamdi Bey'i kutlaması.
1 Şubat İngilizlerin kaçırılan silahları aramak için Bandır-
ma'ya 200 asker çıkarması.
[Kuva-yı Milliye'nin direnişi üzerine 11 Şubatta çe¬kileceklerdir.]

3 Şubat Harbiye Nazırlığına Fevzi Çakmak Paşa'nın geti-
rilmesi.
6 Şubat Meclis'te milliyetçi Felah-ı Vatan grubunun kurul-
ması.
10 Şubat İsmet İnönü'nün Fevzi Çakmak'ın isteği üzerine İs-
tanbul'a dönmek için Ankara'dan ayrılması.
11 Şubat Fransızların gece Maraş'tan çekilmeye başlamala-
rı.
12 Şubat • Maraş'ın kurtuluşu. (21 Aralık 1920'ye bkz.)
• Birinci Londra Konferansı.
[İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilciler Türkiye ile yapılacak barışın esaslarını görüşmeye başlarlar. Sonraki görüşmelerin tarihleri: San Remo Konfe¬ransı, 18 Nisan 1920; Hyte Konferansı, 20 Hazi¬ran 1920; Boulogne Konferansı, 21 Haziran 1920; Spa Konferansı, 11 Temmuz 1920. Sevres Andlaşması ile Üçlü Anlaşma, eski anlaşmaların da dikkate alındığı bu görüşmeler sonunda belir¬lenmiştir.]
13 Şubat J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Milliyetçi hare-
ket eninde sonunda İtilaf Devletleriyle çatışacak. Maraş olayından sonra durumu tehlikeli görmeye başladım."
14 Şubat Lloyd George'un açıklaması: "İzmir Yunanistan'a
verilmeli."
16 Şubat İkinci Anzavur ayaklanması. (Birinci ayaklanma: 25
Ekim 1919)
[16 Nisanda bastırılacaktır.]
17 Şubat • Meclis'in, Misak-ı Milli'nin ilan edilmesine ve
yabancı parlamentolara bildirilmesine karar vermesi.
• Ermenilerin Çıldır'ı ve Arpaçay'ı işgal etmeleri.

21 Şubat Akbaş'tan kaçırılan cephanenin, Anzavur'un eline geçmemesi için tahrip edilmesi. (26/27 Ocak ve 26 Marta bkz.)
23 Şubat • Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "Bi¬zim aldığımız kararlara hürmet etmeyen yegâne halk Türk halkıdır."
• K.Karabekir'in, Meclis açıldığı için Heyet-i Temsiliye'nin dağılmasını tavsiye etmesi!
[Çok değil, iki hafta sonra bu kuruluşun hayati önemi anlaşılacaktır. Milli Mücadele'nin başında Atatürk gibi ileri görüşlü, sabırlı, azimli bir lider bulunmasaydı, acaba Türkiye'nin geleceği nasıl olurdu?]
3 Mart • Salihli yöresindeki Bozdağ'ın Yunanlılarca işgali.
• Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifa etmesi.
4 Mart • Atatürk'ün Vahidettin'e telgrafı: "Memleketimizin, milli vicdana güven vermeyecek bir hükü¬met başkanına hiçbir dakika tahammül edeme¬yeceğini., arz etmeyi yurtseverlik görevi saya¬rız."
• Başkan Reşat Hikmet Bey'in ölümü üzerine Meclis Başkanlığına Celalettin Arif Bey'in seçil¬mesi.
6 Mart Celalettin Arif Bey'in, 'milli emelleri tatmin etmeyecek bir hükümetin, üzüntü verici olaylara neden olabileceğini' Vahidettin'e yazılı olarak bildirmesi.
7 Mart J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Sadrazam milliyetçi harekete karşı çaresiz olduğunu söyledi. Ge¬lecek gittikçe karanlık görünüyor, İstanbul'u der¬hal işgal edip polis, jandarma, posta idaresi vb. yerleri denetim altına almak lazım."

1920
8 Mart • Salih Paşa Hükümetinin kurulması.
. [Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 95-97.]
• Suriye Milli Kongresi'nin Suriye'nin bağımsızlı¬ğını ilan etmesi. (20 Marta bkz.)
[İngiltere ve Fransa, Suriye'nin bağımsızlığını ta-nımayacaktır.]
10 Mart • Londra Konferansı'nda İstanbul'un işgaline karar verilmesi.
[Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 98-102.]
• Venizelos'un açıklaması: "Yunan ordusu bir hafta içinde M.Kemal kuvvetlerini dağıtabilir."
13 Mart Lord Curzon'un J. de Robeck'e, İstanbul'un işgal edilmesi' talimatını vermesi.
15 Mart İşgal kuvvetlerinin, ileri gelen Türkleri tutuklamaya başlamaları ve sıkıyönetim ilan etmeleri.
[Tutuklanan 150 kişiden bazıları: Cemal Mersinli Paşa, Cevat Çobanlı Paşa, Ziya Gökalp, Esat Işık Paşa vb. Tutuklamalar sürecektir.]
16 Mart • İstanbul'un resmen işgali.
[İşgalciler milli hareketin ve Atatürk'ün kınanması¬nı isterler. İngiliz askerleri Rauf Orbay ve Kara Vasıf Bey'i Meclis'te tutuklayıp götürürler. Şehza-debaşı Karakolu'nu basıp beş eri şehit eder ve 15 erimizi yaralarlar. Genel olarak idareye el ko¬yarlar. / Bilgi için: 'Söylev', s. 94 vd.; Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 102-108.]
• Telgrafçı Manastırlı Hamdi'nin işgali gizlice An¬kara'ya bildirmesi.

• Vahidettin'in kendisini ziyarete gelen Meclis Kuruluna söyledikleri: "Bir millet var, ko¬yun sürüsü, bir çoban lazım, o da be¬nim!"
[Bu ilginç konuşmanın tamamı Ek. 9'da]

1920
• İstanbul'a vizesiz giriş çıkışın işgalcilerce yasak¬lanması.
• Atatürk'ün çeşitli önlemler alması ve bildiriler yayımlaması.
[Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 108-110.]
17 Mart • Atatürk'ün emriyle İstanbul'la haberleşmenin yeniden yasaklanması.
• Üç milletvekilinin daha tutuklanması.
[Rıza Tevfik tepki gösterenlere şöyle der: "Mede-niyeti temsil eden İngiltere gibi devlete itiraz et-mek küstahlıktır,"]
• 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey'in bir kısım kuvvetle Eskişehir'e hareketi.
[Kuvvetiyle Eskişehir'i saracak ve 20 Mart günü İngilizlere şehri boşaltmaları için ültimatom vere¬cektir. İngilizler 23 Martta Eskişehir'i boşaltıp İz-mit'e çekilirler.]
18 Mart • Olaylar dolayısıyla Meclis'in çalışmasına ara vermesi.
• Bir kısım tutuklunun Malta'ya götürülmesi.
[Tutuklanıp Malta'ya sürülenlerin tam listesi için: 'Malta Sürgünleri', s. 415-420.]
• Bir kısım milletvekillerinin İstanbul'dan gizlice ayrılmaları ve Ankara'ya gelmek üzere yola çık¬maları.
[İstanbul'dan kaçanlarla Malta dönüşü Ankara'ya gelecek olan milletvekillerinin sayısı 88'dir. Yani 168 milletvekilinin ancak yarısı TBMM'ne katıla-caktır.]
19 Mart Atatürk'ün, Ankara'da bir Meclis toplamak ama-cıyla, bütün illerde seçim yapılmasını istemesi.
20 Mart • İngiliz birliklerinin Eskişehir'den İzmit'e çekil-meleri.

1920
• Atatürk'ün demiryollarına el konulması hakkın¬da emri.
• İnönü'nün gizlice Ankara'ya hareketi.
• Lord Curzon'un açıklaması: "Türkler için asker¬lik mesleği tamamen kapanmıştır."(!)
26 Mart • İşgalcilerin Salih Paşa Hükümetinden 'milli ha-reketi ve M.Kemal'i kınamasını' bir daha iste-meleri.
• Anzavurcuların 174. Alay Komutanı Rahmi Bey'i öldürmeleri.
• J. de Robeck'in raporu: "Seyit Abdülkadir ile Paris'teki Kürt temsilcisi Şerif Paşa emrimizde-dir."
28 Mart • Geyve Boğazı'nın milli kuvvetlerce ele geçirilip İstanbul-Anadolu karayolunun denetim altına alınması.
• Antep önünde Fransızlara direnen Teğmen Şa-hin'in şehit olması.
30 Mart J. de Robeck'in raporu: "Hükümetten M.Kemal hareketini kınamasını istedik."
31 Mart Kürt Teali Cemiyeti'nin bildirgesi: "Teşkilat-ı Milli-

ye'ye aldanmayınız. Bolşeviklerin kafasını taşıyan yurtsuz serserilerdir. Hilafet ve saltanata bağlılık¬tan ayrılmayınız."
2 Nisan • Kuva-yı Milliye'yi kınamayı kabul etmeyen Salih Paşa Hükümetinin istifası.
[Belli ki işgalciler her emirlerini yerine getirecek kukla bir hükümet istiyorlar. Böyle bir hükümeti kim kurabilir? Tabii ki Damat Ferit. Vahidettin de bütün uyarılara rağmen, İngiliz kuklası Damat Fe¬rit'i Sadrazam seçecektir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 113vd.]

• Yunus Nadi, Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar vb.nin Ankara'ya gelmeleri.
3 Nisan İsmet İnönü'nün Ankara'ya gelmesi.
4 Nisan Anzavurcuların Gönen Müftüsü Şevket Efendi'yi şehit etmeleri.
5 Nisan Dördüncü Damat Ferit Hükümetinin kurulması.
[Vahidettin'in D.Ferit'i görevlendirme yazısı Ek 10'da. Sait Molla da Adliye Nazırlığı Müsteşarlığı¬na getirilir. / Genel bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 114-115.]
6 Nisan Anadolu Ajansı'nın kurulması.
7 Nisan Damat Ferit'in Yüksek Komiser J. de Robeck'ten 'Anzavur kuvvetleri için silah istemesi.'
8 Nisan • D.Ferit Hükümetinin Anzavur'a mirimiranlık (paşalık) unvanı vermesi ve yeniden Balıkesir Mutasarrıflığına ataması.
• Ali Kemal'in yazısı: "Vatanını samimi sevenler Damat Ferit Hükümeti etrafında toplanmalıdır."(!)
10 Nisan • Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın Milli Müca¬dele aleyhindeki haince fetvaları yayımlaması. [Fetvalar şöyle özetlenebilir: "Padişahtan izinsiz olarak istilacılara karşı direnen milliyetçileri, tek tek veya topluca öldürmek, din gereği ve görevi¬dir. Bu uğurda ölenler şehit, öldürenler gazi sayı¬lır." / Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 115-117.]
• Vahidettin'in Meclis'i kapatması.
• Damat Ferit'in milli hareketi bir beyanname ile kınaması.
[Bu tarihlerde Anzavur'un söyledikleri: "Padişah Yunanlılara karşı harp edilmesine razı değildir.

Yunanlılar bizim dostumuzdur. Padişahın emir ve rızasına aykırı olarak onlara silah çekmek, küfür¬dür, isyandır."]
• Fransızların gece yarısından sonra Urfa'yı bo¬şaltmaya başlamaları.
11 Nisan Urfa'nın kurtuluşu.
13 Nisan Birinci Düzce (ve Bolu) isyanı. [31 Mayısta bastırılacaktır.]
15 Nisan Posta Umum Müdürlüğüne Refik Halit Karay'ın yeniden atanması.
16 Nisan • Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin, Dürrizade'nin vermiş olduğu fetvaların din bakımından geçer¬li olmadığı hakkında karşı fetvası.
[Rıfat Efendi'nin fetvasına 150'den fazla din bilgi¬ni ve müftü katılmış, 22 Nisandan başlayarak Anadolu gazetelerinde adlarıyla birlikte yayımlan¬mıştır. Demek ki hem dine, hem de yurtseverliğe aykırı fetva verilebiliyor! Dini siyasete alet etme¬nin nelere mal olduğunu gösteren hiç unutulma¬yacak acı bir örnek!]

• Anzavur isyanının bastırılması. (16 Şubata bkz.)
17 Nisan • Fevzi Çakmak Paşa'nın Ankara'ya gelmek üzere gizlice İstanbul'dan ayrılması.
• Damat Ferit'in J. de Robeck'e, 'M.Kemal'e kar¬şı Kürtleri birlikte kullanmayı' önermesi.
• Fransızların Antep'i kuşatma altına almaları.
18 Nisan • İstanbul Hükümetinin Milli Mücadele'yi bastırmak üzere Kuva-yı İnzibatiye adı verilen bir kuvvetin kurulmasına karar vermesi.
• Maarif Nazırı Rumbeyoğlu Fahrettin'in 'okul ki¬taplarında Türk sözcüğünün kullanılmasını' ya¬saklaması.

[Neden yalnız Türk sözcüğü? Mesela neden Rum, Ermeni, Kürt, Çerkez, Arap, Arnavut vb. sözcükler yasak değil?]
• Düzce isyancılarının Bolu'ya girmesi.
• San Remo Konferansı'nın açılması.
[26 Nisanda sona erecek, barış andlaşmasının son esasları saptanacak ve Türkiye'yi nüfuz bölgelerine bölen Üçlü Anlaşma kabul edilecektir. Ayrıntılı bilgi Ek 11'de.]
19 Nisan Anzavur'un Karabiga'dan bir gemiyle İstanbul'a kaçması.
20 Nisan • Ankara'ya gelmek üzere yolda bulunan Fevzi (Çakmak) Paşa'ya Atatürk'ün telgrafı: "Milleti seçkin hizmetlerinize eriştireceğinizden dolayı hepimiz çok mutluyuz. Mümkün olan çabukluk¬la Ankara'yı şereflendirmenizi bekliyoruz." (As¬keri Tarih Belgeleri Dergisi, sayı 75, Belge No. 1616.)
• I. Kolordu (Trakya) K.Cafer Tayyar Bey'in İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınması.
[C.Tayyar Bey 2 Mayısta geri dönecek, kolorduyu resmi olmayan şekilde yönetmeye çalışacaktır.]
21 Nisan • Atatürk'ün illere genelgesi: "Nisanın 23. Cuma günü Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır."
• Söke'nin Yunanlılarca işgal edilmesi.
• İstanbul'da bulunan 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın İngilizler tarafından tutuklanma¬sı ve 26 Mayısta Malta'ya sürülmesi.
• Lloyd George'un demeci: "M.Kemal Yunanlıları Anadolu'dan kovamaz!"
• Peyam-ı Sabah: "Anzavur Paşa'nın (!) yenildiği iddiası yalandır!"

22 Nisan • Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na çağrılması.
• Atatürk'ün genelgesi: "23 Nisandan itibaren bütün mülki ve askeri makamların ve umum milletin başvuru yeri Büyük Millet Meclisi'dir."
• 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey'in asilerce Hendek köprüsünde şehit edilmesi.

DÖRDÜNCÜ BOLÜM 23 Nisan 1920 - 28 Ekim 1923

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması.
[Birinci TBMM hiç tatil yapmadan 3 yıl çalışacak-tır. Bilgi için: 'Söylev/Nutuk', Dil Derneği yayını, s. 103-104.]
Atatürk'ün TBMM Başkanlığına, Celalettin Arif

Bey'in 2. Başkanlığa seçilmesi.
[Bu sonuç, Başkanlığı bekleyen C.Arif'i muhalefe¬te itecektir.]
İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.
Fevzi Paşa'nın Lefke'ye (Osmaneli) gelmesi ve Ali
Fuat Paşa ile buluşması.
[A.F.Cebesoy anılarında, bugün Atatürk'ün 'Fevzi Paşa'nın Ankara'ya gelmemesini' istediğini yazıyor. Ama yayımlanan belgeler bu iddiayı doğrula¬mıyor. Mesela 20 Nisana bkz.]
• İstanbul'dan kaçan Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Meclis'e katılması.
• Atatürk'ün Vahidettin'e telgrafı:
"Milli savunmamızı, düşmanların bayrakları baba¬larımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terk edemeyiz.. Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak, yabancı esareti karşılı-

ğı kavuşacağımız huzur ve mutluluktan bin kere üstündür."
28 Nisan Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması.
29 Nisan • Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun kabul edilmesi.
• Kuva-yı İnzibatiye Birliğine Damat Ferit tara¬fından sancak (!) verilmesi ve birliğin 1. Alayı¬nın İzmit'e gönderilmesi.
30 Nisan • TBMM'nin açıldığının, bir nota ile Avrupa ülkeleri Dışişleri Bakanlıklarına bildirilmesi.
• İngiliz istihbarat raporu: "İstanbul Hükümeti¬nin.. Anadolu halkını [milliyetçilere karşı] ayak¬landırma konusunda bir komite kurduğu."
1 Mayıs • Tevfik Paşa başkanlığındaki kurulun Barış Konferansına katılmak üzere İstanbul'dan ayrılması.
• Sait Molla'nın demeci: "Milli hareket boşa git¬meye mahkûmdur."
[Hepsinin ümidi bu!]
3 Mayıs İlk Bakanlar Kurulunun seçilmesi.
[İçişleri Bakanı Cami Baykut, Adalet Bakanı Cela-lettin Arif Bey, Din İşleri Bakanı Mustafa Fehmi Gerçeker, Bayındırlık Bakanı İsmail Fazıl Paşa, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh, Eğitim Ba¬kanı Dr.Rıza Nur, Maliye Bakanı Hakkı Behiç Ba-yiç, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Adnan Adıvar, İktisat Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk, Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak Paşa, Ge¬nelkurmay Bakanı Albay İsmet İnönü.]
4 Mayıs • Atatürk'ün genelgesi: "Milli irade fiilen vatanın mukadderatına el koymuştur."
• İngilizlerin Artvin'den çekilmeleri.
[Artvin 23 Şubat 1921'e kadar Gürcistan idaresin¬de kalacaktır.]

5 Mayıs İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulunun) Atatürk'ün başkanlığında ilk toplantısını yapması.
8 Mayıs Anzavur'un parayla topladığı bir kuvvetle, milli kuvvetleri dağıtmak amacıyla İzmit'ten Adapaza-rı'na hareket etmesi.
10 Mayıs Anzavur'un Adapazarı'nı işgal etmesi. (22 Mayısa bkz.)

11 Mayıs • Galiplerin Paris Konferansı'na katılan Osmanlı delegesi Tevfik Paşa'ya barış esaslarını açıkla-maları.
[Tevfik Paşa yanıt vermek için bir ay süre ister.]
• İstanbul Divan-ı Harbinin Atatürk, Ali Fuat Cebesoy, Halide Edip vb. hakkında idam kararı vermesi.
[Vahidettin bu kararı 24 Mayısta onaylayacaktır.]
• Kars ve Sarıkamış'ta Ermeni Sovyet yönetimi¬nin kurulması.
13 Mayıs Vahidettin'in 16 Kuva-yı İnzibatiye gazisini (!) ve is¬yan elebaşısını Mecidiye Nişanı ile ödüllendirmesi.
15 Mayıs • Anadolu'daki Yunan kuvveti: 3.248 subay, 91.063 er, 937 otomobil ve kamyon.
• Birinci Yozgat isyanı.
[27 Ağustosta bastırılacaktır.]
16 Mayıs Kuva-yı Milliye'nin Savunma Bakanlığına bağlanması ve halktan para yardımı toplanmasına son verilmesi.
19 Mayıs TBMM'nin Damat Ferit'i vatandaşlıktan çıkarması.
22 Mayıs Anzavur kuvvetlerinin yenilip dağılması. [Anzavur yine İstanbul'a kaçacaktır.]

1920
23 Mayıs
24 Mayıs 27 Mayıs
28 Mayıs
1 Haziran
2 Haziran 6 Haziran
7 Haziran

• Adapazarı'nın geri alınması.
• Fransızlarla Ankara'da 20 günlük geçici bir mü-tareke yapılması. (19 Hazirana bkz.)
[29/30 Mayısta gece yarısı yürürlüğe girecektir.]
Wilson'ın Senato'ya, ABD'nin Ermeni mandasını üzerine almasını önermesi.
[Senato 1 Haziranda reddedecektir.]
• Vahidettin'in Fevzi (Çakmak) Paşa hakkındaki idam kararını onaylaması.
• Pozantı'dan ayrılan Binbaşı Menil komutasında¬ki 800 kişilik Fransız birliğinin Karboğazı'nda milli kuvvetler tarafından sarılıp esir alınması.
İstanbul yönetimi tarafından Anadolu Fevkalade Umumi Müfettişliğine atanan Müşir Zeki Paşa'nın Atatürk'e, 'memleket menfaatleri adına TBMM'ni derhal feshetmesini ve İstanbul'a görüşmelerde bulunmak üzere bir kurul göndermesini' (!) isteyen bir mektup yazması.
Milli aşiretinin isyanı.
[8 Eylülde bastırılacaktır.]
Fransızların Kadirli ve Kozan'ı boşaltmaları.
İstanbul Divan-ı Harbinin yeni idam kararları.
[İsmet İnönü, Din İşleri Bakanı Mustafa Fehmi Gerçeker, Ankara Müftüsü M.Rıfat Börekçi, Bekir Sami Kunduh, Celalettin Arif, Yusuf Kemal Ten-girşenk, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Albay Fahrettin Altay.]
• TBMM'nde, İstanbul Hükümetince yapılmış ve yapılacak bütün dış anlaşmaların hükümsüz sa¬

yılacağı hakkında kanunun kabulü.

• Ankara'da Matbuat (Basın) ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

10 Haziran • Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Cur¬zon'a: "Sadrazam [Damat Ferit], gelecekteki Türk Devleti için İngiliz himayesini istedi ve 'yeni yetişecek prensin (şehzadenin) tamamen İngiliz dostu olarak yetiştirileceğini' söyledi."

• İtalyanların Milas'ı boşaltmaları.

• Bir Fransız savaş gemisinin kısa süreli mütare-keye aykırı olarak Karadeniz Ereğlisi'ni bomba¬laması.

12 Haziran Damat Ferit'in Paris'e hareketi.

[Barış konseyi hiçbir değişiklik önerisini kabul et-meyecektir.]

14 Haziran Kuva-yı İnzibatiye'nin taarruza geçmesi ve yenilip İzmit İngiliz bölgesine sığınması.

[Kuva-yı İnzibatiye'nin kuvveti: 160 subay, 1.892 er. Silahlarını İngilizlere teslim edip İstanbul'a dö¬nerler.]

15 Haziran • Vahidettin'in İnönü ve ötekiler hakkındaki idam kararlarını onaylaması.

• XV. Kolordu Komutanlığının, Doğu Cephesi Komutanlığı adını alması.

17 Haziran Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "M.Kemal'in askerleri Gebze'ye kadar geldi. Hay¬darpaşa ve Üsküdar'ı Kemalistlerin basmasından korkuyoruz."

19 Haziran • Güney Cephesinde Fransızlarla savaşın yeniden başlaması.

• Fransızların Karadeniz Ereğlisi'ni boşaltmak zo¬runda kalmaları.

20 Haziran • İtilaf Devletleri temsilcilerinin katıldığı Hythe Konferansı'nda Anadolu'da asayişin Yunanlılar¬ca sağlanmasına karar verilmesi.

• Ermenilerin Oltu'yu işgal etmesi.

• Irak'ta İngiliz mandasının ilan edilmesi.

• Lloyd George'un açıklaması: "M.Kemal'in başa¬rısı Araplara da bulaşabilir. Bu sebeple onun mutlaka ezilmesi gerekir."

21 Haziran • Zonguldak'ın kurtuluşu.

• İtalyanların Fethiye'yi boşaltmaları.

• Batı Cephesi'nin mevcudu: Kuva-yı Milliye: 118 subay, 5.608 er; düzenli birlik: 143 su-bay, 4.390 er.

22 Haziran • Hythe Konferansı kararı uyarınca Yunanlıların Milne Hattını geçerek, Uşak ve Bursa doğrultu¬sunda ilerlemeye başlamaları.

• Akhisar'ın Yunanlılarca ikinci işgali.

[Kuruluşunu tamamlamamış düzenli birlikler ile Kuva-yı Milliye birlikleri, direnmeye güçleri yetme¬diğinden her yanda geri çekileceklerdir.]

23 Haziran Salihli'nin Yunanlılarca işgali.

24 Haziran • Alaşehir, Kırkağaç ve Soma'nın Yunanlılarca işgali.

• Batı Cephesi Komutanlığının kurulması ve ko¬

mutanlığa Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın atanma¬
sı.
25 Haziran Yunan yayılmasına yardım etmek üzere İngilizle-
rin Bandırma'ya asker çıkarmaları.
[İngilizler halkı hükümet meydanına toplayarak 'Kuva-yı Milliye taraftarlarını cezalandıracaklarını' bildirirler.]
112

1920
26 Haziran

Elcezire ve Adana Cephesi Komutanlıklarının ku¬rulması.
[Adana Cephesi Komutanlığına Albay Selahattin Adil Bey, Elcezire Cephesi (Iran sınırı-Fırat arası) Komutanlığına Nihat Anılmış Paşa atanır. N.Anılmış, TBMM'ndeki eleştiriler nedeniyle 6 Ka-sım 1921'de Ankara'ya alınacaktır.]
Kula'nın Yunanlılarca işgali.
Eşme ve Sındırgı'dan sonra Balıkesir'in de Yunan-lılarca işgali.
• Nazilli ve Edremit'in Yunanlılarca işgali.
• Ankara'da subay yetiştirmek amacıyla 'Zabit Namzetleri Talimgâhı'nın açılması. (Geçici Harp Okulu)
• Susurluk ve Bandırma'nın Yunanlılarca işgali.
• İngiliz askerlerinin Mudanya'ya çıkmaya yelten-meleri, ateşle karşılanmaları üzerine bu girişim-den vazgeçmeleri.
• Hiyanet-i Vataniye Kanunu uyarınca Damat Fe¬rit'in idama mahkûm edilmesi.
• Atatürk'ün gizli oturumda açıklaması: "Silah ve cephane olmadığından genel seferberlik ilan edemiyoruz."
Erdek'e kadarki bölgenin Yunanlılarca işgali.
• Spa Konferansı.
[16 Temmuzda sona ermiştir. İstanbul Hükümeti¬nin barış şartlarının yumuşatılması önerisi redde-dilir ve imza için 10 gün süre daha tanınır.]
• Yunan Hükümetinin Doğu Trakya'nın işgalini kararlaştırması.
[İşgal 20 Temmuzda başlayacak.]

113

1920
6 Temmuz Bir İngiliz filosunun Mudanya'yı 3 saat bombardı-
man etmesi.
7 Temmuz • Yunan Başbakanı Venizelos'un açıklaması:
"Türkleri akıllandıracak en iyi yol, Mustafa Ke¬mal'i her cephede mağlup etmektir."
• Mudanya'nın Yunanlılarca işgali.
8 Temmuz • Bursa'nın Yunanlılarca işgali.
• Demirci Efe'nin, bir adamının öldürülmesi üze¬
rine Denizli'ye gelmesi ve ertesi günü misilleme
olarak 60 kadar Denizliliyi öldürtmesi; zeybek¬
lerin ve çapulcuların şehri yağmalaması.
10 Temmuz • Ermeni Lejyonu'nun Adana'ya gelmesi.
• Meclis Başkanlık kürsüsünün siyah örtü ile ör¬
tülmesi.

[Zaferden sonra kaldırılacaktır.]
11 Temmuz XII. Kolordu Karargâhının Konya'dan Afyon'a alınması.
12 Temmuz Adliye Nazırı Ali Rüşti Efendi'nin, Yunan taarruzunun İstanbul Hükümetinin programına uygun olduğunu' açıklaması ve 'Yunan ordusunun başarı¬sı için dua edilmesini' istemesi.
13 Temmuz Vahidettin'in 'Kuva-yı Milliye'ye katılan subaylara 7 yıl hapis cezası verilmesi' hakkındaki kararı onaylaması.
14 Temmuz • Damat Ferit'in İstanbul'a dönüşü.
• Albay Refet Bele ve birçok subayın idama mahkûm edilmesi.
[Karar Vahidettin tarafından 25 Temmuzda onay¬lanacaktır.]
• Bursa'nın düşmesinden sorumlu tutulan Albay

Bekir Sami Günsav'ın TBMM'nin isteğine uyu-larak emekli edilmesi.
16 Temmuz İtilaf Devletlerinin barış andlaşmasının 27 Tem-muza kadar imzalanması için Osmanlı Devleti'ne ültimatom vermeleri.
18 Temmuz • Yüzbaşı İ. Hakkı Tekçe'nin 83 kişiden oluşan Muhafız Takımını (Muhafız Alayının çekirdeği) kurması.
• Hürriyet ve İtilaf Fırkası lideri Sadık Bey'in, önerilen barış andlaşmasının imzalanmasında sakınca olmadığını belirtmesi.
[Geride birkaç ilden oluşan bir Türkiye kalıyor-muş. Ne gam! Padişah duruyor, şeriat yürüyor, efendisi İngilizler İstanbul'da ya, yeter!]
19 Temmuz • Ankara Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh başkanlığındaki kurulun Moskova'ya varması. [Görüşmeler, Doğu sınırı konusunda anlaşma sağlanamadığı için Ağustos sonunda kesilir. Türk kurulu geri döner. Anlaşma ancak 16 Mart 1921'de imzalanabilecektir.]
• Batum'da Rum/Pontus Kongresi.
• İkinci Düzce isyanı.
[23 Eylülde bastırılacaktır.]
20 Temmuz • Tekirdağ'ın, bir İngiliz filosunun koruması altın-da, Yunanlılarca işgali.
[İngiliz filosu: 3 savaş gemisi, 4 destroyer ve bir uçak gemisi. Trakya'nın işgali 30 Temmuzda ta-mamlanacaktır.]
• Barış Andlaşmasının Osmanlı Nazırlar Kurulun¬da görüşülüp kabul edilmesi.
22 Temmuz İkinci Saltanat Şûrası'nın toplanması. (26 Mayıs 1919'abkz.)

[Barış Andlaşması, Saltanat Şûrası'na davet edi-len 43 kişiden 42'si tarafından kabul edilir. Yalnız Topçu Feriki Rıza Paşa karşı oy verir.]
23 Temmuz Barış Andlaşmasını imzalayacak olan Osmanlı ku¬rulunun İstanbul'dan hareket etmesi.
[Kurul, Hadi Paşa, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Re-şat Halis'ten oluşuyor. Konferans, imza törenini 10 Ağustosa erteleyecektir.]
25 Temmuz • Kırklareli ve Edirne'nin Yunanlılarca işgali.

• Trakya Kolordusu subay ve erlerinin büyük bö¬lümü ile kaçabilen sivillerin Bulgaristan'a sığın¬maları.
[700 subay, 4.000 er ve 10.000 sivil.].
26 Temmuz Yaralanan Trakya Milli Komutanı Albay Cafer Tayyar'ın Yunanlılara esir düşmesi.
27 Temmuz Yunan Kralı Aleksandros'un törenle Edirne'ye gelmesi.
28 Temmuz Damat Ferit'in İngiliz Yüksek Komiseri J. de Robeck'e önerisi: "Kürtleri M.Kemal'e karşı birlikte kullanalım!"
30 Temmuz Damat Ferit'in istifası.
31 Temmuz Beşinci (ve son) Damat Ferit Hükümetinin kurulması.
1 Ağustos Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Curzon'a:
"Güvenebileceğimiz tek sadrazam Damat Ferit ye¬rinde kalabilirse, bize çok yararlı olabilir. Halk çok muhalefet ederse onu orada tutmanın yararı yok."
2 Ağustos Afyonkarahisar Kongresi.
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 293-294.]
5 Ağustos • Atatürk'ün de katıldığı Pozantı 1. Kongresi. (8 Ekim 1920'ye bkz.)

8 Ağustos

• Osmaniye Kuva-yı Milliyesinden Onbaşı Rahi-me Hanım'ın çarpışmada şehit olması.
Güney Cephesinde kısmi seferberlik ilan edilmesi.
9 Ağustos Ankara'da Yeni Gün gazetesinin yayımlanmaya başlaması.
10 Ağustos Osmanlı Kurulu tarafından Barış Andlaşmasının Sevres'de imzalanması.
[Andlaşmanın geçerli olması için Osmanlı Anaya¬sasına göre Meclis+Ayan (senato) tarafından onaylanması da gerekiyor. İstanbul yönetimi ve işgalciler, böyle bir Andlaşmayı kabul etmeyeceği belli bir Meclis'i toplantıya çağırmayı göze alama¬yacaklar. İngilizler, çare olarak İstanbul'un Ankara yönetimini ikna etmesini isteyecek, bu amaçla bir kurulun (A. İzzet Paşa kurulu) Anadolu'ya yollan¬ması için baskı yapacaklar. Gençlere not: Sevres Andlaşmasının ve Üçlü An¬laşmanın genişçe özetleri Ek 11'dedir. Okumanızı tavsiye ederim. Hem böyle bir andlaşmayı kabul etmiş olan İstanbul yönetimini değerlendirmiş, hem de emperyalizmin o tarihte Türkiye hakkında ne gibi düşünceler taşıdığını öğrenmiş olursu¬nuz.]
12 Ağustos • İzmir'de Yunan idaresinin kurulması.
[Vahidettin Sevres'i onaylamadığını söyleyerek övüne dursun, bu kararla Yunanlılar, Sevres'in onaylanmasını beklemeden İzmir'de egemenlikle¬rini ilan ederler. Şunu da söyleyeyim, Meclislerin kabul etmesinden önce Vahidettin'in andlaşmayı onaylamasına da yasal olarak imkân yoktur.]
• Sevres Andlaşması'nın hükümetçe imzalanması dolayısıyla İstanbul'da halkın yas ilan etmesi, dükkânların kapatılması.
• Nurettin Paşa, Kazım İnanç Paşa, Albay Behiç

Erkin vb.'nin İstanbul'ca idama mahkûm edil-mesi.
16 Ağustos Genelkurmay Başkanı İnönü'nün, Milli Savunma
Bakanlığına, 'gönüllü teşkilatların (Kuva-yı Milli-ye'nin) düzenli birlikler haline getirilmesini' bildir¬mesi.
[Ankara, çeteler dönemine son verme girişimleri¬ni başlatıyor.]
17 Ağustos İstanbul Hükümeti tarafından, İngiliz ajanı Rahip
Freuw'un Osmanlı Nişanı ile ödüllendirilmesi.
[Hainlere nişan veriliyor, yurtseverlere idam ceza¬sı!]
19 Ağustos TBMM'nin, Sevres Andlaşması'nı Saltanat Şûrası'nda kabul edenlerle andlaşmayı imzalayan¬ları hain ilan etmesi.
21 Ağustos Sevres Andlaşması'nın imzalanması üzerine, Yük-
sek Komiserlerin ilk kez Vahidettin'i ayrı ayrı zi-yaret etmeleri ve milli hareketin bastırılmasını is-temeleri.
22 Ağustos İstanbul Hükümetinin Sevres Andlaşması ile terk
ettiği yerlerdeki memurların aylıklarını kesmesi.
[İstanbul Hükümeti de Sevres Andlaşması'nı onaylamadan uygulamaya başlıyor. Bu ne acele!]
25 Ağustos Fransız uçaklarının Antep'e, halkın teslim olması
için Dürrizade Abdullah'ın fetvalarını atması.
26 Ağustos D.Ferit Hükümetine karşı olan Veliaht Abdülme-
cit'in oturduğu Dolmabahçe Sarayının polis göze¬timi altına alınması.
[Polis gözetimi 7 Ekime kadar sürecektir.]
29 Ağustos Uşak'ın Yunanlılarca işgali.
30 Ağustos Bir Yunan uçağının Eskişehir ve çevresine İslam

Teali Cemiyeti'nin Milli Mücadele aleyhindeki bil¬dirilerini atması.
1 Eylül Bakû'de Doğu Halkları Kongresi.
[9 Eylülde sona erecektir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C, s. 205-206.]
2 Eylül D.Ferit'in J. de Robeck'e, 'Vahidettin'in, oğluna
bir İngiliz vasi (tutor) aradığı, Anayasanın onun Veliaht sayılmasına göre değiştirilmesi' hakkında açıklaması.
[Yani Anayasa değiştirilip tahta bir gün bir İngiliz vasinin yetiştirdiği Veliaht çıkacak! Şu uzun vadeli teslimiyete bakınız.]
4 Eylül Gediz'in Yunanlılarca işgali.
5 Eylül İkinci Yozgat isyanı.
[30 Aralıkta bastırılacaktır.]
7 Eylül • Atatürk'ün rütbesinin İstanbul Hükümetince
yarbaylığa indirilmesi!!!
• Ankara'dan yollanan Yüzbaşı Yümmü Üre-sin'in, Veliaht Abdülmecit'e Atatürk'ün Anka¬ra'ya davetini içeren mektubu gizlice vermesi. [Abdülmecit, hanedan içinde anlaşmazlıklara yol açacağını söyleyerek Anadolu'ya geçmeyi redde-decektir. Yani önce hanedan, sonra vatan!]
8 Eylül Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "Görüyoruz ki Yuna-
nistan, kısa zamanda M.Kemal kuvvetleri denilen çapulcuları tepeleyecektir!"
9 Eylül D.Ferit'in milliyetçilere karşı Venizelos'la anlaş-
mak üzere M. Paillares'i gizlice Yunanistan'a gön¬dermesi.
11 Eylül TBMM'nde asker kaçakları hakkında kanunun ka-
bulü.
[Askerlik hizmetinden kaçanları yargılamak üzere

1920
'İstiklal Mahkemeleri' kurulması öngörülmektedir. 26 Eylülde mahkemelerin yetkileri genişletilerek, Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na aykırı hareket edenlerin yargılanması da bu mahkemelere veri¬lecektir, İstiklal Mahkemeleri hakkında da birçok masal uydurulmuştur. / Geniş bilgi için: Ergün Ay-bars, İstiklal Mahkemeleri; bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mü-cadele', s. 647-676.]
13 Eylül Atatürk'ün hazırladığı 'halkçılık programı'nın basılarak milletvekillerine dağıtılması.
[31 maddeden oluşan ve Cumhuriyeti hazırlayan bir belgedir.]
18 Eylül • Halkçılık programının TBMM'nde okunması ve incelenmek üzere özel bir komisyona verilmesi. [20 Ocak 1921 günlü Anayasa bu programa da¬yanmaktadır.]
• TBMM'nce yedi bölgede İstiklal Mahkemesi ku¬rulması.
22 Eylül • İlk Sovyet silah ve cephane yardımının bir motorla Trabzon'a gelmesi.
• D.Ferit'in İngilizlerden Milli Mücadele'yi sön¬dürmek için 15.000 asker ve 25.000 jandar¬manın silahlandırılması için izin istemesi.
[Yüksek Komiserler, 'subay ve askerlerin milli kuvvetlere katılması' olasılığı yüzünden öneriyi reddederler.]
• İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı A.Ryan'ın raporu: "Yunanlılara ölçüsüz tavizler vereceğimize, daha çok iç isyanlara güvene¬lim."
[Milli bir eğitimden geçmemiş olan halkı kandır-manın kolay olduğunu gördüler. Aynı yöntemi sürdürmek istemeleri doğaldır.]

1920
24 Eylül Kazım Karabekir Paşa komutasındaki XV. Kolordunun, Ermenilere karşı taarruza geçmesi.
25 Eylül İşgalcilerin Ankara'ya bir kurul gönderilmesi isteğine D.Ferit'in karşı çıkması; Fransız Yüksek Ko-miserinin bu nedenle D.Ferit'in görevden uzaklaş¬tırılmasını istemesi. (10 Ağustosa bkz.)
26 Eylül Doğu Trakya'da da Yunan idaresinin kurulması.
29 Eylül • Doğu taarruzunun sürmesi;. Sarıkamış'ın geri alınması.
• Ankara'nın Yeşilordu adlı örgütü dağıtması.
[Bilgi için: 'Söylev/Nutuk', s. 123-126.]
1 Ekim • Kağızman'ın geri alınması.
• J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Ferit Paşa çekilse iyi olacak. Yüksek Komiserler, Anado¬lu'ya bir kurul gönderilmesi için baskı yapaca¬ğız."
2 Ekim Konya'da Delibaş Mehmet ayaklanması.
3 Ekim Delibaş kuvvetlerinin Konya'ya girmesi.
4 Ekim • Delibaş kuvvetlerinin din bilgini Sivaslı Ali Kemali Efendi'yi Milli Mücadele'yi desteklediği için

şehit etmeleri.
[Delibaş isyanı 22 Kasımda tamamen bastırılır. Yunan bölgesine kaçan Delibaş, 1921 Ağustosunda Yunanlılara hizmet için yeniden ortaya çı-kacaktır.]
• Sovyetler'in ilk elçilik kurulunun Ankara'ya gel¬mesi.
• D.Ferit'in J. de Robeck'e açıklaması: "Padişah, milliyetçi eğilimli bir hükümetle çalışmaya rıza göstermektense belki de tahtını bırakacaktır."
[Curzon'un 6 Ekimde yanıtı: "Sultanın tahtı bırak-

maması için bütün kuvvetinizle etki ediniz." Hak-sız değil. Vahidettin gibi her şeye razı birini bir daha nasıl bulacaklar?]
5 Ekim Venizelos'un Lloyd George'a Türkleri İstanbul'dan atmayı ve Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurulmasını' önermesi.
[İngiliz Hükümeti, kendi yönetiminde tutmayı ha-yal ettiği İstanbul'u Yunanlılara vermemek ve iki Yunan devleti arasında sıkıştırmamak için bu öneriyi askıya alacaktır.]
7 Ekim • Ankara İstiklal Mahkemesi'nin, Damat Ferit ile Sevres'i imzalayan Hadi Paşa, Filozof Rıza Tevfik ve Reşat Halis'i idama mahkûm etmesi.
• Yüksek Komiserlerin Ankara'yı Sevres Andlaşması'nı kabul etmesi için ikna ile görevli bir ku¬rul göndermesi hakkında D.Ferit'e nota verme¬leri.
8 Ekim İkinci Pozantı Kongresi. (5 Ağustosa bkz.)
1 Ekim Yüksek Komiserlerin birlikte Vahidettin'i ziyaret etmeleri ve Sevres Andlaşması'nın kabulü için An¬kara'yı ikna etmek üzere bir heyetin gönderilmesi¬ni istemeleri.
15 Ekim • Bugüne kadar gelen Sovyet yardımı silah ve cephane: 2.815 tüfek, 1.885 sandık cephane.
• Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "Anadolu ile değil, Yunanistan'la anlaşmalıyız."
16 Ekim Damat Ferit'in istifa etmesi.
[Damat Ferit nihayet sahneden çekilir ve tarihin çöplüğündeki yerini alır.]
17 Ekim Ali Kemal'in yazısı: "Demek işlemediğimiz bir hata kalmışmış. Ermenistan'a saldırarak onu da işle¬dik."

[Kars, Artvin, Sarıkamış, Kağızman vb. Ali Ke-mal'in umurunda mı? Halk kendisine bu ve ben-zeri yazılarından dolayı 'Artin Kemal' adını taka-caktır.]
18 Ekim Türkiye Komünist Fırkası adlı danışıklı partinin kurulması.
[Üç ay sonra, Ocak 1921'de kendisini feshede-cektir.]
21 Ekim Dördüncü Tevfik Paşa Hükümetinin kurulması.
22 Ekim Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "Padişah zayıf karakterli.. [Anadolu'ya] gönderilecek kurul başarı sağlayamazsa, İtilaf Devletlerinin yeni bir hareket planı hazırlamaları gerekecek."
24 Ekim Batı Cephesinin Gediz taarruzu.
[Gediz geri alınır ama 31 Ekimde yine Yunanlıla¬ra bırakılır. Bu sonuçsuz ve gereksiz taarruz An¬kara tarafından eleştirilecektir.]
25 Ekim • Bir maymunun ısırdığı Yunan Kralı Aleksan-

dros'un kan zehirlenmesinden ölümü.
• J. de Robeck'in raporu: "Tevfik Paşa Barış Andlaşması'nın onaylanması için acele olarak Meclis'i toplantıya çağırmayı vaadetti."
• Lloyd George'un açıklaması: "Sevres Andlaş-ması çok insaflıdır."
• Albay Refet Bele'nin açıklaması: "Konya isyanı¬nın sebebi, İngiliz entrikaları ile ahmaklıktır."
27 Ekim • Ali Kemal'in yazısı: "Yeni hükümet, barış şart-
larının aynen kabul edilmesini, Anadolu'daki idareye son verilmesini istemelidir."
• Doğu Cephesi birliklerinin Kars'ı geri almak
için harekete geçmeleri.
30 Ekim Kars'ın geri alınması.
123

1920
31 Ekim Karabekir'in rütbesinin korgeneralliğe (ferik) yük-
seltilmesi.
1 Kasım Ankara subay talimgâhında eğitilen ilk subayların
diploma almaları.
[Bu gençler yeni Türk Devleti'nin ilk subaylarıdır. Çoğu Kurtuluş Savaşı'nda şehit olacaktır.]
3 Kasım Arpaçay'ın geri alınması, Türk birliklerinin ilerle-
mesi.
4 Kasım • Tevfik Paşa Hükümetinin Anadolu'ya gidecek
kurula verdiği talimat: "Hükümet Sevres And-laşması'na uymakla yükümlüdür. Ankara Sev-res'i kabul etmelidir."
• Enver Paşa'nın Halil Kut Paşa'ya mektubu: "İlk¬
baharda bir kuvvet ile Anadolu'ya geçmek ge¬
rekecek.. Anadolu'daki İttihatçıların bir teşkilat
meydana getirmeleri.."
5 Kasım İstanbul Hükümetinin Adana Valisinin demeci:
"Ayaklanmak için sebep yoktur. Fransızlar bizim iyiliğimizi istiyorlar."
6 Kasım İngilizlerin Kafkasya Temsilcisi Albay Stokes'in
raporu: "Sünnilerle Şiiler (Aleviler) arasındaki zıd-lık daha da geliştirilebilir."
7 Kasım • Gümrü'nün geçici olarak işgal edilmesi.
• Ermeni Hükümetinin mütareke istemesi.
[Ermeniler mütareke şartlarını ağır buldukları için savaş yeniden başlayacak, 17 Kasımda şartları kabul ettiklerini bildireceklerdir.]
8 Kasım • Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un
Moskova Büyükelçiliğine, Albay İsmet İnö-
nü'nün Genelkurmay Başkanlığı üzerinde kal¬mak üzere Batı Cephesi Komutanlığına, Albay
124

1920
Refet Bele'nin Güney (/Batı) Cephesi Komu-tanlığına atanması.
• Kızılay 2. Başkanı Hamit Hasancan'ın İstan-
bul'da Ankara'nın resmi olmayan temsilcisi ola¬rak görevlendirilmesi.
• General Milne'in yerine atanan General Har-
rington'ın İstanbul'da göreve başlaması.
10 Kasım İnönü'nün cepheye gelerek görevine başlaması.
12 Kasım Iğdır'ın geri alınması.
13 Kasım Çerkez Ethem ve kardeşlerinin, yeni Cephe Ko-

mutanları İnönü ve Refet Bele'den tedirgin olma-ları.
[Çerkez Ethem sorunuyla ilgili ayrıntılı bilgi için: Zeki Sarıhan, 'Çerkez Ethem'in İhaneti'; bu konu-daki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Ke-mal ve Milli Mücadele', s. 473-493.]
14 Kasım • Yunanistan'da genel seçimlerin yapılması ve Venizelos'un Liberal Partisinin kaybetmesi, kral yandaşı Halkçı Partinin kazanması.
• Kırım'da Kızılordu'ya yenilen Wrangel ordusu¬nun artıkları ile Kırım'a sığınmış bolşeviklik kar¬şıtlarının gemilerle İstanbul'a gelmeye başlama¬ları.
15 Kasım Milletler Cemiyeti'nin Cenevre'de çalışmaya başla-ması ve ilk toplantısını yapması.
16 Kasım • Venizelos'un istifa etmesi.
[Venizelos Yunanistan'ı terk edecek; Dimitrios Rallis 17 Ocakta Başbakan olacaktır.]
• Kırım'dan 5 gemi sığınmacının daha gelmesi.
[Gelenlerin sayısı yüz bini aşar.]
125

1920
17 Kasım İngiliz Yüksek Komiserliğine J. de Robeck'in yeri¬ne atanan Sir Horace Rumbold'un İstanbul'da gö-reve başlaması.
19 Kasım M.Akif'in Kastamonu Nasrullah Camisi'ndeki vaa-zı: "Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gö¬nen, Konya isyanları hep o melun düşmanın ese¬ridir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zama¬nı gelmiştir."
20 Kasım • General Papulas'ın Anadolu/Yunan Ordusu Başkomutanlığına atanması.
• İstiklal Madalyası Kanunu'nun kabul edilmesi. 22 Kasım General Papulas'ın İzmir'e gelmesi.
26 Kasım Gümrü'de Ermenilerle barış görüşmelerinin başla-ması.
[2/3 Aralıkta Gümrü Andlaşması imzalanacaktır.]
27 Kasım Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili ve Ethem'in kar-deşi Yüzbaşı Tevfik'in, 'Batı Cephesi Komutanlığı¬nı üst olarak tanımadığını' açıklaması.
Kasım sonu Atatürk'ün üvey amcasının kızı Fikriye Hanım'ın Ankara'ya gelmesi. (16 Ekim 1922'ye bkz.)
2 Aralık Yunanistan'da kral için plebisit.
[Halkın çoğunluğu, Venizelos'un ve İtilaf Devletle¬rinin baskısı yüzünden tahtını bırakmış olan Konstantin'i seçecek, bu sonuç özellikle Fransız-ları kızdıracaktır.]
2/3 Aralık Dağılmakta olan Ermeni Taşnak Hükümeti ile Gümrü Anlaşması'nın imzalanması.
[Taşnak Hükümetini devirecek olan Ermeni Sov¬yet yönetimi Gümrü Andlaşması'nı tanımaz, yeni bir andlaşma önerir.]
126

1920
5 Aralık Yüksek Komiserlerin tavsiyesi üzerine İstan-bul'dan gelen A.İzzet Paşa başkanlığındaki kurul ile Atatürk'ün Bilecik'te buluşmaları.
[Atatürk kurulun İstanbul'a dönmesine izin ver-mez ve birlikte Ankara'ya getirir.]
7 Aralık • Türkiye Halk Iştirakiyun Fırkası'nın kurulması.
[Fırka, Ethem olayı sırasında, Ocak 1921 sonun-da çalışmalarına ara verecektir.]
• Ethem'in önerileri: 'Albay Refet Bele'nin Güney

Cephe Komutanlığından, Albay Fahrettin Altay'ın XII. Kolordu Komutanlığından alınması.'
8 Aralık Hint Hilafet Komitesi üyesi sıfatını kullanan İngiliz casusu Hindistanlı Mustafa Sagir'in Ankara'ya gelmesi.
9 Aralık • III. Kolordu'nun kaldırılarak, özellikle Pontus isyanını bastırmak üzere Merkez Ordusunun ku¬rulması; komutanlığına Nurettin Paşa'nın geti¬rilmesi.
[Görev alanı: Sivas, Samsun, Sinop, Amasya, To¬kat, Çorum ve Yozgat. Nurettin Paşa, TBMM'ndeki eleştiriler yüzünden 8 Kasım 1921'de Anka¬ra'ya alınacaktır.]
• Ethem'in Demirci Efe'yi birlikte isyana teşvik etmesi.
• Başkan Wilson'ın Ermenistan sınırlarını belirle¬mesi. [Ek 12]
• TBMM'nin, gazete ve dergi kâğıtlarının güm-rüksüz olarak ithalini kararlaştırması.
10 Aralık İngiliz Savaş Bakanlığına göre, İngiltere'nin Irak

ve Türkiye'deki asker mevcudu: 17.000 İngiliz, 85.000 Hintli.
12 Aralık Ethem'in Yörük Ali Efe'ye de, birlikte davranmayı önermesi.
15 Aralık Ethem'le işbirliği yaptığı saptanan Demirci Meh¬met Efe emrindeki 800 kişilik çetenin Refet Bele komutasındaki bir birlik tarafından dağıtılması.
[Demirci Mehmet Efe, 30 Aralıkta teslim olacak ve bir köyde gözaltında tutulacaktır.]
19 Aralık Kral Konstantin'in Atina'ya ve tahtına dönmesi.
20 Aralık Casusluğa karşı Askeri Polis (AP) teşkilatının kurulması.
24 Aralık • Bir öğüt kurulunun Ethem ve kardeşleriyle Kütahya'da görüşmesi.
• Yunanlıların Eskişehir doğrultusunda bir keşif taarruzu yapmaya karar vermeleri.
25 Aralık Bakanlar Kurulunun 'hiç kimsenin gelişigüzel gönüllü er toplayamayacağı' hakkında kararı.
26 Aralık İstanbul'da İngilizlerin denetimindeki Büyük Postane'nin alt katında, Ankara ve Anadolu ile ha-berleşmeyi sağlamak için gizli bir telgraf merkezi¬nin kurulması. (Parola: Zafer)
28 Aralık Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Kars'a gelmeleri.
29 Aralık Ethem'in bir telgrafla TBMM'ne hakaret etmesi.
[Ethem konusu: 'Söylev/Nutuk', s. 140-149.]
30 Aralık Ethem kuvvetlerinin savaş düzeni almaları üzerine ordu birliklerinin Kütahya'ya girmesi; Ethem'in bir kısım kuvvetiyle Gediz'e çekilmesi.

2 Ocak • Ethem'in İstanbul Hükümetine telgraf çekerek Ankara'ya karşı mücadele için yardım istemesi.
• Batı Cephesi birliklerinin Gediz'e hareket etme¬si.
• Veliaht Abdülmecit'in bir İngiliz gazetesine de¬meci: "Bizi kendi tarafınıza çekerek, Türk Hali¬fesinin dini nüfuzunu, imparatorluğunuz dahi¬linde [yani sömürgelerde] sulh ve sükûn lehine kazanmakta menfaatiniz vardır."
[Geleceğin halifesi de, Vahidettin gibi, hilafet nü-fuzunu İngiltere'ye kiralamaya hazır. Nitekim Abdülmecit, halife olur olmaz birtakım kuşku verici temaslara girişir ve hükümete bilgi vermez. Hali¬feliğin kaldırılmasında bu tutumunun da etkisi ola¬caktır.]
3 Ocak • Yunanlıların Ethem'in önerdiği mütarekeyi ka-

bul etmeleri.
• Yurtsever birliklerin Ethem'den ayrılmaya ve düzenli orduya katılmaya başlamaları.
• Malta'da bulunan Ziya Gökalp'in kızına mektu¬bu: "Memleketimiz hiç bu kadar uyandırıcı olaylar karşısında kalmamıştı. Bugünkü uyanık¬lık ebedidir."

5 Ocak Batı Cephesi birliklerinin Gediz'e girmesi.
6 Ocak 1. İnönü Savaşı'nın başlaması: Yunan birliklerinin Eskişehir doğrultusunda ilerlemeye başlaması.
[Yeni kurulan ordu, bu olay üzerine iki ateş ara¬sında kalır. Bazı birlikleri Yunan cephesine kaydı¬rır. Yunanlıları yendikten sonra çekilen birlikler ye¬niden Ethem'in üzerine sevk edilecektir.

	Tüfek	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	5.500	47	28
Yunanlılar	12.500	120	72

7 Ocak Yunan ilerleyişinden yararlanan Ethem'in düzenli birliklere saldırması, Gediz'i topa tutması ve Kü-tahya'ya yürümeye çalışması.
8 Ocak Ethem'in ağabeyi Manisa Milletvekili Reşit Bey'in milletvekilliğinin TBMM kararıyla kaldırılması.
9 Ocak • Yunan birliklerinin İnönü mevzileri önüne gel-meleri ve saldırıya geçmeleri.
• Yunan uçaklarının Türk mevzileri üzerine Et¬hem'in tehdit bildirisini atmaları: "Emir kulu ol¬maktan kaçınınız.. Yoksa geliyorum ha!"
[Gerçekten ordunun üzerine gelecek ve perişan olup kendini Yunanlıların kucağına atacaktır.]
10 Ocak • Yunan taarruzunun kırılması. I. İnönü başarısı.
[Damla damla kurulmuş olan milli ordunun ilk ba¬şarısı. Bu ufak çaplı savaşın etkisi çok büyük olur. / Bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Va-hidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 502-514. Komutanlar Ek 13'te.]
• Ankara'da silah onarım ve yapımı için İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğünün kurulması.
• Fransız Yüksek Komiserliğine atanan General Pelle'nin İstanbul'a gelmesi.
11 Ocak Ethem birlikleri ile 2 alaylı 61. Tümenin ve Süva-ri Tugayının çatışmasının sürmesi.
[Bazı yazarlar Çerkez Ethem olayı hakkında ger¬çek dışı birçok iddiada bulunuyorlar. Bunlardan biri de Ethem'in düzenli orduya tek kurşun bile at¬madığıdır. Oysa Ethem anılarında günlerce nasıl savaştığını ayrıntılı olarak anlatmaktadır: 'Ç.E.'in Hatıraları', Dünya gazetesi y., s. 162-166.]
12 Ocak • Batı Cephesi birliklerinin Yunanlıları takibe başlamaları,

[Askerin yorgunluğu ve donatım eksikliği dolayı-sıyla yeterli bir takip yapılamayacaktır.]
• Ethem'in kuvvetiyle düzenli birlikler arasında Kütahya'da çatışmaların sürmesi, düzenli birlik¬lerin takviye edilmesi.
14 Ocak Ethem'in Gediz'e çekilmesi.
15 Ocak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Yönetim Kurulunun, 'Ankara'nın cumhuriyete doğru gittiği' gerekçesi ile istifa et¬mesi ve derneğin adını Müdafaa-yı Hukuk ve Mu-hafaza-yı Mukaddesat Cemiyeti'ne çevirmesi.

16 Ocak • Düzenli birliklerin yeniden Gediz'e girmesi, Ethem'in geri çekilmesi.
• Fransa'da Briand'ın başbakan olması.
17 Ocak Ethem'in, kalan birlikleriyle geri çekilmeyi sürdürmesi.
20 Ocak İlk Anayasanın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) TBMM'nde kabulü.
[7 Şubat 1921'de yürürlüğe girecektir. 23 madde¬den oluşmaktadır. 1. maddesi şöyledir: "Egemen¬lik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır." Bu, adı konmaksızın cumhuri¬yet demektir.]
21 Ocak Ethem'in kardeşi Tevfik'in Yunanlılarla bir teslim protokolü imzalaması.
[Protokolün özeti: 'Ethem, kuvvetleriyle birlikte Yunan işgal bölgesine geçecek, silahlar teslim edilecek, teslim olan subay ve erlerin aylıkları Yu¬nan Hükümeti tarafından ödenecek.' Teslim olan¬lardan bir bölümü Yunan ordusunda görev alarak Türk ordusuna karşı çarpışacaktır.]
22 Ocak • M.Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'a gelmeleri

ve.aynı gün Trabzon'a doğru yola çıkarılmaları.
• Ethem'in iki kardeşinin ve bine yakın adamının Yunanlılara teslim olması, kendisinin de birkaç adamıyla Yunan kesimine geçmesi.
[Bir süre sonra Yunanlılara teslim olacak ve Milli Mücadele aleyhine çalışacaktır.]
23 Ocak Ethem isyanının sona ermesi ve harekâta son verilmesi.
24 Ocak Fevzi Çakmak Paşa'nın, yeni Anayasa gereğince Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçilmesi. (İlk Ana¬yasada Başbakanlık kurumu yoktur.)
25 Ocak İtilaf Devletlerinin, Sevres'in biraz yumuşatılması için Türkleri ve Yunanlıları Londra Konferansı'na çağırması.
28 Ocak • M. Suphi ve arkadaşlarının Trabzon'a gelmeleri, İskele Kâhyası İttihatçı Yahya'nın adamları tarafından bir motora bindirilmeleri ve bu gece denizde öldürülmeleri.
• Atatürk'ün Tevfik Paşa'ya 'Vahidettin'in TBMM'ni tanımasını' önermesi. (20 Şubat 1922'ye de bkz.)
[Vahidettin bu öneriyi reddedecektir.]
30 Ocak Papulas'ın yeni bir taarruz için takviye istemesi.
31 Ocak Antep milli kuvvetlerinin Fransız kuşatmasını yarmak için yaptığı hareketin başarısızlıkla sonuçlan¬ması.
1 Şubat Eskişehir'de Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü kurulması.
4 Şubat Yunanistan'da Rallis'in istifa etmesi, Kalogeropulos'un başbakan olması.

5 Şubat TBMM'nin Londra'ya Osmanlı kurulundan ayrı bir kurulun gönderilmesini kararlaştırması.
6 Şubat • Kurulun Ankara'dan hareket etmesi.

[Kurul Başkanı, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kun-duh; üyeler: Yunus Nadi, Hüsrev Gerede, Zekai Apaydın.]
• Ali Kemal'in yazısı: "Avrupa ile başa çıkmak, asırlardan beri Asya'nın hangi milletine müyes¬ser oldu ki bize olsun?"

8 Şubat • 1920 Martından beri sarılı olan ve 11 aydır kahramanca direnen Antep'in açlık yüzünden Fransızlara teslim olması.
• TBMM'nce Antep'e 'Gazi' sanının verilmesi.
[Antep direnişi sırasında 6.317 Antepli ölmüştür.]

17 Şubat • Ankara İstiklal Mahkemesi dışındaki İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması.
• Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığındaki kurul ile Büyükelçi A.F.Cebesoy ve elçilik kadrosu¬nun Moskova'ya varmaları.

21 Şubat • Londra Konferansı'nın açılması.
[İngiliz entrikası halinde sürecek, bir sonuç alına¬mayacaktır.]
• Ardahan ve Artvin'in teslimi için Gürcistan'a nota verilmesi.

23 Şubat • Ardahan ve Artvin'in savaşsız geri alınması.
• Londra Konferansı'nda İstanbul ve Ankara tem¬silcilerinin konuşmaları.

24 Şubat Ethem'in İzmir'de Köylü gazetesine demeci: "M.Kemal cumhuriyet ilan etmek istiyor. Bu yüz¬den anlaşmazlığa düştük."

25 Şubat Kızılordu'nun Gürcü cephesini yararak Tiflis'e gir-mesi.

26 Şubat Moskova'da Türk-Rus görüşmelerinin başlaması.

28 Şubat Enver Paşa'nın, 'Anadolu'da duruma hakim olabil-mek için arkadaşlarına, silahlı hazırlık yapılması talimatı verdiğini' Halil Kut Paşa'ya bildirmesi.

1 Mart • Moskova'da Türk-Afgan Andlaşması'nın imza-lanması.
• İsmet İnönü'nün ve Refet Bele'nin mirlivalığa (tuğ/tümgeneral) yükseltilmeleri.
• Yunan Millet Meclisi'nin kararı: 'Sevres Andlaş¬ması'nın hiçbir maddesi değiştirilemez.'

2 Mart Bekir Sami-Fransız görüşmelerinden telaşa kapı-lan Yunan Başbakanının, Londra'dan Atina'ya, 'Türklerin Adana bölgesinden takviye almasına fırsat verilmeden önce, Türk ordusunun çabucak ezilmesi, bunun için Eskişehir ve Afyon üzerine bir askeri harekât yapılması' talimatını vermesi.

3 Mart Bir Yunan uçağının ordu üzerine Ethem'in yeni bir bildirisini atması: "Hokkabazlara aldanmayın. Mutlaka mağlup olacaksınız!"

6 Mart • General Papulas'ın birliklere hazırlık emrini vermesi.
• Koçgiri isyanının başlaması.
[Merkez Ordusu tarafından 17 Haziranda tama¬men bastırılacaktır. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tari¬hi', s. 184-185.]

7 Mart Ankara'da misafir tutulan A.İzzet ile Salih Paşala-rın, 'İstanbul'da hiçbir görev kabul etmeyecekleri¬ne' ilişkin yazılı taahhüdde bulunmaları.

[Bunun üzerine 19 Martta İstanbul'a dönmelerine izin verilmiştir.]
10 Mart Koçgiri isyanı dolayısıyla Elazığ, Erzincan, Divriği ve Zara'da sıkıyönetim ilan edilmesi.
11 Mart • Londra'da Lloyd George'un Yunan delegelerine 'Türklere karşı taarruza geçmekte serbest ol-duklarını' bildirmesi.
•ı Milli kuvvetlerin, Gürcülerin önerisi ve Ankara Hükümetinin kararıyla geçici olarak Batum'u iş¬gal etmeleri.
• Ankara Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh'un Fransızlarla, kurul üyelerinden gizli bir anlaşma yapması.
[Bu anlaşma Misak-ı Milli'ye aykırı görülerek TBMM tarafından reddedilecektir.]
12 Mart • Bekir Sami'nin İtalyanlarla da kurul üyelerinden gizli bir anlaşma yapması.
[Bu anlaşma da aynı gerekçe ile TBMM tarafın-dan reddedilecektir.]
• Londra Konferansı'na, delegelerin hükümetle-riyle temas etmeleri için 19 Nisana kadar ara verilmesi.
• Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı İstiklal Marşı'nın TBMM'nde milli marş olarak kabul edilmesi.
[Çeşitli besteleri yapılmıştır. Bugünkü beste 1930'da kabul edilmiştir. Beste: Zeki Üngör.]
15 Mart Talat Paşa'nın Berlin'de bir Ermeni tarafından öl-dürülmesi.
16 Mart • Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Andlaşma-sı'nın Moskova'da imzalanması.
[Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 208-211.]
• Bekir Sami Kunduh'un Londra'da İngilizlerle

Türk-İngiliz esirlerinin değişimi hakkında bir söz- leşme imzalaması.
[Bütün İngilizlere karşılık bir kısım Türklerin ser-best bırakılmasını öngördüğü için TBMM'nce bu sözleşme de reddedilecektir. Ankara 'tüme tüm' bir değişim istemektedir.]
17 Mart TBMM'ne Kürt çevrelerinden bölünmeye ve ayrı-lıkçılara karşı telgrafların gelmeye başlaması: "Kürtlerin kaderi Türklerle birleşmiştir." [Bu anlamda birçok telgraf gelecektir.]
18 Mart Batum'da Türk birliği ile Gürcü çeteleri arasında çatışmaların başlaması; akşam bir Kızılordu birli¬ğinin Batum'a girmesi.
19 Mart Yunan Kralının halkı orduya katılmaya çağırması.
21 Mart • TBMM'nde Yeşilordu Cemiyeti ile ilgili görüş-meler sonunda, Tokat Milletvekili Nazım, Af-yon Milletvekili Mehmet Şükrü ve Bursa Millet¬vekili Şeyh Servet Efendi'nin dokunulmazlıkla¬rının kaldırılması.
[Tokat Milletvekili Nazım Bey 9 Mayısta on beş yıla mahkûm edilecek, 12 Mayısta milletvekilliğin¬den çıkarılacak, 29 Eylülde affedilecektir. Öteki iki milletvekili beraat etmiştir.]
• Vahidettin ile Yüksek Komiser Rumbold'un gö¬rüşmesi.
[Vahidettin, Ankara yönetimini 'bir avuç eşkıya' diye niteler, 'kendisinin esir olduğu şeklinde yalanlar söyleyerek halkı kandırdıklarını' söy-ler. Vahidettin'in esir olmadığı gerçektir. Ama An¬kara, Padişah-Halife'nin gerçek tutumunu açıkça söylemeyi uygun bulmadığı için 'Padişahın esir olduğunu' ileri sürmek inceliğini göstermektedir.]
23 Mart Yunan birliklerinin Uşak ve Bursa üzerinden, Af-yon ve Eskişehir'e doğru iki koldan taarruza geç-meleri.

26 Mart • Adapazarı'nın Yunanlılarca işgali.

• Anadolu'ya İstanbul ve Sovyetler Birliği'nden si¬lah ve cephane sevk edilmesini engellemek amacıyla Yunan donanmasının Türk kıyılarını ablukaya alması.

[Bu ablukaya rağmen silah sevkiyatı güçlükle de olsa sürecektir.]

27 Mart • Afyon'un Yunanlılarca işgali.

• Yunanlıların İnönü mevzilerine taarruz etmesi ve II. İnönü Savaşı'nın başlaması.

	Tüfek	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	13.068	96	39
Yunanlılar	18.800	224	76

• Ethem'in Yunan uçaklarıyla atılan yeni bildirisi: "Kardeşlerim! Yunanlıları pek iyi tanırım. Dini¬mizi, namusumuzu, hürriyetimizi ve malımızı müdafaa ediyorlar.. Yunan ordusu şehirlerinizi ve köylerinizi işgal ettiği zaman korkmayınız. İşgal edilmiş yerlerde hüküm süren asayiş ve hürriyetten siz de yararlanacaksınız.."

[Ve günümüzde, tarihi saptırmaya meraklı bazı yazarlar Ethem'in milli kahraman (!) olduğunu ileri sürüyorlar.]

28 Mart • Türk kuvvetlerinin Moskova Andlaşması gere-ğince, Gümrü hariç Batum ve civarını boşalta-rak, sınır gerisine çekilmesi.

• Samsun'da Deniz Harp Okulu'nun açılması.

30 Mart Adana'da bazı hocalar tarafından, Cemiyet-i Hay-riye-yi İslamiye adında Milli Mücadele'ye karşı olan bir dernek kurulması.

31 Mart • İnönü'de Türk karşı taarruzu.

• Ankara Dışişleri Bakanının İngilizlere verdiği protesto notası: "Bize barış umudu vererek

Londra'ya davet ederken, el altından Konstan-tin'i besleyip bize hücum emrini verdirdiniz. Yunanlılar sizin ücretli kölelerinizdir. Bize Batı emperyalizmini kabul ettiremeyeceksiniz vesse¬lam.."

1 Nisan Yunanlıların büyük kayıp vererek geri çekilmeleri ve Türk süvarilerinin Yunanlıları kovalamaları. II. İnönü zaferi.

[Türk kaybı: 3.235; Yunan kaybı: 4.559. / Bu ko-nudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 522-533, 644. Ko¬mutanlar Ek 14'te.]

2 Nisan • Fevzi Çakmak Paşa'nın birinci ferik (orgeneral) rütbesine yükseltilmesi.

• Bütün Anadolu'da zafer gösterileri.

• Zafer şerefine İstanbul'da bütün camilerin ışık¬landırılması.

3 Nisan Kızılay Genel Merkezi'nin İstanbul halkını Anado-lu'ya yardıma çağırması.

[27 Nisana kadar kuruş kuruş 155.000 lira topla¬nacaktır.]

4 Nisan Bursa'dan yola çıkan Yunan III. Kolordusunun çı-kış çizgisine dönmesi.

7 Nisan • Güney'de Afyon'un geri alınması.
• Afyon batısında Refet Bele'nin komuta ettiği
Aslıhanlar Savaşı'nın başlaması.
[Üç gün sürmüş ve Yunanlılar, önceden hazırlan¬mış Dumlupınar mevzilerine yerleşmeyi başar¬mışlardır.]
• General Papulas'ın Türkler daha fazla güçlen¬
meden taarruz edilmesi gerektiğini' ileri sürme¬
si ve 52.000 yeni asker istemesi.
138

1921
8 Nisan Yenilgi dolayısıyla Kalogeropulos'un istifası ve
Gunaris'in başbakanlığa getirilmesi.
[Yunanistan yalnız emperyalistlerin maşası değil, emperyalistliğe de özenen bir devletçiktir. Gunaris de Venizelos'un yayılmacı ve silahlı politikası¬nı izleyecek, Büyük Zafer'den sonra, yenilginin sorumlularından biri sayılarak kurşuna dizilecek-tir.]
12 Nisan Yunanistan'da sıkıyönetim ilan edilmesi.
13 Nisan • Dumlupınar mevzilerini geri almak için Refet
Bele komutasındaki birliklerin taarruza girişme¬si.
[Üç gün süren bu savaş sonunda Yunanlıların Dumlupınar mevzilerinden atılması başarılamaz. Batı Cephesinin güneyinde yapılan bu savaşların yönetimi Ankara tarafından beğenilmeyecek ve Refet Bele cephe görevinden alınacaktır.]
• Yunanistan'da General Victor Dusmanis'in Ge¬
nelkurmay Başkanlığına getirilmesi.
14 Nisan İngiltere'nin Yunanistan'a tarafsız kalacağını bil-
dirmesi.
[Bu sahte bir tarafsızlıktır. İngiltere'nin siyasi des-teği ve el altından yardımı sürecektir. İtilaf Devlet¬leri tarafsızlık kararını ortak olarak 18 Mayısta açıklarlar.]
15 Nisan • Anzavur'un Biga yakınlarında öldürülmesi.
• Yeni Yunan Başbakanı Gunaris ve bazı Bakan¬
ların İzmir'e gelmeleri.
[Kurul bazı mevzileri gezer, Yunan ordusunun güçlendirilmesi ve bir an önce taarruza geçmesi kararlaştırıldıktan sonra, 22 Nisanda geri döner. 625 milyon drahmilik iç borçlanma ile Yunan ordusu 1.500 yeni kamyon, 250 ambulans ve yeni toplarla takviye edilecek, ordu mevcudu 220.000 kişiye yükseltilecektir.]
139

1921
19 Nisan İngilizlerden gizli İstanbul'dan ayrılan 40 doktor
ve 10 eczacının İnebolu'ya çıkmaları.
21 Nisan Afgan Elçisi Ahmet Han'ın Ankara'ya gelmesi.
22 Nisan İngiliz Dışişleri Bakanlığının raporu: "Yunanlılara,
tarafsızlık kararı gereğince silah satışının yasak-lanmış olduğu ama savaş araç ve gereçlerinin satılmasının serbest olduğu.."
23 Nisan Gümrü'nün boşaltılması.
25 Nisan Bekir Sami Kunduh ve kurulun Ankara'ya dönme¬si.
27 Nisan • Veliaht Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk ve Al-
bay Asım Gündüz'ün bir İtalyan gemisiyle gizli¬ce İnebolu'ya gelmeleri.
[Atatürk'ün nazik bir telgrafla İstanbul'da kalması¬nın daha doğru olacağını bildirmesi üzerine, Ömer Faruk Asım Gündüzle birlikte İstanbul'a döner. Bazı dinci yazarlar 23 yaşındaki Ömer

Fa¬ruk'u 'milli hareketin başına geçmesi için' Vahi-dettin'in gönderdiğini yazıyorlar. Tüm iddiaları gi¬bi bu da gerçeğe aykırı. Ömer Faruk anılarında 'Kayınpederi Vahidettin'den habersiz geldiğini, geri dönerse Vahidettin'in intikam alacağından korktuğunu' açıklamıştır.]

• Yunanistan'da 7 yeni sınıfın silah altına alınma¬sı.

28 Nisan • İngilizlerin, işgalleri altındaki İzmit'i Yunanlılara devretmesi.

[Hani İngiltere tarafsız kalacaktı?]

• İngilizlerin Malta'daki sürgünlerden 40'ını ser¬best bırakması.

[78 tutuklu daha var.]

• Başbakan Gunaris ve bazı bakanların yeniden İzmir'e gelmeleri.

[5 Mayısta dönecekler. Yunanlıların savaş hazırlı¬ğı hızla sürüyor.]

1 Mayıs Casus Mustafa Sagir'in yargılanmasına başlanma-sı.

2 Mayıs Atatürk, Fevzi Çakmak ve İnönü'nün Refet Bele'yi karargâhında ziyaret etmeleri.

[Güney ve Batı Cepheleri, Batı Cephesi adıyla birleştirilir, komutanlığa İnönü getirilir, Refet Bele izne ayrılır.]

8 Mayıs Bekir Sami Kunduh'un, yaptığı anlaşmaların red-dedilmesi yüzünden Dışişleri Bakanlığından istifa¬sı.

[İstifa 12 Mayısta kabul edilecek, yerine Yusuf Kemal Tengirşenk seçilecektir.]

9 Mayıs Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Ethem ve iki karde-şi ile maiyetindeki 9 kişiyi idama mahkûm etmesi.

10 Mayıs Atatürk'ün TBMM'nde Müdafaa-yı Hukuk Gru-bu'nu kurması.

[Bu grup 'birinci grup' diye anılacaktır, muhaliflerin oluşturduğu grup ise 'ikinci grup'.]

11 Mayıs Yüksek Komiser Rumbold'un raporu: "Yunanlılar Kürtleri M.Kemal'e karşı kullanma olanağını araş¬tırıyorlar."

[Bugün de PKK ile bağlantı ve dayanışma içinde¬ler.]

13 Mayıs Yüksek Komiserlerin Boğazlar mıntıkasını 'tarafsız bölge' olarak ilan etmeleri.

[Ama Yunan donanmasının İstanbul'u üs olarak kullanmasına Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar göz yumacaklardır.]

16 Mayıs Eski İttihatçılardan Küçük Talat'ın, Gürcistan'da bulunan Halil Kut Paşa'ya, 'Ankara yönetimine

karşı kanlı bir devrime hazırlanması' tavsiyesinde bulunması.

18 Mayıs İtilaf Devletlerinin ortak tarafsızlık bildirgesini açıklamaları.

19 Mayıs Saltanat Şûrası'nda Sevres'e tek red oyu veren Topçu Rıza Paşa'nın ölümü.

21 Mayıs Ethem'in Kurmay Başkanı Yüzbaşı Halil'in, İstiklal Mahkemesi kararıyla Ankara'da idam edilmesi.

22 Mayıs Atatürk'ün Kazım Karabekir'e emri: "Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmemesi için önlem alınma-sı.."
23 Mayıs Vahidettin'in Yüksek Komiser Rumbold'a söyledikleri: "Büyük devletlerin arabuluculuk de¬ğil, baskı yapmaları.. Trakya'da bir tampon devlet kurulması."
24 Mayıs Ankara'ya Atatürk'ü öldürmek için geldiği kanıtlanan İngiliz casusu Mustafa Sagir'in idam edilmesi.
25 Mayıs • Sonuç alamayacaklarını kestiren ve Türklerle savaşmayı göze alamayan İtalyanların Marma-ris'i boşaltmaları.
• Yüksek Komiser Rumbold'un raporu: "Kürt ayaklanması, İngiltere ile Türkler arasındaki çatışmada düşünülebilir."
[Musul sorunu dolayısıyla düşünecek ve düşün-celerini de uygulamaya geçireceklerdir.]
26 Mayıs Fevzi Paşa'nın K.Karabekir'e, 'Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmek istemesi halinde tutuklanması-nı' bildirmesi.
30 Mayıs Çankaya Köşkünün Atatürk'e armağan edilmesi. [Atatürk köşkü bir yazı ile orduya bağışlamıştır.]

1 Haziran İtalyanların Antalya ve dolaylarını boşaltmaya başlamaları.
[Boşaltma 5 Temmuzda sona erecektir.]
2 Haziran H.Edip Adıvar'ın Eskişehir Hastanesi'nde gönüllü hastabakıcı olarak çalışmaya başlaması.
[Yenilgi üzerine 18 Temmuzda geri dönecektir.]
9 Haziran • Fransız temsilcisi Franklin Bouillon'un Anka-ra'ya gelmesi.
[Görüşmelere 13 Haziranda başlanır.]
• İki Yunan savaş gemisinin, silah ve cephane yı¬ğılan İnebolu'yu bombardıman etmeleri.
[Bütün İnebolulların ortak çabası ile gelen silah ve cephane, birkaç saat içinde tepelerin gerisine taşınıp korunur. Silah ve cephanenin teslim edil-memesi üzerine Yunan gemileri İnebolu'yu bom¬balarlar.]
12 Haziran • Büyük Yunan Taarruzu öncesinde Yunan Kralı, Başbakan ve yeni Genelkurmay Başkanının İzmir'e gelmeleri.
[Kralın bildirisi: "Askerler! Vatanın sesi beni yeni-den sizin komutanınız olmaya çağırdı!" Ama hükümet Kralın komutanlık sorumluluğunu taşıması¬nı uygun görmeyecek ve Kral orduyu izlemekle yetinecektir.]
• Verdikleri söze rağmen A.İzzet Paşa'nın Harici¬ye Nazırı, Salih Paşa'nın Bahriye Nazırı olarak hükümette görev almaları.
13 Haziran • Türk-Fransız görüşmelerinin Ankara'da başlaması.
[Uzlaşma sağlanamaz, görüşme ertelenir.]
• Beşinci Tevfik Paşa Hükümetinin kurulması.
• Ziya Gökalp'in Malta'dan Ankara'ya gelmesi.
15 Haziran İngiltere'nin Atina Askeri Ataşesi Albay Nairne'in

Yunan ordusu hakkında raporu "Yunan ordusu pek etkili bir savaş makinesidir."
16 Haziran İngilizlerin ABD Dışişleri Bakanlığına başvurarak 'Ermeni kırımıyla ilgili belge ve kanıtları' istemesi. [Yanıt: "Belgelere baktık, işe yarar hiçbir kanıt bu¬lamadık."]
19 Haziran General Harrington'un İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığına getirilmesi.
20 Haziran İtilaf Devletlerinin Türk-Yunan ilişkilerinde arabuluculuk yapmayı kararlaştırmaları ve bu kararı Yu¬nan Hükümetine bildirmeleri.
[Harıl harıl savaşa hazırlanan Yunan Hükümeti bu öneriyi 21 Haziranda reddedecektir.]
21 Haziran Adapazarı'nın Yunanlılardan geri alınışı.
24 Haziran Bu tarihte Anadolu'daki Yunan kuvveti: 6.159 su-bay, 193.994 er, 318 top.
27 Haziran İzmir'de Yunan Savaş Meclisi'nin toplanması ve savaşla ilgili son kararların alınması.
28 Haziran Yunanlıların taarruza hazırlık için boşaltmaya başladığı İzmit'in bütünüyle yakılmadan geri alınması.
30 Haziran • Ankara'da Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurul-ması.
• Yunan Başbakanı Gunaris'in İzmir'de demeci: "Acı sona kadar vuruşacağız!"
4 Temmuz İngiliz Komutanı General Harrington'un, esir de-ğişimi konusunda Atatürk'e görüşme önerisinde bulunması.
[Ankara bu öneriyi, 'ancak Türkiye'nin tam bağım¬sızlığı ilkesinin tanınması şartıyla' kabul edeceği¬ni bildirir ve görüşme bu nedenle gerçekleşmez.

İstanbul Hariciye Nazırı A.İzzet Paşa, Ankara'nın ileri sürdüğü bu şart hakkında, Ankara temsilcisi Hamit Hasancan'a şöyle diyecektir: "Ben size bu çocukça bir çılgınlıktır dememiş miydim? Bir bü¬yük devlet böyle şeyi (şartı) nasıl kabul eder?"]
5 Temmuz • Yunanlıların Samsun'u bombalaması.
• İtalyanların Antalya ve Muğla'dan tamamen çe¬kilmeleri. (5 Mayıs ve 1 Hazirana bkz.)
[Pek az yerde İtalyan askeri kalacaktır.]
8 Temmuz III. Yunan Kolordusu'nun taarruz için Bursa bölge¬sinden ileri yürüyüşe geçmesi.
10 Temmuz Yunan ordusunun büyük taarruzu; Kütahya-Eskişehir Savaşı'nın başlaması. [Komutanlar için: Ek 15]
11 Temmuz • Bu kritik zamanda, K.Karabekir'in Atatürk'e telgrafı: "Cumhuriyet şeklinden katiyen sakın-mak lazımdır!"
• İngilizlerin, Suriye'de istenmeyen Faysal'ı, Irak'ta kral ilan etmeleri.
13 Temmuz • Afyon'un Yunanlılarca yeniden işgali.
• Bilecik'in Yunanlılarca işgali.
15 Temmuz • Kütahya önünde şiddetli çarpışmalar.
• 4. Tümenin kahraman komutanı Yarbay Nazım Bey'in şehit olması; cephenin yarılması.
16 Temmuz Atatürk'ün Ankara'da toplanan Öğretmenler Kongresi'nde konuşması.
17 Temmuz • Kütahya'nın Yunanlılarca işgali.
• Atatürk'ün, İsmet Paşa ile Karacahisar'daki ka¬rargâhında buluşması, gerekirse orduyu Sakar¬ya gerisine kadar geri çekmesini söylemesi.

1921
18 Temmuz Cephe boyunca savaşın sürmesi.
19 Temmuz • Eskişehir'in boşaltılması; akşam Yunanlılarca işgal edilmesi.
• Yunan Kralının Uşak'a gelmesi.
• Halil Kut Paşa'nın Enver Paşa'ya, 'Batum kıyı-larından Anadolu'ya geçebileceklerini, Anado-lu'daki silahlı örgütlerinin gücü ile istedikleri kadar tutunabileceklerini' bildirmesi.
21 Temmuz Eskişehir'i geri alabilmek için Türk karşı taarruzu.
[Taarruz başarılı olamayacaktır.]
22 Temmuz • Türk ordusunun savaşı keserek geriye çekilme-si; Kütahya-Eskişehir Savaşı'nın sona ermesi; Türk ordusunun, geride artçılar bırakarak aşa-ma aşama Sakarya doğusuna çekilmeye başla-ması.
[Türk kayıpları: 1.643 şehit, 4.981 yaralı. Çekiliş sırasında, 30.122 asker silahlı, 687 asker silahsız olarak kaçacaktır. Yunan Genelkurmay Başkanı Dusmanis'in raporu: "Düşman o derece rahat ve düzenli bir çekiliş yapmıştır ki, ne esir alabildik, ne de elimize silah ve cephane geçti." / Bu konu¬daki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 534 vd.]
• Yunan donanmasının Sinop'u bombalaması.
23 Temmuz • Bakanlar Kurulunun, hükümet merkezinin Kay-seri'ye nakledilmesini önermesi ve Meclis'in bu öneriyi reddetmesi.
• TBMM kararıyla Kastamonu, Konya ve Sam-sun'da İstiklal Mahkemeleri kurulması.
• Yunan Kralının Kütahya'ya gelmesi.
24 Temmuz Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhının Polatlı'ya yerleşmesi.

1921
25 Temmuz
28 Temmuz
30 Temmuz
31 Temmuz

2 Ağustos
3 Ağustos
4 Ağustos
5 Ağustos
Ordunun büyük kısmıyla Sakarya doğusuna çekil¬mesinin sona ermesi.
[Geride artçı süvari birlikleri bırakılmıştır. Sakarya doğusuna çekilen birliklerin mevcudu: 3.355 su¬bay, 53.967 er.]
26 Temmuz •
Atatürk'ün Polatlı'ya gelmesi ve İsmet Paşa ile durumu görüşmesi.
• A.İzzet Paşa'nın Yüksek Komiser Yardımcısı Rattigan'a söyledikleri: "Anadolu'daki ordu ve Meclis'in yüzde 65'inin, M.Kemal'i devirmek için hazır olduğunu garanti ederim."(!)
Kütahya'da Yunan Savaş Meclisi'nin toplanması ve Ankara'ya yürüyüş kararının alınması.
Enver Paşa ve Dr.Nazım'ın, Anadolu'ya girmek amacıyla Moskova'dan Batum'a hareket etmeleri.
Yunan Kralının Eskişehir'e gelmesi.
Polatlı'dan dönen milletvekillerinin Meclis'e bilgi vermeleri.
[Söylenenlerin özeti: 'Ordu şaşılacak kadar yok-sul. Çok hızlı önlemler alınması gerekiyor.']
Albay Asım Gündüz'ün Milli Mücadele'ye katılmak üzere ikinci kez İnebolu'ya gelmesi.
[Sakarya Savaşı başlamadan önce, Batı Cephesi

Kurmay Başkanlığına atanacaktır.]
Meclis'te gizli görüşmelerin sürmesi, Atatürk'ün Başkomutan olmasının istenmesi.
Atatürk'ün, isteği üzerine Meclis'in orduya ilişkin yetkileriyle donatılarak, 3 ay süreyle Başkomutan seçilmesi.
[Gizli oturumda 169 olumlu, 13 karşıt oyla; açık oturumda, bütün milletvekillerinin (184) oyu ile se¬çilecektir.
147

1921
Genelkurmay Başkanlığına asaleten Fevzi Çak-mak Paşa, Milli Savunma Bakanlığına Refet Bele Paşa getirilecektir. İnönü yine Batı Cephesi Ko¬mutanı.]
7 Ağustos Atatürk'ün 1-6. Tekalif-i Milliye (milli yükümlülük) emirlerini yayımlaması.
8 Ağustos • Atatürk'ün 7-10. Tekalif-i Milliye emirlerini ya-yımlaması.
[Halkın malının %20-%40'ı istenmektedir. Halk emirlerin gereğini yerine getirir. Makbuz karşılığı alınan malların bedeli II. Meclis döneminde öden¬miştir.]
• Fethi Okyar'ın Malta'dan Ankara'ya gelmesi.
9 Ağustos Topal Osman Ağa komutasındaki Giresun Birliği-nin (42.Alay) Ankara'ya gelmesi.
10 Ağustos • Lloyd George'un demeci: "Silah ticareti ser-besttir."
[Silah ticaretine konulmuş olan yasak bu demeç¬le birlikte sona erer ve tarafsızlık kararı şöyle de¬ğiştirilir: "Özel şirketler savaş halinde bulunan memleketlerle silah ticareti yapabilirler." Bu ser¬bestlikten elbette yalnız Yunanistan yararlandırı¬lacaktır.]
• General Papulas'ın Ankara'ya yürüyüşle ilgili emrini vermesi.
12 Ağustos • Atatürk'ün Fevzi Paşa'yla birlikte Cepheye (Po¬latlı) gelmesi.
• Çerkezler arasında ayrılıkçıların belirmesi üze¬rine, İstanbul'da Müşir (Mareşal) Fuat Paşa baş¬kanlığında bir Çerkez Kongresi toplanması ve Kongrenin devlete bağlılık kararı alması. (24 Ekim 1921'e bkz.)
12/13 Ağus. Kocaeli'nde bulunan Mürettep Kolordunun
148

1921
cephe sağ kanadına yetişmek üzere bu gece ya¬rısı hareket etmesi.
13/14 Ağus. Güneyden Akşehir'e getirilmiş olan II.Kolor¬dunun, cephe sol kanadına yetişmek üzere ha¬reket etmesi.
14 Ağustos • Yunan ordusunun Eskişehir ve Afyon'dan An-kara'ya doğru sabah yürüyüşe geçmesi.

	Tüfek	Hf.Mk.Tf.	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	63.416	344	524	181
Yunanlılar	75.900	2.084	684	386

• Üç uçağın, Ankara'dan Malıköy'deki toprak ha¬vaalanına gelmesi.
[Biri keşif uçuşundan çiğnerken düşüp parçalanır. İkinci uçak da ertesi günü havada ateş alıp düşe¬cek, pilot Behçet ile rasıt Yüzbaşı Sırrı şehit ola¬caklar. Cephede tek uçak kalır. O da sık sık

arıza yapacaktır. Ne yedek parça var, ne de uçağın gövde ve kanat yüzeylerini kayganlaştıracak emayit denilen sıvı. Uçakların yüzeyi, paça ve pa¬tates kaynatılarak yapılan bir pelte sürülerek gerginleştirilmeye çalışılır.]

• Atatürk'ten geçim zorluğu çeken annesine mek¬tup: "Bankadaki parayı harcayın. Yetişmezse, evdeki halıları satın."

15 Ağustos • Atatürk'ün cephe sağ kanadını denetlemesi, Gencali'ye kadar gelmesi.

• Yunanlıların Sivrihisar'ı işgali.

• Bugün Kurban Bayramının birinci günü.

16 Ağustos Atatürk'ün cephe sol kanadını denetlemesi; İnler-Katrancı yakınındaki tepede (sonradan Kemalpa-şa Tepesi adı verilmiş ve haritalara işlenmiştir) atı¬na binerken, atının ürkmesi sonucu düşüp yara¬lanması.

[Tedavi için Ankara'ya döner. Bir kaburgasının kı¬rık olduğu saptanır. O gece Ankara'da, Çanka-ya'da kalır. Refik Şevket İnce'nin günlüğü: "Pa-şa'nın yüzünde büyük bir acı ifadesi görülüyordu. Yarın sabah erkenden cepheye gideceğini söyle¬di." Kazım İnanç Paşa'nın Polatlı'ya telgrafı: "M.Kemal Paşa muayene edildi. Kaburga kemik¬lerinden biri kırık. Yarın karargâhta olacak."

17 Ağustos • Atatürk'ün yeniden cepheye dönmesi.

[Malıköy yakınındaki Alagöz'de hazırlanan karar¬gâha gelir. Bütün orduda bir tek karpit lambası vardır, Başkomutana verilir.]

• İki Yunan kolordusunun Sakarya güney kolunu aşarak, daha güneyden gelen üçüncü kolordu ile birleşmeleri.

19 Ağustos Ali Kemal'in yazısı: "Yunanlılar Ankara kapılarına dayandılar.. M.Kemal'e barınacak yer kalmaya-cak.. Hesap sormak zamanı geldi." [Gözünüz aydın!]

20 Ağustos • Cephede bir görev isteyen Halide Edip Adı-var'ın, Batı Cephesi Karargâhında er rütbesiyle göreve başlaması.

• Eski sadrazam Salih Paşa'nın Atatürk'e mektu-bu: "İngiltere'ye karşı direnip durmak, gereksiz ve tehlikelidir."

• Üç Yunan kolordusunun Türk cephesinin solu¬na yaklaşması.

[Yunan planı: İki kolordu ile taarruz ederken, üçüncü kolordu ile Türk cephesinin sol kanadını kuşatmak.]

• Black Jumbo adlı İngiliz gizli örgütünün, Türk Cephe emrini ele geçirmesi.

21 Ağustos Vahidettin'in Başyaveri Albay Naci Eldeniz'in Sa-

raydan kaçarak gizlice Anadolu'ya geçmesi.

22 Ağustos Yunan ordusunun savaş düzeni alması.

23 Ağustos • Sakarya Savaşı'nın başlaması.

[Bilgi için: 'Büyük Dönemeç', İbrahim Artuç; komu¬tanlar Ek 16'da.]

• Yunan Savaş Bakanı Teodakis'in, randevu iste¬yen İngiliz Ataşemiliteri Albay Nairne'e yanıtı: "5 Eylülde Ankara'da görüşelim."

24 Ağustos • Sol kanat ortasındaki Mangal Dağı'nın Yunanlı-ların eline geçmesi.

• Bir Yunan birliğinin de, sağ kanatta, Beylikköp-rü yakınlarında Sakarya'nın doğusuna geçmesi.
• Muğla'da düşen bir Yunan uçağının onarılarak, Pilot Vecihi tarafından uça kona Malıköy'e geti¬rilmesi.
[Sakarya Savaşı boyunca biri arızalı olan iki uçakla keşif yapılabilir.]
25 Ağustos Yunan Kralının demeci: "M.Kemal bu defa savaşı kabul ederse, ordusunu yok edeceğiz, ya da ordu¬sunun büyük kısmını esir edeceğiz."
26 Ağustos Türbe Tepe'nin Yunanlıların eline geçmesi ve cephenin yarılması tehlikesinin belirmesi.
26/27 Ağus. Bu gelişim üzerine Atatürk'ün Milli Savunma Ba-kanlığına 'Meclis ve hükümetin ilk aşama olarak Keskin'e, zorunluk halinde Kayseri'ye nakli için' emir vermesi.
[Yunan taarruzunun kırılması üzerine 27 Ağustos¬ta bu emir durdurulmuştur.]
27 Ağustos • Yunan bölgesinden Konya'ya geçen Delibaş Mehmet'in Karaman'da öldürülmesi. (4 Ekim 1920'yebkz.)

1921
• Türk süvarilerinin, Yunan ordu karargâhı oldu¬ğunu bilmeksizin Uzunbey'e taarruzları; Papu-las'ı ve ordu kurmaylarını esir etmeleri olasılığı varken, cepheden gelen bir emir üzerine taar¬ruzu yarıda kesip ordu sol kanadına katılmak üzere geri çekilmeleri.
• Yunan ordu karargâhının apar topar İnler-Kat-rancı'ya taşınması.
• Atatürk'ün Haymana kesimine gelmesi, cephe¬yi incelemesi, özveriyle savaşan birlikleri kutla¬ması.
28 Ağustos • Savaşın çok kanlı bir biçimde sürmesi, Yunan kayıplarının gittikçe çoğalması.
• Türk süvarilerinin 10 kamyonluk bir ikmal kon¬voyunu yakalamaları; Yunan cephane progra¬mının alt üst olması.
• II. Yunan Kolordusu Komutanı Andrea'nın gün¬cesi: "Benzinsizlikten ambulansları öküzler çe¬kiyor.. İnler-Katrancı'da 15.000-20.000 yaralı var."
29 Ağustos • Çeteci Fatma Seher Hanım'ın, İznik yakınında, Yunanlılarla çarpışırken yaralanması.
• Papulas'ın raporu: "Ankara'ya yürüyoruz."
• I. Yunan Kolordusu Komutanının Papulas'a telgrafı: "En kısa zamanda cephane ikmali için Tanrı'ya ve Başkomutana yalvarıyorum!"
31 Ağustos • Cepheye yetiştirilmeye çalışılan 120 adet cep-hane kamyonundan oluşan konvoyun Türk sü¬varilerinin hücumuna uğraması, kurtulabilen kamyonların zorlukla cepheye ulaşmaları.

1921
• Yunanlıların Çaldağı'nın batı kısmını ele geçir¬meleri.
• Ankara'ya sevk edilen yaralıların, yer kalmadığı için evlere yerleştirilmeye başlanması.
• Polatlı istasyonunun Yunanlıların top ateşiyle hasara uğraması ve Polatlı'nın boşaltılması.
• Enver Paşa'nın Batum'dan Trabzon'daki Kâhya Yahya'ya, 'Anadolu'ya geçeceğini, bunun için hazırlık yapmasını' isteyen bir mektup yazması.
2 Eylül Yunanlıların Çaldağı'nın tamamını ele geçirmele-ri, buradaki Türk birliklerinin Haymana'ya doğru çekilmeleri ve yeni savunma düzeni almaları.
[Savaş sürecince Atatürk birkaç kez cepheye gel¬miş, komutanlarla konuşmuş, alan savunması an¬layışını pekiştirip geliştiren yeni emirler vermiştir. Bugün de bu kesime geldiği anlaşılıyor.]
3 Eylül II. Kolordu Kurmay Başkanı Gavallias'ın General

Papulas'a özel mektubu: "Daha düşmanın birinci savunma hattının ele geçmesinden önce, Yunan ordusu mevcudunun 1/3'ünü kaybetmiştir. İkinci ve hatta üçüncü hattın zaptına kalkışılırsa, ordunun kalan kısmı da yitirilecek, sonunda Başkomu¬tan Ankara'ya tek başına girebilecektir!"
4 Eylül Yunan kayıplarının çok artması, ikmal zorluğu ve yağmur mevsiminin yaklaşması dolayısıyla Gene¬ral Papulas'ın kaygıya düşmesi ve 'harekâta de¬vam edip etmeme konusunda karar verilmesini' is¬teyen bir mektubu Yunan Harbiye Nazırına gön¬dermesi.
5 Eylül • Batum'da Enver Paşa ve birkaç arkadaşının katılımıyla İttihat ve Terakki (Halk Şûralar Fırkası) Kongresi'nin başlaması.

[8 Eylüle kadar sürecektir]
- Yunanlıların son bir gayretle kalkıştıkları taar-ruzun kırılması.
- Bir Yunan uçağının Ankara istasyonunu bom-balaması.

6 Eylül Ali İhsan Paşa ve 15 kişinin Malta'dan kaçması.
7 Eylül Türklerin keşif taarruzlarına başlamaları
8 Eylül Papulas'ın Harbiye Nazırına ek raporu: "Harekâtın devamı tehlikeli görülmektedir. Ordu yapabile¬ceğini yapmıştır."
9 Eylül Atatürk'ün bazı komutanlarla Polatlı'nın kuzeyindeki Zafertepe'ye gelişi ve Yunanlıların durumunu incelemesi.
10 Eylül Türk karşı taarruzunun başlaması; Duatepe'nin geri alınması.
11 Eylül Çekiliş yollarının kesileceğini kavrayan Yunanlıların toplanarak Sakarya'ya doğru geri çekilmeye başlamaları.
12 Eylül • Kuzeyde Kartaltepe'nin, güneyde Çal Dağı ve Mangal Dağı'nın geri alınması.
- Papulas'ın 22.00'de Sakarya batısına geri çe¬kilme emrini vermesi.

12/13 Eylül Yunan ordusunun Sakarya'nın batısına çekilmesi. [Yunan Genelkurmay Başkanı General Dusma-nis'in görüşü: "Kaçmaktan başka bir karar verebi¬lecek güçleri kalmamıştı."]
13 Eylül • Sakarya Savaşı'nın sona ermesi. Sakarya Zaferi!
[Türk kayıpları: 5.713 şehit, 17.699 yaralı. Yunan kayıpları: Yunanlıların taarruz gücünü kı-

racak kadar çok. Yunan askeri tarihi şöyle yazı-yor: "Yunan ordusu kuvvetinin %50'sini savaş ala¬nında bıraktı."
Prof. Toynbee diyor ki: "Bu savaş, içinde yaşadı-ğımız yüzyılın en büyük savaşlarından biridir." / Bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidet-tin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 535-538, 539-549,629-631,643-644.]
- Saat 11.33'te resmi bildiri ile Türk zaferinin ilan edilmesi.
- Başkomutanlık Karargâhının akşam Polatlı'ya alınması.
- Ordunun yeniden düzenlenmesi.
- Başkomutanlık kaleminin (bürosunun) kaldırıl¬ması.
- Albay Fahrettin Altay ve Kazım Özalp'in mirli-valığa (tuğ/tümgeneral) yükselmeleri.
- Zafer üzerine Enver Paşa'nın Anadolu'ya gir-mekten vazgeçmesi.
- Bütün yurtta şenliklerin başlaması.

15 Eylül • Sivrihisar'ın kurtuluşu.
• Venizelos'un evlenmesi ve balayı için eşiyle ABD'ye gitmesi.
• Yunan yenilgisinin duyulmaması için İzmir'de telgraflara sansür konması.
[Yunanlı Mihail Roda şöyle yazıyor: "Yalan içinde yüzüyoruz."]
17 Eylül Yunan ordusunun bazı yerleri yakıp yıkarak geri çekilmesi.
[Beylikköprü-Alpu arasındaki demiryolunu ve te-sisleri de tahrip ederler. Onarımı için erkekler silah altında olduğundan kadınlardan yararlanıla-caktır.]

1921
18 Eylül Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü.
19 Eylül • İsmet ve Fevzi Paşaların ortak önerisi üzerine TBMM'nce Atatürk'e 'Gazi' sanı ile müşir (ma-reşal) rütbesinin verilmesi.
• Türk süvarilerinin Yunan çekiliş yolundaki Seyidgazi'ye girmeleri ve fırınları tahrip etmeleri, malzeme ve erzakı yakmaları.
20 Eylül Fransa temsilcisi F.Bouillon'un yeniden Ankara'ya gelmesi.
21 Eylül Yunan ordusunun bir sonuç alamadan ve taarruz azmi kırılmış olarak çıkış çizgisine dönmesi: Eski-şehir-Seyitgazi-Afyon.
22 Eylül II. Kolordu Komutanı General Andrea'nın notu: "Papulas, ordunun inancını bozkıra gömmüştü."
23 Eylül Keskin'de fişek atölyesinin açılması.
[Cumhuriyetin ilk yıllarında Keskin yakınındaki Kı¬rıkkale'de silah ve cephane fabrikaları kurulacak, ordunun birçok ihtiyacı bu fabrikalar tarafından karşılanacaktır: Top Fb., Barut Fb., Silah Fb., Mermi Fb., Çelik Fb. vb.]
24 Eylül F.Bouillon ile görüşmelerin yeniden başlaması.
26 Eylül Kars Konferansı'nın açılması. (13 Ekime bkz.)
[Türkiye ile Sovyetler Birliği, Ermenistan, Gürcis-tan ve Azerbaycan arasında.]
27 Eylül • General Papulas'ın ordunun takviyesini istemesi.
• Bir Yunan uçağının Sarıköy yakınında zorunlu iniş yapması.
[Pilot ve rasıt esir edilir, ele geçen uçağa Sakar¬ya adı verilir.]
29 Eylül • TBMM'nin, Tokat Milletvekili Nazım ve bazı arkadaşlarının cezalarını affetmesi. (21 Marta bkz.)

1921
• Yunan Kralının Atina'ya dönmesi.
1 Ekim Afyon önünde Güzelim Dağı savaşı.
[Savaş 8 Ekimde sona erecek, Güzelim Dağı geri alınamayacaktır. Ama Büyük Taarruz'da önemli bir yeri olan Kocatepe Türklerin elinde kalır.]
6 Ekim • Batı Cephesi Karargâhının Sivrihisar'a alınması.
• İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin fahri başkanlığı¬na eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin seçilmesi.
[M.Sabri Efendi hakkında bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 298-302.]

7 Ekim Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın 1. Ordu Komutanlığına atanması.
[İnönü'den daha kıdemli olduğunu ileri sürerek bu görevi zorlukla kabul eden Ali İhsan Paşa görev¬den alınana kadar İnönü ile didişip duracaktır.]
11 Ekim Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof'un Ankara'ya gelmesi.
13 Ekim Kars Andlaşması'nın imzalanması.
[Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşir.]
19 Ekim Anadolu'ya girmekten vazgeçen Enver Paşa'nın Buhara'ya gelmesi.
20 Ekim Türkiye-Fransa arasında Ankara Anlaşması.
[Güney Cephesi tasfiye edilmiş olur. Hatay dışın¬da Türkiye-Suriye sınırı da kesinleşir. Bu anlaş¬ma ile Sevres Andlaşması yırtılır, İngiltere bu yüz¬den Fransa'ya ateş püskürecektir.]
23 Ekim İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold ile Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamit (Hasan-can) arasında esirlerin değişimi konusunda yeni ve Ankara'nın isteğine uygun anlaşma yapılması.
[Böylece Anadolu'daki bütün İngiliz esirlerine kar-

şılık Malta'daki bütün Türkler serbest bırakılacak¬tır.]
24 Ekim İzmir'de, Yunanlılarca teşvik edilen Yakın Doğu Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti Kongresi'nin toplanması.
[Yunan işgal idaresi altında yaşamak, ayrıca Ka-radeniz kıyısında ve İngiliz koruması altında bir Çerkez bölgesi kurulmasını istediklerini açıklar-lar. Yunanlılar, bu uydurma kongreye karşı çıkan Çerkezleri Yunanistan'a sürgün ederler. Türki¬ye'deki Çerkezler alınan kararlara büyük tepki göstereceklerdir.]
25 Ekim Türk sürgünlerin iki gemi ile Malta'dan yola çık-maları.
28 Ekim Halide Edip Adıvar'ın onbaşılığa yükselmesi.
29 Ekim TBMM'nde eleştirilen Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın, sert uygulamaları nedeniyle gö¬revden alınması.
31 Ekim Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (birinci uzatma).
1 Kasım Anadolu'ya geçecek Malta sürgünlerinin İnebo-lu'ya inmeleri.
[Bugün ve daha sonra Anadolu'ya geçen Malta sürgünleri: Rauf Orbay, Ali Çetinkaya, Ali Cenani Bey, Kara Vasıf Bey, Y.Şevki Paşa, Celal Nuri İleri, Numan Usta, Cemal Mersinli Paşa, Cevat Çobanlı Paşa, Albay Mürsel Baku vb.]
2 Kasım Lloyd George'un Londra'ya gelen Yunan Başba-kanı Gunaris'e, "Barış konferansına kadar Yunan ordusunun Anadolu'dan geri çekilmemesini" tavsi¬ye etmesi.
4 Kasım Fransızların Çukurova'yı boşaltmaya başlaması.

[Fransızların 17 Kasım 1921 tarihli yazısına göre bu tarihte Güney Anadolu'da 100.000 Fransız as¬keri bulunmaktadır.]

5 Kasım Lord Curzon'un Türk-Fransız Andlaşması'nı protesto etmesi.
11 Kasım Ali Kemal'in yazısı: "Ankara bu memlekete ve mil-lete henüz bir yararlık gösteremedi." [Ermeni sorunu çözülüp Doğu illerimiz geri alındı, Güney illerimiz kurtarıldı, İtalyanlar Anadolu'yu boşalttı, Yunanlılar üç kez yenildi ve taarruz gücü çökertildi ama Ali Kemal memnun değil. Çünkü Ankara, İstanbul gibi boynunu İngiliz boyunduru¬ğuna uzatmıyor, İstanbul yönetiminin onursuzlu¬ğunu ve teslimiyetçiliğini paylaşmıyor, Sevres'i reddediyor ve tam bağımsızlık istiyor.]
15 Kasım TBMM'nde bucak ve köylerin yönetimi ile ilgili ka¬nun tasarısı görüşülürken, 'kadınlara da seçme hakkı verilmesi'nin önerilmesi.
[Öneri, tepkilerle karşılanacak, kadınların oy kul-lanmasının şeriata aykırı olduğu ileri sürülecek ve bu yüzden dikkate alınmayacaktır.]
18 Kasım Y. Şevki Paşa'nın 2. Ordu Komutanlığına getiril-mesi.
[Y.Şevki Paşa, yalnız İnönü'den değil, Atatürk'ten de kıdemlidir. Ama verilen görevi, itirazsız kabul eder.]
22 Kasım İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un A.İzzet Pa-şa'ya açıklaması: "Misak-ı Milli kabul edilemez."
28 Kasım Şeyh Şamil'in torunu Hamza Bey'in açıklaması: "Türkiye içinde Çerkez istiklalini düşünmek kadar gülünç bir şey düşünülemez." (24 Ekim 1921'e bkz.)
6 Aralık Eski Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Roma'da bir Ermeni tarafından öldürülmesi.

1921
10 Aralık Batı Cephesince yapılması düşünülen taarruzun bahara ertelenmesi.
[Batı Cephesince bu taarruz için hazırlanan plan (Sad Planı), Büyük Taarruz planının çekirdeğidir.]
11 Aralık İstanbul'da kurulan Anadolu Cemiyeti'nin Yunanlılara önerileri.
[Özet: Ankara'ya karşı, Padişahın sembolik vesa¬yeti altında, Yunanlılar ve Rumlarla birlikte, bir Batı Anadolu Devleti kurulacak. Oluşturulacak gönüllü ordu, Yunan Başkomutanına bağlı olacak ve Kemalistleri tepeleyecek vb. Bu cemiyetin lide¬ri de Şeyhülislam M.Sabri Efendi'dir. Nerede Türklük aleyhine bir düzen var, Efendi ya içinde, ya başında.]
13 Aralık General Frunze başkanlığındaki Ukrayna kurulu¬nun Ankara'ya gelmesi.
24 Aralık Eski Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh'un Atatürk'e, bir mektupla 'savaşa son verilmesini' tavsi¬ye etmesi.
25 Aralık • Antep'in kurtuluşu.
[Şehire TBMM'nce Gazi sanı verilecektir.]
• Ali Kemal'in yazısı: "Ankara Türklüğe ne hiz--met yaptı, hâlâ anlayamadık."
27 Aralık Tarsus'un kurtuluşu.
31 Aralık Buhara Cumhuriyeti temsilcilerinin Ankara'ya gel¬meleri.
* * *
1922
•Ankara'da Ordu Film Merkezi'nin kurulması. • Reşat Nuri Güntekin'in 'Çalıkuşu' romanının yayım¬lanması.

1922
• H.Edip Adıvar'ın ilk Kurtuluş Savaşı romanı olan 'Ateşten Gömlek' romanının yayımlanması.
• Peyami Safa'nın mütareke dönemi İstanbul'unu işle¬yen 'Sözde Kızlar' romanının yayımlanması.

2 Ocak Ankara'da Türkiye-Ukrayna arasında Dostluk Andlaşmasının imzalanması.
3 Ocak Mersin'in kurtuluşu.
4 Ocak Dörtyol'un kurtuluşu.
5 Ocak • Adana ve Ceyhan'ın kurtuluşu.
• General Frunze'nin Ankara'dan ayrılması.
6 Ocak Fransa'da Başbakan Briand'ın istifası.
[Hükümeti 12 Ocakta Poincare kuracak.]
7 Ocak Rumbold'un Lord Curzon'a raporu: "..Kemalistlerle anlaşmaya varılamaz; çünkü Anadolu'nun tam bağımsızlığını istiyorlar."
[Öyle ya, Türklerin tam bağımsız olmaya ne hak¬ları var?]
14 Ocak • Kazım Özalp Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına seçilmesi.
• Ali Kemal'in yazısı: "Yunan'ı tek başımıza kov¬mamız mümkün değildir."
27 Ocak Sovyet Büyükelçisi Aralof'un Ankara'ya gelmesi.
28 Ocak Tevfik Paşa'nın oğlu ve Vahidettin'in damadı ismail Hakkı Okday'ın, Anadolu'ya geçmek için İstanbul'dan gizlice ayrılması.
[Büyük Taarruz'da 16. Tümenin Kurmay Başkan¬lığını yapacaktır.]
29 Ocak Pontus sorununa son vermek amacıyla Kuzeydo-

ğu Karadeniz'de kapsamlı bir askeri harekâta ge-çilmesi.
4 Şubat Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (ikinci uzatma).
7 Şubat Dışişleri Bakanı Y.K.Tengirşenk başkanlığındaki bir kurulun Paris ve Londra'ya gitmek üzere İstanbul'a hareketi.
9 Şubat • Cevat Çobanlı Paşa'nın, Nihat Anılmış Paşa yerine, Elcezire (Güneydoğu) Cephesi Komu-tanlığına atanması.
• Sovyetler'in bugüne kadar yaptığı para yardı¬mı: 6 milyon 160 bin ruble (yaklaşık 616.000 Türk lirası).
12 Şubat İstanbul'da 2.125 vesikalı fahişe bulunduğu.
[774 Müslüman, 691 Rum, 194 Ermeni, 171 Rus, 124 Musevi vb.]
15 Şubat Merkez Ordusu'nun kaldırılması. (9 Aralık 1920'ye bkz.)
20 Şubat Y.Kemal Tengirşenk'in, Tevfik Paşa'nın bir düzeni sonucu, Vahidettin'le görüşmesi; Tengirşenk'in Vahidettin'den TBMM'ni tanımasını istemesi, Va-hidettin'in ikinci kez reddetmesi. (28 Ocak 1921'e bkz.)
[Vahidettin, İstanbul'dayken Y.Kemal Tengir-şenk'in çantasındaki 6 gizli belgenin fotoğrafı-nı aldıracak, bir saray görevlisi ile İngiliz Yük-sek Komiseri Rumbold'a ulaştıracaktır. / Bu utanç verici olay hakkında daha geniş bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 407.]
1 Mart • Y.K.Tengirşenk'in İstanbul'dan ayrılması.
• Atatürk'ün TBMM'nin üçüncü toplantı yılını açış konuşması: "Türkiye'nin hakiki sahibi ve

efendisi, hakiki müstahsil (üretici) olan köylü-dür."
4 Mart Osmanlı Hariciye Nazırı A.İzzet Paşa'nın, Y.K.
Tengirşenk'in arkasından, Paris'e hareketi.
8 Mart İstanbul'daki son iki aylık olayların dökümü: 8 ci-
nayet, 509 hırsızlık, 117 yankesicilik, 69 dolandı¬rıcılık, 63 trafik kazası, 16 intihar, 25 yangın.
22 Mart İngiltere, Fransa ve İtalya arasında, Türkiye hak-
kında Paris Toplantısı.
23 Mart İtilaf Devletlerinin Türklere ve Yunanlılara 3 ay
süreli mütareke önerisinde bulunmaları.
24 Mart Le Temps gazetesinin yazısı: "Gerçekte savaş İn-
giltere ile Türkiye arasındadır.. Bütün dünya Müs¬lümanları Türkiye'den yanadır."
25 Mart Tevfik Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiseri Rum-
bold'la görüşmesi ve Vahidettin'in çok gizli bir
projesini iletmesi.
[Önerinin özeti: 'Boğazlar bölgesinin idaresi İn-giltere'ye bırakılacak; İngiltere isterse kendi askerini, isterse Türk jandarmasını kullanabi-lecek; gerekli toprak şeridinin yönetimi de İn-giltere'ye verilecek, böylece İngiltere'nin hila-fetin koruyucusu ve ortağı olduğu İslam dün-yasına açıklanmış olacak.' (Bilâl Şimşir, 'Sakar-ya'dan İzmir'e', s. 388 vd.) Birtakım şeriatçılar, Osmanlıcılar filan Vahidettin'i aklamak için bin de¬reden su getiriyor, türlü yalanlar uyduruyorlar ama hiçbiri, hilafeti peşkeş çektiğini, Türkiye'yi İn¬giliz sömürgesi yapmak istediğini kanıtlayan bu ve benzeri belgeler hakkında tek bir sözcük bile etmiyorlar.]
26 Mart Cepheyi denetleyen Atatürk'ün Sivrihisar'da Ba-
kanlar Kurulu üyeleri ile buluşması ve mütareke önerisine verilecek yanıtı kararlaştırmaları.

[Ankara, öneriyi doğrudan reddetmez, Yunanlıla¬rın önce Anadolu'yu boşaltmaları şartıyla kabul ettiğini bildirir.]
28 Mart Mütareke önerisine yanıtları beklenmeden, İtilaf
Devletlerince belirlenmiş barış şartlarının Türkiye ve Yunanistan'a bildirilmesi.
[Karşılıklı yazışmalar sürer, bir sonuca varılamaz, barış konusu sürüncemede kalır.]
30 Mart • Lord Curzon'un açıklaması: "Yunanlılar Edir-
ne'yi alakoymalıdır."
[Yeni barış şartları arasında Edirne ve Kırklare-li'nin Yunanistan'a katılması öngörülmektedir.]
• Üniversite grevi (boykotu). (Sonuç için 29 Tem¬
muz 1922'ye bkz.)
[Rıza Tevfik'in bugün verdiği konferansta, 'Fuzu-li'nin Türk değil Acem olduğunu' ileri sürmesi, "Türk'ün kılıcından başka nesi var? Hâlâ İstan-
bul'da oturabiliyorsanız, bunu büyük devletlerin İslam âlemine duyduğu saygıya borçlusunuz" de¬mesi olaylara yol açar. Sarıklılar ile milliyetçi tıb¬biyeliler birbirlerine girerler. Bardağı taşıran bu olaydan sonra toplanan Edebiyat Fakültesi öğ¬rencileri 'bağımsızlık, kutsallık ve milliyet duygu¬larına yabancı' şu beş hocanın istifa etmelerini is¬terler: Rıza Tevfik, Ali Kemal, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş ve Barsamyan.]
1 Nisan • Atatürk'ün Süvari Kolordusunu teftiş etmesi.
• Öğrencilerin, söz konusu hocalar istifa edene
kadar dersleri boykot edeceklerini açıklamaları.
2 Nisan Y.K.Tengirşenk'in Ankara'ya dönmesi.
[16 ve 18 Martta, Sevres anlayışını sürdüren Lord Curzon'la görüşmüş, bir sonuç elde edeme¬miştir.]

3 Nisan Fen ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri öğrencilerinin,
Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin kararını destek-lediklerini açıklamaları.

[Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş 4 Nisanda istifa ederler.]
4 Nisan Rumbold'un raporu: "Peyam-ı Sabah dışındaki bütün gazeteler, Yunan işgali altındaki bütün toprak¬lar boşaltılmadan kılıcın elden bırakılmayacağını belirtiyorlar."
5 Nisan Yunanistan'ın bir buçuk milyar liralık iç borçlanmaya gitme kararı alması.
6 Nisan Vahidettin ile Rumbold'un görüşmesi.
[Vahidettin, barışın İstanbul Hükümetiyle yapıl-masını, boşaltılacak (!) toprakların İstanbul Hükümetine devredilmesini ister, İngiltere ile 'özel bir uzlaşmaya' hazır olduğunu belirtir.]
8 Nisan Üniversite boykotunun, Eczacılık ve Dişçilik Fakültesi öğrencilerinin de katılımıyla genişlemesi.
9 Nisan Bütün fakülte ve yüksek okul öğrencilerinin temsilcilerinin, beş hocanın üniversiteden çıkarılmala¬rını istemeleri.
12 Nisan Hukuk Fakültesi öğrencilerinin de boykota katıl-maları; İstanbul Üniversite'sinin geçici olarak tatil edilmesi.
14 Nisan Sakarya Savaşı komutanlarından Yusuf İzzet (Met) Paşa'nın ölümü.
17 Nisan Bir buçuk aydır birlikleri teftiş eden Atatürk'ün Ankara'ya dönmesi.
20 Nisan Sovyet Büyükelçisi Aralof'un demeci: "Türk ordusu bütün Doğunun kurtuluş öncüsüdür."
21 Nisan • İtalyanların Söke'yi boşaltmaları; aynı gün Yunanlıların işgal etmesi.
• Moskova'da Türk Elçiliği ataşemiliterlik dairesi-

nin Sovyet gizli örgütü Çeka tarafından basılıp aranması.
22 Nisan Büyükelçi A.F.Cebesoy'un ataşemiliterliğe yapılan tecavüzü protesto etmesi.
[10 Mayısta yurda dönmek üzere Moskova'dan ayrılacaktır.]
23 Nisan Afgan Elçisi Ahmet Han'ın TBMM'ne yolladığı 23 Nisanı kutlama yazısı: "Bu Büyük Meclis Anadolu ufuklarından doğdu. Mahzun Doğunun ve İslam'ın gönüllerine taze hayat bahşetti. Siz 350 milyon¬luk İslam âlemini temsil ediyorsunuz."
24 Nisan İngiltere'nin Atina Ataşemiliteri Albay Nairne'in raporu: "Türklerin saldırıya kalkışması, boyunları¬nı kemente uzatmaları demektir."
27 Nisan İtalyanların Kuşadası'ndan çekilmesi.
[30 Nisanda Yunanlılar işgal edecektir.]
29 Nisan • Bir İngiliz lirasının bugünkü değeri: 623-703 kuruş.
• Albay Nairne'in raporu: "Anadolu'daki Yunan ordusu, Yunanlıların şimdiye kadar sahip ol¬dukları en kuvvetli teşkilattır."
1 Mayıs • Ankara'da İşçi Bayramının kutlanması.
• Türkiye'deki sanayi işçisi sayısı: 75.000. Sana¬yi dallarına göre işçi sayısı: Dokuma 35.300, dericilik 18.000, madencilik 8.000, ağaç işçili¬ği 6.000, besin 4.500, çömlek 3.600.
3 Mayıs İngiliz Hint birliklerinin İstanbul'dan ayrılmaları.

6 Mayıs Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (üçüncü uzatma).
[Süresi 4 Mayısta biten kanun uzatılmaz. Bugün Atatürk uzun bir konuşma ile eleştirileri ve iddia-

ları yanıtlar; kanunun 3 ay daha uzatılması 11 red, 11 çekimser oya karşı, 177 oyla kabul edilir.]
8 Mayıs Batı Cephesinin bugünkü mevcudu: 181.000 asker.
[Birlikler aralıksız taarruz eğitimi yapmakta, çeşitli kurslar açılmaktadır.]
12 Mayıs Yunanistan'da Gunaris Hükümetinin istifası.
[21 Mayısta Protopapadakis başbakan olacak.]
15 Mayıs 76 siyasetçi, şeyh ve tarikatçinin İngiliz Yüksek Komiserliğine bir dilekçe vermesi.
[Dilekçenin özeti: 'Ankara yönetiminin saf dışı edilmesi.']
16 Mayıs İngiliz Başkonsolosu Lamb'ın İzmir'den raporu:
"Yunan ordusu Anadolu'da İyonya Devleti kurmak isteyenlerin programını uygulamaya başladı. Ku¬rulacak bu yeni devletin ordusunu hazırlıyor. İşgal altındaki her kasaba ve şehirde silahlı sivil muha¬fız teşkilatı kuruldu."
21 Mayıs • General Hacianesti'nin Trakya Ordusu Komu¬tanlığına atanması.
• Ali Kemal'in yazısı: "Ankara'nın Yunanı denize dökeceği, bir kuru vaattir."
25 Mayıs General Papulas'ın istifası.
[1 Haziranda Hacianesti, Trakya Ordusu Komu¬tanlığı ile birlikte Anadolu Ordusu Başkomutanlı¬ğına getirilir.]
30 Mayıs General Tawnshend'in Avam Kamarası'nda Türki¬ye lehinde konuşması.
2 Haziran • A.F.Cebesoy'un Ankara'ya dönmesi. (22 Nisana bkz.)
• Ali Kemal'in yazısı: "Ankara'nın tuttuğu yol çık¬maz, çıkmaz, çıkmaz!"

3 Haziran General Harrington'un raporu: "Yunan ordusu daha bir yıl dayanabilir."
4 Haziran • Yeni Başkomutan Hacianesti'nin İzmir'e gelmesi.
7 Haziran • Yunan savaş gemilerinin Samsun'u bombala-ması.
[4 Türk ölür, birçok ev yıkılır, on bin tenekeden fazla gazyağı yanar.]
• Hacianesti'nin cepheyi teftişe çıkması.
[Teftişten memnun ve güven içinde döner. Şöyle bir demeç verir: "Cepheden geliyorum. Her yanı dolaştım. M.Kemal adında bir komutana rastla¬madım!" Yanıtını 26 Ağustosta alacaktır.]
13 Haziran • Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım'ın Adapazarı'na gelmeleri.
• Atatürk'ün Sarıköy istasyonunda İnönü ile bu¬luşması.
[Taarruzun Ağustos sonunda yapılması kararlaş¬tırılır.]
14 Haziran Atatürk'ün Adapazarı'na gelişi ve annesiyle buluş-ması.

["Zübeyde Hanım bir gün evvelsi gelmişler, As-kerlik Şubesi Reisi Binbaşı Baha Bey'in istasyon¬daki evine misafir edilmişlerdi. Evin önü mahşer¬den bir örnekti. Paşa otomobilden inmek ve eve kadar yaya yürümek zorunda kaldı. Annesi dışarı çıkmış, oğlunun kendine doğru güçlükle ilerleme¬sini seyrediyor, bir yandan da mendille gözlerini siliyordu. Nihayet Paşa annesinin kolları arasına atıldı. Kalabalık, 'Allah ayırmasın!' diye gök gürül¬tüsü gibi bağırıyor, bütün kadınlar ağlayarak dua ediyorlardı." (Aktaran Muharrem Giray, 'Yakın Ta¬rihimiz', 2.C.,s. 358.)]
17 Haziran Cephe Komutanı İnönü'nün, Ali İhsan Sabis Pa-şa'nın 1. Ordu Komutanlığından alınmasını iste-mesi.

18 Haziran • Atatürk'ün Fransız yazar Claude Farrere ile İz-mit'te buluşması.
• Genelkurmay Başkanlığının Ali İhsan Sabis Pa¬şa'yı 1. Ordu Komutanlığından alarak Milli Sa¬vunma Bakanlığı emrine vermesi.
19 Haziran Sovyet Büyükelçisi Aralof'un Moskova Büyükelçi-liğindeki olaydan dolayı özür dilemesi.
21 Haziran TBMM'nin Yunan zulümlerini protesto etmesi.
23 Haziran İran Elçisi Mümtazüddevle İsmail Han'ın Anka-ra'ya gelmesi.
24 Haziran Atatürk'ün, Kocaeli Grubu'nu teftişten sonra, an-nesiyle birlikte Ankara'ya dönmesi.
29 Haziran A.Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin 1. Ordu Komu-tanlığını kabul etmemeleri üzerine, Nurettin Pa-şa'nın 1. Ordu Komutanlığına atanması.
1 Temmuz Ali Kemal'in yazısı: "İtilaf Devletlerinin kararlarına karşı gelmek yerine, itaat etmek lazımdır."
[Vahidettin de böyle düşünüyor. Haziran ayı için-de yeğeni Sami'yle Yüzbaşı Armstrong'a bir me-saj gönderir. Mesajın özeti: "M.Kemal ve adam-ları İngilizlerin düşmanıdır. Bense dostuyum. Ne isterseniz vermeye hazırım.. Halife olmak haysiyetiyle daima sizin tarafınızı tutarım.." (S.R.Sonyel, 'Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politi-ka', 2.C., s. 229.)]
3 Temmuz İttihatçı İskele Kâhyası Yahya'nın Trabzon'da öl-dürülmesi.
5 Temmuz Fethi Okyar'ın, Atatürk'ün isteği üzerine, son bir barış girişiminde bulunmak ve bu amaçla Fransız ve İngiliz yetkililerle görüşmek için Ankara'dan ayrılması.
[23 Temmuzda Paris'te Poincare ile görüşecek; 1

Ağustosta Londra'ya gelecek, uzun süre bekle-mesine rağmen ancak Dışişleri Müsteşarı ile gö¬rüşebilecektir. İngilizler bu girişimi Ankara'nın güçsüzlüğünün belirtisi olarak yorumlarlar.]
8 Temmuz TBMM'nde, Bakanların Meclis Başkanının göste-receği adaylar arasından seçilmesi usulüne son veren kanunun kabulü.
[Muhalefetin oylarıyla kabul edilen bu değişiklik Ankara'da bunalıma yol açar. Taarruz kararı eşi-ğinde Bakanlar Kurulu'nun uyumlu olmasına önem veren Atatürk, ilk kez Başkanlıktan ve Baş¬komutanlıktan istifayı düşünür. Çeşitli görüşme¬lerden sonra uzlaşım sağlanıp bunalım yatışa-caktır.]
10 Temmuz Fevzi Çakmak Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanlı¬ğından istifası.
12 Temmuz Yeni yasa gereğince yeni Bakanlar Kurulu Başka-nı ve Bakanların seçilmesi.
[Bakanlar Kurulu Başkanlığına Rauf Orbay seçi-lir.]

13 Temmuz Albay Nairne'in raporu: "Yunan askerlerinin duru-
mu umduğumdan iyi.. İstihkâmlar çok iyi.. Askeri ve manevi bakımdan Türklere üstünler."
14 Temmuz • İngiltere'nin Atina Elçisi Lindley'in raporu: "Yu-
nan ordusu hiç bu kadar sağlıklı ve etkili du-rumda olmamıştır."
• Yunan Hükümetinin, Anadolu'dan çekilmeye-ceklerini İngiliz Elçisine bildirmesi.
20 Temmuz Atatürk'ün Başkomutanlığının süresiz olarak uza-tılması (dördüncü ve son uzatma).
[Atatürk bir konuşma yaparak olağanüstü yetkile¬re gerek kalmadığını açıklar, Başkomutanlığı tar¬tışmasız ve süresiz olarak uzatılır.]

21 Temmuz İttihatçıların üç liderinden biri olan Cemal Pa-şa'nın da Ermenilerce Tiflis'te öldürülmesi. 25 Temmuz Atatürk ile General Townshend'in gece Konya'da görüşmeleri.
["Ben şimdiye kadar 15 hükümdar ve cumhurbaş¬kanı ile hususi ve resmi konuşmalar yaptım. Bu geceki kadar ezildiğimi hatırlamıyorum. Mustafa Kemal'de büyük bir ruh kudretinin esrarı var." (General Townshend)]
27 Temmuz • Akşehir toplantısı.
[Atatürk ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Karargâhında (Akşehir), bir futbol maçını vesile ederek İsmet Paşa ve komutanlarla buluşurlar. Taarruz planı incelenir. Y.Şevki Paşa itiraz ederse de planın uygulanmasına karar veri¬lir.}
• General Townshend'in İngiltere'ye gönderdiği
rapor: 'Türk ordusu güçlü ve etkindir. İngiliz
Hükümeti bunu kavrayabilmiş değildir. Yepyeni
bir Türkiye doğmuştur. Bu da İngiltere'de he¬
nüz anlaşılmış değildir. Türk'ü Avrupa dışına,
Anadolu'ya itmeye çalışmak çılgınlıktır."
28 Temmuz Yunanistan'ın İtilaf Devletlerine, 'Ankara yöneti-
mini barışa zorlayacak tek çarenin İstanbul'un Yu¬nan ordusu tarafından işgal edilmesi olduğunu' bil¬dirmesi.
[Yunan çılgınlığının yeni bir örneği. Hareket 29 Temmuzda başlayacaktır. İngiltere, Fransa ve İtalya Yunan kararına karşı çıkar, silahla karşı ko¬nulacağını bildirirler.]
29 Temmuz • İlerleyen Yunan birliklerinin, İtilaf kuvvetleriyle
çatışmamak için Çatalca önünde durmaları.
• Üniversite yönetiminin, öğrencilerin isteklerini
kabul etmesi. (Olayın başlangıcı için 30 Mart
1922'yebkz.)

[Beş hocanın yerine yenileri atanır. Üniversite 25 Ağustos 1922'de açılacak ve eğitim başlayacak¬tır.]
30 Temmuz Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in, Ege'de
İyonya Özerk Bölgesini (Devletini) ilan etmesi.
[Batı Anadolu'yu bırakmamak için Yunanlıların sahneye koydukları bu son oyun, zaferle birlikte tarihe gömülecektir.]
31 Temmuz • Yeniden düzenlenen İstiklal Mahkemeleri Ka-
nunu'nun TBMM'nde kabul edilmesi.
• Türk sporunun ilk örgütü olan Türkiye İdman
Cemiyetleri İttifakı'nın kurulması.

4 Ağustos • Enver Paşa'nın, Pamir eteklerinde, bir Kızılor-du müfrezesi ile çarpışırken şehit olması.
• Lloyd George'un Avam Kamarası'nda konuş¬ması.
[Yunanistan'ı ve İyonya özerk bölgesini destekle¬yen konuşma, Yunanistan'da sevinç gösterileri¬ne, Türkiye'de tepkilere yol açacaktır.]
6 Ağustos • İsmet Paşa'nın gizli olarak ordu komutanlarına taarruza hazırlık emrini vermesi.
• Ankara'ya dönen Atatürk'ün, taarruz kararını Bakanlar Kuruluna açıklaması ve Bakanlar Ku¬rulunca uygun bulunması.
• Le Temps gazetesinde L.George'un demeci: "İzmir ilinde artık Türk egemenliği kurulamaz."
7 Ağustos Vahidettin-Rumbold görüşmesi.
[Vahidettin, 'Ankara yönetiminin ve milli ordu-nun yok edilmesi için İstanbul Hükümetinin desteklenmesini' ister.]
8 Ağustos İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'nın, özerk İyonya projesini uygun bulduğunu açıkla-ması.

9 Ağustos Ali Kemal'in yazısı: "Yunanlıları denize dökmek bir rüya idi, hülya oldu. Vaatlere rağmen Eskişe¬hir bile kurtarılamadı."
12 Ağustos İzmir'deki Yunan yönetiminin, özerklik ilan edilen bölgedeki işbirlikçileri dışındaki bütün Türk me¬murlarının görevlerine son vermesi.
13 Ağustos Fevzi Paşa'nın ve karargâhının sessizce cepheye gitmesi.
14 Ağustos Birliklerin güneye ve cepheye doğru kaydırılması-nın başlaması.
[Bu geniş ve çok ayrıntılı hareket, büyük bir gizli¬lik içinde ve birçok önlemle başarılacak, yaklaşık 100.000 kişinin yer değiştirip Afyon güneyinde toplandığını Yunan ordusunun ruhu bile duyma¬yacaktır.]
15 Ağustos Atatürk'ün Hindistan Müslümanlarından gelmiş olan altı yüz küsur bin lirayı taarruz gereksinimleri için Maliye Bakanlığı emrine vermesi.
17 Ağustos Atatürk'ün gece gizli olarak Ankara'dan cepheye hareket etmesi.
18 Ağustos Ali Kemal'in yazısı: "Milli hâkimiyeti TBMM değil, ancak hilafet ve saltanat temsil edebilir."(!)
19 Ağustos Yunan ordusunu taarruzun yönü bakımından ya-nıltmak amacıyla bir Türk birliğinin güneybatıda Ortanca'ya taarruz etmesi.
20 Ağustos • Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yanıltıcı haberi:
"M.Kemal Paşa, 21 Ağustos Pazartesi öğleden sonra saat dörtte, Çankaya'daki köşklerinde, şehrimiz siyasi ileri gelenlerine bir çay ziyafeti vereceklerdir."
• Akşehir'de, Ordu Komutanlarıyla saat 23.00'te

son toplantı; Atatürk'ün toplantıya mareşal üni-formasıyla katılması, taarruz emrini vermesi.
21 Ağustos • Fethi Okyar'ın Londra'dan bir sonuç alamadan ayrılarak Paris'e dönmesi.
• Atatürk'ün ve İnönü'nün Maruf köyündeki ha-vaalanını ziyaret etmeleri.

• Refakat Subayı Mahmut Soydan'ın günlüğün-den: "İki gündür Paşa, Çalıkuşu romanını oku-yor. Öyle beğendi ve sevdi ki."

23 Ağustos Yunan ordusunu şaşırtmak için Kocaeli Gru-bu'nun da Bilecik doğusuna hücum etmesi.

24 Ağustos • Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhlarının Af-yon güneyindeki Şuhut'a gelmeleri.

• İtalyanlardan satın alınan Spat XIII uçaklarıyla devriye uçuşlarının başlaması; hava egemenli-ğinin Türklere geçmesi.

• Gece, Afyon Orduevinde I. Yunan Kolordusun¬dan yüksek rütbeli subayların katıldığı bir balo verilmesi.

• Türk birliklerinin, derin bir sessizlik ve gizlilik içinde cepheye yaklaşmaları.

25 Ağustos • Karargâhların Kocatepe güneyindeki çadırlı or-dugâha geçmeleri.

• Başkomutan Atatürk'ün emriyle İstanbul ve dış dünya ile her türlü haberleşmenin kesilmesi ve sınırların kapatılması.

• İstanbul'da boykotun yurtsever öğrencilerin za¬feriyle sona ermesi ve üniversitenin açılması.

26 Ağustos • Bütün taarruz birliklerinin ve topçuların gece

taarruz ve atış mevzilerine yerleşmeleri ve sa-vaş düzeni almaları.

• 04.00'te Başkomutan, Fevzi ve İsmet Paşa ile karargâhlarının atlı olarak, Kocatepe'ye hare-ket etmeleri; saat 05.00'te gözetleme yerine varmaları.

• Sabah 05.30'da top atışı ile Büyük Taarruz'un başlaması.

Tüfek	Hf.Mk.Tf.	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	92.000	2.025 839	323
Yunanlılar	90.000	3.139 1.280	418

[Bilgi için: 'Büyük Taarruz', İbrahim Artuç. Komu-tanlar: Ek 17; bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 549-551, 556-557, 560-563, 631-634.]

• Gece Ahır Dağını geçen Süvari Kolordusunun gün ağarırken Yunan Cephesi gerisine akması.

• 06.55'te Kalecik Sivrisi, 07.00'de Tınaz Tepe, 08.35'te Kırca Aslan, 10.30'da Belen Tepe'nin düşmesi.

• Rauf Orbay'ın taarruzun başladığını gizli otu-rumda TBMM üyelerine bildirmesi.

[İngiliz gizli örgütü Black Jumbo bu kez hiçbir ha¬ber alamamıştır. Bu yüzden İngilizler olup biteni çok geç kavrayacaklardır.]

• Ali Kemal'in yazısı: "Ankara başımızda oldukça, bu kargaşalıktan bir hayır doğarsa, mesela İz-mir, Edirne kurtulursa seviniriz, çıldırırız, fakat akılca, irfanca bu derece yanıldığımız için yal-nız kalemimizi kırmak değil, insanlığımızdan bi¬le istifa ederiz."

27 Ağustos • 57. Tümen Komutanı Albay Reşat Çiğilte-pe'nin, söz verdiği saatte Çiğil Tepe'yi alamadı¬ğı için intihar etmesi.

• Yunanlıların bir yıldır berkittikleri ve güvendik¬leri Afyon cephesinin öğleye doğru yarılması, Trikupis'in Afyon'un boşaltılmasını emretmesi; I. Yunan Kolordusu Karargâhı ile 4. ve 12. Tü¬

menin kuzeye çekilmeye başlaması.
[Cephenin solundaki 1. ve 7. Yunan Tümenleri (Frangu Grubu) ise, Batıya (Dumlupınar'a) çekilmeye başlar.]
• Hacianesti'nin emri: "I. Kolordu kaybettiği yer¬leri geri alacak, II. Kolordu (5., 9. ve 13. Tü¬menler) karşı taarruza geçecektir."
• Afyon'un kurtuluşu (saat 17.30).
28 Ağustos • Sabah 4. Yunan Tümeninin imha edilmesi.
• Akşam Atatürk'ün ve yüksek komutanların Af¬yon'a gelmesi.
• Gelişen durum dolayısıyla, II. Yunan Kolordu¬sunun, taarruzdan vazgeçerek geriye çekilmeye başlaması.
• 2. Türk Süvari Tümeninin, çekilişi 6 saat ge-ciktirmesi.
[13. Süvari Alayına 'intihar alayı' adı verilir. Çevre köylüleri, bazı geceler şehit süvarilerin at koştur¬duklarını, aralarında cirit oynadıklarını söyleye¬ceklerdir.]
• İzmir Ordu Karargâhında, Yüzbaşı Kazanidis'in yabancı gazetecilere açıklaması: "M.Kemal pe¬rişan olan itibarını pekiştirmek için bir harp oyununa başvurmuştur.. Belki de iki gün sonra, esir M.Kemal'i size burada takdim ederim."
176

1922
• Ali Kemal'in yazısı: "Ankara efendileri akılların¬ca, bütün işgal edilmiş arazinin boşaltılmasını "istiyorlar."
29 Ağustos • I. Kolordu birlikleri ile II. Yunan Kolordusunun bütün tümenlerinin, Frangu Grubu ile birleşe-bilmek için eriye eriye Dumlupınar'a çekilmeye çalışmaları. (Beş tümen+kolordu bağlı birlikleri, toplar, cephane ve erzak kamyonları, ambu¬lanslar, askeri öğrenciler vb. Yunan ordusunun büyük bölümü.)
• 23. Türk Tümeninin Dumlupınar'daki Frangu Grubu ile çekilen Yunan kolordularının arasına girmesi ve çekiliş yolunu kapaması, birleşmeyi önlemesi.
[23. Tümenin raporu 02.00'de cephe karargâhına ulaşır. Düşman sarılmış, istenilen sonuç beş gün¬de elde edilmiştir. Atatürk 1. Ordu, Çakmak 2. Or¬du ile Süvari Kolordusu karargâhlarına hareket eder.]
30 Ağustos • Dumlupınar/30 Ağustos Savaşı.
[Atatürk ordu karargâhından, 11. Türk Tümeninin savaş idare yerine gelir (Çalköy güneyi). Yunan yığını top ateşi altında erimeye başlamıştır. Bu cehennemden sadece, cepheyi erkenden bırakıp Kızıltaş Vadisi yoluyla Murat Dağına kaçan ilk ka¬çak kafilesi kurtulacaktır. Ama savaşacak halleri kalmadığı için bu kılıç artıkları cephe gerisine gönderilir. Hava karardıktan sonra aynı yoldan Murat Dağına kaçabilenlerin tümü ise, iki gün içinde yakalanıp esir edilir. (Trikupis ve Dimaras kolları)]
• Kütahya'nın kurtuluşu.
• İngiliz lirasının değerinin 765'ten 740 kuruşa düşmesi.
177

1922

• Ali Kemal'in yazısı: "Anadolu'da harp ve ateş yeniden tutuştu. Bu milletin varlığı ile böyle oy¬namak en büyük siyasetsizliktir."
• Falih Rıfkı Atay'ın yazısı: "Nemiz varsa, eğer bağımsız bir devlet kurmuşsak, hür vatandaşlar olmuşsak, şerefli insanlar gibi dolaşıyorsak, yurdumuzu Batının pençesinden, vicdanımızı ve düşüncemizi Doğunun pençesinden kurtar-mışsak, şu denizlere bizim diye bakıyor, bu topraklarda ana bağrının sıcaklığını duyuyor¬sak, belki nefes alıyorsak, hepsini, her şeyi 30 Ağustos Zaferine borçluyuz."

31 Ağustos • Atatürk'ün sabah savaş alanını gezmesi ve bir Yunan sancağını yerden kaldırtması. [Ölüler, yaralılar, esir kafileleri, yanmış araçlar, terk edilmiş toplar, silahlar..]
• Uşak'ın çekilen Yunanlılarca yakılması.
• Eskişehir ve çevresinde bulunan III. Yunan Ko¬lordusunun, sağ yanının açılması üzerine, Bur¬sa üzerine çekilmeye başlaması.
• M.Şevki Yazman'ın notları: "En ağırbaşlı, en yaşlı köylü bile yerinde duramıyor, hepsi, hepi¬miz, sevinçten çılgın gibiyiz."
• Musul/Revandiz'de İngilizler'e karşı Özdemir Bey grubunun Derbent zaferini kazanması.

1 Eylül• Atatürk'ün "Ordular! ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" cümlesiyle biten ünlü emrini vermesi.
• Uşak'ın kurtuluşu.
• Atina'da paniğin başlaması.
• Halkın ve Yunan cephesi gerisinde kalmış çete¬lerin (akıncıların) Yunan birlikleriyle çatışmaya başlamaları.

• Ali Kemal'in yazısı: "Belki taarruz yine netice¬sizdir."

2 Eylül • Yunan Ordusu yeni Başkomutanı Trikupis'in esir edilmesi.
[Öteki esir komutanlar: II. Kolordu Komutanı Ge-neral Digenis, 4. Tümen Komutanı General Di-maras, 12. Tümen Komutanı Albay Kallidopulos, 13. Tümen Komutanı Albay Kaibalis.]
• Atina'nın Hacianesti'yi görevden almayı ve ye¬rine Trikupis'i getirmeyi kararlaştırması, bilgi vermek için telsizle Trikupis'in aranması.
[Türk telsizleri bu telsiz haberini yakalar ve durum Başkomutanlığa bildirilir.]
• Eskişehir'in kurtuluşu.
• Yunanlıların Aydın'ı yakmaları.
• Atatürk'ün Uşak'a gelmesi.
• İstanbul'da ve Anadolu'da büyük zafer şenlikle¬rinin başlaması.
• Yunanistan'ın İtilaf Devletlerinden mütareke için aracılık etmelerini istemesi.
• Rumbold'un raporu: 'Kemalistlerin taarruzun-dan İstanbul Hükümetinin rahatsız olduğu.. Bu başarıya her Türk'ün tabii olarak sevinmesi ge-rekirken, Padişah ve bazı nazırların, M.Ke-mal'in prestijinin yükselmesinden kaygı duyduk¬ları..'
• Ali Kemal'in yazısı: "Üç seneden beri Anado-lu'yu al kanlara boyayan bu mücadeleden, hiç¬bir zaman mülken, fiilen bir fayda göreceğimiz¬den emin değiliz."

3 Eylül • General Trikupis'in ve General Digenis'in Atatürk'ün huzuruna getirilmeleri.

[Atatürk görüşme sırasında Trikupis'e Başkomu-tanlığa atandığını bildirecektir.]

• Birçok komutanın birer rütbe yükseltilmesi; Fevzi Paşa'nın mareşal olması.
• Ankara'da TBMM önünde büyük gösteri, gece fener alayı.
4 Eylül • Türk ordusunun, şehirleri teker teker geri ala-
rak İzmir'e doğru ilerlemeyi sürdürmesi.
• Atatürk'ün Eşme'ye gelmesi.
[Y.Şevki Paşa, Eşme'de buluştuğu Atatürk'ten, taarruz planına karşı çıktığı için özür diler.]
• Anadolu ile İstanbul arasında telgraf haberleş-mesinin ve kapatılmış olan sınırların açılması.
• Anadolu Rumlarının kaçmak için İzmir'e yığıl¬maya başlamaları.
• TBMM'nde, Türk ordusunun taarruz edemeye¬ceğini iddia eden, zaferi kuşku ile karşılamış olan muhalefetin, bu kez de rütbelerin yüksel¬tilmesine karşı çıkması.
5 Eylül • Takviye için İzmir'e getirilen Yunan tümeninin
(Edirne Tümeni), karaya çıkmayı reddetmesi.
• Cepheye gelen İngiliz askeri temsilcisinin, İz-
mir'e çekilen Frangu Grubunun 'darmadağınık bir şekilde kaçan 15.000 kişi olduğunu' bildir-mesi.
6 Eylül • Yunanlıların ve Batı dünyasının, yeni Başko-
mutan Trikupis'in esir düştüğünü öğrenmesi; General Polimenakos'un Başkomutanlığa geti-rilmesi.
• Balıkesir'in kurtuluşu.

• TBMM Başkanlık kürsüsündeki siyah örtünün kaldırılması.
• Yunanlıların Manisa'yı yakmaları.
• Times gazetesinde İngiliz Milletvekili Herbert'in mektubu: "Yunanlılar Lloyd George'un
ahmak¬lığının cezasını çekmektedir."
6/7 Eylül General Harrington'un telgrafı: "Durum vahim."
7 Eylül • Aydın'ın kurtuluşu.
• Atatürk'ün Alaşehir ve Salihli'ye gelmesi.
• Cephanesi tükenen süvarilere Fahrettin Altay Paşa'nın emri: "Kılıca kuvvet!"
• Fevzi Çakmak Paşa'nın Doğu ve Elcezire Cep-hesi komutanlarına talimatı: "Musul'un
gerekir¬se silahla kurtarılması için hazırlık yapılması."
• Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in İzmir'den kaçması.
• Yunan Hükümetinin istifa etmesi.
• İtilaf Devletlerinin mütareke önerisini Anka-ra'nın İstanbul temsilcisi Hamit Hasancan'a
bil¬dirmeleri.
8 Eylül • Manisa'nın kurtuluşu.
• Yakılmasını önlemek için üç İtilaf subayının Bursa'ya gönderilmesi.
• Yunanlı asker ve sivil yöneticilerin, 18.30'da gemiyle İzmir'den ayrılmaları.
[Telaştan geride birçok personeli unuturlar. Bun-lar esir edilecektir.]
• Ali Kemal'in yazısı: "Yunan ordusu yenildi ama
kurtulduk mu? Büyük devletlere barış şartlarını
dilediğimiz gibi kabul ettirebildik mi?"

9 Eylül • Türk süvarisinin saat 10.00'da, salâ sesleri
içinde İzmir'e girmesi.
[2. Süvari Tümeni Komutanı Yarbay Zeki Soyde-mir anlatıyor: "Kordondaki Rumlar 'Zito Mustafa Kemal!' diye bağırıyor, gemiler düdük çalarak giri¬şimizi selamlıyordu. Türkler sevinçten çılgına dönmüşlerdi. Atlarımızı, üzengilerimizi öpüyor, dizlerimize sarılıyorlardı. Kalabalık içinde birbiri-mizi kaybettik.. Hükümet alanı mahşer yerine dönmüştü."]

• ABD Konsolosunun raporu: "Türk süvarileri mükemmel bir düzen içinde İzmir'e girdiler."
• Kuva-yı Milliye öncülerinin Bursa'ya girmesi.
• Atatürk'ün saat 15.00'te Nif'e (şimdiki adıyla Mustafakemalpaşa'ya) gelmesi, Belkahve'den İzmir'i seyretmesi.
• Bütün Türkiye'de şenliklerin, gösterilerin arta-rak sürmesi.
• General Harrington'un Çanakkale'yi korumak için hazırlık yapması.
(Çanakkale olayı hakkında ayrıntılı bilgi için: 'Ça¬nakkale Olayı', David Walder, s. 217 vd.]
10 Eylül • Atatürk ve büyük komutanların İzmir'e gelerek, hükümet konağına inmeleri.
[On binlerce insan toplanmıştır konağın önünde. Atatürk halkı selamlamak için balkona çıkar. Devamını R.Eşref Ünaydın şöyle anlatıyor: "..Kuzuyu fark edince bana döndü, 'Aman, çabuk gidin, söyleyin, şu kuzuyu kesmesinler!' diye bu¬yurdu. Aşağıya koştum. Fakat kapının önüne va¬rınca gördüm ki beyaz mermere al kanlar yayıl¬mış. Vaktinde yetişemediğimi arz için başımı ve ellerimi kaldırıp yukarı doğru baktım. Gördüm ki balkondan çekilmişti. Koskoca bir saldırgan ordu¬sunu yok etmiş bir muzaffer başkumandan, bir

kuzu kanı dökülmesine bakamayacak derecede insan yüreği taşıyordu."]
• Metropolit Hrisostomos'un linç edilmesi.
• Akşam gazetesinin manşeti: "Elhamdülillah İzmir'deyiz!"
• Amiral Bristol'ün raporu: "İstanbul'da bugün muazzam bir gösteri yapıldı."
• Ordunun Bursa'ya girmesi ve Bursa'nın kurtulu¬şu.
• Damat Ferit'in Avrupa'dan İstanbul'a gelmesi.
• İstanbul Hükümetinin Atatürk'ü kutlamayı ka-rarlaştırması-, Vahidettin'in kutlamayı red-detmesi.
• Curzon'un Fransız ve İtalyanları Boğazları sa-vunmaya çağırması.
• Ali Kemal'in son yazısı: "Gayeler bir idi ve bir-dir."(!)
• Bütün İslam ülkelerinde şenliklerin ve çeşitli ül¬kelerden Ankara'ya kutlama telgraflarının yağ¬maya başlaması.
11 Eylül • İtilaf Devletlerinin Çanakkale'ye asker gönder-meleri.
• Ortağı Mihran'ın Ali Kemal'i gazeteden uzaklaş¬tırması.
• Filistin'de İngiliz mandasının başlaması.
• Kastamonu'da namazgahta yapılan toplantıda, İsmail Habib Sevük'ün konuşması: "Mesut kar¬deşlerim! Bahtiyar milletim! Bu zafer yalnız bi¬zim değil, bütün İslamiyetin de zaferidir. Çünkü bu zaferle İslam âleminde ve Asya'da yeni bir

devir açıldı. Bu zafer bütün gadre ve zulme uğra¬mış milletlerin zaferidir."
• Nehru'nun notları: "M.Kemal'in zaferini duyun¬ca, bunu büyük bir neşeyle kutladık. Pek çoğu¬muz hapisanedeydik. Hapisane barakalarını süsledik."
12 Eylül • Atatürk'ün beyannamesi: "Türk milleti! Anado-lu'nun kurtuluşu zaferini kutlarken, sana İz-mir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından, or-dularının selamını da sunuyorum."
• Geri çekilmeye çalışan 11. Yunan Tümeninin esir edilmesi.

[Tümen Komutanı General Kladas'la birlikte 200 subay, 6.750 er esir alınmıştır.]
13 Eylül İzmir yangınının başlaması.
14 Eylül • Atatürk'ün ve karargâhının, Latife Hanım'ın daveti üzerine Göztepe'deki Uşaklıgiller Köşkü¬ne geçmesi.
• A.İzzet Paşa'nın Rumbold'a açıklaması: "Vahi¬dettin kabinenin M.Kemal'e gönderdiği tebrik telgrafını ayıpladı."
• Gaziemir'de 7 Yunan uçağının ele geçirilmesi.
16 Eylül • Gece yarısı son Yunan birliğinin Çeşme'den ayrılmak üzere gemiye binmesi (saat 01.15).
• Midilli'ye gelen kılıç artıklarının feci halini gö-ren Yarbay Yanis Papadimas'ın intihar etmesi.
• İngiltere'nin, İtilaf Devletlerini, dominyonlarını ve Balkan Devletlerini, Türklere karşı Çanak¬kale'yi korumaya çağırması.

17 Eylül • General Harrington'un Yunan yenilgisini değer-lendirmesi: "Tarihin en büyük çöküntülerinden biri."
• Atatürk'ün Y.Kadri Karaosmanoğlu'na söyledik¬leri: "Milli Mücadelemizin bu safhası (evresi) ka¬panmıştır. Şimdi ikinci safhasını açmamız gere¬kiyor." (Bu, Cumhuriyet, çağdaşlık ve aydınlan¬ma demektir.)
18 Eylül • Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin İz-mir'e gelmesi ve Çanakkale üzerine yürümeyi durdurması için Atatürk'le görüşmesi.
• Latife Hanım'ın zafer şerefine Atatürk ve bazı arkadaşlarına ziyafet vermesi.
• III. Yunan Kolordusundan arta kalanların Er-dek/Gonya'dan gemilere binerek Tekirdağ'a kaçmaları.
• Sonuç: Yunanlılardan 20.826 esir, 365 top, pek çok cephane alındı. Kayıplar: Türkler: 2.543 şehit, 9.855 yaralı; Yunanlılar: En azın-dan 121.500 ölü.
[Ayrıntılı bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 554 vd.]
19 Eylül • Fransız ve İtalyan birliklerinin Çanakkale'den çekilmeleri.
• Türk birliklerinin Çanakkale'ye doğru yürüyüşe geçmeleri.
• Yunan Savaş Bakanlığının Trakya Ordusunu kurması.
• H.Edip Adıvar'ın çavuşluğa yükseltilmesi.
21 Eylül • Rauf Orbay, Y.Kemal Tengirşenk ve Ali Fuat Paşa'nın İzmir'e gelmeleri.

• Curzon, Poincare ve Sforze'nın Paris buluşma¬sı.
22 Eylül Damat Ferit'in İstanbul'dan gizlice kaçması.
23 Eylül İtilaf Devletlerinin, barışa ilişkin bazı esasları da içeren mütareke önerisinde bulunmaları.
23/24 Eylül Albay Plastiras ve Albay Gonatas'ın öncülüğünde Yunan ihtilalinin başlaması.
24 Eylül • İngilizlerin Çanakkale'de geri çekilerek daha dar bir bölgeye yerleşmeleri.
• Esir Yunan komutan ve subaylarının Ankara'ya getirilmesi.

• Hürriyet ve İtilafçıların, işbirlikçilerin, bazı Rumların ve Ermenilerin, suçluların telaşı için¬de İstanbul'dan kaçmaya başlamaları.
25 Eylül General Trikupis'in Yenigün gazetesine demeci:
"Ordunuz müthiş! Müthiş!"
27 Eylül • İhtilalcilerin dayatması üzerine, Kral Konstantin'in tahtını oğlu Yorgi'ye bırakarak Yunanis-tan'dan ayrılması.
[11 Ocak 1923'te Palermo'da ölür.]
• Atina'da General Pangalos başkanlığında İhtilal Mahkemesi kurulması.
28 Eylül Mussolini'nin Roma yürüyüşü.
[30 Eylülde ilk faşist hükümeti kuracaktır.]
29 Eylül Mütareke önerisinin kabul edilmesi.
[Milli Mücadele'nin askeri evresinin sona ermesi.]
2 Ekim Atatürk'ün Ankara'ya dönmesi.
[Çok büyük ve coşkun bir törenle karşılanır.]
3 Ekim Mütareke anlaşması için Mudanya Konferansı'nın açılışı.

5 Ekim Cavit Bey'in not defterinden: "Ahmet Rıza Bey Padişahla olan görüşmesini anlattı. Padişah çok şaşkın bir halde imiş."
6 Ekim Atatürk'ün İnönü'ye talimatı: "Trakya'nın TBMM Hükümetine geri verilmesi kabul edilmediği tak-dirde, 6/7 Ekimde İstanbul üzerine harekete geçiniz.
9 Ekim K.Karabekir'in Doğu Cephesi Komutanlığından ayrılarak Ankara'ya gelmek üzere yola çıkması.
11 Ekim Mudanya Mütareke Anlaşması'nın imzalanması.
[Kaybedilmiş büyük bir toprak parçası (Doğu Trakya, Gelibolu) yüzyıllardan sonra ilk kez savaşmadan, masa başında geri alınır.]
13 Ekim Yunanistan'ın da Mudanya Anlaşması'nı imzalamaya karar vermesi.
[Yunanistan bu ağır yenilgiden sonra 14 yıl çalka-lanacak, 19 kez hükümet, 3 kez rejim değişecek, 7 askeri darbe yaşayacaktır.]
15 Ekim • Mütareke Anlaşmasının yürürlüğe girmesi.
• Karabekir Paşa'nın 50 şehit çocuğu ile Anka¬ra'ya gelmesi.
16 Ekim • Atatürk'ün, Kazım Özalp, K.Karabekir ve Refet Bele'yle birlikte Bursa'ya gelmesi.
• Hastalanan Fikriye Hanım'ın Münih'te bir sana¬toryuma gönderilmesi. (1920 Kasım sonuna bkz.)
[Atatürk'ün Latife Hanım'la evlendiğini öğrenince sanatoryumdan kaçarak 6 Mart 1923'te İstanbul'a gelir. İstanbul'da bulunan Dr.Adnan Adıvar'ın 'An¬kara'ya gitmesinin doğru olmayacağını' söylemesi üzerine, tanıdığı bir aile ile Gelibolu'ya gider. Ma¬yıs 1924'e kadar onlarla birlikte kalır. Bir yıl kadar sonra aileye haber vermeden Gelibolu'dan ayrılır ve 30 Mayıs 1924'te Ankara'ya gelip Çankaya'ya çıkar. 30 Mayıs 1924'e bkz.]

17 Ekim • İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un raporu:

"Türkiye'de esaslı bir devrim beklenmektedir."
• Tevfik Paşa'nın Atatürk'e, 'Barış Konferansına birlikte gidilmesinin uygun olacağını' bildiren telgrafı göndermesi.
18 Ekim Atatürk'ün Tevfik Paşa'ya yanıtı: "Barış Konferansında Türkiye'yi ancak TBMM Hükümeti temsil edebilir."
19 Ekim • Refet Bele Paşa'nın Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi ve büyük gösterilerle kar¬şılanması.
[Törenler ve şenlikler günlerce sürecektir.]
• İngiltere Başbakanı Lloyd George'un iktidardan düşmesi.
[23 Ekimde Başbakanlığa Muhafazakâr Parti lide¬ri Bonar Law gelir.]
• Yunan ordusunun ve Rumların Doğu Trakya'yı boşaltmaya başlamaları.
26 Ekim İnönü'nün Dışişleri Bakanlığına seçilmesi.
27 Ekim • Müttefiklerin Lozan Barış Konferansı'na Ankara'yla birlikte İstanbul Hükümetini de çağırma¬ları.
• Atatürk'ün Bursa'da öğretmenlere seslenmesi:
"Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve devam ettireceksiniz."
28 Ekim İnönü'nün Batı Cephesi Komutanlığından ayrılması.
29 Ekim Tevfik Paşa'nın TBMM Başkanlığına Barış Konferansına birlikte gidilmesi hakkında yeni bir yazı yollaması.

1922
30 Ekim • Son Yunan birliğinin de Trakya'dan ayrılması.
• K.Karabekir'in TBMM'ne katılması.
31 Ekim Türk memurların Trakya'da idareyi devralmaya başlamaları.
1 Kasım TBMM'nce saltanatın kaldırılması.
[600 yıldan beri süren ve artık çağdışı olan rejim sona erer. Vahidettin bugünden sonra sadece ha¬lifedir. TBMM görüşmelerinde özellikle din bilgin¬leri Vahidettin aleyhinde çok ağır sözler söylemiş¬lerdir. / Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 276 vd.; 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 52-55.]
4 Kasım • Tevfik Paşa Hükümetinin istifa etmesi; İstanbul'un TBMM idaresine geçmesi.
• Halkın İstanbul'da üç gün sürecek 'milli salta¬nat' bayramını başlatması.
5 Kasım • İnönü'nün başkanlığındaki Lozan Kurulu'nun Ankara'dan ayrılması.
[Öteki delegeler: Dr. Rıza Nur, Hasan Saka.]
• Gazeteci ve eski Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in si¬vil polislerce yakalanıp Ankara'ya gönderilmek üzere İzmit'e kaçırılması.
[İzmit'te linç edilecektir.]
6 Kasım • Vahidettin-Rumbold görüşmesi.

[Vahidettin, korunup korunmayacağını, bir ye¬re gitmek isterse, nereye götürüleceğini sorar. İngilizler Malta'yı uygun bulacaklardır.]
• Ali Kemal olayının duyulması üzerine, daha kaçmamış olan Milli Mücadele karşıtlarının da zillet içinde İngiliz Elçiliğine sığınmaya başla¬maları.
[Sığınanlar: Şeyhülislam M.Sabri, Rıza Tevfik, Zeynel Abidin, Dahiliye Nazırı Artin Cemal vb. İn-

gilizler bunları Mısır'a götürürler. Refik Halit Ka-ray da 9 Kasım günü kaçacaktır.]
8 Kasım Saltanatın kaldırılması dolayısıyla TBMM'ne kutlama telgrafları yağması.
9 Kasım • Lozan Kurulu'nun istanbul'dan Lozan'a hareket etmesi.
• Fiyatlar (kilo/kuruş): Yerli ün 25, toz şeker 51, beyaz peynir 120, kıvırcık et 82, kuru odun 3.
10 Kasım Kırklareli'nin Türklere devredilmesi.
11 Kasım Türk Kurulu Lozan'da.
[13 Kasımda açılması gereken Konferans, İngiliz seçimleri dolayısıyla 20 Kasıma ertelenir. İnönü bu aradan yararlanarak Paris'e gidecek ve Poin-care ile görüşecektir.]
13 Kasım Tekirdağ'ın Türklere devredilmesi.
15 Kasım İngiltere'de genel seçim.
[Lloyd George'un Liberal Parti'si 61 milletvekilliği kaybeder, sayısı 57'ye düşer; Muhafazakâr Parti'nin milletvekili sayısı 333'ten 344'e yükselir.]
16 Kasım Vahidettin'in İngilizlere sığınmak için yazıyla başvuruda bulunması.
[Sığınma yazısı: "İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden, İngiltere devlet-i fehimesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahall-i ahara nakli¬mi (başka bir yere götürülmemi) talep ederim efendim."]
17 Kasım Vahidettin'in ingilizlere sığınarak, Malaya adlı zırhlı ile sabah yurt dışına kaçması.
[Vahidettin bir süre Malta'da kalır, Mekke'ye gelir, ayrılmadan önce bir beyanname yayımlayarak politikasını savunur. Mayıs 1923'te İtalya'nın San Remo adlı sayfiye kentine yerleşir.]

18 Kasım TBMM'nde Vahidettin'in halifelikten de düşürülmesi ve Abdülmecit'in halife seçilmesi.
19 Kasım İstanbul'da işgalcilerin sansürünün sona ermesi.
20 Kasım • Lozan Barış Konferansı'nın açılış töreni.
• Hint Hilafet Komitesi Başkanı Chotani'nin, 'Va¬hidettin'in, M.Sabri Efendi'nin İngilizler tarafın¬dan Hindistan'a getirilip propaganda için kulla¬nılmalarına Hind Müslümanlarının izin verme¬yeceğini, İslamiyete ve vatanseverliğe aykırı davranan bu kişilerin bir saygınlığının bulunma¬dığını' bildirmesi.
21 Kasım Lozan'da görüşmelerin başlaması.
[Genel bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s.283-291.]
25 Kasım Edirne'nin Türklere devredilmesi.
26 Kasım Çanakkale ve Gelibolu'nun Türklere devredilmesi.
28 Kasım Yunanistan'da idam kararları.

[İdam edilenler: Başbakan Gunaris, Başkomutan Hacianesti, Teodakis, Baltacis, Stratos ve Protopapadakis adlı bakanlar. General Papulas bu se¬fer canını kurtarır ama bir hükümet darbesi girişi¬mine katıldığı gerekçesiyle 1935'te kurşuna dizile-cektir.]
30 Kasım Doğu Trakya'nın Türkiye'ye tesliminin tamamlan¬ması.
2 Aralık • Milletvekili seçilmesini önleyecek hükümler taşıyan kanun önerisi dolayısıyla Atatürk'ün TBMM'nde konuşması; öneriyi yapanların, önerilerinin Atatürk'ü kapsamadığını söyleme-leri.
[Öneri bütün yurtta büyük tepkilere yol açacaktır.]
191

1922
• Yunanistan'da idam kararlarının yerine getiril¬mesi.
6 Aralık Atatürk'ün Halk Fırkası'nı (Halk Partisi) kurma kararını açıklaması.
14 Aralık Zübeyde Hanım'ın Salih Bozok ve eşiyle birlikte İzmir'e gelmesi; Karşıyaka'da Uşaklıgillere ait olan bir eve yerleşmesi.
26 Aralık İzmir ve İzmit limanlarına yabancı savaş gemileri¬nin girmesinin yasak edilmesi.
* * *
1923
° Selahattin Enis'in mütareke dönemi İstanbul'unu an-latan 'Zaniyeler' adlı romanının yayımlanması.
° İlk Kurtuluş Savaşı filmi olan 'Ateşten Gömlek'in çev-rilmesi (Yönetmen: M.Ertuğrul).
° Türk kadınlarının ilk kez bir filmde oynamaları (Ney-yire Neyyir, Bedia Muvahhit).
° Antalya Müzesi'nin açılışı.
o Montesquieu'nün 'Kanunların Ruhu' adlı kitabının, Atatürk'ün talimatıyla Eğitim Bakanlığınca Türkçeye çevirtilip yayımlanması.
o Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun kurulması.
4 Ocak Atatürk'ün arkadaşlarına evleneceğini söylemesi.
[Sebebini şöyle açıklar: "Vatanımızda yeni bir aile hayatı yaratmak için önce kendim örnek olmalı¬yım. Kadın öyle umacı gibi kalır mı?"]
192

1923
9 Ocak Curzon'un Anadolu'da Ermeniler için bir 'yurt' istemesi.
14 Ocak • Atatürk'ün, Lozan görüşmelerinin kesilmesi ve savaşın başlaması olasılığı dolayısıyla orduyu denetlemeye çıkması.
• Zübeyde Hanım'ın İzmir/Karşıyaka'da ölümü.
16/17 Ocak Atatürk'ün İzmit'te İstanbul gazetecileri ile görüş-mesi.
[Konuşmasının özeti: "TBMM'nin bütün program-larının özü şudur: Tam bağımsızlık, kayıtsız ve şartsız milli egemenlik."]
22 Ocak Atatürk'ün Bursa'da konuşması: "Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir mil¬let ki tekniğin gerektirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur."
25 Ocak Atatürk'ün Alaşehir'de konuşması: "Bundan sonra çok önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer¬ler, süngü zaferleri değil, iktisat, ilim ve irfan za¬ferleri olacaktır."
26 Ocak Salihli konuşması: "Memleketimizi kesin kurtuluşa kavuşturmak için pek kuvvetli ve esaslı önlemler almak gerekir. Bu önlemlerin en önemlisi ve en birincisi ilimdir."

27 Ocak Karşıyaka'da annesinin mezarını ziyaret etmesi ve bir konuşma yapması.
29 Ocak İzmir'de Latife (Uşaklıgil) Hanım ile evlenmesi.
31 Ocak İzmir konuşması: "Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağla-maktır. Kadınlarımız da ilim ve fen insanı olacak¬lar, erkeklerin geçtikleri bütün eğitim derecelerin¬den geçeceklerdir. Bundan sonra kadınlar, top-

lum hayatında erkeklerle birlikte yürüyerek, bir-birlerinin yardımcısı olacaklardır."
4 Şubat • Atatürk'ün Akhisar konuşması: "Zamanın gereklerine göre, ilim ve teknik ve her türlü uy-gar buluşlardan azami derecede yararlanmak zorunluktur."
• Lozan Konferansı'na, bazı konularda anlaşma sağlanamaması yüzünden ara verilmesi. [Birinci dönem 76 gün sürmüştür.]
6 Şubat Atatürk'ün, Sovyet Büyükelçisi Aralof'un yazısına yanıtı: "Ben en büyük ve gerçek mutluluğu, maz¬lumlar âleminin kurtuluş gününde idrak edeceği¬me kaniim."
9 Şubat Atatürk'ün, Hindistan Hilafet Komitesi Başkanına mektubu: "Bizim bu büyük zaferimizin doğurduğu büyük sonuç, yalnız Türkiye'nin mukadderatı üze¬rinde etki yapmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm gören milletleri, kendi hayat ve ba¬ğımsızlıklarını baskı altında tutan zalimler aleyhi¬ne hareket için gayrete de getirecektir."
[• "[M. Kemal'in] seçtiği yol, aynı zamanda, özgür¬lüklerine henüz kavuşmakta olan Hindistanlılar da dahil olmak üzere, birçok halka ilham kaynağı olmuştur. Hindistanlı aydınlar, özellikle laik alan¬da, M. Kemal'in sosyo-politik reformlarının büyü¬süne kapıldılar. Hind Ulusal Kongresi'nin kırk üçüncü oturumundaki konuşmasında J.M. Sen-gupta, Türkiye'yi bir ideal gösterdi. Bununla birlik¬te M. Kemal örneğine hiç kimse, Nehru kadar inançla ve kuvvetle sarılmadı." (Prof. Dr. Muhammed Sadık) • "Mustafa Kemal, bizim ana-babalarımız ve onla¬rın ana-babaları için İslam'ın gerçek kahramanıy¬dı. Tüm Mağrıp'da, bedevi düğünlerinde halk

ozanları M. Kemal için heyecanlı türküler yakmak¬taydı. Benim doğduğum evde, M. Kemal'in İllust-ration dergisinden kesilmiş güzel bir fotoğrafı özenle çerçevelenmiş, asılı dururdu. [..] Atatürk örneği bizi başka türlü düşünmeye ve başka türlü davranmaya yöneltti. Böylece birçok şey önemli ölçüde aydınlığa kavuştu." (Prof. Dr. Abdülvahap Boudhiba)]
17 Şubat İzmir İktisat Kongresi'nin Atatürk'ün konuşmasıyla açılması.
[Kongre 4 Marta kadar sürmüştür.]
19 Şubat Atatürk, İnönü ve Fevzi Çakmak'ın Eskişehir'de trende buluşmaları ve durumu değerlendirmeleri.
27 Şubat TBMM'nde Lozan Konferansı hakkında gizli gö-rüşmelerin başlaması.
[Görüşmeler 6 Martta sona erecektir.]
1 Mart • Atatürk'ün TBMM'nde çalışma dönemini açış konuşmasından: "Pratik ve kapsamlı bir eğitim için önemli merkezlerde çağdaş kitaplıklar, bo¬tanik ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, işlikler, müzeler ve sergi evleri kurmak gerekti¬ği gibi ilçe merkezlerine kadar bütün memleke¬tin basımevleriyle donatılması da gerekmekte¬dir."
• Latife Hanım'ın Meclis'e gelen ilk kadın olarak Atatürk'ün bu konuşmasını dinleyiciler balko-nundan izlemesi.
21 Mart Atatürk'ün Konya konuşması: "Dünyada hiçbir

milletin kadını, 'milletimi kurtuluşa ve zafere gö-türmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım' diyemez."
27 Mart Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in Ankara'da Topal Osman Ağa tarafından öldürülmesi.

31 Mart İtilaf Devletlerinin, Türkiye'yi barış görüşmelerini sürdürmek üzere yeniden Lozan'a davet etmeleri.
1 Nisan TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar verme-si.
[Meclis çalışmaları, 16 Nisana kadar devam ede-cek, çoğunluğun sağlanamaması üzerine 21 Ma-yısta sona erecektir.]
2 Nisan Topal Osman Ağa'nın ele geçirilmesi ve cesedi-nin, TBMM'ndeki muhaliflerin baskısı sonucu alı¬nan insanlık dışı bir kararla Meclis'in önünde ası¬larak teşhir edilmesi.
8 Nisan Atatürk'ün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına seçim programı niteliğin¬deki 9 umdeyi (ilkeyi) ilan etmesi.
11 Nisan Esirlikten kurtulan Cafer Tayyar Bey'in TBMM'ne katılması.
18 Nisan Lozan Kurulunun İstanbul'dan Lozan'a hareket et¬mesi.
[İnönü bu kez eşi Mevhibe Hanım'ı da birlikte gö¬türür. Kapalı bir çevreden gelen Mevhibe Hanım, çağdaş hayatın gereklerine adım adım uyar, bi¬linçli ve aydınlık Cumhuriyet kadınlarının öncüle¬rinden biri olur. / Ayrıntılı bilgi için: 'Mevhibe', Gül¬sün Bilgehan, 1. C, s. 109-156.]
23 Nisan Lozan Konferansı'nın ikinci döneminin başlaması. [Bu dönem 97 gün sürecek, ilk dönemden daha çetin geçecektir. Bu dönemde İngiltere'yi H. Rumbold, Fransa'yı General Pelle temsil etmek-tedir.]
13 Mayıs İzmir Harp Divanı'nın Ali İhsan Sabis'i emekliye ayırması.
26 Haziran Lozan'da İnönü ile Rumbold'un anlaşması: "Irak sınırına dair görüşmeler, Barış Andlaşmasının yü-

rürlüğe girmesinden sonra dokuz ay içinde bitirile¬cek." (19 Mayıs 1924'e bkz.)
29 Haziran Fenerbahçe futbol takımının, İngilizlerin takviyeli 'Gardler Karması'nı 2-1 yenerek Harrington kupa¬sını kazanması.
23 Temmuz Atatürk'ün Latife Hanım'la İzmir'e hareketi.
24 Temmuz Lozan Barış Andlaşmasının törenle imzalanması.
[Andlaşmanın 17 eki vardır. Ne kapitülasyonlar söz konusudur artık, ne nüfuz bölgeleri. Tam ba¬ğımsızlık sağlanır. Hatay ve Boğazların statüsü ilerde çözülecek, Musul Irak'a bırakılacaktır. Atatürk'ün değerlendirmesi: "Bu Andlaşma, Türk milleti aleyhine, yüzyıldan beri hazırlanmış ve Sevres Andlaşması'yla tamamlandığı zannedilmiş bir büyük suikastin yıkılışını ifade eden bir belge¬dir." / Bilgi için: Türk Devrim Tarihi', 2.C., s.283-291; Lozan hakkında yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele', s.565-596.]
26 Temmuz Atatürk'ün Şehir Tiyatrosu temsilcilerini İzmir'de kabul etmesi ve Türk kadınlarının sahneye çıkma¬sını teşvik etmesi.
2 Ağustos Atatürk'ün ve Latife Hanım'ın Ankara'ya dönmesi.
4 Ağustos İnönü'ye kırgınlığı dolayısıyla, Rauf Orbay'ın Ba-kanlar Kurulu Başkanlığından istifa etmesi.
11 Ağustos TBMM II. Döneminin başlaması.
13 Ağustos • Atatürk'ün ikinci defa TBMM Başkanlığına se-

çilmesi.
• Lozan Kurulu'nun Ankara'ya dönmesi.
14 Ağustos • Fethi Okyar Hükümetinin kurulması.
• Atatürk'ün akşam Türk Ocağı'nda konuşması:
197

1923
"Şimdiye kadar askerlik ve siyaset alanında kaza¬nılan zaferin, kültür ve bilim alanında da sağlana¬cağını ümit ederim."
23 Ağustos Lozan Andlaşmasının TBMM'nce kabul edilmesi.
25 Ağustos Lozan Andlaşmasının Yunanistan tarafından onaylanması.
[Onay tarihleri: İtalya, 11 Ocak 1924; İngiltere, 10 Nisan 1924; Japonya, 6 Haziran 1924; Fransa, 27 Ağustos 1924 vb.]
1 Eylül Batı Cephesi Karargâhının kaldırılması.
5 Eylül Atatürk'ün bir gazeteye verdiği demeç: "Ordu va-
zifesini yaptı. Memleketin bilim ve kültür sahiple¬ri, memurları, milletvekilleri, iş adamları devleti idare mevkiine geçtiler. Kendilerini göstersinler, bu vatanı hür ve mutlu bir hale getirsinler."
11 Eylül Halk Fırkası'nın kurulması.
[10 Kasım 1924'te 'Cumhuriyet Halk Fırkası', 1937'de 'Cumhuriyet Halk Partisi' adını alacaktır.]
20 Eylül İstanbul'da kapitülasyonlar gereği açılmış yabancı
postanelerin kapatılması.
21 Eylül Bozcaada'nın teslim alınması.
22 Eylül İmroz Adasının teslim alınması.
2 Ekim Lozan Andlaşması gereğince, son işgal kuvvetleri-
nin de İstanbul'dan ayrılması.
6 Ekim • Şükrü Naili Gökberk Paşa komutasındaki Türk
birliğinin büyük gösteriler arasında İstanbul'a girmesi.
• Damat Ferit'in Nice şehrinde ölmesi.
7 Ekim İstanbul'da sansürün ve sıkıyönetimin kaldırılması.
198

1923
13 Ekim TBMM'nce Ankara'nın başkent ilan edilmesi.
21 Ekim Doğu Cephesi Karargâhının kaldırılması.
24 Ekim K. Karabekir'in 1. Ordu (İstanbul), Ali Fuat Cebe-
soy'un 2. Ordu (Konya) ve Cevat Çobanlı'nın 3. Ordu (Diyarbakır) Müfettişliklerine atanmaları. (O zamanki yasalara göre milletvekillikleri sürüyor.)
26 Ekim • Atatürk'ün, her bakanın ayrı ayrı Meclis'ce se-
çilmesi sisteminden yakınan Fethi Okyar'a, işi kökten çözmek için istifa etmesini önermesi.
• Türk Milli Futbol Takımının ilk maçını yapması.
[Milli Takım Romen Milli Takımı ile 2-2 berabere kalmıştır.]
27 Ekim • Fethi Okyar Hükümetinin istifa etmesi.
• Çeşitli grupların, seçilebilecek bir Bakanlar Ku¬
rulu listesi oluşturmayı başaramamaları.
28 Ekim • Hükümet krizinin sürmesi.
• Atatürk ve İnönü'nün gece Çankaya'da, Cum¬
huriyet rejiminin kabul edilmesini sağlamak
amacıyla, anayasanın bazı maddelerinin değişti¬
rilmesini öngören bir öneri hazırlamaları.

["Eğer isteseydi her şey olabilirdi. Mesela istilacı¬larla birlikte memleketi terk edip giden son Osmanlı Padişahının yerine geçmek, kendisi için iş¬ten bile değildi. Bu suretle kalan ömrünü, halkın muhabbet ve minnettarlık halesiyle çevrili olarak, büyük bir ihtişam ve rahatlık içinde tamamlayabi¬lirdi. Fakat istemedi. Bu yoldaki teşvik ve tekliflere iltifat etmedi. (..) Çetin, aşılması güç ve bilhassa şahsı için çok büyük tehlikelerle dolu bir yola gir¬mekten çekinmedi." (H. Rıza Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar', s.54.)]
199

BEŞİNCİ BÖLÜM 29 Ekim 1923 - 21 Kasım 1938
1923
29 Ekim • Atatürk'ün Halk Fırkası grubunda, krizin çözümü için hazırladığı öneriyi açıklaması: Cumhu¬riyet rejimini ve onun gereklerini kabul etmek.
• TBMM'nin, Cumhuriyeti coşku içinde kabul et¬mesi (saat 20.30).
[Cumhuriyet, bir akşam karar verilerek ilan edil-miş değildir. Amasya Genelgesi, Erzurum Kong¬resi, Sivas Kongresi, Misak-ı Milli, TBMM'nin ku¬rulması, Halkçılık Programı, 1921 Anayasası, sal¬tanatın kaldırılması, Cumhuriyet sürecinin aşa¬malarıdır.]
• Atatürk'ün oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilme¬si.
• Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk konuşmanın sonu: "Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır."
• Gece bütün Türkiye'de 101 pare top atışıyla Cumhuriyetin ilan edildiğinin duyurulması ve selamlanması.
[Cumhuriyet nasıl bir miras devraldı? Birkaç sayı ve notla durum şu:
Yaklaşık 13 milyon nüfus, ilkel bir tarım, sıfıra ya-
200

1923
kın bir sanayi; madenlerin büyük çoğunluğu, li-manlar ve yetersiz demiryolları yabancıların elin¬de. 153 ortaokul ve lise, sadece bir üniversite var. Halkın %7'si okur-yazar. Ortaokullarda yalnız 543, liselerde 230 kız öğrenci okuyor. Ekonomik bakımdan yarı-sömürge; kişi başına gelir 4 lira. Dolaşımdaki para y. 158 milyon kâğıt para. Alt yapı yetersiz. Bilim hayatı ve düşüncesi yok sayı¬lacak düzeyde.. Anadolu, araştırmayan, nakilci ve yetersiz medreselerin elinde. Kanunlar çağın ge¬reklerinin çok gerisinde. İnsanlar Padişahın kulu. Ya toplumun yarısını oluşturan kadınlar? İlke ola¬rak hiçbir sosyal hayatları ve hakları yok. Bir gün kadınların da erkekler gibi mesela doktor, mühen¬dis, hâkim, avukat, üniversite hocası, pilot, vali, polis, asker, belediye başkanı, milletvekili, bakan, başbakan olabileceklerini hayal etmek bile zor. Ne seçme hakları bulunuyor, ne seçilme. Yani va¬tandaş sayılmıyorlar. Ülke neredeyse bütünüyle ve pek çok alanda ortaçağı yaşıyor. İrtica/karşı¬devrim harekete geçmek için fırsat kollamakta. Oysa hızla çözüm bekleyen pek çok sorun var. Yaşayabilmek, çağa ayak uydurabilmek, hem maddi alanda, hem toplumsal ve kültürel alanda kalkınabilmek için bir dizi mucize gerekli. Şimdi de bu mucizelerin öyküsünü okuyacaksınız.]
30 Ekim Cumhuriyetin ilk Başbakanı İsmet İnönü'nün oluşturduğu Bakanlar Kurulu.
[Adalet Bakanı Seyid Bey, İçişleri Bakanı Ferit Tek, Genelkurmay Bakanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı V.İnönü, İktisat Bakanı Hasan Saka, Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, Maliye Bakanı Hasan Fehmi Ataç, Mübadele, İmar ve İskan Ba-kanı Mustafa Necati Bey, Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp, Bayındırlık Bakanı Muhtar Bey, Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam, Din İşleri ve Ev¬kaf Bakanı Mustafa Fevzi Efendi.]
31 Ekim Seferberliğin sona erdirilmesi.

1923
1 Kasım Fethi Okyar'ın TBMM Başkanlığına seçilmesi.
10 Kasım Bazı İstanbul gazetelerinde hilafeti savunan ya da gereksizliğini ileri süren yazıların yayımlanmaya başlaması.
22 Kasım Halk Fırkası grubunda Rauf Orbay'ın 'Cumhuriye¬tin ilanını erken bulduğu hakkındaki demeci' dola-yısıyla görüşme açılması.
24 Kasım Ağa Han ile Emir Ali'nin, İnönü'ye hilafetin ko-runması ve güçlendirilmesini isteyen bir mektup yollamaları.
5 Aralık Mektubun İnönü'nün eline geçmeden İstanbul'da 3 gazetede yayımlanması.
8 Aralık Olayın TBMM'nde görüşülmesi; İstanbul'a bir İs-tiklal Mahkemesi yollanmasına karar verilmesi.
9 Aralık Mektubu yayımlayan gazetelerin sahipleri ile so-rumlu müdürlerinin tutuklanmaları.
16 Aralık Yunanistan'da seçimi yeniden Venizeloscuların kazanması.
26 Aralık Genel af ilan edilmesi.
[150 kişi dışında. Bunlar 150'likler diye anılacak-tır. 150 kişilik liste 16 Nisan 1924'te TBMM'nce kabul edilir, söz konusu 150 kişi 21 Mayıs 1927'de vatandaşlıktan çıkarılırlar. Ek 19]
* * *
1924
° Ankara'da ilk Cumhuriyet okulları olan Gazi M.Kemal ve Latife Gazi İlkokulları hizmete girer. (Mimar: Mukbil Kemal Taş)

1924
[Yapılacak eğitim kurumları binalarının mimari de¬ğer taşımasına çok özen gösterilecektir.] ° Ankara'da Türk Tiyatrosunu Himayet (Koruma) Der¬neği kurulur.
[Genel Başkan Şükrü Saraçoğlu, kuruculardan bazıları: Vasıf Çınar, Yunus Nadi, Aka Gündüz, Mahmut Soydan..]
° Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Encümeni (Kurulu) kurulur. (1927'de Türk Güzel Sanatlar Birliği adını alır.)
0 ileri sanat eğitimi görmeleri için birçok genç yurtdışı¬na gönderilmeye başlanır.
° Mızıka-yı Hümayun kaldırılır, elemanları Ankara'ya alınır (Nisan 1924).
[Topluluk Cumhurbaşkanlığı Orkestrası adını alır; saray bandosu Cumhurbaşkanlığı Armoni Mızıka¬sı adıyla Milli Savunma Bakanlığına bağlanır.] o Ankara'da Musiki Muallim Mektebi kurulur.(l Eylül 1924).
[6 Mayıs 1935'te konservatuara dönüştürülecek-tir.}
0 Adana ve Bergama Müzeleri açılır.
o Bu yılki büyüme hızı: %14,8.
2 Ocak • Atatürk'ün Latife Hanım'la birlikte İzmir'e gel-mesi.
• Gazetecilerin beraat etmesi.
11 Ocak Venizelos'un yeniden başbakan olması.
14 Ocak Askerlik süresinin bir buçuk yıla indirilmesi.
21 Ocak Lenin'in ölümü.
22 Ocak Atatürk'ün hilafet konusunda İsmet Paşa'ya yazısı:

"Var olan ve korunan halife ve halife makamının, hakikatte ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir ma¬na ve hikmet-i mevcudiyeti yoktur."
203

1924
7 Şubat İstanbul'da Kadınlar Birliği'nin kurulması.
15 Şubat İzmir'de büyük komutanların katıldığı harp oyun¬larının başlaması.
[22 Şubatta sona erecektir.]
1 Mart • Atatürk'ün TBMM yeni dönemini açış konuş-
ması.
[Özeti: Demiryolu yapımına önem vermek, eğitimi birleştirmek ve milli olmasını sağlamak, dini siya¬setten ayırmak.]
• İlk Cumhuriyet bütçesinin yürürlüğe girmesi.
[Bütçe yaklaşık 120 milyon lira.]
3 Mart • Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı-
nın yurt dışına çıkarılması hakkında kanunun kabulü.
[Kanunu Şeyh Saffet Efendi ve arkadaşları öner¬mişlerdir.]
• Tevhid-i Tedrisat (Eğitimi Birleştirme) Kanu-
nu'nun kabulü.
[Şeriye ve Evkaf Vekâletine bağlı medreseler Eğitim Bakanlığına devredilir. Kanun metni: Ek 18]
• Şeriye (Din İşleri) ve Vakıflar Bakanlığı ile Ge¬
nelkurmay Bakanlıklarının kaldırılması.
[Din ve ordunun siyasetle ilişkisi kesilir.]
• Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Mü-
dürlüğü'nün kurulması.
3/4 Mart Son Halife Abdülmecit'in yurt dışına çıkarılması.
9 Mart Yeni Anayasa tasarısının TBMM'nde görüşülmeye
başlanması.
30 Mart Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi'nin Diyanet İşle-
ri Başkanlığına getirilmesi.
1 Nisan • Ergani Bakır İşletmesi'nin millileştirilmesi.
204

1924
• Darülfünun'a ilk kez tüzel kişilik verilmesi.
8 Nisan Dinî mahkemelerin (şeriye mahkemelerinin) kaldı-
rılması ve yargıda da birliğin sağlanması.
20 Nisan Yeni Anayasanın (1924 Anayasası diye anılır) ka¬bul edilmesi.
[24 Mayıs 1924'te yürürlüğe girecektir. 105 mad-deden oluşmaktadır.]
22 Nisan Anadolu demiryollarının devletleştirilmesi hakkın-daki kanunun kabul edilmesi.
7 Mayıs İstanbul'da Cumhuriyet gazetesinin yayımlanmaya
başlaması.
11 Mayıs Atatürk'ün Ankara'da bir çiftlik kurmak istemesi¬nin sebebini açıklaması: "Bu çiftliğin faydası, memlekette çağdaş ziraat usulünü yerleştirmek için bir örnek teşkil etmesi olacaktır."
[102.000 dekar kurak, bataklık, sıtma yuvası ara-ziyi satın alır. Kuruluş çalışmalarına 1925 Mayısında başlanır. Bataklıklar kurutulur, arazi ıslah edilir, sulama tesisleri yapılır, çevre ağaçlandırılır, meyve bahçeleri kurulur. Modern tarım yöntemle¬rini yaygınlaştırmak için köylü çocukları çiftlikte kurs görürler. 2.325 dekarlık bölümü orman ve parktır. Atatürk çiftliği 11 Haziran 1937'de devlete bağışlamıştır. Gazi Çiftliği diye anılan çiftliğe 1950'de Atatürk Orman Çiftliği adı verilecektir.]

19 Mayıs Musul sorunuyla ilgili Türk-lngiliz görüşmelerinin İstanbul'da başlaması (Haliç Konferansı).
[9 Hazirana kadar sürer, uzlaşma olmadığından konu Milletler Cemiyeti'ne götürülür.]
30 Mayıs Bugün Ankara'ya gelen Fikriye Hanım'ı Latife Ha-nım'ın tepkiyle karşılaması ve Fikriye Hanım'ın Çankaya Köşkünden dönerken, intihar etmesi. [Genişçe bilgi için: 'Fikriye', Şemsi Belli.]
205

1924
3 Ağustos İstanbul Darphanesinde 10 kuruşluk ilk madeni paranın basılması.
7 Ağustos Güneydoğu sınırında Nasturi ayaklanması.
25 Ağustos Atatürk'ün öğretmenlere seslenmesi: "Öğretmen-
ler! Yeni kuşağı sizler yetiştireceksiniz. Yeni ku-şak sizin eseriniz olacaktır."
26 Ağustos Türkiye İş Bankası'nın kurulması.
30 Ağustos Atatürk'ün Dumlupınar'daki törende Büyük Taar-ruz'u anlatması.
11 Eylül Türk Medeni Kanunu'nu hazırlamak üzere 24 hu-
kukçudan oluşan bir kurulun kurulması. (17 Şubat 1926'yabkz.)
20 Eylül Milletler Cemiyeti'nde Türkiye-Irak sınırı (Musul)
konusunun görüşülmeye başlanması.
[Sınırı saptamak üzere bir komisyon kurulmasına karar verilecektir.]
22 Eylül Atatürk'ün Samsun'da yaptığı konuşma: "Dünya-
da her şey için, medeniyet için, hayat için, mu-vaffakiyet için en hakiki mürşit (yol gösterici), ilimdir, fendir."
16 Ekim Topkapı Sarayı'nın müze olarak halka açılması.
17 Ekim Atatürk'ün ünlü Fransız yazarı Anatole France'ın
ölümü dolayısıyla Fransız Cumhurbaşkanına baş¬sağlığı dilemesi.
18 Ekim • TBMM'inin yen: binaya taşınması. (Mimar: Ve-
dat Tek)
[Bahçesi halka açıktır. Cumhurbaşkanlığı orkest¬rası bahçede halka açık konserler verir. Şimdi Cumhuriyet Müzesi.]
• Atatürk'ün ve Latife Hanım'ın uzun süren Doğu gezisinden Ankara'ya dönmeleri.
206

1924
25 Ekim
26 Ekim

29 Ekim
30 Ekim
1 Kasım
9 Kasım
10 Kasım
17 Kasım

Ziya Gökalp'in ölümü.
K.Karabekir'in 1. Ordu Müfettişliğinden istifa ede¬rek, TBMM'ne dönmesi.
Milletler Cemiyeti'nin Türk-Irak sınırını geçici ola¬rak saptaması (Brüksel hattı).
• Ali Fuat Cebesoy'ün 2. Ordu Müfettişliğinden
istifa ederek, TBMM'ne dönmesi.

[İnönü diyor ki: "Bir sene evvel siyasette çalışma hevesleri olmayıp orduya gitmiş olan Kazım Kara-bekir ve Ali Fuat Paşalar, bu sefer Meclis'te çalış¬mak istediklerini söyleyerek Meclis'e geldiler.. Ay¬nı zamanda milletvekili olan ordu müfettişlerinin ve kolordu kumandanlarının, istedikleri zaman Meclis'e gelip politika yapmak ve istedikleri za¬man ordunun başına geçerek kumandanlık etmek gibi bir vaziyette bulunmalarının çok tehlikeli bir tatbikat gösterdiği meydana çıkmıştı."]

• Bu oldu bittiyi kuşku ile karşılayan Atatürk'ün,
aynı zamanda milletvekili olan komutanlardan,
ya askerliği, ya milletvekilliğini tercih etmeleri¬
ni istemesi.

[Cevat Çobanlı Paşa ile Cafer Tayyar Paşa millet-vekilliğini, öteki bütün komutanlar askerliği tercih edeceklerdir.]

TBMM'nin yeni döneme girişi.

[Dönem başı 1 Kasıma alınmıştır.]

Rauf Orbay, Refet Bele ve Dr.Adnan Adıvar'ın Halk Fırkası'ndan ayrılmaları.

Halk Fırkası'nın Cumhuriyet Halk Fırkası adını al-ması.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması. [Kurucular: K.Karabekir (Başkan), Ali Fuat Cebe-soy (Genel Sekreter), Rauf Orbay, Refet Bele, Dr.Adnan Adıvar, Cafer Tayyar Paşa, Bekir Sami

1924

Kunduh vb. Tarihte, bir devrimden hemen sonra, çok partili sisteme geçmiş hiçbir ülke yoktur. Her yeni rejim kökleşene kadar kendini korur. Atatürk bu girişimi herhalde erken bulmakla birlikte Ali Fuat Cebesoy'a şöyle diyecektir: "Türkiye'de de partiler ve parlamento hayatının başlamasından memnuniyet duyuyorum." Hiçbir particilik deneyi olmayan TCF yöneticileri, çok partili hayatı başlatmış olmanın sevinci için¬deyken, eski düzen taraftarları, karşı-devrimciler bu yeni partinin alt kademelerine sızmaya başlar¬lar.]

20 Kasım İnönü'nün Suriye savaşından kalma dizanteri has-
talığı dolayısıyla Başbakanlıktan çekilmesi.

21 Kasım Atatürk'ün Halk Fırkası Grup idare Heyetinde ko-
nuşması: "Büyük bir inkılap yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseyi yıktık. Bunların binlerce taraftan var¬dır. Fırsat beklediklerini unutmamak lazım."

22 Kasım Fethi Okyar'ın başbakan olması.

25 Kasım Atatürk'ün Le Matin gazetesi yazarına demeci:
"Hilafet mazinin bir rüyası olup zamanımızda bir yeri yoktu."

26 Kasım Kazım Özalp'in TBMM Başkanlığına seçilmesi.

1925

İlk Başbakanlık binası (Bugün Maliye Bakanlığı) hiz-mete girer. (Mimarlar: Y.Ahmet-lrfan Bey; binanın arkasında Çankırı Caddesine kadar inen çok güzel bir park vardı.)

1925

° Eski Ankara için Heussler firmasına, Yenişehir için
Karl Lörch'e kent planı yaptırılır. o Sıhhıye'den Kocatepe'ye doğru uzanan alanda ilk sosyal konutların yapımına başlanır. ° Edirne Müzesi açılır.

o Etnografya Müzesinin temeli atılır. (25 Eylül 1925) [Mimar: A.Hikmet Koyunoğlu; 1930'da ziyarete açılacaktır.]

o Bu yılkı büyüme hızı: %12,9.

7 Ocak Atatürk'ün günlük notlarından: "Ankara hükümet merkezidir ve ebediyen hükümet merkezi kalacak¬tır."
9 Şubat Ardahan Milletvekili (Deli) Haüt Paşa'nın Meclis'te kaza kurşunu ile vurulması. [Ölümü: 14 Şubat.]
13 Şubat Şeyh Sait isyanının başlaması.
[31 Mayısta bastırılacaktır. / Bilgi için: 'Kürt-lslam Ayaklanması', Uğur Mumcu; 'Şeyh Sait ve İsyanı', Metin Toker.]
16 Şubat Türk Tayyare Cemiyeti'nin (Türk Hava Kurumu) kurulması.
16/17 Şubat Asilerin, Genç (Bingöl) ilinin merkezini alması ve yağma etmesi.
17 Şubat Aşar vergisinin kaldırılması.
[Mültezimlerin topladığı, onda bir ölçüsünde olan ve devlet gelirinin büyükçe bir bölümünü teşkil eden (%20'den fazla) bu verginin kaldırılması çok ciddi bir olaydır.]
21 Şubat Bir kısım Doğu illerinde sıkıyönetim ilan edilmesi.
24 Şubat Asilerin Elazığ'a girmesi ve şehri yağma etmesi.

25 Şubat TBMM'nin 'dinin politikaya alet edilemeyeceği, bu suçun vatan ihaneti sayılacağı' hakkında Hiya-net-i Vataniye Kanunu'na bir madde eklenmesini kabul etmesi.
26 Şubat Asilerin Hani'yi işgal etmeleri.
1 Mart Tütün tekelinin devlete geçmesi.
[Tütün tekeli (reji) bir Fransız şirketine aitti.]
2 Mart Fethi Okyar'ın başbakanlıktan istifa etmesi.
3 Mart İnönü'nün başbakanlığa atanması.
[25 Ekim 1937'ye kadar başbakanlık görevini sür¬dürecektir.]
4 Mart • Takrir-i Sükûn Kanunu'nun iki yıl için kabulü.
[2 Mart 1927'de iki yıl daha uzatılacak ve 4 Mart 1929'da yürürlükten kaldırılacaktır. Kanun metni: Ek 20]
• TBMM'nin iki İstiklal Mahkemesinin kurulması¬nı kabul etmesi.
6 Mart Bakanlar Kurulu kararı ile altı gazetenin kapatılması.
7 Mart Asilerin Diyarbakır'a hücuma geçmeleri.
7/8 Mart Asi kuvvetlerin Diyarbakır önünden defedilmeleri.
9 Mart Dört gazetenin daha kapatılması.
11 Mart Fethi Okyar'ın, isteği üzerine Paris Büyükelçiliğine atanması.
20 Mart Lord Curzon'un ölümü.
23 Mart Doğu illerinin bir kısmında ilan edilen sıkıyönetimin bir ay daha uzatılması.
25 Mart Asilerin Silvan'ı işgal etmeleri.
26 Mart Ordu birliklerinin asileri sarmaya ve tepelemeye başlaması.

14 Nisan Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul şubelerin-de arama yapılması.
15 Nisan Şeyh Sait ve bir kısım elebaşıların yakalanması ve

Varto'ya getirilmeleri. 17 Nisan Ankara-Yahşıhan geniş demiryolunun işletmeye açılması.
20 Nisan Doğu illerinin bir kısmında ilan edilen sıkıyöneti¬min 7 ay daha uzatılması.
22 Nisan Kadastro Kanununun kabul edilmesi.
25 Nisan Hindenburg'un Almanya Cumhurbaşkanı olması.
5 Mayıs Şeyh Sait ve bir kısım elebaşlarının yargılanmak
üzere Diyarbakır'a getirilmeleri. (Bilgi Ek 21'de)
14 Mayıs Şeyh Sait ve isyan elebaşlarının yargılanmalarının başlaması.
[Yargılama 27 Hazirana kadar sürer. Karar 28 Haziranda açıklanır. Mahkeme, Doğu bölgesinde¬ki tekkeler ile bu bölgedeki Terakkiperver Cumhu¬riyet Fırkası şubelerinin de kapatılmasına karar verir.]
31 Mayıs Şeyh Sait isyanı dolayısıyla ilan edilen kısmi sefer-berliğin kaldırılması.
3 Haziran İrticayı yüreklendirdiği gerekçesi ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın hükümet tarafından kapa¬tılması.
20 Haziran İstanbul'da bazı gazetecilerin tutuklanmaları ve yargılanrnak üzere Diyarbakır'a gönderilmeleri.
28/29 Haz. Şeyh Sait ve 47 asinin idam edilmesi.
5 Ağustos Atatürk'le Latife Hanım'ın ayrılmaları.
11 Ağustos • Kastamonuluların Atatürk'ü Kastamonu'ya da¬vet etmesi.

• Beş gazetecinin daha tutuklanarak Diyarbakır'a
gönderilmesi.
23 Ağustos Atatürk'ün, elinde yazlık bir şapkayla Kastamo-
nu'ya gelişi.
24 Ağustos Kastamonu belediye salonundaki konuşması: "Uy-
garlık öyle kuvvetli bir ateştir ki ona yabancı ka-lanları yakar, mahveder."
27 Ağustos İnebolu Türk Ocağı'nda konuşması. [Ünlü şapka söylevi.]
30 Ağustos Kastamonu'da ikinci konuşması: "Efendiler ve ey
millet! İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır."
31 Ağustos Çankırı konuşması: "Hiçbirimiz tekkelerin uyar-
masına muhtaç değiliz.. [Bunların] amacı, halkı kendinden geçmiş ve aptal yapmaktır."
1 Eylül • Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü ve şapka giymiş
olan ileri gelenlerce karşılanması.
• Ankara'da 1. Tıp Kongresi'nin toplanması.
2 Eylül Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, din gö-
revlilerinin kıyafetleri ile memurların şapka giy-meleri hakkında Bakanlar Kurulu kararnamesinin kabulü.
11 Eylül Resmi törenlerde giyilecek elbise hakkında tali-
matname.
[Kadınların kıyafeti hakkında herhangi bir yasa çıkarılmamıştır. Kadın kıyafetleri zaten 1900'lerin başından beri değişip çağdaşlaşmaktadır. Çarşaf giderek azalacak ve bu çağdışı, ilkel kıyafet, bir süre sonra kendiliğinden yok olacaktır; 70'li yıllar¬da yeniden belirir.]
13 Eylül Yargılanan gazetecilerden bir kısmının beraat et-

mesi, bir kısmı hakkında takipsizlik kararı verilme¬si.
22 Eylül Atatürk'ün Bursa'ya gelmesi.
[12 yaşındaki Sabiha Gökçen'i manevi evlat edi¬nir.]
5 EkimİstanbuI darphanesinde ilk Cumhuriyet altınının
basılması.
10 Ekim Atatürk'ün Akhisar'daki konuşması: "Efendiler!
Uygar olmayan insanlar, uygar olanların ayaklan altında kalmaya mahkûmdur."
14 Ekim İzmir Kız Öğretmen Okulu'ndaki konuşması:
"Cumhuriyet fazilete dayanan bir idaredir."
21 Ekim Afyon'daki konuşması: "Ben vazifemin bitmediği-
ni, yüklendiğim sorumluluğun da yüksek ve çetin olduğunu idrak ediyorum. Bu vazife bitmeyecek¬tir. Ben toprak olduktan sonra da devam edecek¬tir.. Çünkü büyük milletimizin kalp ve vicdanında, bana karşı sarsılmaz bir emniyet ve itimat taşı¬makta olduğunu görüyorum."
1 Kasım TBMM II. Dönem 3. toplantı yılının açılması.
2 Kasım Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin açıklama-
sı: "Şapka giymekte dini ve vicdani sakınca yok¬tur."
5 Kasım Ankara'da Hukuk Mektebi'nin açılması.
[1927'de fakülte olur.]
14 Kasım Sivas'ta şapka aleyhine duvarlara beyannameler asılması.
[Kayseri, Erzurum, Rize, Maraş ve Giresun'da da şapka vesile edilerek bazı gerici gösteriler yapılır. Sanıklar İstiklal Mahkemelerine verilir.]
22 Kasım İstanbul Darülfünunu (Üniversitesi) İnkılap Tarihi

1925

25 Kasım Kürsüsünün (bölümü) kurulmasını kararlaştırması.
30 Kasım Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun'un kabul edil¬mesi.
[Kanun metni: Ek 22]
16 Aralık Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, türbedar-lıklarla birtakım unvanların men ve ilgasına dair kanunun kabulü.
[Kanun metni: Ek 23]
26 Aralık Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, Brüksel hattını, Türkiye-Irak sürekli sınırı olarak kabul etmesi.
[Bu kararla Musul Irak'ta kalmıştır.]
Milletlerarası saat düzeni ile milletlerarası takvi¬min kabulü.

1926
° İlk Türk kadın atletleri bu yıl yarışmalara katılmaya başlarlar.
° H.E.Adıvar'ın 'Vurun Kahpeye' adlı Kurtuluş Savaşı ile ilgili romanı yayımlanır.
° Tokat ve Amasya müzeleri açılır.
0 Halk ezgilerinin derlemesine başlanır.
[1926-1929 arasında dört derleme yapılır. Derle¬me çalışmalarına, 1937'de yeniden başlanır ve 1952'ye kadar sürdürülür. Bu çalışmaları izleyen iki büyük derleme 60'lı yıllarda TRT tarafından yaptırılacaktır.]
1 Şubat Ankara'da Gazi İstasyonu'nun açılışı.

11 Şubat İstanbul'da Milliyet gazetesinin yayımlanmaya baş-
laması.

[Sonra Tan adını alacaktır. Bugünkü Milliyet 3 Mayıs 1950'de kurulmuştur.]
13 Şubat Konya Mevlana Türbesinin rnüze yapılması.
17 Şubat Medeni Kanun'un kabulü.
[4 Ekim 1926'da yürürlüğe girecektir.]
1 Mart • Yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabulü.
[1 Temmuzda yürürlüğe girecektir. Bazılarının id¬dia ettiği gibi Mussolini dönemi ceza kanunu de¬ğil, 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu esas alın¬mıştır.]
• Atatürk'ün Ankara'da açılan ilk Devlet Resim Sergisi'ni ziyareti.
13/14 Mart Atatürk'ün anılarının Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanmaya başla¬ması.
[Dr.İsmet Görgülü'nün yayına hazırladığı Ata-türk'ün Anıları'nda, kişiler ve olaylar hakkında açıklamalar da var.]
24 Mart TBMM'nin petrol arama ve işletmesinin devletçe
yürütülmesine karar vermesi.
10 Nisan Türk uyrukluğunda bulunan bütün iktisadi ve ticari kurum ve şirketlerde işlem ve kayıtların Türkçe ol¬ması hakkında kanunun kabulü.
11 Nisan Mussolini'nin Doğu Akdeniz'de hak iddia etmesi
üzerine, kısmi sefereberlik ilan edilmesi.
22 Nisan Borçlar Kanunu'nun kabulü.
23 Nisan Samsun-Kavak demiryolunun işletmeye açılması.
13 Mayıs Sıtma Mücadele Kanunu'nun kabul edilmesi.
15/16 Mayıs Vahidettin'in San Remo'da ölümü.
5 Haziran Türkiye, İngiltere ve Irak arasında, Milletler Cemi-yeti kararına uygun olarak Türkiye-Irak sınırını

belirleyen anlaşmanın Ankara'da imzalanması. [TBMM Anlaşmayı 7 Haziranda onaylayacaktır.]
11 Haziran Ziya Hurşit ve arkadaşlarının, Atatürk'e suikast yapmak üzere İzmir'e gelmeleri.
[Duruşmalar sırasında daha önce Ankara ve Bur-sa'da suikast yapmayı planladıkları da anlaşıla¬caktır.]
14 Haziran Giritli Şevki'nin Atatürk'e suikast yapılacağını ih¬bar etmesi.
14/15 Haz. Ziya Hurşit ve suç ortaklarının tutuklanmaları.
16 Haziran Atatürk'ün Balıkesir'den İzmir'e gelmesi.
18 Haziran İstiklal Mahkemesi'nin İzmir'e gelmesi.
[İstiklal Mahkemesi soruşturmayı eski Terakkiper¬ver Cumhuriyet Partisi yöneticileri ile bazı eski İtti¬hat ve Terakki Partisi mensuplarını kapsayacak şekilde genişletmiştir.]
26 Haziran İstiklal Mahkemesi'nde duruşmaların başlaması.
[İstiklal Mahkemesi 13 Temmuza kadar sürecek, Ziya Hurşit her şeyi ayrıntılı olarak açıklayacaktır. / İzmir suikasti hakkında bilgi için: 'Gazi Paşa'ya Suikast', Uğur Mumcu.]
28 Haziran Ticaret Kanunu'nun kabul edilmesi.
1 Temmuz 815 sayılı Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.
10 Temmuz Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü.
13 Temmuz İzmir suikastı sanıkları hakkında kararın açıklan-ması.
[13 idam.]

20 Temmuz İlk kadın diş doktoru: Şaziye Yusuf Hanım.
27 Temmuz İzmir suikastı sanıklarından Kara Kemal'in saklandığı evin sarılması üzerine intihar etmesi.
2 Ağustos Suikast davasının ikinci bölümünün Ankara'da başlaması.

1926
19 Ağustos Yokluğunda idama mahkûm edilmiş olan eski An-kara Valisi Abdülkadir'in Trakya sınırında yaka-lanması.
[Yeniden yargılanacak ve idama mahkûm edile-cektir.]
26 Ağustos Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararını açıklaması. [Verilen 4 idam kararı aynı gece yerine getirilmiş¬tir. İdam edilenlerden biri de eski Maliye Nazırı Cavit Bey'dir.]
30 Ağustos İnönü'nün 1. Ferikliğe (orgeneralliğe) yükselmesi.
11 Eylül Ankara otomatik telefon santralinin işletmeye açılması.
3 EkimAtatürk'ün ilk heykelinin İstanbul Sarayburnu'nda açılışı.
[Sanatçı: Krippel.]
6 EkimKayseri Uçak Fabrikası'nın açılması.
10 Kasım İstanbul'a gelen ünlü Hind şairi Tagor'un demeci: "Yaptığınız inkılaplar yalnız Türkiye için değil, bü¬tün Doğu için de parlak bir gelecek hazırlamakta¬dır."
26 Kasım Alpullu (Kırklareli) Şeker Fabrikası'nın açılması.
5 Aralık K.Karabekir, A.F.Cebesoy, Cafer Tayyar ve Cemal Mersinli Paşaların emekli edilmeleri.
17 Aralık Uşak Şeker Fabrikası'nın açılması.
1927
° Dünyada ilk sesli film bu yıl çekilir.
0 Yüksek Mühendis Mektebi öğrencisi Sabiha Gürey-

1927
man, bayanlar voleybol takımı olmadığı için Fener-bahçe erkek voleybol takımında oynamaya başlar ve karşılaşmalara katılır.
o Dışişleri Bakanlığı (bugün Kültür Bakanlığı) binası hizmete girer. (Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu.)
o Sağlık Bakanlığı binası hizmete girer. (Mimar: Teo-dor Post.)
o İzmir Müzesi açılır.
° Ankara'nın nüfusu: 74.553.
18 Şubat ABD Senatosu'nun Lozan Andlaşması'nı reddet-mesi.
[ABD Senatosu, Avrupa içi anlaşmaların ABD'yi ilgilendirmediği gerekçesi ile Versailles Andlaşmasını da reddetmiştir.]
2 Mart Takrir-i Sükûn Kanunu'nun iki yıl daha uzatılması.
3 Mart Ankara'da Çocuk Sarayı'nın açılması.
6 Mart 5 Kw.lık İstanbul Radyosu'nun yayına başlaması.
[Ankara Radyosu da 17 Kasımda yayına geçe-cektir.]
7 Mart İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması.
10 Nisan Sokaklara ad verilmesi ve binaların numaralanma¬sı hakkında kanunun kabulü.
28 Mayıs Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü.
29 Mayıs Ankara-Kayseri demiryolunun İnönü tarafından

işletmeye açılması.
18 Haziran Hukuk Muhakeme Usulleri Kanunu'nun kabul edilmesi.
26 Haziran TBMM'nde yeni seçim kararı alınması.
30 Haziran Atatürk, İnönü ve Kazım Özalp'in askerlikten emekli olmaları.

1927
1 Temmuz Atatürk'ün 16 Mayıs 1919'dan sonra ilk kez İstanbul'a gelişi ve büyük gösterilerle karşılanması.
5 Ağustos Atatürk'ün Moda'da deniz yarışlarını izlemesi.
27 Ağustos Atatürk'e suikast için Sisam Adası'ndan Anadolu'ya geçen Hacı Sami'nin ölü, arkadaşlarının ya-ralı olarak ele geçirilmeleri.
9 EylülSamsun-Havza demiryolunun işletmeye açılması.
15 Ekim Atatürk'ün CHP II. Kurultayı'nda Nutuk'u okuması.
[CHP, Sivas Kongresi'ni I. Kurultayı kabul etmek¬tedir. Nutuk'un (Söylev'in) okunuşu 6 gün sürmüş, 20 Ekimde sona ermiştir. İlk baskılar: 1927 (eski yazı), 1934 (yeni yazı), 1963 (sadeleştirilmiş bas¬kı/TDK); 1962-63'te Ankara Radyosu'nda sade¬leştirilerek okunmuştur. Bu kronolojide, Dil Derne-ği'nin yayımladığı Söylev/Nutuk adlı kısaltılmış ve sadeleştirilmiş baskıya gönderme yapılmaktadır.]
23 Ekim CHP II. Kurultayı'nın kapanması.
28 Ekim İlk nüfus sayımı.
[13.648.270; %52 kadın, %48 erkek.]
1 Kasım • TBMM III. Döneminin açılışı; Atatürk'ün ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
• Ankara'da Anadolu Halk Bilgisi Derneği'nin ku¬rulması.
4 Kasım Etnografya Müzesi önündeki Atatürk heykelinin açılışı.
[Sanatçı: Canonica.]
6 Kasım Bünyan Mensucat Fabrikası'nın açılması,
17 Kasım Beş Kw.lık Ankara Radyosu'nun yayına başlama¬sı.
21 Kasım Samsun-Amasya demiryolunun işletmeye açılma¬sı.

1927
24 Kasım Ankara Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı'nın açılması.
[Sanatçı: Krippel.]
25 Aralık İlk kadın avukat: Süreyya Ağaoğlu.
* * *
1928
° Cemal Nadir Güler'in ilk karikatürleri Akşam gazete-sinde yayımlanmaya başlar.
° Y.K.Karaosmanoğlu'nun mütareke dönemi İstanbul'unu anlatan 'Sodom ve Gomore' romanı yayımla-nır.
° R.N.Güntekin'in 'Yeşil Gece' romanı yayımlanır.
° Descartes'ın 'Discours sur la Methode'u Atatürk'ün talimatıyla Türkçeye çevrilip yayımlanır ('Usul Hak-kında Nutuk').
0 Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü binası (Ankara Garı'nın yanındaki 4 katlı bina) hizmete girer. (Mi-mar: Kemalettin Bey)

° Ankara kent planı için uluslararası yarışma açılır.
[Yarışmayı H.Jansen kazanır. Jansen'in hazırla-dığı plan 1932'de onaylanarak yürürlüğe konula¬caktır.]
° İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nin yeniden ku-rulması, yeni kuruluşa tüzel kişilik ve yönetsel özerk-lik tanınması.
[Bu kuruluş 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi adını alacaktır.]
° Ankara'da ünlü Karpiç lokantasının açılışı.

26 Ocak Bahriye (Deniz İşleri) Bakanı (Topçu) İhsan Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması ve ilk kez bir Baka¬nın Yüce Divan'a verilmesi.
31 Ocak Türk Eğitim Derneği'nin kurulması.
2 Şubat Ankara Çimento Fabrikası'nın açılması.
3 Şubat Hutbenin Türkçe okunmaya başlanması.
[Bu tarihe kadar Arapça okunur, halk hiçbir şey anlamazdı. Hutbenin Türkçe okunması gerektiğini Atatürk Balıkesir Zağanos Paşa Camisinde söyle¬miştir (7 Şubat 1923).]
5 Nisan CHP'nin laiklik ilkesini kabul etmesi.
10 Nisan Anayasa'dan dinle ilgili madde ve deyimlerin çıka¬rılması.
14 Nisan Eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in dokunul-mazlığının kaldırılması ve Yüce Divan'a verilmesi.
16 Nisan Yüce Divan'ın (Topçu) İhsan Bey ve Bilecik Millet-vekili Dr. Fikret Bey'i suçlu bulması; her ikisinin milletvekilliklerinin sona ermesi.
17 Nisan Ankara Palas'ın açılması.
[Mimarlar: Kemalettin Bey-Vedat Tek; bugün Devlet Konuk Evi.]
7 Mayıs Musiki Muallim Mektebi'nin (sonra Konservatuar) Cebeci'deki yeni binasının temelinin atılması. [Mimarı: E.Egli.]
14 Mayıs Yüce Divan'ın Ali Cenani Bey'i suçlu bulması.
17 Mayıs T.C. Hıfzısıhha Müessesesi'nin kurulması hakkın¬da kanunun kabulü.
20 Mayıs • Milletlerarası rakamların kullanılmasının kabu-lü.
[Kanun Metni: Ek 24.]

• Afgan Kralı Emanullah Han'ın Ankara'ya gelme¬si.
23 Mayıs Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun kabulü.
28 Mayıs Millet Mektepleri açılması hakkında Bakanlar Ku-rulu kararı.
26 Haziran Yeni Türk alfabesini hazırlamak amacıyla kurulan Dil Encümeni'nin (Kurulunun) ilk toplantısını yap¬ması.
8 Temmuz Ankara Hukuk Mektebi'nin ilk mezunlarını verme-si.
15 Temmuz Malatya elektrik santralinin açılması.
26 Temmuz Tunalı Hilmi Bey'in ölümü.
8 Ağustos İstanbul Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anı-tı'nın açılması.
[Sanatçı: Canonica.]
9 Ağustos Atatürk'ün yeni Türk harfleri hakkında Saraybur-nu'nda konuşması: "Bir milletin yüzde onu, yüzde yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez¬se, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak la¬zımdır."

11 Ağustos İbrahim Necmi Dilmen'in, Dolmabahçe Sara¬yı'nda yeni Türk alfabesi hakkında katılanlara bil¬gi vermesi.
23 Ağustos Atatürk'ün Latin harfleri esaslı yeni Türk alfabesi-ni tanıtmak amacıyla yurt gezisine çıkması (bugün Tekirdağ'da).
[Daha sonra aynı amaçla Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayse-ri'ye gidecektir]
29 Ağustos Dolmabahçe Sarayı'nda yeni Türk harfleriyle ilgili ve geniş katılımlı bir toplantı daha yapılması.

1928
3 EylülKütahya-Tavşanlı demiryolunun açılması.
22 Eylül Cumhuriyet gazetesinin, dört bayanın daha İstan-bul barosuna avukatlık yapmak için başvuracakla¬rını açıklaması.
29 Eylül Yeni Türk harfleri marşının gazetelerde yayımlan-ması.
[Beste: Zeki Üngör.]
1 EkimTamamen yeni Türk harfleriyle basılan Türkçe Gazete adlı derginin ilk sayısının yayımlanması.
19 Ekim Atatürk'ün Ankara'da at yarışlarını izlemesi.
1 Kasım TBMM'nin yeni Türk alfabesini kabul etmesi.
[Kanun metni: Ek 25.]
1 Aralık Bütün süreli yayınların yeni Türk harfleriyle ya-yımlanmaya başlaması.
1929
o Ziraat Bankası (23 Kasım) ve T. İş Bankası Genel Müdürlük binaları hizmete girer. (Mimar: Guilio Mongeri) ° Hıfzısıhha Enstitüsü Kimyahane-Bakterioloji binası hizmete girer. o Ankara'da II. Vakıf Apartmanı (Küçük Tiyatro'nun bulunduğu bina) hizmete girer. (Mimar: Kemalettin Bey.) ° Kızılay Merkez binası ile Kızılay Parkı açılır. 0 Çubuk Barajı'nın yapımına başlanır. (3 Kasım 1936'da hizmete girecektir.)

1929
° Bursa Müzesi açılır.
o Bu yılki büyüme hızı: %21,6.
1 Ocak• Millet Mekteplerinin açılması.
[Yetişkinlerin eğitimi ve yeni Türk alfabesini öğ-retmek için kurulan bu okullar 1936'ya kadar sü¬recek, bu okullardan 2.546.051 kişi diploma ala¬caktır.]
• Millet Mekteplerinin kurucusu Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin ölümü.
["Atatürk, Necati öldüğü vakit arkasından hüngür hüngür ağlamıştı." (F.R.Atay, Çankaya)]
5 Ocak Haydarpaşa-Eskişehir-Ankara, Eskişehir-Konya, Yenice-Mersin-Adana, Arifiye-Adapazarı, Ala-yund-Kütahya demiryollarının satın alınması hak¬kında kanunun kabul edilmesi.
31 Ocak Troçki'nin SSCB'den sürülmesi.
[Bir süre İstanbul'da kalacak, gittiği Meksika'da öldürülecektir. Sovyetler Birliği'nde büyük temizlik hareketleri başlar ve aşamalı olarak sürdürülür.]

4 Mart Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükten kalkması.
[4 yıl yürürlükte kalmış, bazı devrimler bu dönem¬de yapılmıştır.]
9 Mart İstanbul'da Matbaacılık Mektebi'nin açılması.
4 Nisan • Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun kabul edilmesi.
• Yerli Mallar Haftası'nın ilk kez ilan edilmesi.
14 Nisan İcra ve İflas Kanunu'nun kabul edilmesi.
15 Mayıs Deniz Ticaret Kanunu'nun kabul edilmesi, İstanbul'da Terzilik Mektebi'nin açılması.
28 Mayıs Tarım Kredi Kooperatifleri Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.

30 Mayıs İngiltere'de İşçi Partisi'nin seçimleri kazanması.
1 Haziran İstanbul'da Kimsesiz Çocuklar Yurdu'nun açılması.
2 Haziran Doğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere toprak dağıtımı hakkında kanunun kabulü. 8 Haziran Milli Sanayii Teşvik Kanunu'nun kabul edilmesi.
1 Temmuz Ankara-İstanbul arasında telefon konuşmasının başlaması.
8 Temmuz İnönü'nün Ankara Hukuk Mektebi'ndeki törende konuşması: "Bir toplumda en zararlı adam, ehli-yetsiz olduğu halde yetki sahibi olandır."
19 Ağustos İstanbul'da doktorların, sağlık bakımından pence-relerdeki kafeslerin kaldırılmasını istemeleri.
1 Eylül Okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması.
3 Ekim Sırp, Hırvat ve Slovak Krallığı'nın adının Yugoslavya olarak değiştirilmesi.
11 Ekim Yavuz zırhlısının onarımının bitmesi ve donanmaya katılması.
24 Ekim ABD'de büyük ekonomik krizin başlaması.
[Kriz giderek yayılacak, birçok ülke gibi Türkiye'yi de etkileyecektir.]
25 Ekim Istanbul-Berlin arasında tarifeli uçak seferlerinin başlaması.
30 Kasım Atatürk'ün Emil Ludwig'e söyledikleri: "Korku üze-rine egemenlik kurulamaz. Toplara dayalı ege-menlik yaşamaz."
* » * 1930
Dünya ekonomik krizine rağmen imar etkinlikleri sür¬dürülüyor. Bu yıl hizmete giren başlıca binalar:

• Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı binaları (Mimar: C.Holzmeister).
• Türk Ocağı binası (Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu).
• Gazi Eğitim Enstitüsü/Fakültesi (Mimar: Kemalettin Bey).
• Sayıştay binası (Mimar: E.Egli).
• Ankara Kız Lisesi (Mimar: E.Egli).
• Kayseri Müzesi açılır.
• 1924'ten beri Ali Rıfat Çağatay'ın bestesiyle söyle¬nen İstiklal Marşı, bu yıldan başlayarak bugünkü beste ile (Zeki Üngör) söylenmeye başlar.
1 Şubat • Kayseri-Şarkışla demiryolunun işletmeye açılması.

• İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
20 Şubat Ekonomik krize karşı önlem olarak, Türk Parasını Koruma Kanunu'nun kabul edilmesi.
9 Mart Atatürk'ün Aspendos antik tiyatrosunu ziyaret etmesi.
3 Nisan • Belediyeler Kanunu'nun kabulü.
[Bu kanunla kadınlara belediye seçimlerinde seç¬me ve seçilme hakkı tanınmıştır.]
• Afet (İnan) Hanım'ın, Atatürk'ün teşvikiyle, Türk Ocağı'nın salonunda kadınların siyasal haklan konusunda bir konferans vermesi.
12 Nisan Atatürk'ün gece Şehir Tiyatrosu sanatçılarını ka-bul etmesi.
[• Muhsin Ertuğrul anlatıyor: "..Atatürk sordu,' 'Ne istersiniz benden?' diye. O zamanlar biz binbir yokluk içinde kıvranıyorduk. Atatürk'ten istenecek neler vardı neler. Fakat bence tiyatronun en önemli sorunu, gelecek kuşaklar davasıydı. Ken¬dilerine, 'Bir tiyatro okulu açalım, onu istiyoruz,'

dedim ve aradan çok geçmeden tiyatro okulu, Devlet Konservatuarı açıldı." (M.Ertuğrul, 'İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim', s. 75.) • Sanatçılar ayrılırken Dr.Reşit Galip, "Veda eder-ken elinizi öpmek istiyorlar.." deyince Atatürk şöy¬le konuşur: "Hayır, el öpemezler. Efendiler! Biz hepimiz mebus oluruz, vekil oluruz, hatta reisi¬cumhur olabiliriz ama hiçbirimiz sanatkâr olama¬yız. Böyle olunca da sanatkâr el öpmez, sanatkâ¬rın eli öpülür." (V.Rıza Zobu, 'O Günden Bugüne', s. 323'-324.)]
29 Nisan İlk kadın yargıçlar: Nezahat Güreli, Beyhan Ha-nım.
4 Haziran Türk Tarihini Tetkik Heyeti'nin ilk toplantısını yapması.
11 Haziran T.C. Merkez Bankası'nın kurulması hakkında ka¬nunun kabulü.
[3 Ekim 1931'de hizmete girecektir.]
15 Haziran Türkiye'ye ilk dış kredinin açılması.
[Kredi, kibrit fabrikası kuracak bir firma tarafından verilmiştir.]
9 Ağustos Atatürk'ün teşviki üzerine bir parti kurmaya karar veren Fethi Okyar'ın kararını bir mektupla Ata-türk'e bildirmesi.
10 Ağustos F.Okyar'ın mektubuna Atatürk'ün yanıtı:
"TBMM'nde ve millet karşısında, millet işlerinin serbest münakaşası ve iyi niyet sahibi kişilerin ve partilerin, düşüncelerini ortaya koyarak, milletin yüksek menfaatlerini aramaları, benim gençliğim¬den beri âşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir. Memnuniyetle tekrar görüyorum ki laik cumhuri¬yet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayat¬ta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur."

12 Ağustos Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu.
[Başkan Fethi Okyar, Genel Sekreter Nuri Con-ker. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', III.C, 1. Bölüm, s. 288-310.]
30 Ağustos Ankara-Sivas demiryolunun İnönü tarafından açıl¬ması.
2 EylülAtatürk'ün Sadri Maksudi Arsal'ın kitabına yazdıkları: "Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyun¬duruğundan kurtarmalıdır."
4 Eylül SCF lideri Fethi Okyar'ın İzmir'e gelmesi.
5 Eylül SCF yandaşlarının İzmir CHF binasını taşlamala-

rı, Anadolu gazetesine hücum etmeleri, çatışma çıkması, 2 kişinin ölmesi, 4 jandarma eriyle 10 kadar kişinin yaralanması.
7 EylülSCF'nin mitinginde, bazı kimselerin Okyar'ın konuşmasındaki bir cümleyi yanlış anlayarak, şapka¬larını çıkarıp yerlere atmaları.
[F.Okyar, Balıkesir'de de yeşil bayraklar ve tek-birlerle karşılanır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi, bu partinin alt kademelerine de birçok gerici ve karşı-devrimci kişi sızmıştır; bunlar el altından, vergilerin, yeni Türk harflerinin ve şapkanın kaldırılacağını, medreselerin açıla¬cağını, hatta halifenin geri getirileceğini yayarlar. Bu ilkel oy avcılığına Atatürk'ün kız kardeşi Mak¬bule Atadan bile aklı oranında katılacaktır.]
12 Eylül Fethi Okyar'ın Balıkesir'e gelmesi.
5 EkimBelediye seçimlerinin başlaması.
[CHF 480, SCF 22 belediye seçimini kazanmış-tır.]
27 Ekim Venizelos'un Ankara'ya gelmesi ve Atatürk'le görüşmesi.

["Mustafa Kemal ile konuştuktan sonra odasından ağzı açık çıkan Venizelos, bana 'Çok büyük bir in¬san! Hayatımda, böylesine geniş görüşlü, böylesi¬ne hükümet yönetimini bilen bir komutan görme¬dim!' dedi." (Aktaran Fransız Büyükelçisi Kont de Chambrun.)]
31 Ekim Atatürk'ün Musiki Muallim Mektebi'nde verilen konseri izlemesi.
15 Kasım TBMM'nde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, se¬çimde yolsuzluk yapıldığı iddiası ile İçişleri Bakanı hakkında verdiği gensorunun görüşülmesi.
[Gensoru görüşmeleri sırasında CHF sözcüleri, SCF yöneticilerinin, gerici etkinlik ve eylemlere göz yumduğunu örneklerle açıklarlar. SCF yöneti¬cileri, partinin dağıtılmasına karar verirler.]
17 Kasım Fethi Okyar'ın, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı dağıttığını açıklaması.
[Yeniden tek partili sisteme dönülür.]
18 Aralık Atatürk'ün gençlere seslenişi: "Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız! Cumhuriyet il-kelerini sevdiriniz! Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz!"
20 Aralık Atatürk'ün Kırklareli'ndeki konuşması: "Cumhuri-yetin temelinin laik bir dünya görüşüne dayalı ol¬duğu hiçbir zaman unutulmamalı ve bu gerçek gözden kaçmamalıdır."
23 Aralık Menemen'de gerici ayaklanma.
[Derviş Mehmet adlı bir meczup ile birkaç yardak¬çısı sabah Menemen'e gelirler; Derviş Mehmet Mehdi olduğunu iddia eder, 'yetmiş bin kişilik hali¬fe ordusunun da yakında geleceğini' bildirir, cami¬deki yeşil bayrağı alarak halkı ayaklanmaya çağı¬rır. Engel olmaya çalışan, öğretmen/yedek asteğ¬men Kubilay'ı ve iki bekçiyi öldürürler. Derviş Mehmet, Kubilay'ın başını kesip bir sırığa takar,

bununla da yetinmez, kanını içer. Güvenlik güçle¬ri yetişir, direnen Derviş Mehmet ve iki adamı ölür, iki adamı yakalanır. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', III.C, s. 310-314.]
Menemen, Manisa ve Balıkesir'de sıkıyönetim ilan edilmesi.

[Menemen'de 7 Mart 1931'de; Manisa ve Balıke¬sir'de 28 Şubat 1931'de kaldırılmıştır.]

1931

5 Ocak 15 Ocak
30 Ocak 7 Şubat

o Balkan şampiyonasında Türk atletleri 4xl00'de Bal-kan şampiyonu olurlar.
[Hakkı Süslüay, E.Aziz Göknil, Semih Türkdo-ğan, M.Ali Aybar.]
o İlk sesli Türk filminin (M. Ertuğrul / İstanbul Sokak-larında) gösterime girmesi. (1 Aralık)
o Naşide Saffet ilk Türkiye güzeli seçilir (18 Ocak 1931).
o Altın rezervi 6 ton 127 kiloya çıkmıştır.
° Afyon Müzesi açılır.
° Bu yılki büyüme hızı: %8.
Ankara'da Ziraat Kongresi'nin toplanması.
Menemen olayı sanıklarının yargılanmasına baş-lanması.
[28 kişiye idam cezası verilecek, TBMM'nin ona¬yından sonra 3 Şubatta yerine getirilecektir.]
Atatürk'ün İzmir'de Elhamra sinemasında halkla birlikte film izlemesi.
Atatürk'ün Balıkesir'deki konuşması: "Halkın saflı-ğından faydalanarak, milletin maneviyatına saldı¬ran kimseler ile onların ardından gidenler, elbet-

230

1931
teki birtakım cahillerden ibarettir. Bunlar Türk milleti için yüzkarası oluşturacak vaziyetlerin mey¬dana gelmesinde daima etken olmuşlardır. Milleti¬mizin önünde açılan kurtuluş ufuklarında aralıksız yol almasına mani olmaya çalışanlar, hep bu mü¬esseseler (tekkeler) ve bu müesseselerin mensup¬ları olmuştur.. Bu gibilerin mevcudiyetini müsa¬maha ile karşılayanlar, Menemen'de, Kubilay'ın başı kesilirken kayıtsızca seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir."
21 Şubat Atatürk'ün Mevlana Müzesi'ni ziyaret etmesi.
5 Mart TBMM'nin seçim kararı vermesi.
16 Mart İlk kadın operatör: Dr.Suat Hanım.
26 Mart Milletlerarası ölçülerin (metre/litre/kilo) kabul edilmesi.
12 Nisan Atatürk'ün isteği üzerine Türk Tarihi Tetkik Cemi-yeti'nin kurulması.
[1935'te Türk Tarih Kurumu adını alacaktır. 12 Temmuz 1932'ye bkz.]
24 Nisan Üçüncü genel seçimlerin yapılması.
4 Mayıs • TBMM IV. Döneminin açılması.
• Atatürk'ün üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilme¬si.
17 Mayıs Cumhuriyet Halk Fırkası'nın III. Kurultayının top-lanması, 'altı ok'un CHP programına alınması.
15 Temmuz İlk Sağlık Şûrası'nın toplanması.
23 Ağustos Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na gönderdiği mektup: "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mü-himdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişme-yen hakikat, insanlığı şaşırtan bir mahiyet alır."
231

1931
18 Eylül Atatürk'ün, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı

hakkında İnönü'ye mektup yazması ve kitabın okullarda okutulmasını istemesi.
[Afet Hanım'ın imzasıyla yayımlanan kitabın, par¬tiler, çok partili rejim, demokrasi gibi bölümleri Atatürk tarafından dikte edilmiştir. Prof. Dr.Ahmet Mumcu diyor ki: "Atatürk tek tek, bütün belli başlı özgürlükleri tanımlamış ve anlatmıştır. Kitabın başka yerlerinde, siyasal partilerin nasıl kurulup çalışacağı ve seçim gibi demokrasinin temeli olan kurumlar üzerine de bilgi verilmektedir. Tek partili bir rejimde, çok partili bir rejimi anlatmak, siyasal partilerin nasıl kurulacağını göstermek ve bütün bunları gençlere okulda öğretmek, Atatürk dönemi Türkiye'sinde demokrasiye geçiş için son derece ciddi çabalar sarf edildiğinin kesin kanıtla¬rıdır. Başka hiçbir tek partili rejimde, böyle bir ge¬lişme görülmemiştir." Bu konudaki başka açıkla¬malar, Ek 26'da.]
12 Kasım Atatürk'ün Kurtdereli Mehmet Pehlivan'a mektu¬bu: "..Parlak başarılarını şu sözlerle açıkladığını öğrendim: 'Ben her güreşte arkamda Türk milleti¬nin olduğunu düşünürüm.' Bu dediğini, en az yap¬tıkların kadar beğendim. Onun için senin bu de¬ğerli sözünü Türk sporcularına bir meslek ilkesi olarak kaydediyorum."
1932
° 'Bir Millet Uyanıyor' (M.Ertuğrul) filmi çekilir.
° Y.K.Karaosmanoğlu'nun 'Yaban' romanı yayımlanır.
0 Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim Bölümü açılır.

4 Ocak Atatürk'ün Ankara Türk Ocağı'nda F.N.Çamlı-
bel'in yazdığı Akın oyununu izlemesi.
[Atatürk, birçok sanatla olduğu gibi tiyatro sanatı ile de yakından ilgilenmiş, birçok oyunun yazılma¬sını teşvik etmiş, bazılarını düzeltmiş, provalara katılmış, ilk Türk operasının bestelenmesini sağ¬layarak Türk operasının kurulmasına da öncülük etmiştir. / Ayrıntılı bilgi için: 'Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu', Metin And.]
15 Ocak Samsun'daki Atatürk heykelinin açılışı.
[Sanatçı: Krippel.]
17 Ocak Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Derviş Pa-
şa'nın ölümü.
[Büyük Taarruz'da 11. Tümen Komutanı.]
22 Ocak • Yerebatan Camisi'nde ilk Türkçe Kuran'ın Ha-
fız Yaşar (Okur) tarafından okunması.
• Atatürk'ün İstanbul'da Opera Sineması'nda Ça-nakkale filmini izlemesi.
29 Ocak Sekiz hafızın Sultanahmet Camisi'nde Türkçe Ku-
ran okuması.
30 Ocak İlk Türkçe ezanın Hafız Rıfat Bey tarafından Fatih
Camisi'nde okunması.
3 Şubat Ayasofya Camisi'nde Türkçe Kuran okunması.

1932
11 Şubat Atatürk'ün İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda F.N.Çam-lıbel'in Akın oyununu bir kez daha izlemesi.
18 Şubat Büyük Taarruz'da 1. Ordu Komutanı olan Nuret-
tin Paşa'nın ölümü.
19 Şubat Halkevlerinin kuruluşu.
[Çok yönlü, çok yararlı, Türkiye'ye özgü kültür merkezleri. Pek çok sanatçı bu ocaklarda yetiş-miştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra, 8 Ağustos 1951'de kapatıldı. Kapatıldığı zaman 474 Halkevi, 4.306 Halkodası vardı. Halk¬evlerinin kapatılması, Türk eğitim, kültür ve

sanat hayatına çok büyük ve zararı giderilmez bir darbe olmuştur. 1954'te de Köy Enstitüleri kapatılacak¬tır.

• "Son yirmi beş yıldır tiyatroyu yurt yüzeyine yay¬mak için bölge tiyatroları tartışılıyor. Fransa'da çok amaçlı Kültür Evleri kuruldu. Aslında tüm bunlar Atatürk eliyle, Halkevleri ve Halkodaları ile en yetkin ve özgün biçimde gerçekleştirilmişti. Hem tiyatro gösterimi, hem tiyatro eğitimi için. Bir Türk buluşu olan Halkevlerinin, bu alanda kültü¬rün yayılmasında ve yurdun kültürel kalkınmasın¬da çok önemli payı olmuştur." (Metin And, 'Cum¬huriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'.)

• "Halkevleri koroları, orkestraları, bandoları gittik¬çe gelişir olmuştu. Bunlardan başka gerçek, bo¬zulmamış halk musikisi ve oyunları, Halkevlerin¬de, halk kültürünün örneklerini en temiz haliyle verirlerdi. Kuruluşundan kapanışına kadar içinde bulunduğum bu kuruluşların çalışmaları, gerçek¬ten heyecan verici idi.. Halkevleri 18 yıllık ömürle¬ri içinde yurt insanlarının gönüllerine ve kafalarına ışık götüren bir kaynak olmuştu." (A.Adnan Say-gun, 'Atatürk ve Musiki'.)]

3 Nisan Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde B.K.Çağlar'ın yaz-
dığı Çoban oyununu izlemesi.

[Oyundan sonra yaptığı konuşmadan: "Tiyatro bir memleketin kültür seviyesinin aynasıdır."]

9 Nisan İlk kadın hâkimlerden Mürüvvet Hanım'ın Ada-
na'da göreve başlaması.

23 Nisan Kütahya-Balıkesir demiryolunun işletmeye açılma¬sı.

1 Mayıs Ankara'da Milli Sanayi Sergisi'nin açılması.

21 Mayıs İngiliz Büyükelçisi'nin, General Aspinall Oglan-der'in yazdığı Gelibolu Savaşı'nın Resmi Tarihi ad¬lı kitabı Atatürk'e sunması.

11 Haziran Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde Aka Gündüz'ün
yazdığı Mavi Yıldırım adlı oyunu izlemesi.

12 Haziran Irak Kralı Faysal'ın Ankara'ya gelmesi.

21 Haziran Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde Bulgar Bale Top-luluğu'nun gösterisini izlemesi.

2 Temmuz Birinci Türk Tarih Kongresi'nin Ankara Halkevi
salonunda toplanması.

5 Temmuz ' Portekiz'de Salazar'ın diktatör olması ve faşist bir yönetim kurması.

12 Temmuz Atatürk'ün isteği üzerine Türk Dili Tetkik Cemiye-ti'nin kurulması.

[İlk Başkanı Samih Rıfat. 31 Ağustos 1936'da Türk Dil Kurumu adını alır. Atatürk'ün vasiyetine rağmen, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu, 12 Eylül yönetimi tarafından devlet kuruluşuna dönüştürülmüştür. Atatürk'le ilgili birçok yalan ve yanlış yazılar, kitaplar yazılıyor ama Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu, 12 Eylülden beri azimle susuyor.]

17 Temmuz İlk kez düzenlenen otomobil yarışının İstanbul'da,
İstinye-Zincirlikuyu arasında yapılması.

18 Temmuz • Diyanet İşleri Başkanlığının, ezan ve kametin
Türkçe okunacağını bildirmesi.

[Türkçe ezan hızla yaygınlaşacak, halk ibadete ana diliyle davet edilecektir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra, 16 Haziran 1950'de, Arapça ezan okuma serbest bırakılır.]

• Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması.

22 Temmuz Atatürk'ün Çınarcık'ta Çoban Mehmet ve öteki güreşçilerin güreşlerini seyretmesi.

31 Temmuz Keriman Halis Ece'nin dünya güzeli seçilmesi.

2 Ağustos Atatürk'ün Keriman Halis Ece'nin dünya güzeli seçilmesi dolayısıyla demeci: "Türk gençlerine bu münasebetle şunu hatırlatmayı gerekli görüyo¬rum.. Asıl uğraşmaya mecbur olduğunuz şey, yük¬sek kültürde ve yüksek fazilette, dünya birinciliği¬ni tutmaktır."
26 Eylül Birinci Türk Dil Kurultayı'nın Dolmabahçe Sara-
yı'nda başlaması.
[4 Ekime kadar sürmüştür.]
27 Eylül Atatürk'ün ABD Genelkurmay Başkanı General
McArthur'la görüşmesi.
[Atatürk bu sohbette, çıkması olası İkinci Dünya Savaşı ve sonrası hakkında görüş ve tahminlerini açıklamış, bunların hepsi gerçekleşmiştir.]
31 Ekim Son sadrazamlardan Ali Rıza Paşa'nın ölümü.
30 Kasım Ulukışla-Niğde demiryolunun açılması.
1 Aralık Demiryolunun Malatya'ya ulaşması.
12 Aralık İlk kadın dışişleri memuru: Adile Maksudi Arsal (Ayda).
16 Aralık Samsun-Sivas demiryolunun açılması.

1933
Dünya'da ilk renkli film çekilir. Cumhuriyetin 10. yıldönümü dolayısıyla Sovyet sine¬macıları Sergey Yutkeviç ve Lev Arnştam, Türki¬ye'nin Kalbi Ankara adlı belgesel filmi çekerler. Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kuru¬lur.
T.C. Merkez Bankası binası hizmete girer. (Mimar: C. Holzmeister.) Bu yılki büyüme hızı: %15,8.
16 Ocak Bekir Sami Kunduh'un ölümü.
30 Ocak Devlet Başkanı Hindenburg'un Hitler'i başbakanlı-
ğa getirmesi.
[Naziler hızla devleti ele geçireceklerdir.]
1 Şubat Bursa'da ezanın Türkçe okunmasına karşı olan bir
grubun halkı kışkırtması ve Valilik binası önünde gösteri yapılması.
[Önayak olanlar tutuklanacak, 19 kişi ağır hapse mahkûm edilecektir. (1 Mayıs 1933).]
2 Şubat Atatürk'ün Bornova'da yeni yapılan Ziraat Mekte-
bini ziyaret etmesi.
5 Şubat Atatürk'ün Ege gezisini yarıda keserek Bursa'ya
gelmesi.
6 Şubat Atatürk'ün Anadolu Ajansı aracılığı ile yaptığı
açıklama: "Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirme¬mizin sebebi, dini siyasete ve herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır.. Kesin olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dili ve milli benliği, bütün ha¬yatında hâkim ve esas kalacaktır."

1933
8 Mart Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Atatürk'ün başkanlı-
ğında toplanması.
27 Mart Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi.
[1937'de Almanya ile Japonya anlaşacak, bu an¬laşmaya 1937'de İtalya da katılacaktır, İkinci Dünya Savaşı'nın tarafları belirmeye başlar.]
1 Nisan Almanya'da Yahudilerin ve Nazi karşıtlarının te-
mizlenmesine başlanması.
[Bu kanlı temizlik dolayısıyla birçok Alman bilim adamı ve sanatçı, Türkiye'ye gelecek ve çeşitli fakülte ve eğitim kurumlarında görev alacaklar-dır.]

13 Nisan İlk kadın mühendisler Sabiha ve Melek Hanımla¬rın diplomalarını almaları.
15 Nisan • Samsun-Çarşamba demiryolunun satın alınma-sı.
• Ankara-İstanbul arasındaki tarifeli uçuşların başlaması.
[Ankara havaalanı bugünkü Tandoğan alanı-Fen Fakültesi arasındaydı.]
17 Nisan Çankaya'da, tarihçilerin hazırlamış olduğu Türk Tarihinin Ana Hatları adlı tasarının okunup tartı-şılması.
[Bu toplantılar 4 gün sürmüş, daha sonra 22 Ni-san - 13 Mayıs tarihleri arasında Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nde tasarının okunup tartışılması tamamlanmıştır.]
27 Nisan Adana-Fevzipaşa demiryolunun satın alınıp dev¬letçe işletilmeye başlanması.
5 Mayıs Atatürk'ün Ankara yakınındaki Ahlatlıbel'de yapı-
lan arkeoloji çalışmalarını izlemesi.

1933
23 Mayıs PTT Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
31 Mayıs İstanbul Darülfünunu'nun kaldırılması ve yerine İs-tanbul Üniversitesi'nin kurulması hakkında kanu¬nun kabulü.
[İstanbul Üniversitesi 1 Ağustosta çalışmaya baş¬layacaktır. Yalnız Türkiye'nin değil, Müslüman ül¬kelerin de ilk üniversitesidir. Atatürk, bu reform için 'hiçbir özveriden kaçınılmamasını' ister. Bir¬çok uzman getirtilir.]
3 Haziran Sümerbank'ın kurulması hakkında kanunun kabu-
lü.
4 Haziran Atatürk'ün misafirlerine söyledikleri: "Cumhuriyet
rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir.. Demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir gereği olacaktır."
8 Haziran Halk Bankası'nın kurulması hakkında kanunun ka-bulü.
10 Haziran • Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması hakkın-da kanunun kabulü.
[Özerk bir kurum olarak kurulmuştur.]
• Ali Fuat Cebesoy'un Atatürk'ün uygun görmesi
ile Konya Milletvekili seçilmesi.
[Atatürk'le eski dostlukları canlanır. Refet Bele de
1935'te milletvekili seçilerek TBMM'ne girecektir.]
20 Haziran • Üniversitede İnkılap Enstitüsü'nün açılmasına karar verilmesi.
• Türk Hava Yolları'nın çekirdeği olan İşletme
İdaresi'nin kurulması.
[3 Haziran 1938'de Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü adını alacaktır.]
22 Haziran Atatürk'ün Ankara yakınındaki Yalıncak köyünde incelemede bulunması, köylülerle yemek yemesi.

1933
28 Haziran • Anıtları Koruma Kurulu'nun kurulmasının ka-
rarlaştırılması.
• Atatürk'ün Ankara Erkek Lisesi'ni (Atatürk Li-sesi) ziyareti ve sınavlarda bulunması.
[Atatürk birçok okulu ziyaret etmiş ve sınavlarda bulunmuştur. Bu olay bir örnek olarak kaydedildi.]
1 Temmuz Denizyolları İşletmesi'nin kurulması.
11 Temmuz Sümerbank'ın faaliyete geçmesi.
[1934'te, Birinci Beş Yıllık Planı'nın uygulanma-sıyla da görevlendirilecektir.]

24 Ağustos Eski Fransız Başbakanı Herriot'nun, Atatürk'le görüştükten sonra, İstanbul'dan ayrılırken verdiği demeç: "Gazi'nin eseri, çeşitleri içindeki yekpare-liği (bütünselliği) ile şayan-ı hayrettir."
29 Ağustos Almanya'da Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmeye başlanması.
2 Eylül Ulukışla-Kayseri demiryolunun açılması.
9 EylülİzmirFuarı'nın çekirdeği olan 9 Eylül İzmir Panayırı'nın açılması.
19 Eylül Atatürk'ün İstanbul Maksim salonunda Türk-İtalyan milli güreş karşılaşmalarını izlemesi. [Türk Milli Takımı galip gelmiştir.]
20 Eylül Ulukışla-Kayseri demiryolunun tamamlanıp işletmeye açılması.
4 EkimYugoslavya Kralı I. Aleksandr'ın Atatürk'ü İstanbul'da ziyaret etmesi.
6 EkimTurhal Şeker Fabrikası'nın temelinin atılması.
14 Ekim Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi.
26 Ekim • Cumhuriyetin 10. Yıldönümü dolayısıyla genel af ilan edilmesi.
240

1933
• Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak, kadınlara köy ihtiyar heyetleri için seçme ve seçilme hak¬kının kabul edilmesi.
29 Ekim • Cumhuriyetin onuncu yılı.
[Atatürk'ün TBMM'ndeki kutlama töreninde diplo¬matlara hitabı: "Türk inkılabı kurucudur. Yüksek bir insani ülkü ile birleşmiş vatanseverlik eseridir. Çocuklarına, bütün güzellikleri ve bütün büyüklük¬leri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir." Atatürk'ün 10. yıl konuşması, Ek 27'de.}
• Selanik Belediyesi'nin, Atatürk'ün doğduğu evin satın alınıp anahtarının Türk Konsoloslu¬ğuna teslim edilmesine ve bir hatıra levhası konmasına karar vermesi.
[Levha şöyledir: "Türk milletinin büyük inkılapçısı ve Balkan Birliği'nin koruyucusu Gazi Mustafa Ke¬mal bu evde dünyaya gelmiştir." Satın alma ve evi boşaltma işlemi uzun sürer, ev ancak 13 Şu¬bat 1937'de teslim edilebilir.]
30 Ekim Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün büyük törenle açılışı.
8 Kasım ABD'de Roosevelt'in Başkan seçilmesi.
5 Aralık Eskişehir Şeker Fabrikası'nın açılışı.
[Bu dördüncü şeker fabrikasıdır. Şeker fabrikala-rı, çevreleri için bir kültür ve toplumsal etkinlikler merkezi de olmuşlardır.]
1934
o Y.K.Karaosmanoğlu'nun 'Ankara' romanı yayımla-nır
241

1934
° Memduh Şevket Esendal'ın 'Ayaşlı ve Kiracıları' ro¬manı yayımlanır.
o İçişleri Bakanlığı, Yargıtay, Emlak Bankası Genel Müdürlüğü binaları hizmete girer. (Üçünün de mima-rı: C.Holzmeister.)

o Ankara Sergi Evi binası açılır. (Kasım 1934; Mimar: Şevki Balmumcu; Bina 1948'de Paul Bonatz tarafın-dan Büyük Tiyatro/Opera binasına dönüştürülür, 2 Nisan 1948'de açılır.)
o Sivas Müzesi açılır.
5 Ocak İlk Avukatlar Birliği Kongresi (İzmir).
12 Ocak Venizelos'un, Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi.
8 Şubat Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 'Balkan Antantı'nın Atina'da imzalanma¬sı.
[Bulgaristan da 31 Temmuz 1938'de katılır.]
26 Şubat İstanbul Belediyesi'nin pencerelerdeki kafeslerin kaldırılmasını kararlaştırması.
4 Mart Üniversitede ve yüksek okullarda Devrim Tarihi dersinin okutulmasına başlanması.
5 Mart Milli Eğitim Bakanı Dr.Reşit Galip'in ölümü.
9 Nisan Türk Hukuk Kurumu'nun kurulması.
11 Nisan İstanbul Üniversitesi'nde İktisadi ve İçtimai İlimler Enstitüsü'nün açılması.
15 Nisan Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kemalettin Sa¬mi Paşa'nın ölümü. (Büyük Taarruz'da IV. Kolor¬du Komutanı.)
17 Nisan Birinci Beş Yıllık Plan'ın kabul edilmesi.
[Sanayi yatırımlarının toplam yatırım içindeki payı

%30'a yükselir. 18 Eylül 1938'e ve 9 Ekim 1938'e bkz.]
20 Nisan Ankara, Konya, Eskişehir ve Sivas'ta, buğday silo¬larının yapımına başlanması.
27 Nisan Menemen-Manisa-Bandırma demiryolunun satın alınması.
3 Mayıs Kayseri Uçak Fabrikası'nda yapılan 6 avcı uçağın-dan birinin Kayseri'den Ankara'ya deneme uçuşu yapması.
15 Mayıs Lüferin kilosu 4 kuruş.
20 Mayıs Kayseri Bez ve İplik Fabrikası'nın temelinin atıl-ması.
[16 Eylül 1935'te açılacaktır.]
27 Mayıs Basmane (İzmir)-Afyon demiryolunun satın alın¬ması.
14 Haziran Yeni bir toprak dağıtım kanununun kabul edilme¬si.
16 Haziran Iran Şahı Rıza Pehlevi'nin Ankara'ya gelmesi.
[6 Temmuz 1934'te Türkiye'den İran'a dönecek-tir.]
19 Haziran Atatürk'ün Iran Şahı Rıza Pehlevi ile birlikte Öz-soy operasını izlemesi.
[Beste: Adnan Saygun.]
21 Haziran • Soyadı Kanunu'nun kabulü.
• Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun kabul edilmesi.
25 Haziran Milli Musiki ve Temsil Akademisi Teşkilat Kanu¬nu'nun kabul edilmesi.
[Çok kapsamlı olduğundan uygulanamayacaktır.]
30 Haziran Demiryolunun Elazığ'a ulaşması.

13 Temmuz Taksim stadında atletizm yarışmaları yapılması.
16 Temmuz İlk süt tozu fabrikasının Bursa'da açılması.
1 Ağustos Hindenburg'un ölümü.
[Hitler 19 Ağustosta 'Führer' ünvanı ile Alman-ya'nın mutlak diktatörü olur.]
13 Ağustos Bakırköy Bez Fabrikası'nın açılışı.

15 Ağustos Zonguldak Kok Fabrikası'nın temelinin atılması.
18 Ağustos İkinci Türk Dil Kurultayı.
17 Eylül Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi üyeliğine seçilmesi.
24 Eylül İstanbul'da Uluslararası Parlamentolar Konferansı'nın toplanması.
30 Eylül Keçiborlu'da Kükürt Fabrikası'nın açılması.
19 Ekim Turhal Şeker Fabrikası'nın açılması.
26 Ekim İstanbul'da Diş Hekimliği Kurultayı'nın toplanması.
1 Kasım • Atatürk'ün Meclis'in IV. dönem IV. toplantı yılını açış konuşmasından: "Türk tarihini doğru te¬meller üstüne kurmak, öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Güzel sanatların hep-sinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikli¬ğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kav-rayabilmesidir. Bugün dinletmeye yeltenilen musiki, yüz ağartacak değerde olmaktan uzak¬tır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duygu¬ları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söy-

leyişleri toplamak, onları bir gün önce genel, son musiki kurallarına göre işlemek gerekir."
• Ankara'da Güven Parkı'nın ve Anıtı'nın açılması.
[Sanatçılar: C.Holzmeister / Anton Hanak-Jozef Thorak.]
20 Kasım Konya Ereğlisi Bez Fabrikası'nın açılması.
24 Kasım • TBMM'nin Atatürk'e 'Atatürk' soyadını vermesi.
• Ayasofya Camisi'nin anıt-müze olması hakkında Bakanlar Kurulu kararı.
[Ayasofya Müzesi, 1 Şubat 1935'te ziyarete açıla¬caktır.]
25 Kasım İsmet Paşa'nın, Atatürk'ün verdiği İnönü soyadını alması.
26 Kasım Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
[Savaş madalyaları dışındaki madalya/nişanlar ve sivil rütbeler de kaldırılmış; bu kanuna dayanıla¬rak, eski askeri rütbe adları da 9 Nisan 1935 ta¬rihli kararname ile değiştirilmiştir. Kanun metni: Ek 28]
28 Kasım Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin adının Ulus'a çev¬rilmesi.
3 Aralık Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkında Kanun'un kabulü.
[Bazı istisnalar dışında, hangi dine mensup olur-sa olsun din adamlarının mabet ve ayin dışında dini kıyafet taşımaları yasaklanır. Kanun metni: Ek 29]
5 Aralık • Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkını tanıyan Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi. [Atatürk'ün notu: "Uygar memleketlerin birçoğun¬da kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadı-

nının elindedir ve onu selahiyet ve liyakatla kulla¬nacaktır."]
• TBMM'nin yeni seçim kararı alması.

7 Aralık Seçme ve seçilme hakkının verilmesi dolayısıyla İstanbul'da pek çok kadının katıldığı bir miting yar pılması.
26 Aralık Menemen'de Kubilay Anıtı'nın açılışı. [Sanatçı: Ratıp Aşir.]
27 Aralık Bayönder (N.Kazım Akses) ve Taşbebek (Adnan Saygun) operalarının Ankara Halkevinde ilk tem¬silleri.
1935
0 Varlık dergisinin yayımlanmaya başlaması. (15 Tem-muz 1933).
° İlk çocuk oyunu (Kemal Küçük, 'Çocuklara İlk Tiyat-ro Dersi') İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynanır (1 Ekim 1935).
0 İlk köy filmi 'Aysel, Bataklı Damın Kızı' filmi çekilir (M.Ertuğrul).
° Ernst Praetorius, Cumhurbaşkanlığı Orkestrası şefli-ğine getirilir (Ekim).
0 Ulus Meydanındaki Sümerbank binası hizmete girer. (Mimarı: Martin Elasser.)
0 Manisa Müzesi açılır.
1 Ocak İstanbul Rıhtım Şirketi'nin satın alınması.
1 Şubat Ayasofya Müzesi'nin ziyarete açılması.
4 Şubat Atatürk'ün bildirgesi: "Müspet bilimlerin temelleri-

ne dayanan, güzel sanatları seven, fikir eğitimin-de olduğu kadar beden eğitiminde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir ku¬şak yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir." [Milli Nizam Partisi'nin lideri Necmettin Erbakan 9 Ekim 1970'te 'iktidara geldikleri zaman önce sine¬ma, tiyatro, bale okullarını ve eğlence yerlerini ka¬patacaklarını, daha sonra futbol maçlarını kaldıra¬caklarını' söylemiş. Necmettin Erbakan ve birçok benzerinin II. Abdülhamit'ten bile geri oldukları anlaşılıyor. (M.And, 'Cumhuriyet Dönemi Türk Ti¬yatrosu', s. 27.)]
8 Şubat Genel seçim. [TBMM'ne ilk kez 18 kadın milletvekili girer.]
1 Mart • TBMM V. Döneminin başlaması.
• Atatürk'ün dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçil¬mesi.
• TBMM Başkanlığına Abdülhalik Renda'nın se-çilmesi.
16 Mart Almanya'nın, Versailles Andlaşması'nın askeri hü-kümlerini geçersiz saydığını açıklaması.
25 Mart Afet İnan'ın Türk Tarih Kurumu Asbaşkanlığına seçilmesi.
9 Nisan İstanbul Telefon Şirketi'nin satın alınması.
17 Nisan Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde Moskova Devlet Tiyatrosu'nun konserini ve bale gösterisini izleme¬si.
22 Nisan İstanbul'da Milletlerarası Kadınlar Kongresi'nin toplanması.
25 Nisan Vasfi Rıza Zobu'nun güncesinden: "17.30'da An-

kara'ya indim. Ankara başka bir âlem olmuş.. Adeta yabancı bir memlekete gelmiş kadar yadır¬gadım. Bu ne kalabalık, bu ne inşaat!.. Herkes ayakta, herkes sokakta.."
3 Mayıs Türkkuşu'nun kurulması.
9 Mayıs CHP'nin IV. Kurultayı'nın toplanması.
[• Atatürk'ün konuşması: "Uçurum kenarında yı-kık bir ülke. Türlü düşmanlarla kanlı boğuşma-lar. Yıllarca süren savaş. Ondan sonra, içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler, İşte Türk genel devriminin kısa bir ifadesi."

• Bu Kurultay'da ilköğretimin yaygınlaştırılması amacıyla bazı kararlar alınır. En önemlisi, askerli¬ğini çavuş ve onbaşı olarak yapanların, kısa bir eğitimden geçirilerek, kendi köylerinde öğretmen olarak görevlendirilmesidir (köy eğitmeni), İlk uy¬gulama 1936'da başlar, başarılı sonuç alınınca 1937'de genişletilir. Türkiye'ye özgü ve çok yarar¬lı bir eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri (1940), bu gelişimin bir ürünüdür. 1954'te Demokrat Parti iktidarınca, Halk Evleri gibi kapatılacaktır.]
25 Mayıs Birinci Türk Basın Kongresi'nin toplanması.
27 Mayıs • Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
[Hafta tatili, cumartesi 13.00'ten başlamak üzere pazar gününe alınmıştır.]
• Alsancak-Aydın-Egirdir demiryolunun satın alınmasının TBMM'nce kabul edilmesi.
14 Haziran • Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması-nın TBMM'.nce kabul edilmesi.
[Milli tarihi ve kültürü ilgilendiren bütün dalların bulunduğu böylesi çok yönlü bir fakültenin benze¬ri dünyada yoktur.]

1935
• Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün (MTA) Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
• Etibank'ın Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
• Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nin Kurulması Hak-kında Kanun'un kabul edilmesi.
17 Haziran Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
5 Temmuz 1926'dan beri yurt dışında bulunan Rauf Orbay'ın İstanbul'a dönmesi.
[Özet: "Atatürk İstanbul'a dönen Rauf Bey'den bir¬kaç defa sitayişle bahsetmişti. Rauf'a karşı bir öz¬lem duyduğunu hissettim. Ertesi sabah İstanbul'a hareket ettim ve Rauf Bey'le buluştum. Bana, 'Atatürk büyük adamdır. Allah onu memleketin başından ayırmasın. Ben ona derhal mülaki ol¬mak isterdim. Fakat etrafındakilerin bir oyun yap¬masından çekinirim,' demişti. Nihayet birkaç gün sonra benimle Ankara'ya kadar seyahate razı ol¬muştu. Arzumuz, Atatürk'le aramızda en küçük bir gücenik halin kalmaması idi. Fakat Halk Fırka¬sı Genel Sekreteri Recep Peker ve arkadaşları¬nın araya girerek, Rauf Orbay'ın vaktiyle verdiği istifa yazısını geri almasını şart koşmaları yüzün¬den, buluşma gerçekleşmedi." (A.F.Cebesoy, Si¬yasi Hatıralar, s. 243-246.)]
5 Ağustos H.Edip Adıvar'ın bir ay için İstanbul'a gelmesi.
23 Ağustos Nazilli Basma Fabrikası'nın temel atma töreni.
9 EylülAnkara-Zonguldak telefon hattının açılması.
16 Eylül Kayseri Bez Fabrikası'nın açılması.
3 EkimİtalyaTnın Habeşistan'a saldırması.
[Bu sömürge savaşı 5 Mayıs 1936'da sona erer, Habeşistan İtalya'nın egemenliği altına girer.]

1935
20 Ekim İkinci nüfus sayımının yapılması.
[Türkiye nüfusu: 16.188.767.]
21 Ekim Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kurulması.
23 Ekim Etibank'ın faaliyete başlaması.
24 Ekim Ankara'da Birinci Belediyeler Kongresi'nin toplanması.
31 Ekim Mamak Gaz Maskesi Fabrikası'nın açılışı.
12 Kasım Irmak-Filyos demiryolunun açılması.
22 Kasım Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolunun açılması.
[Demiryolu 29 Ekim 1944'te Kurtalan'a ulaşacak¬tır.]

26 Kasım Demiryolunun Isparta'ya gelmesi.
29 Kasım Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nın açılması.
10 Aralık Zonguldak'ta Antrasit Fabrikası'nın açılması.
1936
o İlk düzenli televizyon yayını başlar (İngiltere, BBC).
° Sait Faik'in ilk hikâye kitabı 'Semaver' yayımlanır.
° Bu yıl yayımlanan kitap sayısı: 1.618.
0 Berlin Olimpiyatlarında Yaşar Erkan 61 kilo/Greko-Romen olimpiyat şampiyonu olur.
o Ankara Gençlik Parkı'nın planının yapılması ve inşa¬ata başlanması.
° Florya Cumhurbaşkanlığı Deniz Köşkünün yapımı biter. (Mimar: Seyfi Arkan.)
250

1936
o İkinci Beş Yıllık Plan'ın hazırlıklarına başlanır.
° Niğde Müzesi açılır.
° Bu yılki büyüme hızı: %23,2.
1 Ocak İzmir'de Kültür Park'ın temelinin atılması.
9 Ocak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, Ankara Halk-
evi salonunda Atatürk'ün de katıldığı bir törenle eğitime başlaması.
[Dersler Küçük Tiyatro'nun bulunduğu II. Vakıf Apartmanında verilir. Bugünkü bina 4 Ekim 1940'ta bitecektir. (Mimar: Bruno Taut.)]
20 Ocak Ankara'da ilk Sanayi Kongresi'nin toplanması.
21 Şubat İzmir Havagazı Şirketi'nin satın alınması.
7 Mart Almanya'nın Versailles Andlaşması'nı hiçe saya-
rak, Ren bölgesini işgal etmesi.
18 Mart Venizelos'un ölümü.
24 Mart Afyon Zafer Anıtı'nın İnönü tarafından açılması.
[Sanatçı: Krippel.]
13 Nisan Ankara'da ilk Spor Kongresi'nin toplanması.
6 Mayıs Musiki Muallim Mektebi'nin Devlet Konservatua-
rına dönüştürülmesi, konservatuara giriş sınavla-rının yapılması.
[Dersler 1 Kasım 1936'da başlar. Opera bölümün¬
de 12, tiyatro bölümünde 7 öğrenci var. Müzik bö¬
lümünü Paul Hindemit kurmuş, tiyatro bölümünü
Carl Ebert yönetmiştir, İlk mezunlarını 1941'de
verecektir. Tiyatro bölümünden mezun olan ilk kız öğrenciler: Muazzez Yücesoy (Kurdoğlu), Melek Saltukalp (Ökte), Nermin Elgün (Akagündüz). Konservatuar Kanunu 20 Mayısl 940'ta kabul edi¬lecektir.]
9 Mayıs Mussoli'nin İtalya Faşist İmparatorluğunun kurul-
duğunu ilan etmesi.
251

1936
18 Mayıs 29 Mayıs
8 Haziran
9 Haziran
[Mussolini, 28 Nisan 1945 günü İtalya'dan kaçar¬ken yakalanıp kurşuna dizilecek, cesedi ayakla¬rından asılarak teşhir edilecektir.]
Sivas-Erzurum demiryolunun temel atma töreni.
Bayrak Kanunu'nun kabul edilmesi.

İş Kanunu'nun kabul edilmesi.
Atatürk'ün Eskişehir Tayyare Mektebi'nde konuş¬ması: "Geleceğin en kıymetli silahı da hiç kuşku¬nuz olmasın, uçaklardır. Bir gün insanoğlu uçaksız da göklerde yürüyecek, gezegenlere gidecek, belki de bize aydan mesajlar yollayacaktır. Bu mucize¬nin gerçekleşmesi için iki bin yılını beklemeye ge¬rek kalmayacaktır. Gelişen teklonoji bize şimdiden bunu müjdeliyor. Bize düşen görev ise, Batıdan bu konuda fazla geri kalmamayı temindir."
24 Haziran
Basketbol Milli Takımının ilk milli maçını yapma¬sı.
[Yunan Milli Takımını 49-12 yener.]
28 Haziran
Atatürk ve İnönü'nün, Sabiha Gökçen'in uçuş gösterisini izlemeleri.
17 Temmuz İspanya'da iç savaşın başlaması.
[Cumhuriyetçilerle cumhuriyet karşıtı Fran-co'cular arasındaki savaş üç yıl sürecek, gönüllü yabancılar ve dış yardımlar dolayısıyla milletlera¬rası bir nitelik alacak, on binlerce insan ölecek, ülke yakılıp yıkılacaktır. Almanya ve İtalya Gene¬ral Franco'yu destekler. Savaş 1 Nisan 1939 gü¬nü General Franco'nun galibiyeti ile sona erer ve İspanya'da faşist bir dönem başlar.]
20 Temmuz Boğazlar'ın bütünüyle Türk egemenliğine geçme-sini sağlayan Montreux Sözleşmesi'nin imzalan-ması.
[Sözleşme 9 Kasımda yürürlüğe girecektir.]

1936
24 Ağustos Dolmabahçe Sarayı'nda Üçüncü Türk Dil Kurulta-
yının toplanması.
[Atatürk, özel bir davetiye ile K.Karabekir'i davet eder. Karabekir Kurultaya katılır ama erken ayrıl¬dığı için Atatürk'le görüşmeleri mümkün olmaz. (A.F.Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 246.)]
4 EylülİngilizKralı VIII. Edvard'ın eşiyle birlikte Atatürk'ü
İstanbul'da özel olarak ziyaret etmesi. [6 Eylülde İstanbul'dan ayrılırlar.]
25 Eylül Harp Okulu'nun İstanbul'dan Ankara'ya taşınması
ve yeni binasına yerleşmesi.
29 Eylül Bir sterlin = 620-623 kuruş.
8 Ekim Son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Okday Paşa'nın İs-
tanbul'da ölümü.
9 Ekim Türk Hükümetinin, Fransa'ya Antakya-İskenderun
sancağına bağımsızlık tanınmasını isteyen nota vermesi.
29 Ekim Cumhuriyet Bayramı töreninde, paraşütçü Eribe
adlı genç kızın yere çakılarak şehit olması.
1 Kasım • TBMM V. Dönem, 2. toplantı yılının açılması.
• Atatürk'ün açış konuşmasında Hatay sorununa da değinmesi: "Bu sırada milletimizi gece gün-düz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, ha-kiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâka¬mızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."
2 Kasım Ankara'da Hıfzısıhha Mektebi'nin açılması.

1936
3 Kasım Ankara I. Çubuk Barajı'nın açılması.
6 Kasım İzmit Birinci Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın açılışı;
ikinci kâğıt fabrikasının temelinin atılması.

12 Kasım Ankara'da Birinci Küçük Sanatlar ve Elişleri Kongresi'nin toplanması.
18 Kasım Filyos-Çatalağzı demiryolunun açılması ve Anka-ra'ya ilk kömürün taşınması.
[Ereğli Kömür Şirketi de bu yıl içinde satın alın-mıştır.]
25 Kasım Kurtuluş Savaşı kahramanlarından General Şükrü Naili Gökberk'in ölümü. (Büyük Taarruz'da III. Kolordu Komutanı.)
3 Aralık Atatürk'ün Büyük Taarruz'da refakat subayı ve Milliyet gazetesi sahibi Mahmut Soydan'ın ölümü.
4 Aralık Siyasal Bilgiler Okulu'nun 60. kuruluş yıldönümü dolayısıyla İnönü'nün konuşması: "Mülkiyeliler! Kurulmakta olan Türkiye'nin ikbali, şevketi, sizin aşkla, idealle vücudunuzu memlekete vakfetmeni¬ze bağlıdır."
15 Aralık Ankara'da 19 Mayıs Stadyumu'nun açılması. (Mi-marlar: Vietti-Violi.)
25 Aralık Sirkeci-Edirne demiryolunun satın alınması.
27 Aralık M.Akif Ersoy'un ölümü.
1937
° Sabahattin Ali'nin 'Kuyucaklı Yusuf romanı yayımla-nır.

1937
o Müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Müzik Bölümü kurulur. o İlk resim galerisi İstanbul'da açılır. (20 Eylül) ° Radyo istasyonlarının işletilmesi PTT'ye devredilir. ° İsmet Paşa Kız Enstitüsü açılır. (Mimarı: E.Egli) o İller Bankası binası hizmete girer. (Mimarı: Seyfi Ar-kan.) ° Bugünkü Ankara Radyosu binasının yapımına başla¬nır.
11 Ocak Atatürk'ün çocukluk ve askerlik arkadaşı, Milletvekili Nuri Conker'in ölümü.
21 Ocak Milletler Cemiyeti'nde Hatay sorununun görüşülmeye başlanması.
22 Ocak Hatay konusunda Atatürk tarafından dikte edilen Asım Us imzalı ilk makalenin Kurun gazetesinde yayımlanması.
[Arka arkaya dört makale daha yayımlanacaktır.]
27 Ocak Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmesi.
[Bağımsızlık rejimi 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girecektir.]
31 Ocak Hatay'ın bağımsızlığa kavuşması dolayısıyla Ankara ve İstanbul'da büyük mitingler yapılması.
2 Şubat Öğretici ve Teknik Filmler Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
4 Şubat İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin açılması.
5 Şubat Anayasa'nın ikinci maddesinin değiştirilerek 6 ilkenin eklenmesi: "Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır."

1937
10 Şubat Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Kanunu'nun kabul edilmesi.
26 Mart Atatürk'ün Ankara Halkevi'ndeki bir toplantıda gençlere seslenişi: "Gençler! Bir gün bu memleke¬ti sizin gibi beni anlamış bir gençliğe bırakacağım¬dan dolayı çok memnun ve mesudum."
31 Mart Eski sadrazam ve son Osmanlı Hariciye Nazırı A.İzzet Paşa'nın İstanbul'da ölümü.

3 Nisan Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının temel atma töreni.
[1939'da faaliyete geçecektir.]
4 Nisan Ereğli Bez Fabrikası'nın açılması.
26 Mayıs • Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde oynanan Ayışı-ğı adlı çocuk operetini izlemesi.
• Ürdün Emiri Abdullah'ın Atatürk'ü ziyaret et¬mesi.
9 Haziran Ankara'da Tıp Fakültesi kurulması hakkında kanu¬nun kabulü.
11 Haziran Atatürk'ün 'bütün mallarını hazineye bıraktığını' bildirmesi ve hükümetten 'gerekli işlemin yapılma¬sını' istemesi.
[Resmi işlemler 11 Mayıs 1938 günü tamamlana¬caktır.]
1 Temmuz Fevzipaşa-Sınır, Toprakkale-İskenderun demiryol¬larının satın alınması.
8 Temmuz • Japonya'nın, Çin'i işgale başlaması.
• Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sa-dabat Paktı'nın imzalanması.
19 Temmuz Atatürk'ün ünlü bilgin Marconi'nin ölümü dolayı¬sıyla ailesine başsağlığı telgrafı göndermesi.
256

1937
14 Ağustos Haliç Tersanesi'nde yapılacak ilk Türk denizaltısı-nın omurgasının kızağa konması.
16 Ağustos Malatya-Çetinkaya demiryolunun açılması.
30 Ağustos İlk kadın havacımız Sabiha Gökçen'e Eskişehir Tayyare Mektebi'nde törenle pilot diplomasının verilmesi.
19 Eylül İzmir'de düzenlenen Beşinci Balkan Güreş Şampi-yonasında Türk takımının birinci olması.
20 Eylül • İkinci Türk Tarih Kongresi'nin açılışı.
• İnönü'nün bir buçuk ay izin alarak Başbakanlık¬tan ayrılması, Celal Bayar'ın Başbakanlık Vekil¬liğine atanması.
7 EkimAnkara-Adana telefon hattının açılması.
9 EkimNazilli Basma Fabrikası'nın Atatürk tarafından iş-letmeye açılması.
25 Ekim İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılması.
[Yerine atanan Celal Bayar 3 Ocak 1939'a kadar bu görevde kalacaktır.]
28 Ekim Ankara Paraşüt Kulesinin açılması.
29 Ekim Atatürk'ün Cumhuriyet balosunda Fransız Büyük-elçisine Hatay sorunu dolayısıyla söyledikleri: "Ben toprak büyütme delisi değilim. Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak anlaşmaya dayalı hak¬kımızın isteyicisiyim. Onu almazsam edemem. Bü¬yük Millet Meclisi'nin kürsüsünden milletime söz verdim: Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediği¬me inanır. Sözümü yerine getiremezsem, onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben şimdi¬ye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilirsem bir dakika yaşayamam."
257

1937
30 Ekim Ankara Garı'nın hizmete açılması.
[Mimar: Ş.Sabri Akalın.]
1 Kasım • TBMM'nin V. Dönem, 3. toplantı yılının açıl-ması.
• Atatürk'ün açış konuşmasından: "Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır.. Tüccar, mille¬tin emeği ve üretimini değerlendirebilmek için, eline ve zekâsına güvenilen ve bu güvene yara¬şır

olması gereken adamdır.. İleri ve refahlı Türkiye idealine erişmek için sanayileşmek bir zorunluktur.. Denizciliği Türk'ün büyük milli ül¬küsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda ba¬şarmalıyız."
6 Kasım Polis Enstitüsü'nün açılışı.
11 Aralık İtalya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi.
16 Aralık Diyarbakır-Cizre demiryolunun temel atma töre-
ni.
17 Aralık Türkiye'nin baskısı sonucu, Türk-Fransız askeri
kurulları arasında Hatay'la ilgili sorunların görü-şülmesi.
1938
o Mithat Cemal Kuntay'ın 'Üç İstanbul' romanı yayım-lanır.
0 Cemal Nadir Güler ve Ramiz, ilk kişisel karikatür sergilerini açarlar.
0 Ressamlar illerin resimlerini yapmak üzere Anado¬lu'ya dağılırlar (19 Ağustos).
258

1938
° Ankara'da Askeri Müzik Okulu kurulur. 0 Ankara Hipodrumu açılır. (Mimarlar: Vietti-Violi.) o Son TBMM binasının Mimar C.Hozmeister tarafın¬dan tasarlanması.
[Yapımı 1960'da bitecektir. F.R.Atay diyor ki: "Ye-ni bir Meclis yapısının ilk taslağı Atatürk'e göste-rildiği zaman, (parti) İdare Meclisi üyesi idim.. Taslakta.. çok parti ve iki meclis ihtimali hesaba katılmıştır."]
0 İstanbul-Edirne turistik kara yolunun ikinci kısmının
yapımına başlanır. 0 Hatay Müzesi açılır.
[Bugün Türkiye'de 100'den fazla müze bulunu-yor.]
0 Bu yılki büyüme hızı: %9,5.
1 Ocak Denizbank'ın kurulması.
22 Ocak Atatürk'ün Dr.Nihat Reşat Belger tarafından Yalo-
va'da muayenesi ve ilk kez siroz başlangıcı teşhisi konulması.
25 Ocak İzmir Telefon Şirketi'nin satın alınması hakkında
sözleşme imzalanması.
1 Şubat Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın açılışı.
2 Şubat Atatürk'ün Bursa Merinos Fabrikası'nı işletmeye
açması.
7 Şubat Atatürk'ün Bursa dönüşü zatürree olması.
10 Şubat Gölcük'te yeni bir tersane yapılmasına karar veril¬mesi.
19 Şubat Atatürk'ün Dolmabahçe'de İnönü'yü kabulü ve 24 Şubata kadar misafir etmesi.
25 Şubat Atatürk'ün İnönü ile beraber Ankara'ya dönmesi.
259

1938
6 Mart Atatürk'e konsültasyon yapılması.
12 Mart Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesi.
[Bunu 19 Ağustos 1938'de Südetlerin, 15 Mart 1939'da Çekoslavakya'nın işgali izler. 23 Ağustos 1939' da Almanya-Sovyetler Birliği arasında sal¬dırmazlık anlaşması imzalanır. Anlaşmaya bağlı gizli bir protokole göre Polonya, bu iki devlet ara¬sında paylaşılacaktır. Almanya 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgale başlayacak ve İkinci Dünya Sa¬vaşı patlayacaktır. Alman orduları dört bir yana saldırır ve sonunda yenilirler. Arkasında yanmış, yıkılmış bir Almanya ve Avrupa bırakan Hitler, 30 Nisan 1945 günü intihar edecektir.]
13 Mart 18 Mart Çanakkale zaferinin kahramanı Orgene-
ral Cevat Çobanlı'nın ölümü.

30 Mart Prof.Dr.Fissenger'in birinci gelişi ve Atatürk'ü Ankara'da muayene etmesi.
11 Nisan Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketlerinin satın alınması.
2 Mayıs Ordu süvari ekibinin Roma'da Milletler Kupası'nı kazanması.
[Cevat Kula, Cevat Gürkan, Salim Polatkan ve Eyüp Öncü.]
11 Mayıs Atatürk'ün satın aldığı ya da kendisine armağan edilmiş bütün çiftliklerin, taşınmazların hazineye devri ile ilgili resmi işlemlerinin bitirilmesi.
17 Mayıs Divriği Demir Madenleri Işletmesi'nin faaliyete geçmesi.
19 Mayıs Atatürk'ün son kez 19 Mayıs törenini izlemesi ve akşam Hatay sorunu dolayısıyla Mersin'e hareke¬ti.
20 Mayıs Atatürk'ün Mersin'e gelmesi ve uyarı niteliğindeki geçit törenini izlemesi.

[Bu gezi 24 Mayısa kadar sürmüş ve Atatürk'ün hastalığının hızla ilerlemesine yol açmıştır.]
23 Mayıs İstanbul Elektrik Şirketi'nin satın alınması.
24 Mayıs Atatürk'ün Adana'da yine uyarı niteliğindeki askeri geçit törenini izlemesi; akşam trenle Ankara'ya hareketi.
25 Mayıs Atatürk'ün Ankara'da son gecesi.
26 Mayıs Ankara'dan İstanbul'a hareketi.
27 Mayıs İngiltere ile 16 milyon sterlinlik kredi anlaşmasının imzalanması.
1 Haziran Atatürk'ün Savarona yatına geçmesi.
[25 Temmuza kadar Savarona'da kalır.]
8 Haziran Dr.Fissenger'in İstanbul'a ikinci gelişi.
9 Haziran Dr.Fissenger'in Atatürk'ün isteği ile Ankara'ya gelerek İnönü'yü de muayene etmesi. 14 Haziran Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki Türk as¬keri kurulu ile Fransız askeri kurulu arasında An¬takya'da görüşmelerin başlaması.
16 Haziran • Sabiha Gökçen'in tek başına Balkan turu için Yeşilköy'den Atina'ya uçuşu.
[Oradan Selanik, Sofya, Belgrad ve Bükreş'e uçar, 21 Haziran 1938'de İstanbul'a döner.]
• Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün kurul¬ması.
18 Haziran Romanya Kralı II. Karol'un Atatürk'ü Savarona'da ziyareti.
20 Haziran • Atatürk'ün Hatay sorunu nedeniyle Savaro¬na'da toplanan Bakanlar Kuruluna başkanlık et¬mesi.
• 'Dağ başını duman almış' marşının gençlik mar¬şı olarak kabul edilmesi.

29 Haziran 150'likler ile İstiklal Mahkemeleri kararıyla mahkûm olanların affi hakkında kanunun TBMM'nde kabul edilmesi.
[150'liklerden R.Halit Karay şöyle yazıyor: "Yüz elliliklerin affı, Atatürk'ün değme yiğite nasip olmamış, çok yüksek ve çok insanca hareketlerin-den, unutulmaması ve misal olarak daima tekrar¬lanması lazım gelen bir tanesidir."]
4 Temmuz Anlaşma gereğince, yapılacak seçimin güvenliği

için bir Türk askeri öncü birliğinin Hatay'a girme¬si.
5 Temmuz Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk birliğinin Hatay'a girmesi.
9. Temmuz Atatürk'ün Savarona'da Bakanlar Kuruluna baş-kanlık etmesi.
10 Temmuz İzmit'te Klor Fabrikası'nın temelinin atılması.
13 Temmuz Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulması.
15 Temmuz Hatay'da seçimin başlaması.
[Seçim Ağustos sonunda tamamlanır. 2 Eylülde bağımsız Hatay Devletinin Millet Meclisi ilk toplantısını yapar ve Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen'i seçer; Abdurrahman Melek Başbakan olur. Böylece Atatürk gözlerini kapamadan önce, açıkta kalan Boğazlar sorunu ile Hatay sorunu¬nun çözüldüğünü görür. Hatay Devleti, 30 Hazi¬ran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı alacak, TBMM'nde 7 Temmuz 1939'da kabul edilen bir kanunla Hatay bir Türk ili olacaktır.]
16 Temmuz Dr.Fissenger'in üçüncü gelişi.
[Atatürk'ün son Genel Sekreteri Hasan Rıza So-yak anılarında şöyle yazıyor: "Dr.Fissenger bana, 'bu hastalığın sırf içkiden ileri geldiği hakkındaki düşünce doğru değildir; benim Fas, Tunus ve Ce¬zayir'den gelen birçok Müslüman hastalarım var ki, ömürlerinde ağızlarına herhangi ispirtolu içki

koymamışlardır. Binaenaleyh hastalığın daha başka ve mühim amilleri olduğunu kabul etmek lazımdır. Bence bunlar arasında bilhassa tegaddi (beslenme) tarzı ve daimi kostipasyon (peklik) gi¬bi amiller başlı başına yer tutmaktadırlar' dedi." (Atatürk'ten Hatıralar, s. 745.)]
25 Temmuz Atatürk'ün Savarona'dan Dolmabahçe'ye geçmesi. [Hastalığı iyice ilerlemiştir.]
31 Temmuz Viyana'dan çağrılan Prof.Dr.Eppinger'in Ata¬türk'ü muayene etmesi.
1 Ağustos Almanya'dan çağrılan Prof.Dr.Bergmann'ın Ata-türk'ü muayene etmesi.
[Aynı gün sürekli ve danışman hekimler ile Dr.Eppinger ve Dr.Bergmann'ın da katılımıyla konsültasyon yapılır. Atatürk'ün ölümüne kadar birçok konsültasyon yapılacaktır.]
5 Eylül Atatürk'ün vasiyetini yazması.
[Vasiyetname 28 Kasım 1938'de açılacaktır. Ek 30]
6 Eylül Dr.Fissenger'in dördüncü gelişi.
7 Eylül Hatay Millet Meclisi Başkanı Abdülgani Türkmen'in Atatürk'e Hatay halkının minnet ve bağlı-lıklarını bildirmesi.
18 Eylül C. Bayar'ın Atatürk'e İkinci Dört Yıllık Plan hakkında bilgi sunması.
[Bu tarihte nüfus yaklaşık 17.000.000; bütçe artık açık değil, gelir fazlası veriyor; Merkez Bankası'ndaki döviz miktarı 36 milyon dolar, ayrıca 26 ton altın bulunuyor; bir cumhuriyet altınının değeri 11 lira 12 kuruş; şeker, çimento, kereste ve deri ürünlerinde milli ihtiyacın tümü, yünlü dokumada %83'ü, pamuklu dokumada %43'ü, kâğıtta %32'si, cam ve cam eşyada %63'ü milli sanayi ile karşılanıyor. Demir-çelik sanayii kurulmuş.]

21 Eylül Kurtuluş Savaşı kahramanlarından General Kazım İnanç'ın ölümü. (Büyük Taarruz'da VI. Kolordu Komutanı.)
9 Ekim Demiryolunun Erzincan'a ulaşması.
[1938 yılına kadar bütün demiryolları millileştiril-miş, 2.954 km. yeni demiryolu yapılmış, demiryol-larımız 7.132 km.'ye çıkarılmıştır. Erzincan-Erzurum demiryolu da 20 Ekim 1939'da tamamla¬nır.]
16 Ekim Atatürk'ün ilk komaya girişi.

[19 Ekimde komadan çıkacaktır.]
17 Ekim Atatürk'ün hastalığı hakkında resmi bildirilerin ya-
yımlanmaya başlaması.
[Günlük bildiriler 22 Ekime kadar sürecektir.]
28 Ekim Uzun dalga Ankara Radyosu ile yurtdışına yayın
yapan kısa dalga Ankara Radyosu'nun yayına baş¬lamaları.
29 Ekim Atatürk'ün 25 Ekimde bizzat yazdırdığı orduya
mesajın Başbakan tarafından 29 Ekim töreninde okuması.
1 Kasım ,< TBMM'nin V. Dönem 4. Toplantı yılının başlama¬sı.
[Atatürk'ün açış konuşmasını Başbakan Bayar okumuştur.]
8 Kasım Atatürk'ün saat 19.00'da son komaya girmesi.
10 Kasım Atatürk'ün saat 09.05'te ölümü.
[Doktorların raporu: Ek 31]
11 Kasım İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi.
[Ne iktidar çatışması olur, ne bazılarının beklediği karışıklık. Rejim sükûnetle işler.
Y.K.Karaosman-oğlu diyor ki: "Yalnız düşmanlarımız değil, dostla¬rımız bile, 'o gidince ne yapacaksınız?' diyorlardı. Bu endişenin sebebini, Kemalist rejimin diktatör-

lüklerle karıştırılmış olmasında aramalıdır. Bütün diktatörlükler şahsi idarelerdir ve başa geçen in¬sanların kuvvetinden başka bir kanuna veya mü¬esseseye dayanmadıkları için diktatörlerin ömrüy¬le birlikte nihayet bulurlar. Halbuki Atatürk bir dik¬tatör değil, inkılapçı bir devlet kurucusu idi." (Ata¬türk, s. 76.)]
16 Kasım Atatürk'ün Türk bayrağına sarılı tabutunun Dol-mabahçe Sarayı'nın büyük tören salonundaki ka-tafalka yerleştirilmesi ve halkın ziyaretine açılma¬sı.
19 Kasım Sabah Atatürk'ün cenaze namazının kılınması ve
tabutunun top arabasına konularak, yüz binlerin gözyaşları içinde Sarayburnu'na getirilmesi.
[Naşı buradan Zafer torpidosuyla Yavuz'a nakle-dilir, İzmit'e getirilir ve özel bir katarla Ankara'ya yolcu edilir. Halk gece boyunca istasyonlara ve yollara akın ederek Atatürk'ü selamlar.]
20 Kasım Atatürk'ün nâşının Ankara'ya getirilmesi, törenle
karşılanması ve kurduğu TBMM'nin önünde hazır¬lanan görkemli katafalka yerleştirilmesi.
[Halkın saygı geçişi bütün gün ve gece sürer.]
21 Kasım • Atatürk'ün nâşının geçici kabire (Etnografya
Müzesi) konulması.
[10 Kasım 1953'te çok büyük bir törenle Anıt-Kabir'e nakledilecek ve mozolenin altındaki özel yerde toprağa verilecektir. (Anıt-Kabir'in projesi Prof.Emin Onat ve Doç.Orhan Arda tarafından çi¬zilmiştir.)]
• İkinci Cumhurbaşkanı İnönü'nün Atatürk hak-kındaki beyannamesi. [Ek 32]

III

ÖZET KRONOLOJİ (1911 - 1938)

Trablusgarp Savaşı (1911) 1911

29 Eylül İtalyanların Trablus'a saldırmaları.

1912

18 Ekim İtalyanlarla Uşi Antlaşması (Trablus ve Bingazi İtalyanlara bırakılır).

Balkan Savaşları (1912-1913)

1912

8 Ekim 1. Balkan Savaşı'nın başlaması (Osmanlılar ile Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında).

3 Aralık Mütareke (Yunanistan ve Karadağ katılmamıştır).

16 Aralık Londra'da barış görüşmelerine başlanması.

1913

6 Ocak Barış görüşmelerinin kesilmesi.

3 Şubat Bulgarların savaşı yeniden başlatması.

6 Mart Yanya'nın Yunan kuvvetlerine teslim olması.

26 Mart Edirne'nin Bulgar kuvvetlerine teslim olması.

22 Nisan İşkodra'nın Karadağlıların eline geçmesi.

30 Mayıs Londra Antlaşması (Midye-Enez çizgisi batısındaki tüm topraklar söz konusu devletlere bırakılır).

29 Haziran Bulgaristan'la öteki Balkan Devletleri arasındaki anlaş-mazlığın büyümesi sonucu, 2. Balkan Savaşı'nın baş-laması (Bulgaristan ile Sırplar-Yunanlılar ve Romanya arasında).

21 Temmuz Bu savaştan yararlanan Osmanlı Devleti'nin orduyu ha-rekete geçirmesi, Edirne ve Kırklareli'nin geri alınması.

10 Ağustos Balkan Devletleri arasında Bükreş Barış Antlaşması.

29 Eylül Osmanlı-Bulgar İstanbul Barış Antlaşması.

14 Kasım Osmanlı-Yunanistan Atina Barış Antlaşması.

* * *

1914

14 Mart Osmanlı-Sırbistan İstanbul Barış Antlaşması.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)

1914

28 Haziran Avusturya Veliahtı ile eşinin bir Sırplı tarafından öldü-rülmesi.

28 Temmuz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a sa¬vaş ilan etmesi.

31 Temmuz Fransa ve Rusya'nın genel seferberlik ilan etmesi.

1 Ağustos Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesi.

1914

2 Ağustos Osmanlı Devletinin genel seferberlik ilan etmesi, Almanya ile gizli anlaşma yapması.

3 Ağustos Almanya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi.

4 Ağustos Almanya'nın Belçika'ya, İngiltere'nin Almanya'ya savaş

ilan etmesi (bir yanda Almanya, Avusturya-Macaristan, karşı yanda İngiltere, Fransa, Rusya).
11 Ağustos Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Ça-nakkale Boğazı'ndan içeri alınmaları.
4 EylülOsmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırdığını ilan et-
mesi.
27 Eylül Çanakkale Boğazı'nın kapatılması.
29 Ekim Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanmasının
Rus limanlarına ve Rus donanmasına ateş açması.
1 Kasım Rus ordusunun Doğu sınırımızı geçmesi, İngiliz donan-
masının Akabe'yi (Basra) topa tutması.
3 Kasım İngilizlerin Basra Körfezine asker çıkarması, İngiliz-
Fransız donanmasının Çanakkale Boğazı giriş tahkima-tını bombardıman etmesi.
7 Kasım İtilaf Devletlerine karşı cihat ilan edilmesi.
1915
18 Mart İtilaf Devletleri donanmasının Çanakkale Bogazı'nı geç-
meye çalışmaları ve yenilmeleri.
23 Mayıs İtalya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi.
10 Nisan İtilaf Devletleri arasında birinci gizli anlaşma (İstan-
bul Anlaşması).
25 Nisan İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Arıburnu, Seddülbahir ve
Kumkale'ye asker çıkarmaları ve durdurulmaları (• Ça-nakkale kara savaşının başlaması).
26 Nisan İtilaf Devletleri arasında ikinci gizli anlaşma (Lond-
ra). 10 Ağustos 1. Anafartalar zaferi.
275

1915
21/22 Ağus. 2. Anafartalar zaferi.
12 Ekim Bulgaristan'ın, Almanya, Osmanlı Devleti vb. yanında
savaşa katılması.
21 Kasım Irak cephesinde Selman-ı Pak zaferi.
10 Aralık Atatürk'ün Çanakkale cephesinden ayrılması.
19/20 Aralık İngilizlerin Anafartalar-Arıburnu bölgesinden gizlice çe-kilmeleri.
1916
8/9 Ocak İngilizlerin Seddülbahir'den gizlice çekilmeleri
(• Çanakkale kara savaşının sonu).
15 Ocak Doğu cephesinin yarılması ve ordunun geri çekilmesi.
1 Şubat Veliaht Y.İzzettin Efendi'nin intihar etmesi üzerine, Va-
hidettin'in Veliaht olması.
26 Nisan İtilaf Devletleri arasında üçüncü gizli anlaşma (Sykes-
Picot).
29 Nisan Irak cephesinde Kut-ül Amare zaferi.
Haziran Hicaz isyanının başlaması.
25 Temmuz Doğu cephesinde Erzincan'ın düşmesi.
17 Ağustos Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi.
7 Aralık Lloyd George'un İngiltere'de başbakanlığa gelmesi.
1917
6 Ocak Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi.
11 Mart Irak cephesinde Bağdat'ın düşmesi.
6 Nisan Çar Nikola'nın tahttan çekilmesi, ABD'nin Almanya'ya
savaş ilan etmesi.

17 Nisan İtilaf Devletleri arasında dördüncü ve son gizli anlaşma (Saint Jean de Maurienne).

1917
7 Kasım Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesi.
8 Aralık Filistin cephesinde Kudüs'ün düşmesi, Erzincan'da Ruslarla mütareke yapılması, Rusya'nın savaştan çekilmesi.
1918
8 Ocak Wilson'ın 14 İlke'yi açıklaması (Ek 2).
12 Şubat Rusların çekilmesi üzerine Doğu cephesinde ordunun harekete geçmesi.
3 Mart Almanya ve yandaşları ile Bolşevikler arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nın yapılması.
4 Temmuz Vahidettin'in Padişah olması.
16 Eylül Türk birliklerinin Bakû' ye girmesi.
18 Eylül Bulgar cephesinin yarılması.
19 Eylül İngiliz ordusunun Filistin cephesinde taarruza geçmesi ve cepheyi yarması, ordunun geri çekilmesi.
29 Eylül Bulgaristan'ın mütareke imzalaması ve savaştan çekilmesi.
1 Ekim Şam'ın düşmesi.
27 Ekim Atatürk'ün İngiliz ve Arap birliklerini Halep'in kuzeyinde durdurması.
30 Ekim Mondros Mütareke Anlaşması'nın imzalanması (Ek 3).
Mütareke dönemi 1918
31 Ekim Mütarekenin bugün öğleden başlayarak yürürlüğe girmesi.
2/3 Kasım İttihatçı liderlerin (Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa vb.) İstanbul'dan kaçmaları.
3 Kasım İngilizlerin Mütareke Anlaşmasına aykırı olarak Musul'a girmeye başlamaları.

1918
5 Kasım Askerlerin terhis edilmesine emir verilmesi.
6 Kasım İngiliz ve Fransızların Çanakkale Boğazını işgal etmeleri.
7 Kasım Atatürk'ün İstanbul'a çağrılması.
8 Kasım Fransızların Doğu Trakya'yı işgale başlamaları; 6. Ordu'nun Musul'u boşaltmaya başlaması.
9 Kasım İngilizlerin Antakya ve İskenderun'u işgal etmeleri.
13 Kasım Karma İtilaf donanmasının İstanbul'a gelmesi; Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
14 Kasım Birinci Kars Şûrası.
16 Kasım İstanbul'un resmi olmaksızın işgaline başlanması.
17 Kasım Osmanlı birliklerinin Baku'yu boşaltması.
20 Kasım Donanmanın gözaltına alınması.
22 Kasım Atatürk'ün Vahidettin'le görüşmesi; işgalcilerin basına sansür koyması.
29 Kasım İstanbul'da Milli Kongre'nin kurulması.

30 Kasım Edirne'de Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin kurulması.
1 Aralık İzmir'de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
3 Aralık Urfa'da Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
4 Aralık İstanbul'da, Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
11 Aralık Fransızların Dörtyol'u işgal etmesi (işgaller devam edecektir).
19 Aralık Dörtyol'un Karaköse köylüleri ile Fransızlar arasında çarpışma (ilk çarpışma).
21 Aralık Vahidettin'in Meclis'i kapatması.
30 Aralık Venizelos'un Yunan isteklerini belirlemesi.
1919
5 Ocak İstanbul'da tutuklamaların başlaması.

1919
18 Ocak Paris'te Barış Konferansı'nın açılması (Ek 5).
12 Şubat Trabzon Muhafaza-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
23 Şubat Karadeniz Rumlarının, Rum Karadeniz Cumhuriyeti adıyla bir devlet kurmaya karar vermeleri (Pontus olayı).
26 Şubat Barış Konferansı'nda Ermeni isteklerinin açıklanması.
3 Mart Erzurum'da, Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin şubesinin açılması.
4 Mart 1. D.Ferit Hükümetinin kurulması.
30 Mart Vahidettin'le D.Ferit'in İngilizlere bir manda projesi vermeleri (Ek 6).
30 Nisan Atatürk'ün 9. Ordu Müfettişliğine atanması.
3 Mayıs XV. Kolordu Komutanı K.Karabekir'in Erzurum'a gelmesi.
6 Mayıs ABD, İngiltere ve Fransa'nın Yunanlıların İzmir'e çıkmalarına karar vermeleri.
14 Mayıs İzmir istihkâmlarının Yunanlılarca işgal edileceğinin bildirilmesi, İzmir'de büyük protesto mitingi, telgrafçıların İzmir'in işgal edileceğini bütün telgraf merkezlerine du-yurması.
15 Mayıs Bir Yunan tümeninin İzmir'e çıkması, Hasan Tahsin'in ilk kurşunu atması, İzmir'de Türk kıyımı, Denizli Müftü¬sü Ahmet Hulusi Efendinin, halkı savaşmaya davet et¬mesi, Atatürk'ün Vahidettin'le uzun görüşmesi.
16 Mayıs Atatürk'ün ve karargâh mensuplarının Bandırma adlı bir gemiyle İstanbul'dan ayrılması (Ek 7), Yunanlıların İzmir çevresini işgale başlamaları.
18 Mayıs İstanbul Üniversitesi'nde işgali protesto toplantısı.
Milli Mücadele dönemi 1919
19 Mayıs Atatürk ve karargâh mensuplarının Samsun'a çıkmaları.
23 Mayıs Büyük Sultanahmet mitingi.

1919
25 Mayıs Atatürk'ün Havza'ya gelmesi.
26 Mayıs Birinci Saltanat Şûrası.

28 Mayıs Atatürk'ün Havza Genelgesi.
29 Mayıs Ayvalık'a çıkarma yapan Yunan birliğine 172. Alayın silahla karşı koyması.
8 Haziran İngilizlerin isteği üzerine Harbiye Nezaretinin Atatürk'ü geri çağırması.
12 Haziran Atatürk'ün Amasya'ya gelmesi.
19 Haziran Ali Fuat Cebesoy Paşa ile Rauf Orbay'ın Amasya'ya gelmeleri.
22 Haziran Amasya Genelgesi.
25 Haziran Atatürk ve arkadaşlarının Amasya'dan ayrılmaları. 28 Haziran Birinci Balıkesir Kongresi (dört kongre daha toplana¬caktır).
2 Temmuz İngilizlerin, Atatürk'ün geri çağrılması için baskıyı sürdürmeleri.
3 Temmuz Atatürk ve arkadaşlarının Erzurum'a gelmeleri.
8 Temmuz İstanbul Hükümetinin Atatürk'ü görevden alması, Atatürk'ün askerlikten istifa etmesi.
9 Temmuz Atatürk'ün bir genelge ile istifa ettiğini ilan etmesi.
10 Temmuz Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin birinci kongresi (dört kongre daha toplanacaktır).
20 Temmuz Atatürk'ün M.Müfit Kansu'ya 'zamanı gelince cumhuriyet ilan edileceğini' söylemesi.
23 Temmuz Erzurum Kongresi'nin açılması, Atatürk'ün başkan seçilmesi.
6 Ağustos Birinci Nazilli Kongresi (bir kongre daha toplanacaktır).
7 Ağustos Erzurum Kongresi'nin sona ermesi, Heyet-i Temsiliye seçilmesi, Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye Başkanlığına se-çilmesi, M.Müfit Kansu'ya gelecek için düşüncelerini açıklaması.
16 Ağustos Alaşehir Kongresi.
2 Eylül Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gelmeleri.
3 Eylül İstanbul Hükümetinin Atatürk'ün yakalanması ve Sivas Kongresi'nin dağıtılması için Ali Galip'e emir vermesi.

1919
4 Eylül Sivas Kongresi'nin açılması, Atatürk'ün Kongre Başkanlığına seçilmesi.
9 Eylül Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın Batı Anadolu Genel Kuva-yı Milliye Komutanlığına seçilmesi.
10 Eylül Üzerine asker gönderildiğini öğrenen Ali Galip'in Malatya'ya, oradan Halep'e kaçması.
11 Eylül Sivas Kongresi'nin sona ermesi, Heyet-i Temsiliye'ye yeni ek üyeler seçilmesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
12 Eylül D.Ferit'in İngilizlerle gizli bir anlaşma imzalaması (Ek 6).
27 Eylül Birinci Bozkır (Konya) isyanı. (İstanbul Hükümetinin ve İngilizlerin yönlendirmesi ile 20 isyan daha olur. Yalnız belli başlılar belirtilecektir.)
1 Ekim D.Ferit'in istifası.
2 Ekim Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması.
7 Ekim Hükümetin genel seçim yapılacağını açıklaması.

20 Ekim Yeni hükümetin temsilcisi Salih Paşa ile Amasya görüşmelerinin başlaması, ikinci Bozkır isyanı.
22 Ekim Görüşmelerin sona ermesi, 5 protokol imzalanması.
25 Ekim Birinci Anzavur isyanı.
30 Ekim Maraş, Urfa ve Antep'in Fransızlarca işgal edilmesi.
16 Kasım Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve komutanlar toplantısı.
28 Kasım Toplantının sona ermesi.
27 Aralık Atatürk ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya gelmeleri.
1920
12 Ocak İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin açılması.
28 Ocak Meclis'in gizli oturumda Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi (Ek 8).

1920
12 Şubat Maraş'ın kurtuluşu.
16 Şubat İkinci Anzavur isyanı.
17 Şubat Meclis'in Misak-ı Milliyi ilan etmesi ve bütün parlamentolara bildirilmesine karar vermesi.
3 Mart Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifa etmesi.
8 Mart Salih Paşa Hükümetinin kurulması.
16 Mart İstanbul'un resmen işgal edilmesi, Rauf Orbay ve bazı milletvekillerinin tutuklanması.
18 Mart Meclis'in, bu durumu protesto için çalışmasına ara vermesi.
19 Mart Atatürk'ün Ankara'da bir Meclis toplamak için bütün illerde seçim yapılmasını istemesi.
2 Nisan Milli hareketi kınamayı kabul etmeyen Salih Paşa Hükümetinin istifa etmesi, İstanbul'dan kaçan milletvekilleri-nin Ankara'ya gelmeye başlamaları.
3 Nisan İsmet İnönü'nün Ankara'ya gelmesi.
5 Nisan Dördüncü Damat Ferit Hükümetinin kurulması (Ek 10).
6 Nisan Anadolu Ajansı'nın kurulması.
10 Nisan Dürrizade Abdullah'ın Milli Mücadele aleyhindeki fetvaları yayımlaması, Vahidettin'in Meclis'i kapatması, D.Ferit'in Milli Mücadele'yi kınayan bir beyanname ya-yımlaması.
11 Nisan Urfa'nın kurtuluşu.
13 Nisan Birinci Düzce isyanı.
16 Nisan Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin, Dürrizade'nin verdiği fetvaların geçersiz olduğu hakkında karşı fetva yayımla¬ması (150'den fazla din bilgini ve müftü bu karşı fetvaya katılacaktır).
18 Nisan İstanbul Hükümetinin Milli Mücadele'yi bastırmak üzere Kuva-yı İnzibatiye adlı bir kuvvet kurulmasına karar ver¬mesi.
23 Nisan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı.
24 Nisan Atatürk'ün Meclis Başkanlığına seçilmesi.
25 Nisan İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.

1920

27 Nisan İstanbul'dan kaçan Fevzi Çakmak Paşa'nın Meclis'e katılması.
29 Nisan
3 Mayıs
11 Mayıs
23 Mayıs
24 Mayıs
14 Haziran
19 Haziran
22 Haziran
24 Haziran
3 Temmuz
8 Temmuz
19 Temmuz
Hıyanet-i Vataniye Kanununun kabul edilmesi.
İlk Bakanlar Kurulu'nun seçilmesi.
Barış Konferansının Barış Anlaşmasını Osmanlı delege¬sine tebliğ etmesi, İstanbul Divan-ı Harbi'nin Atatürk ve bazı arkadaşları hakkında idam kararı vermesi.
Fransızlarla 20 günlük geçici bir mütareke yapılması.
Vahidettin'in Atatürk ve arkadaşları hakkında idam ka-rarını onaylaması.
Kuva-yı İnzibatiye'nin milli kuvvetlere saldırması, yenilip İzmit'teki İngiliz bölgesine sığınması.
Güney Cephesinde Fransızlarla savaşların yeniden baş-laması.
Yunanlıların, Hythe Konferansı'nda verilen karar uyarın¬ca Uşak ve Bursa doğrultusunda ileri harekete geçmesi.
Batı Cephesi Komutanlığı kurulması ve komutanlığa Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın atanması.
Atatürk'ün gizli oturumda açıklaması: "Silah ve cephane olmadığı için genel seferberlik ilan edemiyoruz."
Bursa'nın Yunanlılarca işgal edilmesi.
İkinci Düzce isyanı, Ankara Dışişleri Bakanı B.Sami Kunduh başkanlığındaki kurulun Moskova'ya varması. (Doğu sınırı konusunda anlaşmaya varılamaz ve görüş-meler kesilir, Türk kurulu geri döner.)
20 Temmuz Yunanlıların Doğu Trakya'yı da işgale başlamaları.
22 Temmuz İkinci Saltanat Şûrası.
30 Temmuz D.Ferit'in istifası.
31 Temmuz D.Ferit'in beşinci ve sonuncu hükümetinin kurulması.
10 Ağustos Sevres Andlaşması'nın imzalanması (Ek 11).
29 Ağustos Uşak'ın Yunanlılarca işgal edilmesi.
7 Eylül Veliaht Abdülmecit'in Ankara'ya davet edilmesi (reddedecektir).
11 Eylül İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını öngören kanunun kabul edilmesi.

1920
22 Eylül İlk Sovyet silah ve cephane yardımının Trabzon'a gelmesi.
24 Eylül Doğu cephesinde Türk kuvvetlerinin Ermenilere karşı harekete geçmesi.
29 Eylül Sarıkamış'ın geri alınması.
2 Ekim Konya'da Delibaş isyanının başlaması.

16 Ekim D.Ferit'in istifa etmesi.
21 Ekim Dördüncü Tevfik Paşa Hükümetinin kurulması.
25 Ekim Yunan Kralı Aleksandros'un ölümü.
30 Ekim Kars'ın geri alınışı.
8 Kasım Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın Moskova Büyükelçiliğine, İnönü'nün Batı Cephesi Komutanlığına, Refet Bele Pa-şa'nın Güney Cephesi Komutanlığına atanmaları. (Bu atamalar Çerkez Ethem ve kardeşlerinin tedirginliğine yol açar.)
14 Kasım Yunanistan'da genel seçimlerin yapılması, Venizelos'un kaybetmesi.
20 Kasım General Papulas'ın Yunan ordusu komutanlığına atanması.
27 Kasım Ethem sorununun gelişmesi.
2/3 Aralık Ermenilerle Gümrü Andlaşması'nın imzalanması.
2 Aralık Yunanistan'da kral için plebisit yapılması (halk Kral Konstantin'i ister).
5 Aralık Ankara'nın da Sevres'i kabul etmesini isteyen A.İzzet Paşa kurulu ile Atatürk'ün Bilecik'te buluşması. (Atatürk kurul üyelerini Ankara'ya getirir; 19 Mart 1921'de İstanbul'a dönmelerine izin verilecektir.)
9 Aralık Özellikle Pontus isyanını bastırmak üzere Merkez Ordusu'nun kurulması, Ethem'in Demirci Efe'yi birlikte isyana teşvik etmesi.
12 Aralık Ethem'in Yörük Ali Efe'yi birlikte isyana teşvik etmesi.
15 Aralık Demirci Efe birliğinin dağıtılması.
19 Aralık Kral Konstantin'in Atina'ya dönmesi.
29 Aralık Ethem'in bir telgrafla TBMM'ne hakaret etmesi.

1920
30 Aralık Ethem kuvvetlerinin savaş düzeni alması üzerine ordu birliklerinin Kütahya'ya girmesi, Ethem'in Gediz'e çekil-mesi.

1921
2 Ocak Ethem'in İstanbul Hükümetinden Ankara'ya karşı mücadele için yardım istemesi.
6 Ocak III. Yunan Kolordusu'nun Bursa'dan hareket ederek Eskişehir doğrultusunda ilerlemeye başlaması. (1. İnönü Savaşı)
7 Ocak Yunan ilerleyişinden yararlanan Ethem'in ordu birliklerine saldırıya geçmesi.
9 Ocak Yunan birliklerinin İnönü mevzileri önüne gelmesi ve saldırıya geçmesi.
10 Ocak Yunan saldırısının kırılması (1. İnönü başarısı, Ek 13)
14 Ocak Ethem'in Gediz'e çekilmesi.
20 Ocak İlk Anayasa'nın TBMM'nde kabul edilmesi.
21 Ocak Ethem'in kardeşi Tevfik'in Yunanlılarla bir teslim protokolü imzalaması.
22 Ocak Ethem'in iki kardeşi ile bine yakın adamının Yunanlılara teslim olması.
23 Ocak Ethem isyanının sona ermesi.
25 Ocak İtilaf Devletlerinin, Türkleri ve Yunanlıları Londra Konferansına çağırmaları.
28 Ocak M.Suphi ve arkadaşlarının Trabzon açıklarında öldürül-

meleri.
8 Şubat On bir aydır direnen Antep'in açlık yüzünden Fransızlara teslim olması.
17 Şubat Türk kurulunun ve A.F.Cebesoy'un Moskova'ya gelmeleri.
21 Şubat Londra Konferansı'nın açılması.
23 Şubat Ardahan ve Artvin'in Gürcülerden savaşsız geri alınması.

1921
1 Mart Moskova'da Türk-Afgan Andlaşması'nın imzalanması.
6 Mart Koçgiri isyanının başlaması.
11 Mart Ankara Dışişleri Bakanı B.Sami Kunduh'un Fransızlarla gizli bir anlaşma yapması.
12 Mart B.Sami Kunduh'un İtalyanlarla gizli bir anlaşma yapması, bir sonuca ulaşılamayan Londra Konferansı'na ara verilmesi.
16 Mart Moskova'da Türk-Sovyet Andlaşması'nın imzalanması, B.Sami Kunduh'un esirlerin değişimi için İngilizlerle bir sözleşme yapması. (İki anlaşma da, bu sözleşme de TBMM tarafından reddedilecektir.)
23 Mart Yunan ordusunun Uşak ve Bursa'dan Afyon ve Eskişehir'e doğru iki koldan saldırıya geçmesi.
27 Mart Güneyde Afyon'un düşmesi, kuzeyde İkinci İnönü Savaşı'nın başlaması.
31 Mart Türk karşı taarruzu.
1 Nisan Yunanlıların büyük kayıp vererek çekilmeleri. (İkinci İnönü Zaferi, Ek 14)
7 Nisan Güneyde Aslıhanlar Savaşı. (Yunanlılar çevrilmeden Dumlupınar mevzilerine geri çekilmeyi başarır.)
13 Nisan Dumlupınar Savaşı (Dumlupınar mevzileri geri alınamaz).
15 Nisan Yeni ve kesin sonuçlu bir taarruz için Yunan ordusunun insan ve malzemece takviye edilmesine başlanması.
27 Nisan Yunanistan'da 7 sınıfın silah altına alınması.
2 Mayıs Batı ve Güney cephelerinin birleştirilip komutanlığa İnönü'nün getirilmesi.
10 Mayıs Atatürk'ün Meclis'te Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nu kurması.
24 Mayıs Ankara'ya Atatürk'ü öldürmek için geldiği kanıtlanan İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagir'in idam edilmesi.
25 Mayıs İtalyanların, işgal ettikleri yerleri boşaltmaya başlamaları.

1921
12 Haziran Yunan Kralı ve Başbakanının İzmir'e gelmeleri.
13 Haziran Ankara'da Türk-Fransız görüşmelerinin başlaması (sonuçsuz kalacaktır).
10 Temmuz Yunan büyük taarruzu, Kütahya-Eskişehir savaşları¬nın başlaması (Ek 15).

13 Temmuz Afyon'un düşmesi.
15 Temmuz Yarbay Nazım'ın şehit olması ve cephenin yarılması.
17 Temmuz Kütahya'nın düşmesi, Atatürk'le İnönü'nün Karacahi-sar'da buluşmaları, Atatürk'ün geri çekilmeyi tavsiye et-mesi.
19 Temmuz Eskişehir'in düşmesi.
22 Temmuz Türk ordusunun savaşı keserek Sakarya doğusuna çekilmeye başlaması.
23 Temmuz Hükümetin, merkezin Kayseri'ye taşınmasını önermesi, Meclis'in reddetmesi.
25 Temmuz Çekilişin sona ermesi.
4 Ağustos Atatürk'ün Başkomutan olmasının istenmesi.
5 Ağustos Atatürk'ün üç ay süre ile Meclis'e ait bazı yetkilerle donatılarak Başkomutan olması.
7/8 Ağustos Atatürk'ün Tekalif-i Milliye emirlerini yayımlaması.
12 Ağustos Atatürk ve Fevzi Çakmak Paşa'nın Polatlı'ya gelmeleri.
14 Ağustos Yunan ordusunun üç kol halinde Ankara'ya doğru yürüyüşe geçmesi.
16 Ağustos Atatürk'ün cephe sol kanadını incelediği sırada, atına binmek isterken düşüp yaralanması, Ankara'ya dönme-si.
17 Ağustos Bir kaburgası kırık olduğu halde, cepheye dönmesi (Alagöz karargâhı).
22 Ağustos Yunan ordusunun (üç kolordu) Beylik Köprü-Mangaldağı arasında savaş düzeni alması.
23 Ağustos Sakarya Savaşı'nın başlaması (Ek 16).
10 Eylül Türk karşı taarruzunun başlaması.
12/13 Eylül Yunan ordusunun Sakarya'nın batısına çekilmesi.
13 Eylül Sakarya Zaferi.

1921
19 Eylül TBMM'nin Atatürk'e Gazi sanı ile Mareşal rütbesi vermesi.
21 Eylül Yunan ordusunun, üçte birini yitirmiş ve taarruz azmi kırılmış olarak çıkış çizgisine dönmesi.
13 Ekim Kars Andlaşması'nın imzalanması (Türkiye'nin Doğu sınırı kesinleşir).
20 Ekim Ankara'da Türk-Fransız Anlaşması'nın imzalanması. (Hatay dışında Türkiye-Suriye sınırı kesinleşir, Fransa Anadolu'dan çekilir, böylece Sevres Andlaşması yırtılmış olur.)
23 Ekim İstanbul'da İngiliz ve Türk temsilcilerinin, esir değişimi konusunda, Ankara'nın isteğine uygun bir anlaşma im-zalamaları.
1 Kasım Serbest bırakılan Malta sürgünlerinin İnebolu'ya gelmeleri.
11 Aralık Ethem kuvvetleriyle ordu birlikleri arasındaki çatışmanın sürmesi.
25 Aralık Antep'in kurtuluşu.
1922
2 Ocak Türkiye-Ukrayna Dostluk Anlaşması'nın imzalanması.

20 Şubat Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'a gelen Dışişleri Bakanı Y.Kemal Tengirşenk'in Vahidettin'le görüşmesi. (Vahi-dettin'in Y.K.Tengirşenk'in çantasındaki gizli belgeleri çaldırıp İngilizlere ulaştırması.)
23 Mart İtilaf Devletlerinin Türkiye ve Yunanistan'a mütareke önerisinde bulunmaları.
25 Mart Tevfik Paşa'nın Vahidettin'in gizli bir önerisini İngiliz Yüksek Komiserine iletmesi. (Bilgi için ayrıntılı kronolo-jiye bkz.)
28 Mart İtilaf Devletlerince belirlenmiş barış şartlarının Türkiye ve Yunanistan'a bildirilmesi (Yazışmalar sürecek, barış konusu sürüncemede kalacaktır).

2 Nisan Y.K.Tengirşenk'in bir sonuç alamadan Ankara'ya dönmesi.
1 Haziran General Hacianesti'nin Yunan Ordusu Komutanlığına getirilmesi.
5 Temmuz Atatürk'ün, son bir barış girişimi için Fethi Okyar'ı Paris ve Londra'ya göndermesi. (Bir sonuç alamaz.)
12 Temmuz Rauf Orbay'ın Bakanlar Kurulu Başkanı olması.
27 Temmuz Atatürk ve Fevzi Çakmak Paşa'nın, bir futbol karşılaş-masını vesile ederek Akşehir'de İnönü ve Komutanlarla görüşmeleri, taarruz planını açıklamaları.
6 Ağustos Atatürk'ün Bakanlar Kurulu'na taarruz kararını bildirmesi.
14 Ağustos Birliklerin, taarruz planına göre gizlice Afyon güneyine kaydırılmaya başlanmaları.
17 Ağustos Atatürk'ün gizlice Ankara'dan cepheye hareket etmesi.
25 Ağustos Atatürk'ün emri ile İstanbul ve dünya ile haberleşmenin kesilmesi ve sınırların kapatılması.
26 Ağustos Sabah 05.30'da Büyük Taarruz'un başlaması (Ek 17).
27 Ağustos Yunan cephesinin yarılması.
30 Ağustos Dumlupınar önünde çevrilen I. ve II. Yunan Kolorduları¬nın imha ve esir edilmeleri (30 Ağustos Savaşı).
2 Eylül Yunan ordusunun yeni komutanı General Trikupis'in esir edilmesi.
9 Eylül Türk süvarilerinin İzmir'e girmeleri.
10 Eylül Atatürk'ün İzmir'e gelmesi, Bursa'nın geri alınışı.
16 Eylül İzmir'e çekilen Yunan ordusu artıklarının Çeşme'den gemilerle ayrılmaları.
18 Eylül Erdek'e çekilen III. Yunan Kolordusu artıklarının Erdek/ Gonya'dan gemilerle ayrılmaları (Yunan kaybı: 21.000 esir, 121.500 ölü).
19 Eylül Türk birliklerinin, İngilizlerce tutulan Çanakkale'ye doğru yürüyüşe geçmeleri (Çanakkale olayı; mütarekenin kabulü üzerine son dakikada savaşın eşiğinden dönülür).
22 Eylül D.Ferit'in İstanbul'dan kaçması.

23/24 Eylül Yunanistan'da ihtilalin başlaması.
27 Eylül Yunan Kralının tahtını oğlu Yorgi'ye bırakarak Yunanistan'dan ayrılması.

3 Ekim Mütareke esaslarının saptanması için Mudanya Konferansı'nın başlaması.
11 Ekim Mudanya Mütareke Anlaşması'nın imzalanması.
19 Ekim Refet Bele Paşa'nın Doğu Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi, Lloyd George'un iktidardan düşmesi.
27 Ekim İtilaf Devletlerinin ilgili ülkeleri Lozan Barış Konferansına davet etmeleri.
1 Kasım TBMM'nce saltanatın kaldırılması.
4 Kasım İstanbul'un TBMM yönetimine geçmesi.
5 Kasım İnönü başkanlığındaki Lozan Kurulu'nun Ankaradan ayrılması.
10 Kasım Türk kurulunun Lozan'a gelmesi.
16 Kasım Vahidettin'in İngilizlere sığınmak için yazıyla başvuruda bulunması.
17 Kasım Vahidettin'in bir İngiliz savaş gemisiyle gizlice İstanbul'dan kaçması.
18 Kasım TBMM 'nin Veliaht Abdülmecit'i Halife seçmesi.
20 Kasım Lozan Konferansı'nın açılması.
2 Aralık Yunanistan'da, yenilgiden sorumlu tutulan Başbakan Gunaris, General Hacianesti ve dört bakanın kurşuna dizilmesi.
6 Aralık Atatürk'ün Halk Fırkası'nı kurma kararını açıklaması.
1923
29 Ocak Atatürk'ün İzmir'de Latife Uşaklıgil ile evlenmesi.
4 Şubat Lozan Konferansı'na, bazı konularda anlaşma sağlanamaması yüzünden ara verilmesi. (1. dönem 76 gün sür-müştür; görüşmelerin kesilmesi üzerine ordu savaş düze-ni alır.)
290

1923
17 Şubat İzmir İktisat Kongresi'nin Atatürk'ün konuşmasıyla açılması.
31 Mart Türkiye'nin yeniden Lozan'a davet edilmesi.
1 Nisan TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar vermesi.
23 Nisan Lozan Konferansı ikinci döneminin başlaması (Bu dönem 97 gün sürecektir).
24 Temmuz Lozan Andlaşması'nın imza edilmesi.
11 Ağustos TBMM'nin II. Dönem çalışmalarının başlaması.
13 Ağustos Atatürk'ün ikinci kez Meclis Başkanlığına seçilmesi.
23 Ağustos Lozan Andlaşması'nın TBMM'nce kabul edilmesi.
11 Eylül Halk Fırkası'nın kurulması.
2 Ekim Son işgal kuvvetlerinin de İstanbul'dan ayrılması.
13 Ekim TBMM'nin Ankara'nın başkent olmasına karar vermesi.
29 Ekim Cumhuriyet'in ilan edilmesi, Atatürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi.
Cumhuriyet Dönemi 1923
30 Ekim Atatürk'ün Başbakanlığa atadığı İnönü'nün ilk Cumhuriyet hükümetini kurması.
31 Ekim Seferberliğin sona erdirilmesi.
26 Aralık Genel af ilan edilmesi (150 kişi dışında).

1924
3 Mart Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanu-
nu'nun kabul edilmesi (Ek 18).
8 Nisan Dini mahkemelerin kaldırılması ve yargıda da birli-
ğin sağlanması.
291

1924
16 Nisan Af dışı bırakılan 150 kişinin listesinin TBMM'nde kabulü
(Ek 19).
20 Nisan Yeni Anayasa'nın kabulü.
1 Eylül Musiki Muallim Mektebi'nin kurulması.
16 Ekim Topkapı Sarayı'nın müze olarak halka açılması.
17 Kasım Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.
1925
13 Şubat Şeyh Sait isyanının başlaması.
16 Şubat Türk Hava Kurumu'nun kurulması.
17 Şubat Aşar vergisinin kaldırılması.
4 Mart Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edilmesi. (4 Mart
1929'a bkz.)
15 Nisan Şeyh Sait ile bazı elebaşlarının yakalanması.
14 Mayıs Yargılamanın başlaması.
28 Haziran Şeyh Sait ve 47 asinin idam edilmesi.
5 Ağustos Atatürk'ün Latife Hanım'dan ayrılması.
23 Ağustos Atatürk'ün, elinde yazlık bir şapkayla Kastamonu'ya gel-mesi.
27 Ağustos İnebolu Türk Ocağı salonunda şapka konuşmasını yap-ması.
5 Kasım Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması.
25 Kasım Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun'un kabul edilme-
si. (Ek 22).
30 Kasım Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması, Türbe-
darlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'un kabulü (Ek 23).
26 Aralık Milletlerarası saat ve takvimin kabulü.
292

1926
17 Şubat Medeni Kanun'un kabulü.
1 Mart Türk Ceza Kanunu'nun kabulü.
22 Nisan Borçlar Kanunu'nun kabulü.
15 Mayıs Vahidettin'in ölümü.
5 Haziran Türkiye-Irak sınırını belirleyen anlaşmanın imzalanması
(Musul Irak'a bırakılır).
14 Haziran Giritli Şevki'nin, Ziya Hurşit ve arkadaşlarının Atatürk'e İzmir'de suikast
yapacaklarını ihbar etmesi.
14/15 Haz. Ziya Hurşit ve arkadaşlarının tutuklanmaları.
26 Haziran Yargılamanın başlaması.
1 Temmuz Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.
13 Temmuz Suikast sanıkları hakkında kararın açıklanması (13 idam).
2 Ağustos Suikast davasının ikinci bölümünün Ankara'da başlama-
sı.
26 Ağustos Kararın açıklanması (4 idam).

6 Ekim Kayseri Uçak Fabrikası'nın açılışı.
26 Kasım Alpullu Şeker Fabrikası'nın açılışı.
17 Aralık Uşak Şeker Fabrikası'nın açılışı.
1927
6 Mart İstanbul Radyosu'nun yayına başlaması.
7 Mart İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması. 28 Mayıs Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü. 1 Temmuz Atatürk'ün İstanbul'a gelişi.
27 Ağustos Atatürk'e suikast için Sisam Adası'ndan Anadolu'ya geçen Hacı Sami'nin ölü, arkadaşlarının yaralı olarak ele geçirilmesi.
15 Ekim Atatürk'ün CHP II. Kurultayı'nda Nutuk'u okuması.
28 Ekim İlk nüfus sayımı (13.648.270).
293

1927
1 Kasım Atatürk'ün ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
6 Kasım Bünyan Mensucat Fabrikası'nın açılışı.
17 Kasım Ankara Radyosunun yayına başlaması.
1928
2 Şubat Ankara Çimento Fabrikası'nın açılışı.
3 Şubat Hutbenin Türkçe okunmaya başlanması.
10 Nisan Anayasa'dan dinle ilgili madde ve fıkraların çıkarılması.
20 Mayıs Milletlerarası Rakamların Kullanılması Hakkında Kanun'un kabulü (Ek 24).
9 Ağustos Atatürk'ün yeni Türk harfleri hakkında Sarayburnu'nda konuşması.
23 Ağustos Atatürk'ün yeni Türk harflerini tanıtmak amacıyla yurt gezisine çıkması.
1 Kasım Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un kabul edilmesi (Ek 25).

1929
1 Ocak 4 Mart
2 Haziran 1 Eylül

Millet Mekteplerinin açılması.
Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükten kalkması. (4 Mart 1925'e bkz.)
Ooğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere toprak dağıtımıyla ilgili kanunun kabulü.
Okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması.

294

1929
24 Ekim ABD'de büyük ekonomik krizin başlaması ve dünyayı etkilemesi.
1930
1 Şubat İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
3 Nisan Belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, Afet İnan'ın kadınların siyasi hakları konusunda konferans vermesi.

11 Haziran T.C. Merkez Bankası'nın kurulması hakkında kanunun kabulü.
12 Ağustos Atatürk'ün ve İnönü'nün teşvikiyle Fethi Okyar'ın Ser¬best Cumhuriyet Fırkası'nı kurması.
5 EkimBelediye seçimleri.
15 Kasım TBMM'nde belediye seçimleriyle ilgili gensorunun görüşülmesi.
17 Kasım Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkasını dağıttığını açıklaması.
23 Kasım Menemen'de gerici ayaklanma.
1931
15 Ocak Menemen sanıklarının yargılanmasına başlanması (28 idam).
26 Mart Milletlerarası ölçülerin kabul edilmesi.
12 Nisan Atatürk'ün isteği üzerine Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulması (Türk Tarih Kurumu).
4 Mayıs Atatürk'ün üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
18 Eylül Atatürk'ün Vatandaş İçin Medeni Bilgiler adlı kitabın okullarda okutulmasını istemesi.
295

1932
22 Ocak İlk kez Kur'an'ın Türkçe okunması.
19 Şubat Halkevlerinin kuruluşu.
2 Temmuz Birinci Türk Tarih Kongresi.
12 Temmuz Atatürk'ün isteği üzerine Türk Dilini Tetkik Cemiyeti'nin kurulması (Türk Dil Kurumu).
18 Temmuz Diyanet İşleri Başkanlığının ezanın Türkçe okunaca-ğını bildirmesi.
26 Eylül Birinci Türk Dil Kurultayı.
296

1934
12 Ocak Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülüne aday göstermesi.
8 Şubat Balkan Antantı'nın imzalanması.
9 Nisan Türk Hukuk Kurumunun kurulması.
17 Nisan Birinci Beş Yıllık Plan'ın kabul edilmesi.
14 Haziran Yeni bir toprak dağıtım kanununun kabul edilmesi.
21 Haziran Soyadı Kanunu ile Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun kabul edilmesi.
13 Ağustos Bakırköy Bez Fabrikası'nın açılışı.
18 Ağustos İkinci Dil Kurultayı.
30 Eylül Keçiborlu Kükürt Fabrikası'nın açılışı.
19 Ekim Turhal Şeker Fabrikası'nın açılışı.
20 Kasım Konya Ereglisi Bez Fabrikası'nın açılışı.
24 Kasım Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, bir kanunla "Atatürk" soyadının verilmesi, Ayasofya'nın anıt-müze olması hak-kında Bakanlar Kurulu kararı.
26 Kasım Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkında Kanunun kabul edilmesi (Ek 28). .
3 Aralık Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkında Kanun'un kabul edilmesi (Ek 29).

5 Aralık Kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyan Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi.
297

1935
16 Eylül Kayseri Bez ve İplik Fabrikası'nın açılışı.
20 Ekim İkinci nüfus sayımı (16.188.767).
29 Kasım Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nın açılışı.
10 Aralık Zonguldak'ta Antrasit Fabrikası'nın açılışı.
* * *
1936
1 Ocak İzmir'de Kültür Park'ın temelinin atılması.
9 Ocak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin açılışı.
6 Mayıs Musiki Muallim Mektebi'nin konservatuara dönüştürülmesi.
20 Temmuz Boğazların bütünüyle Türk egemenliğine geçmesini sağ-layan Montreux Sözleşmesi'nin imzalanması.
24 Ağustos Üçüncü Türk Dil Kurultayı.
3 Kasım Ankara'da 1. Çubuk Barajı'nın açılışı.
6 Kasım İzmit Birinci Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın açılışı.
* * *
1937
27 Ocak Türkiye'nin çeşitli girişimleri sonucu, Milletler Cemiyeti'nde Hatay'ın bağımsızlığının kabul edilmesi.
4 Şubat İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin açılışı.
5 Şubat Anayasa'nın ikinci maddesinin değiştirilerek 6 ilkenin eklenmesi ('Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyet¬çi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır').
10 Şubat Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
3 Nisan Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının temel atma töreni.
9 Haziran Ankara'da Tıp Fakültesi kurulması hakkında kanunun kabul edilmesi.
298

1937
11 Haziran Atatürk'ün 'bütün mallarını hazineye bıraktığını' bildir-mesi.
8 Temmuz Sadabat Paktı'nın imzalanması.
14 Ağustos İlk Türk denizaltısının omurgasının kızağa konması.
20 Eylül İkinci Türk Tarih Kongresi, İnönü'nün izne ayrılması, Celal Bayar'ın Başbakan Vekili olması.
9 Ekim Nazilli Basma Fabrikası'nın açılışı.
* * *
1938
1 Ocak Denizbank'ın kurulması.
1 Şubat Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın açılışı.
2 Şubat Bursa Merinos Fabrikası'nın açılışı.
17 Mayıs Divriği Demir Madenleri Işletmesi'nin faaliyete geçmesi.
20 Mayıs Atatürk'ün Mersin'e gelmesi, geçit törenini izlemesi.
24 Mayıs Adana'da geçit törenini izlemesi, Ankara'ya dönmesi.
26 Mayıs İstanbul'a gelmesi.
16 Haziran Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

20 Haziran 'Dağ başını duman almış' marşının gençlik marşı olarak kabul edilmesi.
29 Haziran 150'liklerin affı ile ilgili kanunun kabul edilmesi.
5 Temmuz Türk birliğinin seçim güvenliğini sağlamak için Hatay'a girmesi.
13 Temmuz Toprak Mahsulleri Ofisinin kurulması.
15 Temmuz Hatay'da seçimin başlaması.
2 Eylül Bağımsız Hatay Devleti Millet Meclisi'nin ilk toplantısını yapması, Tayfur Sökmenin Devlet Başkanlığına seçil-mesi, Abdurrahman Melek'in Başbakan olması (Meclis, 30 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı alacak ve Hatay bir Türk ili olacaktır).
5 Eylül Atatürk'ün vasiyetini yazması (Ek 30).
299

1938
28 Ekim Uzun Dalga Ankara Radyosu ile Kısa Dalga Ankara Radyosu'nun yayına başlamaları.
10 Kasım Atatürk'ün 09.05'te ölümü (Ek 31).
11 Kasım İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi.

20 Kasım Nâşının Ankara'ya getirilmesi.
21 Kasım Nâşının geçici kabire (Etnografya Müzesi) konulması (10 Kasım 1953'te Anıt-Kabir'e nakledilecektir), İnönü'nün beyannamesi (Ek 32).
300

IV
EKLER
Ek 1
Atatürk'ün Enver Paşa'ya raporu
20 Eylül 1917, Halep
"4. Madde: Bu muhtasar nazar-ı umumiden netice-yi istidlalim, artık her şey bitmiştir ve bulunacak bir çare kalma-mıştır zemininde asla değildir... İmkân-ı halas ve hayat, katiyen mevcut olup ancak tedabir-i şaibeyi bulmak ve ahvali, hayalsiz ve yaldızsız, olduğu gibi görmek lazımdır. Acizlerine göre bugün takip olu¬nacak kararlar, berveçh-i ati olmalıdır:
a. Dahilen takviye-yi hükümet ve temin-i hayat (Jandarmayı kuvvetli yapmak, memurları ve mümkün olduğu kadar umur-u adliyeyi, herhalde iaşe-yi umumiye ile umur-u ticariye ve iktisadiye-yi tanzim etmek), hiç olmazsa su-i istimalatı hadd-i asgariye ve kaabil-i tahammül bir derece¬ye indirmek. O suretle ki memleket, sağlam bir üss-ül hareke halinde bulunmalı ve imtidad-ı harp, mazallah yeni ziyanlara ve felaketlere se-

beb olsa da elimizde ve gerimizde kalacak mena-
tık ve ahaliyi, herhalde dayanmaz, çürük bir küt¬
le halinde bulmayalım.
b. Siyaset-i askeriyemiz, bir müdafaa siyaseti ve eli-
305

mizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi, son âna kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siya¬set, memleketimiz haricinde bir tek Osmanlı ne¬feri kalmasına mütehammil olamaz.[..] 5. Madde: [..] Elyevm içinde bulunduğumuz bataklıktan, ni¬hayetine kadar Almanlarla birlikte bulunarak kur¬tulmak zaruri olduğu müsellemdir. Fakat Alman¬ların, bu zaruretten ve imtidad-ı harpten istifade ederek bizi, müstemleke şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabiini kendi ellerine almak siyasetine muarızım ve rical-i devletin, bu hususta hiç olmazsa Bulgarlar kadar müstakil ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm." ['Hayatı ve Eseri', Hikmet Bayur, s. 125,126.]
Sözlük
Muhtasar: Özetlenmiş; Nazar-ı umumi: Genel bakış; Netice-yi istidlal: Çıkarılan sonuç; Zeminde: Anlamda; Kanaat-i bedbinane: Karamsar kanı; İmkân-i halas ve hayat: Hayat ve kurtuluş imkânı; Tedabir-i şaibe: Doğru önlemler; Ahval: Haller, durumlar; Acizleri: [Nezaket deyimi] Ben; Berveçh-i ati: Şimdi açıklanacağı şekilde; Takviye-yi hükümet: Hükümeti güçlendir¬me; Temin-i hayat: Hayatı güven altıına alma; Umur; İşler; Umur-u adliye: Adalet işleri; Tanzim etmek: Düzenlemek; Su-i istimal: Kötüye kullanma, hırsızlık, rüşvet vb.; Hadd-i asgari: En az; Kaabil-i tahammül: Dayanılabilir; Üss-ül hareke: Hareket/dayanak üssü/merkezi; İmtidad-i harp: Savaşın uzaması; Maazallah: Allah korusun; Menatık: Mıntıkalar; Müsellem: Belli¬dir; Mütehammil: Katlanılır, dayanıklı; Müstemleke: Sömürge; Menabi: Kaynaklar; Muarız: İtirazcı, karşı; Rical-ı devlet: Devlet adamları, ileri ge-lenler, yetkililer; Müstakil: Bağımsız.
306

Ek 2
Wilson İlkeleri
8 Ocak 1918
"1. Madde: Tam bir açıklık içinde varılmış barış anlaşmaların-dan sonra hiçbir özel uluslararası anlaşmaya gidil-memeli ve diplomatik etkinlik, her zaman içtenlikle ve kamuoyunun gözü önünde yürütülmelidir.
2. Madde: Denizlerin, uluslararası sözleşmeler gereğince bütü-
nüyle ya da kısmen kapatılabilmesi dışında, savaşta ve barışta karasuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanmalıdır.
3. Madde: Barışı onaylayan ve korumak için anlaşan ülkeler
arasındaki bütün ekonomik engeller, olabildiğince kaldırılmalı ve ticaretin, eşitlik temelinde yürütül-mesi sağlanmalıdır.
4. Madde: Her ülkede silah gücünün, iç güvenliği sağlamaya
yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli gü¬venceler karşılıklı verilmelidir.
5. Madde: Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açıkgörüşlü
. ye tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı; bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde, ilgili halkla¬rın çıkarları ile egemenliği tartışılan devletin adil ta¬leplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine, kesinlikle uyulmalıdır.
6. Madde: Rus Çarlığı'na ait bütün topraklardan yabancı as-
kerler çekilmeli, Rusya'yı ilgilendiren bütün sorun¬lar, kendi siyasal gelişimini ve ulusal politikalarını bağımsızca belirlemesine olanak verecek biçimde dünyanın öbür uluslarının en uygun ve özgür işbirli¬ği ile çözülmeli; Rusya'nın kendi belirleyeceği ku¬rumsal yapıyla özgür uluslar topluluğuna içtenlikle
307

kabul edilmesi hatta gereksinim duyabileceği ya da isteyebileceği her türlü yardımın yapılması sağlan¬malıdır. Gelecek birkaç ay içinde öbür ulusların Rusya'ya karşı tutumları, iyi niyetlerinin, Rusya'nın gereksinimlerinin kendi çıkarlarından farklılığını kavrayıp kavramadıklarının ve bencillikten uzak, akıllı bir yaklaşımla onun sorunlarına yakınlık du¬yup duymadıklarının kesin göstergesi olacaktır.

7. Madde: Yabancı askerler Belçika'dan çekilmeli ve bu ülke, hiçbir kısıtlama olmaksızın bütün öbür ulusların sa¬hip olduğu egemenlik haklarına yeniden kavuşmalı¬dır. Bunun gerçekleşmesi, ulusların birbirleriyle iliş¬kilerini düzenlemek amacıyla koydukları kurallara duydukları güvenin yeniden sağlanmasında en önemli rolü oynayacaktır. Bu düzeltme yapılmadan, uluslararası hukukun yapısı ve geçerliliği örselenmiş kalacaktır.

8. Madde: Bütün Fransız toprakları özgürlüğüne kavuşmalı ve işgal edilen kesimler geri verilmelidir. 1871'de Al-sace-Lorraine konusunda Fransa'ya Prusya tarafın¬dan yapılan ve yaklaşık elli yıldır dünyada istikrarlı bir barışın kurulmasını önleyen haksızlık, herkesin çıkarlarına [uygun] olan barışın yeniden sağlanabil¬mesi için düzeltilmelidir.

9. Madde: İtalya'nın sınırları, açıkça belirlenmiş ulusal sınırlar temelinde yeniden çizilmelidir.

10. Madde: Avusturya-Macaristan halklarının, uluslar arasındaki yeri korunmalı ve güvence altına alınmalı, bu halk¬lara özerk gelişme olanağı tanınmalıdır.

11. Madde: Yabancı askerler Romanya, Sırbistan ve Kara-dağ'dan çekilmeli, işgal edilen topraklar geri veril-melidir. Sırbistan'a denize serbest ve güvenli çıkış sağlanmalıdır. Çeşitli Balkan Devletleri arasındaki

ilişkiler, tarihsel bağlılık ve ulusal sınırlar temelin-de, dostça görüşmeler yoluyla yürütülmelidir. Bal-kan Devletlerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğüne ilişkin uluslararası güvence¬ler, anlaşmada yer almalıdır.

12. Madde: Bugünkü Osmanlı Devleti'ndeki Türk kesimleri-ne güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yö-netimindeki öbür uluslara da her türlü kuşku¬dan uzak yaşam güvenliği ile özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Ça-nakkale Boğazı, uluslararası güvencelerle gemi- lerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.

13. Madde: Polonyalıların yaşadığı tartışmasız olan toprakları içine alacak bağımsız bir Polonya Devleti kurulma¬lı, bu devletin denize serbest ve güvenli çıkışı sağ¬lanmalı, siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü de uluslararası sözleşmeyle güvence altı¬na alınmalıdır.

14. Madde: Büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı güvence vermek üzere özel sözleşmelerle bütün ulusları içi¬ne alan bir birlik oluşturulmalıdır." [Ana Britannica, 17. C, s. 108.]

Ek 3

Mondros Mütareke Anlaşması

30 Ekim 1918

1) Karadeniz'e geçiş için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının

açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması, Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının Müttefikler tarafından işgali.

2) Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve ko-van mevzileri ve öteki engellerin yerleri gösterilecek ve bunları taramak ya da kaldırmak için istekte bulunulduğun¬da yardım edilecektir.

3) Karadeniz'de bulunan torpil yerleri hakkında gerekli bilgiler verilecektir.
4) Anlaşma Devletlerine mensup savaş tutsakları ile Ermeni tu¬tukluları İstanbul'da toplanacak, koşulsuz sınırsız.Anlaşma Devletlerine teslim olunacaktır.
5) Sınırların korunması ve iç güvenliğin sürdürülmesi için ge-rekli görülecek askeri kuvvetlerin dışındakilerin hemen ter¬his edilmesi (söz konusu askeri kuvvetlerin sayısı ve durumu Anlaşma Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ya¬pılacak görüşmeden sonra kararlaştırılacaktır).
6) Osmanlı karasularında güvenlik ve buna benzer işler için kullanılacak küçük gemiler dışında, Osmanlı sularında ya da Osmanlı Devleti'nce işgal edilen sularda bulunan bütün sa¬vaş gemileri teslim olunup, gösterilecek Osmanlı limanların¬da tutuklu bulundurulacaktır.
7) Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum başgösterdi-ğinde herhangi stratejik noktayı işgal etme hakkına olacak¬lardır.
8) Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve de-miratma yerlerinden Anlaşma Devletlerince yararlanılması ve Anlaşma Devletleriyle savaş halinde bulunanlara karşı ka¬palı bulundurulması. Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhisi hususlarında benzer koşullardan yararlanacaklardır.
9) Anlaşma Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki bü-tün gemi onarımını kolaylaştırıcı araçları kullanacaklardır.

10) Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.
11) İran'ın kuzeybatı kısmındaki Osmanlı kuvvetlerinin hemen

savaştan önceki sınır gerisine çekilmesi konusunda önce-den verilen emir yerine getirilecektir. Kafkaslar ötesinin da¬ha önce Osmanlı kuvvetleri tarafından kısmen boşaltılması emredildiğinden, geri kalan kısmı, Müttefiklerce yerel du¬rum incelenerek istekte bulunulursa boşaltılacaktır.
12) Hükümet haberleşmeleri dışta kalmak üzere, telsiz telgraf ve kabloların Anlaşma Devletleri memurlarınca denetlen-mesi.
13) Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ait maddelerin ve malze-menin tahrip edilmesinin önlenmesi.
14) Memleketin gereksinimi karşılandıktan sonra artakalan kö-mür, akaryakıt ve denizcilik malzemesinin üretim kaynakla¬rından satın alınması için kolaylık gösterilmesi (söz konusu maddelerin hiçbiri ihraç olunmayacaktır).
15) Bütün demiryollarına Anlaşma Devletlerinin denetim subay¬ları memur edilecektir. Bunlar arasında, bugün Osmanlı hü¬kümetinin denetimi altında bulunan Kafkas ötesi demiryolu kesimleri de bulunmaktadır; söz konusu Kafkas demiryolları serbest ve tam olarak Anlaşma Devletleri memurlarının yö¬netimi altına konulacaktır. Halkın gereksiniminin karşılan¬ması dikkate alınacaktır. Bu maddeye Batum'un işgali de dahildir. Osmanlı hükümeti Baku'nun işgaline itiraz etmeye¬cektir.
16) Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtalar, en yakın Anlaşma Devleti komutanına tes¬lim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin düzeni korumak için gerekli miktarından fazlası, beşinci maddedeki koşullar uyarınca kararlaştırılacak biçimde geri çekilecektir.
17) Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en ya-kın İtalyan koruma kıtalarına teslim olacaktır. Osmanlı hü-kümeti, teslim emrine uymadıkları takdirde, haberleşmeyi ve yardımını kesmeyi yükümlenir.
18) Mısrata'yı da içermek koşuluyla Trablus ve Bingazi'de işgal

edilen limanların en yakın Anlaşma Devleti kıtasına teslim edilmesi.

19) Alman ve Avusturya deniz, kara askerleri ve sivil memurları ile uyruklarının bir ay içinde ve uzak yerlerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı memleketlerinden ayrılmaları.
20) Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetle¬rine ait donatım eşyası, silahlar, cephane ve taşıma araçla¬rının ne şekilde kullanılacağı hakkında verilecek yönergeye uyulacaktır.
21) Müttefiklerin yararlarını korumak için gıda işleriyle görevli bakanlıkta Anlaşma Devletleri temsilcileri bulundurulacaktır, onlara bu konuda gerekli bütün bilgiler verilecektir.
22) Osmanlı savaş tutsakları Anlaşma Devletlerinin elinde koru¬nacaktır. Sivil savaş tutsakları ile askerlik çağı dışında olan¬ların serbest bırakılması dikkate alınacaktır.
23) Osmanlı hükümeti, merkezi hükümetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.
24) "Ermeni illerinde" karışıklık başgösterdiğinde bu illerin her¬hangi bir kısmının işgali hakkını Anlaşma Devletleri saklı tu¬tarlar.
25) Müttefiklerle Osmanlı Hükümeti arasında düşmanlık, 1918 yılı Ekiminin 31. günü yerel saatle öğlen vakti sona erecek¬tir.
Arthur Calthorpe, Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah
[Türk Devrim Tarihi', Ş.Turan, 1.C., s.310-311.]
• Amiral Calthorpe'un Rauf Orbay'a verdiği mektup: "Ekselans,
Türkiye ile müttefikler arasında akdedilmiş bulunan mütare¬ke şartlarının birinci maddesine göre, Britanya hükümetince sizi
312

temine mezun kılınmış bulunuyorum ki Çanakkale ve İstan-
bul'daki Boğazlar müstahkem mevkilerinin işgalinde, yalnız İngi-
liz ve Fransız askerleri kullanılacaktır.
Müstahkem mevkiler işgal edildiğinde, buralarda çok küçük sayıda Türk askerinin kalmasına müsaade edilmesi hususunu hü¬kümetime şiddetle tavsiye ettim.
Hiçbir Yunan askerinin, bugünkü şartlar altında, İstanbul veya İzmir'e girmemesinin temini konusunda Ekselansınızın ıs-rarlı arzusunu da bildirerek bunun, bana izah ettiğiniz şekilde se-beblerini anlattım.
Türk hükümetinin, nizamı ve Müttefik (galipler) şahıs ve menfaatlerini korumakta acze düşmesi gibi mücbir ve belirli se-bebler tahakkuk etmedikçe, İstanbul'un işgalinin bahis konusu olmaması şeklindeki kesin talebinizden de hükümetimi haberdar ettim.
Yukarki teminatın, yalnızca Padişah Hazretleri ile Sadraza-ma duyurulacağı konusundaki teminatınızı alırsam memnun ola¬cağım."
['Atatürk, Hayatı ve Eseri', Hikmet Bayur, s. 175.]
* * *■
Ek 4
Atatürk'ün A.İzzet Paşa'ya yolladığı yazılardan bazı bölümler
6/7 Kasım 1918
"..İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İn-
gilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye imkan olmaya¬caktır."
"İngiliz murahhasının centilmenliğini ve buna muka¬bil bu tarzda cemile ibrazını idrak ve takdir nezaketin¬den muarra bulunduğumu arz ederim."
313

"..İskenderun'a her ne sebeb ve bahane ile asker ihracına teşebbüs edecek İngilizlere, ateşle mümanaat edilmesini [..] em¬rettim."
"..İngilizlerin tekalifine, bugüne kadar olduğu tarzda muka¬belede devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizlerin, yarın Toros'a kadar olan Kilikya mıntıkasını ve sonra Konya-İzmir hattının lüzum-u işgali tekalifi¬nin yekdiğerini vel' edeceği ve

binnetice ordumuzun, kendile¬ri tarafından sevk ve idaresi ve hatta heyet-i vükela-yı Osmaniye'nin, Britanya hükümeti tarafından lüzum-u in¬tihabı gibi tekalifin karşısında kalmak müstebat değil¬dir. Acz ve zaafımız derecesini pek âlâ bilirim. Bununla bera¬ber devletin, yapmağa mecbur olduğu fedakârlığın dere¬cesini de tayin ve tahdit etmek lazım geleceği kanaatini muhafaza ederim. [..] Bilhassa zat-ı samilerince yakinen ma¬lum bulunmuştur ki acizleri, her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım, doğru olduğuna kani bulunduğum ve icap edenlere arz ve iblağını selamet-i memleket icabı kabul ettiğim içtihatıma tebaiyetten men-i nefse kadir değilim."
['Atatürk, Hayatı ve Eseri', H.Bayur, s. 182, 187.]
Sözlük
Mukabil: Karşı; Cemile: İyilik, yaranmaya çalışma; İbraz etmek: Gös¬termek; Muarra: Yoksun; Delalet: Aracı olma; Mümanaat etmek: Engel ol¬mak; Tekalif: Teklifler; Yekdiğerini vel' etmek: İzlemek; Heyet-i Vükela'yı Osmanniye: Osmanlı Bakanlar Kurulu; Binnetice: Sonuç olarak, sonuçta; Lüzum-u intihap: Seçilmesi gereği; Müstebat: Uzak; Tahdit etmek: Sınırla¬mak; Zat-ı samilerince: [Nezaket ifadesi] Sizin tarafınızdan; Yakinen: Ya¬kından, yakın olarak; İblağ: Bildirme; Selamet-i memleket: Memleketin esenliği; Tebaiyet: Bağlılık; Men-i nefs: Kendini engelleme; Kadir: Kudretli, güçlü.
* * *

Ek 5
Barış Konferansı
18 Ocak 1919
Barış andlaşmalarının düzenlenmesi için şöyle bir örgüt ku¬ruldu:
a. İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya'yı temsil eden iki¬şer üyeden oluşan Yüksek Meclis (Konsey). Bu kurula, 'On¬lar Meclisi', Beş Büyükler Meclisi, birinin katılmaması halin¬de 'Dörtler Meclisi' (Konseyi) de denilmektedir.
b. Özel komisyonlar.
c. Uzmanlık komisyonları.
d. 32 devletin delegelerinden oluşan Genel Kurul: ABD, İngil-tere, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, Sırbistan, Brezilya, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Hindistan, Çin, Çekos-lavakya, Polonya, Yunanistan, Hicaz, Portekiz, Romanya, Siyam, Yeni Zelanda, Bolivya, Küba, Ekvator, Guatamala, Haiti, Honduras, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Urugu¬ay.
[A.Şükrü Esmer, 'Siyasi Tarih', s. 522.]
* * *
Ek 6
Vahidettin ve Damat Ferit'in manda önerisi
30 Mart 1919
1) Ermenistan [Doğu Anadolu'dan verilecek topraklarla], ba-ğımsız veya özerk bir Ermeni cumhuriyeti haline getirile-cektir.
2) İngiltere, Türkiye'nin dışa karşı bağımsızlığını korumak ve

asayişi sağlamak için gerekli gördüğü yerleri 15 yıl süre ile işgal edecektir.
3) İngiltere, Osmanlı Nezaretlerinde (Bakanlıklarında) gerekli görülen yerlere İngiliz Müsteşarlar tayin edilmesini kabul edecektir.
4) İngiltere, her il'e bir başkonsolos tayin edecek ve bunlar 15 yıl müddetle Valinin Müşaviri olarak görev göreceklerdir.
5) Belediye ve Parlamento seçimleri, İngiliz konsoloslarının kontrolleri altında yapılacaktır.

6) İngiltere, devlet merkezinde ve illerde maliyeyi sıkı bir kont¬role tâbi tutmak hakkına sahip olacaktır.
[G.Jaeschke, 'Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri', s. 3, 38; S.R.Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika', 1. C, s. 50; Sina Akşin, 'İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele', s. 233; İngiltere bu ve benzeri projeleri, müttefikleri ile anlaşmazlığa yol açacağı düşüncesi ile sürekli reddeder. Zaten amacı, Türkiye'yi yönetmek değil, ibret olacak biçimde cezalandırmaktır.]
• D.Ferit 12 Eylül 1919'da da üç İngilizle gizli bir anlaşma yapacaktır:
1) İngiltere Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanıya-cak,
2) Boğazlar ve İstanbul, İngiltere'nin denetimi altında olacak,
3) Türkiye, bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasına karşı çıkma¬yacak,
4) Türkiye, İngiltere'nin Suriye ve Elcezire (Kuzey Mezopotam¬ya) üzerindeki egemenliğini sağlamasına, gerekirse, fiili ola¬rak yardımcı olacak [yani asker verecek] ve hilafet gücünü, Müslümanların bulunduğu İngiliz sömürgelerinde, İngilte-
re'den yana kullanacak (yani hilafet gücünü İngiliz emperya-lizminin emrine verecek),
5) Milliyetçi akımları önlemek [yani Milli Mücadele'yi söndür-

mek] ve yönetimi korumak için İngiltere bir zabıta kuvveti örgütleyecek,
6) Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından (!) vazgeçecek,
7) Bu anlaşma gayr-ı resmi nitelikte olup İngiltere, Osmanlı delegelerinin bu esaslara uygun taleplerini desteklemeyi ka¬bul eder,
8) Barış koşullarına dönüldükten sonra Padişah, İngiliz hükü-meti ile 4. maddedeki esasları genişletip genelleştirecek gizli bir anlaşma yapacak.
[Sina Akşin, 'İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele', s. 571-577; H.Bayur, 'Atatürk, Hayatı ve Eseri', s. 205]
Ek 7
Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkanlar
16-19 Mayıs 1919
Albay Kazım Dirik, Dr.Alb. İ.Tali Öngören, Kur.Yb. Arif (Ayıcı), Kur.Bnb. Hüsrev Gerede, Topçu Bşk.Bnb. Kemal Do-ğan, Dr. Bnb. Refik Saydam, Yzb. Cevat Abbas Güler (yaver), Yzb. Mümtaz Tünay, Yzb. İsmail Hakkı Ede, Yzb. Ali Şevki Ön-dersev, Yzb. M.Vasfi Süsoy, Üstğm. Hayati, Üstğm. Arif Hik¬met Gerçekçi, Üstğm. Abdullah, Teğmen Muzaffer Kılıç (yaver), Şifre Kâtibi Faik Aybars, Şifre Kâtibi Yrd. Memduh Atasev; ka¬rargâh mensuplarından ayrı olarak III. Kolordu Komutanı Albay Refet Bele. (Atatürk'le birlikte 19 kişi)
[Dr.Fethi Tevetoğlu, 'Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar', s. 14.]

Ek 8
Misak-ı Milli
Kabul: 28 Ocak 1920 Açıklama: 17 Şubat 1920
"Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Mebusları Meclisi üyele¬ri, devletin bağımsızlığının ve ulusun geleceğinin haklı ve sürekli bir barışa ulaşmak için, yapabilecekleri özverinin en son sınırını belirleyen aşağıdaki esaslara tümüyle uymakla sağlanabileceğini ve söz konusu esaslar dışında gerçek bir Osmanlı saltanatının ve toplumunun var olmasının olanak dışı bulunduğunu kabul etmiş ve onaylamışlardır:
1) Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun oturduğu ve 30 Ekim 1918 günü silah bırakışmasının imzalanması sı¬rasında düşman orduların işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, buralar halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre saptanması gerekli olduğundan, söz konusu mütareke çizgisinin içinde ve dışında, din, ırk ve emel yönlerinden birleşik ve birbirine karşılıklı saygı ve özveri duyguları ile dolu ve etnik ve toplumsal hakları ile bölgelerinin

koşulları¬na tümüyle uyum gösteren Osmanlı-tslam çoğunluğun otur¬duğu kısımların tümü, gerçekten veya hüküm yoluyla hiçbir nedenle birbirinden ayrılık kabul etmez bir bütündür.
2) Halkı ilk serbest kaldıkları zamanda başvurdukları halkoyla¬ması ile anavatana katılmış olan Üç Liva (Elviye-i Selase: Kars, Batum, Ardahan) için gerektiğinde yeniden serbestçe halkoylamasına başvurulmasını kabul ederiz.
3) Türkiye Barışına ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal duru-munun saptanması da, orada oturanların tam özgürce belir¬tecekleri oylara göre gerçekleşmelidir.
4) İslam halifeliğinin durağı ve Osmanlı saltanatının başkenti ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul şehri ile
318

Marmara denizinin güvenliği her türlü müdahale ve saldırıya karşı korunmuş olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşuluyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaretine ve ula¬şımına açılması hakkında bizimle bütün öteki ilgili devletle¬rin hep birlikte verecekleri karar geçerli olacaktır.
5) Anlaşma Devletleri ile düşmanları ve onlara katılan bazı devletler arasında varılan antlaşmaların esasları çerçevesin¬de, azınlıkların hukuku, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın da aynı haklardan yararlanmaları koşuluyla, bizce de kabul edilecek ve sağlanacaktır.
6) Ulusal ve ekonomik gelişmemizin olanaklar çerçevesi içine girmesi ve daha çağdaş, düzenli bir yönetim biçiminde işle¬rin yürütülmesinde başarılı olabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişmemizin sağlanmasında bağımsızlığa ve tam bir özgürlüğe kavuşmamız, yaşama ve varolmamızın ana koşuludur. Bu nedenle siyasal, adli, mali ve gelişmemize engel olacak öteki sınırlamalara karşıyız. Saptanacak borç¬larımızın ödenmesi koşulları da bu esaslara aykırı olmaya¬caktır."
[Prof.Dr.Ş.Turan, Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 87-88; Misak-ı Milli 1920 Temmuzunda TBMM'nce de yön verici bir temel belge olarak kabul edilecektir.]
Ek 9
Vahidettin ile Meclis Kurulunun görüşmesinin metni
16 Mart 1920
İşgal güçlerinin İstanbul'da yönetime resmen el koyduğu gün Vahidettin, Sivas Milletvekili Rauf (Orbay), Balıkesir Millet¬vekili Abdülaziz Mecdi Hoca (Tolon) ve Konya Milletvekili Vehbi
319

Hoca (Çelik)'dan oluşan Meclis Kurulunu kabul eder. Görüşme¬nin metni:
"Vahidettin - Bu adamlar (İngilizler) daha çok şey yaparlar, her istediklerini yaparlar! Her şeye cüret edebi-lirler! Meclis'teki sözlerinize ve hareketlerinize dikkat ediniz!
Vehbi Hoca - Efendimiz, onların kudreti milleti yıldıramayacak-tır. Milletiniz, memleketi de, sizi de kurtaracak¬tır. Müsterih olunuz Padişahım.
Vahidettin - Hoca! Hoca! Dikkatli olun! Bu adamlar, her iste-diklerini yaparlar!
Mecdi Hoca - Padişahım, bu kâfirlerin kudreti zahiridir, şu ge-milerin top menzili dışına çıkamaz. Senin milleti¬nin yüreği, onların demirinden metindir. Millet, istiklali uğruna giriştiği mücadeleden muhakkak muzaffer çıkacaktır. Endişe buyurmayınız.
Vahidettin - Hoca, vaziyet meydanda! Hadiseler ortada! Bu adamlar isterlerse yarın Ankara'ya giderler!
Rauf - Efendimiz, biz huzurunuzda milleti temsilen bulu-
nuyoruz. Millet, haysiyet ve istiklale aykırı bir kaydı kabul etmemeye kesin kararlıdır. Eğer mil¬letin hislerine tercüman olduğumuza kani iseniz, arz ediyoruz ki milletin sizden istirhamı (ricası), haysiyet ve istiklale aykırı bir antlaşmaya ve söz¬leşmeye imza koymamanızdır. Aksi takdirde is¬tikbali çok karanlık görüyoruz.

Vahidettin - Rauf Bey, millet koyun sürüsü! Bir sürüye bir ço¬ban lazım! İşte o da benim!"
[A.F.Cebesoy, 'Milli Mücadele Hatıraları', s. 312; Rauf Orbay, 'Hatıralar, Yakın Tarihimiz', 3. C, s. 276.]
* * *
320

Ek 10
Vahidettin'in Damat Ferit'i görevlendirme yazısı
Tarih: 5 Nisan 1920
"Salih Paşa'nın istifası üzerine Sadrazamlık, bilinen ehliyet ve görüşünüz dolayısıyla size verilmiş ve Şeyhülislamlığa da Dür-rizade Abdullah Efendi uygun görülmüştür. Anayasanın 27. mad¬desi gereğince kurduğunuz yeni Vekiller Kurulu onaylanmıştır.
Mütarekenin yapılmasından başlayarak yavaş yavaş iyileş¬meye yüz tutan siyasi durumumuzu, milliyet adı altında meyda¬na getirilen kargaşalıklar kötü bir hale sokmuş ve buna karşı şimdiye kadar alınmasına çalışılan uzlaşıcı önlemler faydasız kal¬mıştır. Son zamanlarda görünen olaylara göre bu isyan halinin devamı, Allah saklasın, korkunç hallere sebep olabileceğinden;
bu kargaşalıkların bilinen düzenleyicileri ve kışkırtı-cıları hakkında kanun hükümlerinin'uygulanması,
ve fakat aldatılarak katılmış ve alet olmuş olanlar hakkında genel af ilanı ile bütün ülkede asayiş ve düzenin sağlanıp sağlamlaştırılması için gereken önlemlerin hızla ve ke¬sinlikle alınıp tamamlanması,
ve bütün sadık tebamızın hilafet ve saltanat makamına olan sadakat ve bağlılıklarının güçlendirilmesi,
ve bunlarla birlikte, büyük devletlerle içten ve güven verici ilişkiler kurulması ve millet ve devlet çıkarlarının hak ve adalet esasına dayanılarak savunulmasına özen gösterilmesi, barış şart¬larının ölçülü (yumuşak) olmasına ve bir an önce barışın imza¬lanmasına çalışılması,
ve o zamana kadar her türlü mali ve ekonomik önlemlere başvurularak genel sıkıntıların olabildiğince hafifletilmesi, kesin isteklerimizdendir."
['Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 344.]
321

Ek 11
Sevres'in özeti ve üçlü Anlaşma hakkında özet bilgi
a. Sevres
Andlaşma 344 maddedir. Bazı hükümleri şöyle: Andlaşma, Müttefiklerin istediği gibi uygulanmazsa, İstan-
bul, Osmanlı yönetiminden geri alınacak (m. 36).
Doğu Trakya (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu), Gök¬çeada, Bozcaada Yunanistan'a verilecek; İzmir bölgesi (İzmir, Kuşadası, Tire, Ödemiş, Manisa'nın batısı, Akhisar, Kırkağaç, Soma, Foça, Ayvalık, Burhaniye) Osmanlı egemenliği altında kalacak ama bu hakkı Yunanistan kullanacak; yerel yönetim, beş yıl sonra, Milletler Cemiyeti'nden, bu bölgenin Yunanistan'a bağlanmasını isteyebilecek; isteğin uygun görülmesi halinde, Türkiye, bu topraklar üzerindeki haklarından vazgeçeceğini ön¬ceden kabul edecek (m. 84-87, m. 65-83).
Kuzeydoğuda, 1914'ten önceki sınır geçerli olacak, Artvin, Erzurum'un kuzeydoğusu ve Iğdır'a kadar Kars, Türkiye dışında kalacak (m. 27/4):
Doğu Anadolu'da, Ermenistan ve aşamalı olarak Kürdistan kurulacak (m. 88-93, m. 62-64).
Güneyde, Ceyhan, Osmaniye, Dörtyol, İskenderun-Antak-ya, Maraş'ın güneyi, Gaziantep, Urfa, Mardin, Cizre, Suriye'ye verilecek (m. 27).
Osmanlı Devleti, sınırları dışında kalan bu topraklar üzerin¬deki bütün haklarından vazgeçecek (m. 132).

[Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün, ilerde belirlenecek mandaterlerin yö-netimi altına girecektir (m. 94-97); Irak, Filistin ve Ürdün İngiliz, Suri-ye ve Lübnan Fransız mandası olur.] Boğazlar (bütün kıyıları ile Marmara denizi) bölgesi, özel
322

bütçesi, teşkilatı, bayrağı, polisi olan yarı devlet niteliğindeki bir karma kurulun egemenliğinde olacak (m. 37-61 ve 178).
[Kurulun üyeleri: (a) ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya, (b) Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye; a'ların iki, b'lerin bir oyu var. Üyelerin dokunulmazlıkları olacak. Kurul, Osmanlı Devle¬ti'nden bağımsız olarak çalışacak. Özel polis gücü kurulabilecek. Po¬lis amirleri yabancılardan seçilecek. Kapitülasyonlardan yararlanan devletlerin uyrukları, bu bölgede işledikleri suçlardan dolayı Konso¬losluk Mahkemelerinde yargılanacak. Vergi ve harçları Kurul toplaya¬cak, gerekli görürse yeni vergiler koyabilecek. Kurula bağlı bölge, İs¬tanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara'yı kuşatan toprakları kap-samaktadır. Kıyıdan başlayan bu topraklar, çeşitli derinliklerdedir. İti¬laf Devletlerinin güdümünde bir küçük devlet! Boğazlar Bölgesi'ne dahil bazı yerler: Batıda Istıranca'ya, doğuda İzmit'e kadar İstan¬bul'un iki yakası, Çekmece, Tekirdağ'ın sahil kısmı, Gelibolu, Çanak¬kale, Edremit, Erdek, Bandırma, Mudanya, Gemlik, İznik, Kapıdağ Yarımadası'nın tamamı, Sapanca, Karadeniz'e kadar İzmit'in tamamı ve Marmara Adaları.]
Bu bölgedeki tüm istihkâmlar yıkılacak ve silahsızlandırıla¬cak (m. 177).
Bu bölgede bulunan ve top ulaşımına elverişli bütün demir ve kara yollan kullanılmaz hale getirilecek (m. 178).
Türkiye'nin bu bölgede telsiz-telgraf istasyonu kurması ya-sak (m. 190).
Boğazlar Bölgesi, askeri amaçla, yalnız İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından kullanılabilecek (m. 178/3).
Jandarma 35.000, kara kuvveti 15.000 kişi ile sınırlı ola-cak, ancak gönüllüler askere alınacak (m. 154, 155, 165).
Boğazlar Bölgesi'ndeki Türk jandarması, Müttefikler-Arası İşgal Komutanlığı'na bağlı olacak (m. 161).
Subaylar ve erlerin sayısı, birliğin bulunduğu kesimdeki Müslüman olan ve olmayan nüfusla orantılı ve bu oran, polis için de geçerli olacak (m. 165, 170).
Silah, cephane, askeri araç ve gereç yapımı, ithali ve ihra-cı, Müttefikler-Arası Askeri Denetim Kurulu'nun denetim ve izni¬ne bağlı olacak (m. 173 vd.).
323

Zırhlı araç ve tank yapımı ve ithali yasak (m. 176). Seferberlik yasak (m. 162). Deniz kuvveti kurulması yasak (m. 188). Balıkçılık ve polis hizmeti için en fazla 7 gambot, 6 torpi¬dobot kullanılabilecek (m. 181).
Öteki bütün askeri gemiler, yok edilecek (m. 184). Yavuz Zırhlısı, galiplere (İngiltere, Fransa ve İtalya) teslim edilecek (m. 258).
Türkiye'nin savaş ve denizaltı gemisi yapması ve edinmesi yasak (m. 182, 186).
Deniz kuvvetlerine alınacak subay ve erlerin sayısı, Mütte-fikler-Arası Deniz Kuvvetleri Denetleme Kurulu'nca saptanacak (m. 188).
Hava kuvveti kurulması yasak (m. 191). Bütün kapitülasyonlar, yararlanacakların sayısı artırılmış olarak sürecek (m. 261 vd).
Adalet rejimi, Müttefiklerce yeniden saptanacak (m. 137). Soy, din ve dil azınlıkları, bağımsız ve denetimsiz olarak, di¬ledikleri kadar ilk, orta ve yüksek okul açabilecek ve kendi dille¬rinde eğitim yapabilecekler (m. 147).
Osmanlı maliyesi, Müttefiklerce seçilecek bir Maliye Kurulu¬nun denetimi altında olacak (m. 231-260).

[Kurul, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri ile bir Osmanlı temsilci-sinden oluşuyor. Osmanlı Devleti'nin bütçesini, bu Kurul hazırlaya-cak, Parlamento bütçede, Kurulun onaylamadığı değişiklikler yapa-mayacak. Mali denetim de, bu Kurulun yetkisinde. Devlet, Kurulun iz¬ni olmadıkça iç ve dış borçlanmaya başvuramayacak. Tüm kaynak ve gelirler, Kurulun emrinde olacak ve o kullanacak. Bu kaynakların kullanımında şu sıra gözetilecek: Önce Kurul üyelerinin aylıkları, son¬ra bugüne kadarki işgal giderleri ile yeni işgal kuvvetlerinin olağan gi¬derleri vb.]
Mondros Anlaşması'nın galiplere stratejik yerleri, Doğu ille¬rini, ayrıca Toros Tünellerini işgal ve haberleşmeyi denetleme hakkı veren maddeleri, sınırsız olarak yürürlükte kalacak (m. 206).

Üçlü Anlaşma
Bu anlaşma ile Anadolu'nun kalan bölümünün büyük bir kısmı, nüfuz bölgeleri olarak, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında paylaştırılmıştır. Bölgeler hakkında bilgi:
İngiliz nüfuz bölgesi: Mardin'in doğusu, Hakkari, Şırnak, Si¬irt, Bitlis ile Van'ın güney kesimleri. [İngiltere, Lozan'dan sonra bile, Nasturileri ileri sürerek, Hakkari'yi, iş¬gali altındaki Irak'a katmak isteyecektir.]
Fransız nüfuz bölgesi: Sivas, Kayseri'nin doğusu, Malatya, Elazığ, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Maraş ve Urfa'nın ku¬zeyi, Mardin'in batısı, Kilis, Adana, Mersin'in doğu kesimi.
İtalyan nüfuz bölgesi: Fransa ile birlikte Karadeniz Ereğlisi, Kayseri'nin batısı, Nevşehir'in güneyi, Konya'nın büyük bölümü, Mersin'in batısı, Antalya, Muğla, Aydın'ın güneyi, Denizli, Bur¬dur, Isparta, Uşak, Afyon'un batısı, Manisa ve Balıkesir'in doğu¬su, Kütahya, Bursa'nın güneyi.
[Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalan iller: Bolu, Adapazarı, Zon¬guldak, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun'un batısı, Amas¬ya, Tokat'ın kuzeyi, Ermenistan ile Fransız nüfuz bölgesi arasında kalan ve Elazığ'ın kuzeyine uzanan bir koridor (Ş.Karahisar, Refahi¬ye, Kemah, Çemişkezek, Pertek, Palu, Çapukçur, Kığı kesimi), Yoz¬gat, Çorum, Çankırı, Kırşehir, Ankara, Nevşehir'in ve Konya'nın ku¬zeyi, Afyon'un doğusu, Eskişehir, Bursa'nın doğusu ve Bilecik.]
[Osman Olcay, 'Sevres Andlaşmasına Doğru', s. 542-545; haritası: 'Nutuk' (1934), 1 .C.'e ekli 3 No.lu harita.]
Ek 12
Wilson'm saptadığı Ermenistan sınırları
9 Aralık 1920
Rus Ermenistanındaki eski topraklarına ek olarak: Bugünkü Rize, Trabzon, Giresun'un doğusu, Gümüşhane, Bayburt, Erzin-

can'ın doğusu, Erzurum, Muş, Ağrı, Bitlis'le Siirt'in bir bölümü ve Kars.
[Haritası: 'Nutuk' (1934), I.C.'e ekli 3 No.lu harita.]
* * *
Ek 13
Birinci İnönü Savaşı komutanları
6-11 Ocak 1921
Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet İnönü, 24. Tümen K.Yarbay Atıf Ateşdağlı, 11. Tümen K.Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı), 4. Tümen K.Binbaşı Nazım, Geyve ve Havalisi K.Binbaşı Niyazi, Gökbayrak Taburu K.Üsteğmen Dağıstanlı Cemal.
* * *
Ek 14
İkinci İnönü Savaşı komutanları
23 Mart-4 Nisan 1921

Batı Cephesi Komutanı Mirliva (Tuğ/Tümgeneral) İsmet (İnönü) Paşa, 1. Tümen K. Yarbay Kemalettin Sami Gökçen, 11. Tümen K.Albay Mehmet Arif (Ayıcı), 24. Tümen K.Albay Meh¬met Hulusi Conk, 61. Tümen K.Albay İzzettin Çalışlar, 3. Süva¬ri Tümeni K.Binbaşı İbrahim Çolak.
* * *

Ek 15
Kütahya-Eskişehir Savaşları komutanları
8-21 Temmuz 1921
Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa, l.Grup K.Albay İzzettin Çalışlar, 1. Tümen K.Yarbay Abdurrahman Nafiz Gür-man, 11. Tümen K. Albay Ali Hikmet Ayerdem, 23. Tümen K.Yarbay Ömer Halis Bıyıktay, 61. Tümen K.Albay Münip Öz-soy, 3. Süvari Tümeni K.Binbaşı İbrahim Çolak, 3.Grup K.Albay Mehmet Arif (Ayıcı), 4. Tümen K.Yarbay Nazım (bu savaşta şehit olur), 24. Tümen K.Yarbay Hulusi Conk, 41. Tümen K.Albay Şe¬rif Yaçağaz, 1. Süvari Tümeni K.Yarbay Ahmet Derviş, 4.Grup K.Albay Kemalettin Sami Gökçen, 5. Kafkas Tümen K.Yarbay Cemil Cahit Toydemir, 7. Tümen K.Albay Veysel Özgür, 8. Tü¬men K.Albay Sabri Erçetin, 2. Süvari Tümeni K.Yarbay Ethem Servet Boral, 12.Grup K.Albay (Deli) Halit Karsıalan, 57. Tü-men K.Yarbay Mümtaz Çeçen, Mürettep Tümen K.Yarbay Zeki Soydemir, 4. Süvari Tugay K.Yarbay İsmail Hakkı.
Doğrudan Cephe Komutanlığına bağlı birlikler: 3. Kafkas Tümeni K.Albay Nuri Öztekin, 6. Tümen K.Yarbay Solok, 15. Tümen K.Albay Şükrü Naili Gökberk, 14. Süvari Tümeni K.Yarbay Suphi Kula. (13 Temmuzda Albay Fahrettin Altay Ko¬mutasında 5.Grup oluşturulur, 15. Tümenle 14. Süvari Tümeni bu gruba bağlanır.)
* * *
Ek 16
Sakarya Savaşı komutanları
23 Ağustos 1921-13 Eylül 1921
Başkomutan M.Kemal, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çak-mak, Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü, 5.Süvari Grup

K.Albay Fahrettin Altay, 4. Süvari Tugay Komutanı Yarbay İs-mail Hakkı, 14. Süvari Tümen K.Yarbay Suphi Kula, l.Grup K.Albay İzzettin Çalışlar, 24. Tümen K.Yarbay Fuat Bulca, 23. Tümen K.Yarbay Ömer Halis Bıyıktay, 2.Kolordu K.Albay Se-lahattin Adil, 4. Tümen K.Albay Sabri Erçetin, 5. Tümen K.Yarbay Kenan Dalbaşar, 9. Tümen K.Albay Sıtkı Üke, 3.Grup K.Yusuf İzzet Met Paşa, 7. Tümen K.Yarbay Ahmet Derviş, 8. Tümen K. (Efe) Kazım Sevüktekin, 15. Tümen K.Albay Şükrü Naili Gökberk, 4.Grup K.Albay Kemalettin Sa¬mi Gökçen, 5. Kaf.Tümen K.Yarbay Cemil Cahit Toydemir, 61. Tümen K.Albay Abdürrezzak/Yarbay Saffet, Mürettep Kolordu K. Albay Kazım Özalp, 1. Tümen K. Yarbay Abdur-rahman Nafiz Gürman, 17. Tümen K.Kabataşlı Nurettin Özsu, 41. Tümen K.Yarbay Şerif Yaçağaz, 1. Süvari Tümeni K.Yarbay Osman Zati Koral, Kocaeli Süvari Tugay K.Yarbay Arif Örgüç.
Cephe Komutanlığına bağlı birlikler: 2. Süvari Tümeni K.Yarbay Ethem Servet Boral, Mürettep Tümen K.Yarbay Zeki Soydemir, 3. Kaf.Tümeni K.Yarbay Halit Akmansü, 6. Tümen K.Yarbay Nazmi Solok, 57. Tümen K.Yarbay Mümtaz Çeçen.
Batı Cephesine sonradan katılan birlikler: 12. Tümen K.Albay Osman Nuri Koptagel, 16. Tümen K.Yarbay Aşir Atlı.
* * *
Ek 17
Büyük Taarruz komutanları
26 Ağustos- 18 Eylül 1922

Başkomutan Mareşal Gazi M.Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 5. Süvari Kolordusu K.Fahrettin Altay Paşa, 1. Süvari Tümeni
328

K.Albay Mürsel Baku, 2. Süvari Tümeni K.Yarbay Zeki Soyde-mir, 14. Süvari Tümeni K.Yarbay Suphi Kula, Kocaeli Grubu K.Albay (Deli) Halit Karsıalan, 18. Tümen K.Yarbay Hulusi Conk, Mürettep Süvari Tümeni K.Albay Arif Örgüç, l.Ordu K.Nurettin Paşa, 1.Kolordu K.Albay İzzettin Çalışlar, 15. Tü-men K.Yarbay Naci Tınaz, 23. Tümen K.Yarbay Ömer Halis Bıyıktay, 57. Tümen K.Albay Reşat Çiğiltepe/Albay İbrahim Hakkı Emiroğlu/Yarbay Sabit Noyan, 6. Tümen K.Albay Nazmi Solok, 8. Tümen K.Albay (Efe) Kazım Sevüktekin, 14. Tümen K.Yarbay Ethem Necdet Karabudak, 3. Süvari Tümeni K.Yarbay İbrahim Çolak, 4.Kolordu K.Albay Kemalettin Sami, Gökçen, 5. Kaf.Tümen K.Yarbay Halit Akmansü, 11. Tümen K.Yarbay Ahmet Derviş, 12. Tümen K.Albay Osman Nuri Kop-tagel, 2.Ordu K.Yakup Şevki (Subaşı) Paşa, 2.Kolordu K. Al¬bay Ali Hikmet Ayerdem, 3. Kaf. Tümeni K.Albay Kazım Or-bay, 4. Tümen K.Albay Sabri Erçetin, 7. Tümen K.Albay Naci Eldeniz, 3.Kolordu K.Albay Şükrü Naili Gökberk, 1. Tümen K.Albay Abdurrahman Nafiz Gürman, 41. Tümen K.Albay Ala-addin Koval, 61. Tümen K.Yarbay Salih Omurtak, 6.Kolordu K.Kazım İnanç Paşa, 16. Tümen K.Albay Aşir Atlı, 17. Tümen K.Albay Nurettin Özsu.
* * *
Ek 18
Tcvhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu Kanun No. 430 Tarihi: 3 Mart 1924
Madde 1- Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye, Maarif Vekâletine merbuttur.
329

Madde 2- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar ta¬rafından idare olunan bilcümle medrese ve mektep¬ler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.
Madde 3- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve me-darise tahsis olunan mebaliğ Maarif bütçesine nakle¬dilecektir.
Madde 4- Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehassısları yetiş-tirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi te¬sis ve imamat ve hutebat gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.
Madde 5- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren, terbiye ve tedrisat-ı umumiye ile müştagil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliye'ye merbut olan askeri rüşti ve ida-diyelerle Sıhhiye Vekâletine merbut olan darüley-tamlar, bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine rapt olunmuştur. Mezkur rüşti ve idadilerde bulunan heyet-i talimiyelerin cihet-i irti¬batları atiyen ait olduğu Vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya men¬sup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. (Ek, 22/4/1341-637/1 md.: Mekteb-i Harbiye'ye menşe teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolarıyla Müdafaa-yı Milliye Vekâletine devro-lunmuştur.)
Madde 6- İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.
Madde 7- İşbu kanunun icra-yı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.
* * *
330

Ek 19
Yüzellilikler listesi
Kanun Tarihi: 16 Nisan 1924 Kararname Tarihi: 2 Haziran 1924 Vatandaşlıktan çıkartılmaları: 28 Mayıs 1927
I. Vahidettin'in maiyeti

1- Kiraz Hamdi Paşa, Vahidettin'in yaveri, 2- Zeki, Hade-me-i Hassa Komutanı, 3- Şaban Ağa, Hazine-i Hassa Mü-fettişlerinden; 4- Tütüncübaşı Şükrü, 5- Başmabeyinci Ömer Yaver Paşa, 6- Yaver Miralay Tahir, 7- Başyaver Avni Paşa, 8- Emin Refik, Hazine-Hassa ve Defter-i Haka-ni Müdürü,

II. Sevres Muahedesi'ni imzalayan ve Kuva-yı İnzibatiye'ye da¬
hil kabine azalarından

9- Şeyhülislam Mustafa Sabri, 10- Ali Rüştü (Rüşdî), Adliye Nazırı, 11- (Artin) Cemal, Ziraat ve Ticaret Nazırı, Konya Valisi, 12- Cakacı/Kürt Hamdi, Bahriye Nazırı, 13- Rum-beyoğlu Fahrettin, Maarif Nazırı, 14- Remzi Kızılhançerli, Ziraat ve Ticaret Nazırı,

III. Sevres Muahedesi'ni imzalayan Heyet-i Murahhasa

15- Hadi Paşa, eski Maarif Nazırı, 16- Rıza Tevfik (Bölük-başı), 17- Reşat Halis, Bern Büyükelçisi,

IV. Kuva-yı İnzibatiye mensupları

18- Süleyman Şefik Paşa, Harbiye Nazırı, Kuva-yı İnzibati¬ye Komutanı, 19- Yüzbaşı Bulgar Tahsin, S. Şefik'in yave¬ri, 20- Albay Ahmet Refik, Kuva-yı İnzibatiye Kurmay Baş¬kanı, 21- Tarık Mümtaz (Göztepe), Damat Ferit'in yaveri, Kuva-yı İnzibatiye Mitralyöz Komutanı, 22- Ali Nadir Paşa, İzmir Kolordu Komutanı, Kuva-yı İnzibatiye Komutanı, 23-Kaymakam Fettah, Nemrut Mustafa Divanından, Kuva-yı İnzibatiye mensuplarından, 24- Çopur Hakkı, Kuva-yı İnzi-

batiye mensuplarından, Mülkiyeden ve Askeriyeden

25- Gümülcineli İsmail, Bursa Valisi, 26- Konyalı Zeynel Abidin, Ayan üyesi, 27- Fanizade Mesut, Cebelibereket Mutasarrıfı, 28- Albay Sadık, Hürriyet ve İtilaf Partisi Baş¬kanı, 29- Bedirhanlı Halil Rahmi, Malatya Mutasarrıfı, 30-Giritli Hüsnü, Manisa Mutasarrıfı, 31- Nemrut/Kürt Musta¬fa Paşa, Divan-ı Harp Başkanı, 32- Hulusi, Uşak Belediye Başkanı, 33- Hain Mustafa, Adapazarı Kaymakamı, 34-Hafız Ahmet, Tekirdağ Müftüsü, 35- Celal Kadri, Afyon Mutasarrıfı, 36- Sabit, Afyon Mutasarrıfı, 37- Adanalı Zey¬nel Abidin, Hürriyet ve İtilaf Partisi Genel Sekreteri, 38-Vasfi Hoca, Evkaf Nazırı, Ayan üyesi, 39- Ali Galip, Elazığ Valisi, 40- Aziz Nuri, Bursa Vali Vekili, 4l- Ahmet Asım, İzmir Kadılığı Müşaviri, 42- Ömer Fevzi, Bursa Müftüsü, 43- Mustafa Natık, İstanbul Muhafızı; 44- Adil, eski Dahili¬ye Nazırı, Ayan üyesi, 45- Mehmet Ali, eski Dahiliye Nazı¬rı, 46- Salim, Edirne Valisi, 47- İbrahim, Hoca Rasih-zade, Kütahya Mutasarrıfı, 48- Abdurrahman, Adana Valisi, 49-Ömer Fevzi, Şebinkarahisar Mebusu, 50- Adil, Mülazim, iş¬kenceci, 51- Refik, Mülazim, işkenceci, 52- Şerif, Kırkağaç Kaymakamı, 53- Mahmut Mahir, Çanakkale Mutasarrıfı, 54- Emin Paşa, İstanbul Merkez Komutanı, 55- Sadullah Sami, Kilis Kaymakamı, 56- Osman Nuri, Bolu Mutasarrıfı, Ethem ve avanesi

57- Çerkez Ethem, 58- Ç.Ethem'in ağabeyi Reşit, 59-Ç.Ethem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik, 60- Kuşçubaşı Eşref, 61- Kuşçubaşı Eşrefin kardeşi Hacı Sami, 62- İzmirli Yüz¬başı Küçük Ethem, Sivrihisar Komutanı, 63- Düzceli Meh¬met oğlu, Ç.Ethem'in yaveri, 64- Burhaniyeli Halil İbra-him, 65- Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet, İzmir'deki Çerkez Kongresi'ne murahhas [delege] olarak ka¬tılanlar

66- Hendek'in Sümbülköy köyünden Bag Osman, 67- İz-mit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı, 68- Bandırmak Sait Biro (Brav), 69- Bursalı Berzek Tahir, 70- Adapazarı'nın Har-mantepe köyünden Maan Şirin, 71- Söke'nin Tekeli kö-yünden Kocaömer oğlu Hüseyin, 72- Adapazarı'nın Dolusi-nan köyünden Kamil, 73- Maan Ali, 74- Hamit Ahmet, 75- Kirmastı'nın Karaorman köyünden Harun Reşit, 76-Eskişehirli Sefer Hoca, 77- Bigalı Nuri oğlu İsa, 78- Ada¬pazarı'nın Şahinbey köyünden Kazım, 79- Gönen'in Tuzak-çı köyünden Lampat Yakup, 80- Gönen'in Bayramiç kö¬yünden Kumpat Hafız Said, 81- Gönen'in Köçeler köyün¬den emekli Binbaşı Ahmet, 82- İzmir'de Davavekili Sait,

83- Şamlı Ahmet Nuri,

VIII. Polisler

84- İstanbul Polis Müdürü Gâvur Tahsin, 85- İstanbul Polis Müdür Vekili Kemal, 86- İstanbul 1. Şb.Polis Md.Şerif, 87- İstanbul 1. Kısım Başmemuru Hafız Sait, 88- Emniyet-i Umumiye Müdür Vekili Ispartalı Kemal, 89- Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal, 90- Polis Başmemurlarından Namık, 91- Şişli Komiseri Nedim, 92- İzmir Merkez Me¬muru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat, 93- Adana Polis Müdürü Poliçenli Hacı Yusuf, 94- Unkapanı Merkez Memuru Sakallı Cemil, 95- Büyükdere Mer¬kez Memuru Mazlum, 96- Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat,

IX. Gazeteciler

97- Sait Molla, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi, 98- Mev-lanzade Rıfat, Serbest gazetesi sahibi, 99- Hafız İsmail, İz¬mir Müsavat gazetesi sahibi, 100- Refik Halit Karay, 101-Ali Sami, Bahriyeli, Bandırma Adalet gazetesi sahibi, 102-Mustafa Neyir, Selanik'te Hakikat, Edirne'de Temin gazete¬leri sahibi, 103- Ferit, Köylü gazetesi başyazarı, 104- Refi Cevat Ulunay, Alemdar gazetesi yazarı, 105- Pehlivan Kadri, Alemdar gazetesinden, 106- Fanizade Ali Hilmi,

Adana'da Ferda gazetesinden, 107- Ömer Fevzi, Trabzon-lu, Balıkesir İrşad gazetesinden, 108- Hasan Sadık, Halep Doğruyol gazetesi sahibi, 109- Refet, İzmirli, Köylü gazete¬si sahibi,

Diğer eşhas [öteki kişiler]

110- Kamil Paşazade Selami, Tarsuslu, 111- Kamil Paşa-zade Kemal, Tarsuslu, 112- Kürt Hakkı, Süleymaniyeli, 113- İbrahim Sabri, Mustafa Sabri Hoca oğlu, 114- Cemil, Bursalı, fabrikatör, 115- Çerkez Ragıp, İngiliz casusu,

116- Kazak Hasan, Haçinli, Fransız ordusunda subay,

117- Eşkıya reisi Süngülü Çerkez Davut, eşkıya, 118- Bin¬başı Çerkez Bekir, 119- Necip, Bursalı fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi, 120- Ahmet Hulusi, İzmir Umur-ı İslamiye Müfettişi, 121- Madanoğlu Mustafa, Uşaklı, 122- Yusuf oğ¬lu Remzi, Gönan'ın Tuzakçı köyünden, 123- Hacı Kasım oğlu Zühtü, Gönen'in Bayramiç köyünden, 124- Osman oğlu Şakir, Gönen'in Balcı köyünden, 125- Koç Mehmet oğlu Koç Ali, Gönen'in Muratlar köyünden, 126- Mehmet oğlu Aziz, Gönen'in İvacık köyünden, 127- Mehmet oğlu Osman, Gönen'in Keçeler köyünden, 128- Hüseyin oğlu Kara Kazım, Gönen'in Muratlar köyünden, 129- Bekir oğlu Arap Mahmut, Gönen'in Balcı köyünden, 130- Gardiyan Yusuf, Gönen'in Rüstem köyünden, 131- Ömer oğlu Eyüp, Gönen'in Bali köyünden, 132- Topal Şerif oğlu İbrahim, Gönen'in Bali köyünden, 133- Talustan oğlu İbrahim Ça¬vuş, Gönen'in Keçeler köyünden, 134- Topal Ömer oğlu İsmail, Gönen'in Keçeler köyünden, 135- Molla Süleyman oğlu İzzet, Susurluk'un Yıldız köyünden, 136- Kurtoğlu İsmail, Manyas'ın Bolağaç köyünden, 137- Muhtar Hacıbey oğlu Canpolat, Kütahya'nın Keçeler köyünden, 138- Yusuf oğlu İshak, Marmara'nın Kayapınar köyünden, 139- Ali Bey oğlu Sabit, Manyas'ın Kızık köyünden, 140- Deli Ha¬san oğlu Salim, Gönen'in Balcı köyünden, 141- Makineci

Mehmet oğlu Osman, Gönen'in Çerkez mahallesinden, 142- Kadir oğlu Kamil, Manyas'ın Değirmenboğazı köyün¬den, 143- Hüseyin oğlu Galib, Gönen'in Keçidere köyün¬den, 144- Abdullah oğlu Deli Kasım, Gönen'in Keçeler kö¬yünden, 145- Hasan Onbaşı oğlu Kemal, Gönen'in Çerkez mahallesinden, 146- Pallaço oğlu Kemal, Gönen'in Kızık-lar köyünden; 147- Tuğ oğlu Mehmet Ağa, Gönen'in Ke¬çeler köyünden; 148- Çerkez Sait oğlu Salih, Manyas'ın Hacı Yakup köyünden, 149- Maktul Şevket'in kardeşi İs-
mail, Manyas'ın Hacı Yakup köyünden, 150- Kadir oğlu Kazım Efe, Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden. [Türk Parlamento Tarihi', II. Dönem, 1.C., s. 573-576.]

Ek 20

Takrir-î Sükûn (Huzuru Koruma) Kanunu Kanun No. 578 Tarihi: 4 Mart 1925

Madde 1- İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı, hükümet, Reisicumhurun tas¬dikiyle ve re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu ef'al erbabını hükümet, İstiklal Mahkemesine tevdi edebilir.

Madde 2- İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren iki sene me-riy-ül icradır.

Madde 3- İşbu kanunun tatbikatına İcra Vekilleri Heyeti me-murdur.

335

Ek 21

Şeyh Sait ve Şeyh Şemseddin'in konuşma ve ifadelerinden bazı parçalar

Şeyh Sait'in Varto'da alınan ifadesinden (14/15 Nisan 1925):

"Her taraf karla kaplıydı ve kışın uzun süreceği anlaşılıyor¬du. Büyük kuvvetler yetişemez sandık.. Fakat kuvvetler yetişti¬ler."

Asilerin elebaşlarından Şeyh Şemseddin'in yakalanıp Diyar¬bakır'a getirildiği gün, Valinin odasında nasıl yaltaklandığını, iki¬yüzlülük ettiğini gösteren sözlerinden parçalar (11 Mayıs 1925):

"Cenab-ı Hak Cumhuriyeti başımızdan eksik etmesin.. Bu taraftaki bütün ulema, şeyhler hükümete düşmandır. Bir ben, tek başıma hükümet taraftarıyım.. Ben teb'an korkak bir ada-mım.. Ben Nakş-ı bend-i aliyim.. 600 erkek, 200 kadın müridim var. Kadın müritlere dört karımın en büyüğü zikrettirir. Allah ile kul arasında vasıta olmak doğru değildir. Fakat işte, âdet olmuş¬tur. Yüzüme nikap (peçe) koymaklığımın sebebi, sıcaktan korun¬maktır. Cumhuriyetin, İslam esaslarına muvafık olduğu hususun¬da Peygamberin hadis-i şerifi vardır... Halifeye lüzum yoktur. Evet. Peygamberimiz ölürken cumhuriyeti emretmişlerdir. Bu¬günkü idare şeklimiz de Peygamberimizin emrine uygundur."

Şeyh Sait, Savcı Süreyya Örgeevren'e şöyle der: "Ben ada-let istemiyorum. Merhamet, atıfet istiyorum. Adalet uygulanırsa, benim halim nice olur?"

Duruşma tutanaklarından parçalar:

Soru - Niçin ayaklandınız?

Şeyh Sait - Din hükümleri zayıflamıştı.

336

[Çünkü içki yasağı kalkmış, kız mekteplerinde kızlar piyano, erkekler keman çalıyorlarmış, sabaha kadar sohbet ediyorlarmış vb.]

Soru - Diyarbakır'ı almakla ne olacaktı?

Şeyh Sait - Diyarbakır'ı aldıktan sonra kısas tatbik edecek¬tik. Yalancının dilini, hırsızın elini kesecektik. Din böyle emrediyor. Dünyayı Peygamberin za-manındaki kadar olmasa bile biraz iyileştirecek-tik. Üstümüze bu kadar asker gönderileceğini tahmin etmiyorduk.

[600 yıllık din devleti Osmanlı İmparatorlu-ğunda bile kısas uygulanmadığını bilmiyor. Cumhuriyet hükümet ve ordusunun isyanı hız¬la ve şiddetle bastıracağını da akıl edemiyor.]

Soru - Bunca Müslüman kanı dökülmesine sebep oldu-
nuz. Bu günah değil mi? Şeyh Sait - Günahtır.

Soru - Diyarbakır'a girdikten sonra ne yapacaktınız?
Şeyh Sait - Diyarbakır'a girdikten sonra, birtakım adamları toplayıp hükümetimizle görüşecektik, İçki yasağı koydurup, medreseleri açtıracaktık. Zaman kal¬madı.
[Diyarbakır'a silah zoruyla girdikten sonra oturup arkadaşları ile konuşacak, hükümetten içki yasağının yeniden konmasını, medresele¬rin açılmasını isteyecek, Ankara da bu şaşkın Şeyhin başvurusunu kabul edecek! Bunu beş yaşındaki bir çocuk bile düşünmez. Ama bin-lerce cahil insan, Şeyhtir diye böyle akılsız,
337

hesapsız, cahil bir adamın ardına takılıyor, öl-dürüyor, yakıyor, yıkıyor, yağmalıyor. Ey gençler! Laikliğin değerini biliniz, din istis-marının nelere mal olduğunu sakın ama sakın unutmayınız!}
Başkan- Hükümet isteklerinizi kabul etmeseydi, ne ola-
caktı?
Şeyh Sait - Hükümet kabul etmeseydi, günahtan kurtulur-duk. Evimizde otururduk.
[Yani Cumhuriyet yönetimi, 12 ili kapsayan is-yanı, şehitleri, yağmaları olmamış sayıp, Şeyh Sait ile eli kanlı şeyhleri ve adamlarını evleri¬ne yolcu edecek.. Akılsızdan dindar bile ol¬maz. Bu ise Şeyh!]
Şeyh Sait'in Şeyh Şerife yazdığı mektuptan: "Bugün bizim hayatımızı düşün. Kimsenin hayat ve malını düşünme. Biz mah-volduktan sonra, başkalarının hayat ve malı bize ne faydadır? Nefis, her şeyden önce gelir."
Şeyh Abd. - Ben okur yazar değilim..
Soru - Okuma yazma bilmiyorsun, bu kocaman sarığı
neden taşıyorsun? Şeyh Abd. - Vallah yazım yok, sarık öyle âdettir.
Başkan- İslamlarda senden daha âlimi yok mudur?
Şeyh Sait - Çoktur.
Başkan- O halde [bu işler nasıl oldu]?
Şeyh Sait - Aklımın kıtlığından.
Şeyh Şemsettin duruşmada müritlerinin '50 erkek, 40 ka-dın' olduğunu söyler. Geldiği gün '600 erkek, 200 kadından1 söz ettiği hatırlatılınca şöyle der:
338

"Şaşırmışım."
Soruşturma sonunda, Şeyh Şemsettin'in müritlerinin, Şey-hin huzuruna yerde sürünerek girdikleri anlaşılır. Şeyhin yüzü peçeyle kapalıdır. Ayin ilerleyince Şeyhin adamlarından biri ba¬ğırır: "Allahın yüzünü göster ey Şeyh!" Bunun üzerine Şeyh yü¬zündeki peçeyi açar! Allah'ın yüzünü gördüğünü sanan müritler, kendilerinden geçerler!
[Metin Toker, 'Şeyh Sait ve İsyanı'; Uğur Mumcu, 'Kürt-İslam Ayak-lanması'; Behçet Cemal, 'Şeyh Sait İsyanı'.]
Ek 22
Şapka İktisası (Giyilmesi) Hakkında Kanun
Kanun No. 671 Tarihi: 25 Kasım 1925
Madde 1- Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umu-miye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum mües-sesata mensup memurin ve müstahdemin, Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mec¬buriyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi (aykırı) bir itiyadın devamı¬nı hükümet men eder.
Madde 2- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriy-ül icra¬dır.
Madde 3- İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memur-dur.
339

Ek 23

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine (Kapatılmasına) ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına (Yasaklanmasına ve Kaldırılmasına) Dair Kanun Kanun No. 667 Tarihi: 20 Kasım 1925

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek vakıf suretiy¬le, gerek mülk olarak şeyhinin taht-ı tasarrufunda, gerek suver-i aharla tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zaviyeler, sahiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere, kamilen sed edilmiştir. Bunlardan usul-i mevzuası dairesinde filhal cami veya mescid olarak istimal edilenler ipka edilir. Alelumum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, büyücülük, üfürükçülük ve gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak, seyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiblik, halife¬lik, falcılık maksadıyla muskacılık gibi unvan ve sı¬fatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iksası memnudur. Türkiye Cumhuriyeti dahilinde selatine ait veya bir tarikat veyahut cerr-i menfaata müstenid olanlarla bilumum sait türbeler mesdud ve türbedarlıklar mül¬gadır. Sed edilmiş olan tekke ve zaviyeleri veya tür¬beleri açanlar, veyahut bunları yeniden ihdas eden¬ler veya ayin-i tarikat icrasına mahsus velev muvak¬katen olsa bile yer verenler ve yukardaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iksa eyleyen kimseler, üç aydan az olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere ce-za-i nakdi ile cezalandırılır.

340

Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar, Milli Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli me-mur ve hizmetliler tayin edilir. Açılacak türbelerin listesi, Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Ba-kanlar Kurulunca tasvip edilir. (Bu fıkra 1 Mart 1950 günlü ve 5566 sayılı kanun ile eklenmiştir.)

Madde 2- İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3- İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memur-dur.

* * *

Ek 24

Beynelmilel Erkamın (Milletlerarası Rakamların) Kabulü Hakkında Kanun

Kanun No. 1288 Tarihi: 20 Mayıs 1928

Madde 1- Devlet, vilayet, şehremaneti ve belediyeler gibi res-mi devair ve müessesatın bilumum muamelat-ı tah¬ririye ve hesabiyesinde, beynelmilel rakamların kul¬lanılması mecburidir. İşbu mecburiyetin efrat ve eşhas-ı hususiye arasın¬daki muamelatta dahi tatbikini en kolay mahaller¬den başlamak suretiyle 1931 Haziranına kadar te¬mine hükümet mezundur.

Madde 2- 1 Haziran 1929 tarihinden muteberdir.

Madde 3- Bu kanunun hükmünü icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

341

Ek 25

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun

Kanun No. 1353 Tarihi: 1 Kasım 1928

Madde 1- Şimdiye kadar Türkçe'yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve mer¬but cetvelde şekilleri gösterilen harfler Türk harfle¬ri' unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir. (Türk Alfabesi Levhası)

Madde 2- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren Devletin bü¬tün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, ce-miyet ve hususi müesseselerde, Türk harfleriyle ya¬zılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konması mecburidir.

Madde 3- Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin dev-let muamelatına tatbiki tarihi 1929 Kanunusanisi-nin (Ocak) birinci gününü geçemez. Şu kadar ki ev-rak-ı tahkıkiye ve fezlekelerinin ve ilamların, matbu muamelat, cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran ip¬tidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verile¬cek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları

ve askeri hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziran iptidasından itibaren Türk harfleri ile yazılacaktır.
Madde 4- Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleri ile yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranı¬nın birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Ka¬nunuevvelinin (Aralık) iptidasından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve si¬nema yazıları ile kezalik Türkçe hususi resmi bil¬cümle, gayr-ı mevkut gazete, risale ve mecmuaların
342

Türk harfleri ile basılması ve yazılması mecburidir.
Madde 5- 1929 Kanunusanisi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleri ile basılması mec¬buridir.
Madde 6- Resmi ve hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziran ip-tidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi ma¬kamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatna¬me, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.
Madde 7- Para ve hisse senetleri ve bonolar ve tahvilat ve pul vesair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz bil-cümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.
Madde 8- Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kanunusanisinin bi-rinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkur müesseselere 1929 Haziranı iptidasına ka¬dar eski Arap harfleri ile müracaat vaki olduğu tak¬dirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleri ile basılmış defter, cet¬vel, katalog, nizamname, talimatname gibi matbua¬ların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.
Madde 9- Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitap¬larla tedrisat icrası memnudur.
Madde 10- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.
Madde 11- Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.
* * *
343

Ek 26
Atatürk ve Demokrasi
"Onun partisine, tek parti adını verenler yanılmaktadır. Halk Partisi, en koyu irticadan, en ileri fikre kadar bütün tema-yülleri, prensipler disiplini içinde dizginlemeye çalışan bir karma parti idi.. Atatürk, ne mizacı, ne de ideali bakımından diktatör¬lük inançlısı değildi. Mussolini ve Hitler gibi demokrasiler aleyhi¬ne hicivler ve diktatörlük lehine methiyeler söylemiş değildir. Hususi meclislerinde dahi milli hâkimiyet davasına gönülden bağlı olduğu sezilirdi. Onun düşmanlığı yobazlığa idi, geriliğe idi, Türk şerefini düşüren ve Türklüğü gelişmekten alıkoyan kara ve karanlık gelenek ve göreneklere karşı idi." [F.R.Atay, 'Çankaya', s. 415, 529.]
"Atatürk hikâyesinde, sualsiz cevapsız akıtılan kan dalgaları, konsantrasyon kampları, muhaliflerin toptan yok edilişi gibi şey¬ler yoktur. Türk inkılabı, kendi çağında, herhalde en az kana mal olan inkılaptır. Atatürk gerçi, 'Kansız inkılaplar yaşamaz.' demiştir ama arkasından da bu sözü şöyle tamamlamıştır: 'Biz is¬tiklal Savaşı'nda akıtılan kanlan, inkılabımızın kan bedeli sayma¬lıyız.'" [Ş.S.Aydemir, 'Tek Adam', 3. C, s. 513.]
"Atatürk'ü diktatör sayanlar olmuştur. Bence bu hem yanlış, hem de yanıltıcı bir görüştür. [..] Çünkü Atatürk, bilinçli olarak, kendi yokluğunda uygulanabilecek bir düzen kurmaya, kendin¬den sonra sürebilecek bir hükümet ve yönetim sistemi yaratma¬ya çalışıyor; görüşlerini zorla kabul ettirmekten çok, düşüncele¬rini öğretmeye ve ülkülerini açıklamaya uğraşıyordu. [..] Kanun¬lara aykırı davranışlarda bulunmaktan kaçınmıştır. TBMM'ne ise büyük saygısı vardı. [..] Pek çok

kimsenin sandığı gibi sağa sola emirler yağdırmak şöyle dursun Atatürk, Bakanları her zaman kendi sorumluluklarını yüklenmeye zorladı." [Sir Percy Lorraine, 'Atatürk'e Saygı', s. 287-294.]
344

"Atatürk yalnız bir konuda genel tartışmaya izin vermemiş¬tir. O da dinin riyakârane sömürülmesi konusudur." [H.Bayur, 'Atatürk, Hayatı ve Eseri', s. 345.]
"1920'lerde Türk toplumu ya gelişecek ya da ölecekti. Her ne pahasına olursa olsun yaşamayı yeğlemiştir. Bununla birlikte Türkiye'de tek parti yolu, hiçbir zaman faşist-nazi-komünist tipi bir diktatörlük biçimini almamıştır. Bu rejimin sonrası umut ve cesaret verici olmuştur." [Prof.Arnold J.Tonybee, 'Atatürk'e Saygı', s. 386, 389.]
"Seçimlerde çekişmeye yer vermeyen ve tek parti rejimine dayanan Kemalist sistem, demokratik bir sistem değildi. Cum-huriyetçi ve liberal ideoloji ile çeşitli eğilimlerin çarpışmasına müsaade edecek kadar hoşgörür olan sistemiyle Cumhuriyet Halk Partisi, komünist partisinden olsun, faşist partisinden ol-sun, tüm ayrı bir partiydi. Tek oluşu bile devamlı bir ilke olarak ortaya atılmış değildi. Partinin tekliği, milletin eğitimi için zo¬runlu bir geçiş olarak kabul ediliyordu. Asıl amaç çok partili bir rejim ve serbest seçim usulüydü. M.Kemal bu amacına çok ça¬buk ulaşmak istiyordu. Cumhurbaşkanlığı zamanında iki kere çok partili rejim denediyse de başarı elde edemedi; henüz şart¬lar, gerektiği kadar gelişmemişti." [Maurice Duverger, 'Atatürk'e Say¬gı', s. 249-251.]
"Bazı tek partiler, gerek felsefeleri, gerek yapıları bakımın¬dan, gerçek anlamda totaliter değildir. Bunun en iyi örneğini 1923'ten 1946'ya kadar Türkiye'de faaliyet göstermiş bulunan CHP sağlamaktadır. Bu partinin başta gelen özelliği, demokra¬tik ideolojisindedir.. Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Kemalist Türkiye'de demokrasi savunusu al¬mıştır. Bu da halkçı ya da sosyal diye nitelendirilen yeni bir de¬mokrasi değil, geleneksel siyasal demokrasidir.. Parti liderleri¬nin gözünde tekel (tek parti), Türkiye'deki özel siyasal durumun bir sonucu olmuş ve çok partili sistem, ideal olmakta devam et¬miştir. Türk tek partisinin yapısında da, totaliter bir taraf yoktu.
345

Bu yapı ne hücrelere, ne milise, hatta ne de gerçek anlamda ocaklara dayanıyordu.. Üyelik herkese açıktı." [Maurice Duverger, 'Siyasi Partiler', s. 359-361.]
* * *
Ek 27
10'ncu Yıl Nutku
29 Ekim 1933
Türk milleti,
Kurtuluş Savaşı'na başladığımızın 15'inci yılındayız. Bugün cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.
Kutlu olsun!
Bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu gü¬ne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.
Yurttaşlarım!
Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyü¬ğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Tür¬kiye Cumhuriyeti'dir. Bundaki muvaffakiyeti, Türk milletinin ve onun değerli ordusunun, bir ve beraber olarak, azimkârane yü¬rümesine borçluyuz. Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklara sahip kılacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkaracağız. Bunun için, bizce za¬man ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, as¬rımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geç¬miş zamana nisbetle daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza

şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürü¬mekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müsbet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalış¬kanlığını, fıtri zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbir¬lerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür. Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakiki huzurun temi¬ni yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti!

On beş yıldan beri, giriştiğimiz işlerle muvaffakiyet vaat eden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin hiçbirin¬de, milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğ-ramadım. Bugün aynı inan ve katiyetle söylüyorum ki, milli ül¬küye tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin, büyük millet olduğunu, bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır. Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş bü¬yük medeni vasfı ve büyük medeni kaabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkunda, yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk milleti!

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayra¬mını, daha büyük şereflerle, daha büyük saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türk'üm diyene!

* * *

Ek 28

Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun

Kanun No. 2590 Tarihi: 26 Kasım 1934

Madde 1- Ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefen-di, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi la-kap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın va-tandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belge-lerde yalnız adları ile anılırlar.

Madde 2- Sivil rütbe ve resmi nişanlar ve madalyalar kaldırıl-mıştır ve bu nişan ve madalyaların kullanılması ya¬saktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türk yabancı devlet nişanlarını da taşıyamazlar.

Madde 3- Askeri rütbelerden, adın başına gelmek üzere, kara ve havada müşirlere mareşal, birinci ferik, ferik ve livalara general, denizde birinci ferik, ferik ve liva¬lara amiral denir. Genarallerin ve amirallerin dere¬celerini gösteren unvanlarla, deniz müşirlerinin un¬vanlarının ve diğer askeri rütbelerin karşılıkları, Âli Askeri Şûra kararı ve İcra Vekilleri Heyeti'nin tasdi¬ki ile konulur.

Madde 4- Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5- Bu kanun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur. [Not: Kanun teklifinin görüşülmeleri sırasında, söz konusu lakap ve unvanların, vatandaşlar arası eşitliğin korunması için yargı önünde, resmi belge ve işlemlerde kullanılmaya-cağa bu sözcüklerle ilgili yasağın özel hayatla ilgisi olmadı¬ğı birkaç kez belirtilmiştir.]

Ek 29

Bazı Kisvelerin (Giysilerin) Giyilemeyeceğine Dair Kanun

Kanun No. 2596 Tarihi: 3 Aralık 1934

Madde 1- Herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsun¬lar, ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde, ruhani kisve (giysi) taşımaları yasaktır. Hükümet, her din ve mezhepten münasip göreceği yalnız bir ruhaniye, mabet ve ayinler haricinde dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsa¬adeler verebilir. Bir müsaade müddetinin hitamın¬da, onun aynı ruhani hakkında yenilenmesi veya bir başka ruhaniye verilmesi caizdir.
Madde 2- Türkiye'de kanuna tevfiken teşekkül etmiş ve ede-cek olan izcilik ve sporculuk gibi topluluklar ve ce¬miyet ve kulüp gibi heyetler ve mekteplere mahsus kıyafet alamet ve levazımı istedikleri zaman, yalnız nizamname veya talimatname ile muayyen tiplere uygun kıyafet, alamet ve levazım taşıyabilirler.
Madde 3- Türkiye'de bulunan Türklerin ve yabancıların, ya-bancı memleketlerin siyaset, askerlik ve milis te-şekkülleri ile münasebetli kıyafet, alamet ve levazı¬mını taşımaları yasaktır.
Madde 4- Ecnebi teşekkül mensuplarının kendi kıyafet, ala¬met ve levazımları ile Türkiye'yi ziyaret etmeleri, İcra Vekilleri Heyeti'nce tayin olunacak mercilerin müsaadesine tâbidir.
Madde 5- Türkiye Devleti nezdinde memur bulunanların kıya¬fetleri beynelmilel mer'i âdetlere tâbidir. Müsaade-yi mahsusa ile gelen yabancı memleketler kara, deniz, hava kuvvetlerine mensup kimselerin
349

resmi üniformalarını nerelerde ve ne zaman taşıyabi¬lecekleri, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur.
Madde 6- Bu kanunun tatbik suretini gösterir bir nizamname yapılır.
Madde 7- Birinci maddenin hükümleri, bu kanunun neşri tari-hinden itibaren altı ay sonra ve diğer maddelerin hükümleri kanunun neşri tarihinden itibaren mer'i-dir.
Madde 8- Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memur-dur.
[6. maddede belirtilen nizamname hazırlanmış ve Bakanlar Kurulu'nun 3 Şubat 1935 gün ve 2/1958 sayılı kararı ile yü¬rürlüğe konulmuştur. (3. tertip Düstur, C. 16, s. 413)]
Ek 30
Atatürk'ün vasiyetnamesi
Dolmabahçe, 5 Eylül 938 Pazartesi,
"Malik olduğum bütün nukud ve hisse senetleriyle Çanka-ya'daki menkul ve gayrimenkul emvalimi Cumhuriyet Halk Parti-si'ne atideki şartlarla, terk ve vasiyet ediyorum:
1- Nukud ve hisse senetleri, şimdiki gibi, İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.
2- Her seneki nemadan, bana nispetleri şerefi mahfuz kaldık-ça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda 1000, Afet'e 800, Sabiha Gökçene 600, Ülküye 200 lira ve Rukiye ve Nebile'ye şimdiki gibi 100'er lira verilecektir.
3- Sabiha Gökçen'e bir ev de alınabilecek ayrıca para verile-cektir.
4- Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.
350

5- İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır. Her sene nem'adan mütebaki miktar, yarı yarıya, Türk Ta¬rih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir." ['Atatürk'ten Hatıralar', H.Rıza Soyak, 2.C., s. 757-758.]
* * *
Ek 31
Doktor raporu
10 Kasım 1938
"Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vahamet, dün gece saat 24.00'te neşredilen tebliğden sonra, her an artarak bugün, 10 İkinciteşrin 1938 günü, saat dokuzu beş geçe, Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir.
Müdavi tabipler: Prof.Dr.Neşet Ömer İrdelp, Prof.Dr.Mim Kemal Öke, Dr.Nihat Reşat Belger.

Müşavir tabipler: Prof.Dr. Akil Muhtar Özden, Prof.Dr. Hayrullah Diker, Prof.Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr.M. Kamil Berk, Dr. Abravaya Marmaralı."
* * *
Ek 32
İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün beyannamesi
21 Kasım 1938
Büyük Türk Milletine!
Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletinin ihtiram kolları üstünde ulu Atatürk'ün fani vücudu istirahat yerine tevdi
351

edilmiştir. Hakikatte yattığı yer, Türk milletinin onun için aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür.
Atatürk, tarihte uğradığımız en zalim ve haksız ittiham gü-nünde meydana atılmış, Türk milletinin masum ve haklı olduğu¬nu iddia ve ilan etmiştir. İlk önce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, asla yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna nüfuz etmiştir.
En büyük zaferleri kazandıktan sonra da Atatürk, ömrünü, yalnız Türk milletinin haklarını, insaniyete ezeli hizmetlerini ve tarihe hakettiği meziyetlerini isbat etmekle geçirmiştir.
Milletimi¬zin büyüklüğüne, kudretine, faziletine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı.
"Ne mutlu Türküm diyene" dediği zaman, kendi engin ruhu¬nun hiç sönmeyen aşkını, en manalı bir surette hülasa etmiş idi.
Fena zihniyet ve idare ile geri bırakılmış Türk cemiyetini, en kısa yoldan insanlığın en mütekâmil ve en temiz zihniyetlerile mücehhez modern bir devlet haline getirmek, onun başlıca kay¬gısı olmuştur. Teşkilat-ı esasiyemizde ve bugün hizmet başında, irfan muhitinde ve geniş halk içinde bulunan bütün vatandaşla¬rın vicdanlarında yerleşmiş olan laik, milliyetçi, halkçı, inkılapçı, devletçi cumhuriyet, bize bütün evsafile Atatürk'ün en kıymetli emanetidir.
Üfulünden beri Atatürk'ün aziz adı ve hatırası, bütün halkı¬mızın en candan duygularile sarılmıştır. Memleketimizin her kö¬şesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimi bağlı¬lık, devlet ve milletimiz için kudret ve vefanın beliğ misalidir. Türk milletinin aziz Atatürk'e gösterdiği sevgi ve saygı, onun ni¬çin Atatürk gibi bir evlat yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir.
Atatürk'e tazim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, halkımıza, kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeyi, ödenmesi la¬zım bir borç saydım.
Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı Atatürk'ün en
352

kıymetli ideali idi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı insanlığın âtisi için ümit verici bir müjde olarak selamlarım. Bu sözlerim, yazılarıyla ve toprağımızda şövalye askerleri ve müm¬taz şahsiyetlerile yasımıza iştirak eden büyük milletlere Türk mil¬leti adına şükranlarımın ifadesidir.
Devletimizin banisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi,
İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması,
Eşsiz kahraman Atatürk!
Vatan sana minnettardır.
Bütün ömrünü hizmetine verdiğin Türk milleti ile beraber senin huzurunda tazim ile eğiliyoruz.
Bütün hayatında bize ru-hundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez meş'ale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.
Reisicumhur İsmet İnönü
353

V

ÖZEL EK Kısa Atatürk Kronolojisi

1881 Doğumu.
1886 İlk öğrenime başlaması.
1893 Selanik Askeri Ortaokulu'na girişi.
1895 Manastır Askeri Lisesi'ne girişi.
1899 Harp Okulu'na girişi.
1902 Teğmen rütbesiyle mezun olması ve Harp Akademisi'ne girişi.
1905 Kurmay Yüzbaşı olarak Akademiyi bitirmesi ve 5. Ordu'ya (Şam) atanması.
1907 3. Ordu'ya (Manastır/Selanik) atanması.
* * *

1908

23 Şubat General Litzmann'dan çevirdiği 'Bölüğün Muharebe Talimi' adlı kitabının yayımlanması (1. kitap).
* * *

1909

• Selanik II. Redif Tümeni Kurmay Başkanlığına atanması.
• 'Cumalı Ordugâhı' adlı kitabının yayımlanması (2. ki-tap).

10 Şubat General Litzmann'dan çevirdiği Takımın Muharebe Talimi' adlı kitabının yayımlanması (3. kitap).

1909

5 Nisan Kurmay Başkanı olduğu Hareket Ordusunun, 31 Mart gericilik olayını bastırmak üzere İstanbul'a yola çıkması.
22 Mayıs Selanik'e dönmesi.
22 Eylül 1907'de üye olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 2. Büyük Kongresine katılması.
Eylül M.Şevket Paşa'ya subayların başlık şapka giymesini önermesi; Picardie manevralarını izlemek üzere Fransa'ya git-mesi.
* * *

1911

• 'V. Kolordu Erkan-ı Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati' adlı kitabının yayımlanması (4. kitap).

15 Ekim İtalyanlara karşı savaşmak için Trablusgarp'e (Libya) gitmek üzere İstanbul'dan ayrılması.
27 Kasım Binbaşılığa yükselmesi.
* * *
1912
• General Litzmann'dan çevirdiği 'Bölüğün Muharebe Ta¬limi' adlı kitabının yayımlanması (5. kitap).
24 Ekim Trablusgarp'ten ayrılması.
20 Kasım İstanbul'a dönüşü.
25 Kasım Akdeniz Kolordusu (Bolayır) Harekât Şubesi Müdürlüğüne atanması.
* * *
1913
21 Temmuz Kurmay Başkanlığına getirildiği Bolayır Kolordusu'nun Edirne'yi geri alması.
27 Ekim Sofya Ataşemiliterliğine atanması.
* * *

1914
1 Mart Yarbaylığa yükselmesi.
1 Kasım Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına katılması.
«
1915
20 Ocak Kuruluş halinde bulunan 19. Tümen Komutanlığına (Tekirdağ) atanması.
2 Şubat Tekirdağ'a gelmesi.
25 Şubat 19. Tümenin Maydos (Eceabat)'a nakledilmesi. 23 Mart Gelibolu/Çanakkale'de 5. Ordu'nun kurulması.
26 Mart Ordu Komutanlığına atanan Liman von Sanders'in Gelibolu'ya gelmesi, yeni savunma planı yapması, Atatürk'ün komutanı olduğu 19. Tümeni ordu ihtiyat kuvveti olarak kendine bağlaması.
25 Nisan İtilaf Devletlerinin Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale'ye çıkarma yapmaları; Atatürk'ün Ordu Komutanı Saros'ta olduğu için inisiyatifini kullanarak Arıburnu'na çıkan ve Kocaçimen tepesine yürüyen İngilizlere tümeniyle taarruz etmesi ve İngilizleri durdurup kıyıya kadar sürmesi (Arı¬burnu Zaferi).
1 Haziran Albaylığa yükselmesi.
8 Ağustos Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmesi.
9 Ağustos 1. Anafartalar Zaferi.
10 Ağustos Conkbayırı Zaferi.
21/22 Ağust. 2. Anafartalar Zaferi.
10 Aralık Sağlığı dolayısıyla izin alarak Anafartalar Grup Komutanlığından ayrılıp İstanbul'a dönmesi.
* * * 1916
14 Ocak XVI. Kolordu (Edirne) Komutanlığına atanması.
Şubat Tabiye Meselesinin Halline ve Emirlerin Yazılış Şekline Dair Broşür' adlı kitapçığının yayımlanması (6. kitap).

1916
26 Mart Diyarbakır'a nakledilen XVI. Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a gelmesi.
1 Nisan Mirlivalığa (tuğ/tümgeneral) yükselmesi.
7 Ağustos Emrindeki 8. Tümenin Muş'u Rus işgalinden kurtarması.
8 Ağustos Emrindeki 5. Tümenin Bitlis'i Rus işgalinden kurtarması.
22 Kasım Kolordusunun Kurmay Başkanı ile kadın hakları konusunda görüşmesi.
* » *
1917
17 Şubat Hicaz Seferi Kuvveti Komutanlığına atanması.
23 Şubat Bu nedenle Şam'a gelmesi.
7 Mart Hicaz Seferi Kuvvetinin kurulmasından vazgeçilmesi üzerine Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlığına vekil olarak atanması.
16 Mart 2. Ordu Komutanlığına asil olarak atanması.
5 Temmuz 7. Ordu (Halep) Komutanlığına atanması.
20 Eylül Enver Paşa'ya raporu (Ek 1).
9 Ekim 7. Ordu Komutanlığından istifa etmesi.
11 Ekim İstanbul'a hareket etmesi.
15 Aralık Veliaht Vahidettin'le birlikte Almanya'ya gitmesi.
* * *
1918
4 Ocak Almanya'dan dönmeleri.
24-28 Mart Yazar R.Eşref Ünaydın'a Çanakkale Savaşı'nı anlatması.
25 Mayıs Böbreklerindeki rahatsızlık dolayısıyla tedavi için Viyana ve Karisbad'a gitmesi.
4 Temmuz Vahidettin'in tahta çıkması.
2 Ağustos Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
5 Ağustos Vahidettin'le görüşmesi.
7 Ağustos 7. Ordu Komutanlığına ikinci kez atanması.
28 Ağustos Nablus'a gelmesi ve komutayı alması.

1918
19 Eylül İngiliz Ordusunun taarruza geçmesi, Cevat Çobanlı Paşanın komuta ettiği 8. Ordu cephesinin yarılması, sarıl-ma tehlikesinin baş göstermesi.
22 Eylül Vahidettin'in fahri yaverliğine seçilmesi.
22/24 Eylül 7. Ordu'yu Şeria Nehrinin doğusuna çekerek sarılmaktan kurtarması ve geri çekilmenin başlaması.
1 Ekim Şam'ın İngiliz ve Arap kuvvetlerinin eline geçmesi.
4 Ekim Atatürk'ün Halep'e gelmesi.
11 Ekim Halep'ten A. İzzet Paşa'nın Sadrazamlığa getirilmesi için Vahidettin'e telgraf göndermesi.
23 Ekim İngiliz ve Arap birliklerinin Halep'e taarruz etmeleri.
25/26 Ekim Atatürk'ün, birlikleri Halep kuzeyine alması.
26 Ekim İngiliz ve Arap kuvvetlerini Halep'in kuzeyinde durdurması.
30 Ekim Mondros Mütarekesi (Ek 3) ve Atatürk'ün Yıldırım Or-

dular Grubu Komutanlığına getirilmesi.
31 Ekim Yıldırım Ordular Grubu karargâhının bulunduğu Adana'ya gelmesi ve komutayı General Liman von Sanders'ten dev¬ralması.
5 Kasım XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'la Adana'da görüşmesi; Sadrazam A.İzzet Paşa ile yazışmaları (Ek 4).
7 Kasım Geri çağrılması.
13 Kasım İstanbul'a dönmesi.
15 Kasım Vahidettin'le kısa görüşmesi (1. görüşme).
17 Kasım Mimber gazetesinde demecinin yayımlanması.
22 Kasım Vahidettin'le görüşmesi (2. görüşme).
29 Kasım Vahidettin'le kısa görüşmesi (3. görüşme).
20 Aralık Vahidettin'le görüşmesi (4. görüşme); akşam A.F.Cebesoy'la görüşmesi.
Aralık 1915'te yazdığı 'Zabit ve Kumandanla Hasbıhal' adlı kitabının üç yıl gecikmeyle yayımlanması (7. kitap).

1919
7 Şubat

Trakya-Paşaeli Derneği temsilcileri ile görüşmesi.

1919
12 Nisan K.Karabekir'in Atatürk'e veda ziyaretinde bulunması.
29 Nisan Harbiye Nazırının Atatürk'ü davet etmesi ve 9. Ordu Müfettişliğine atanmasının kararlaştırıldığını bildirmesi.
30 Nisan 9. Ordu Müfettişliğine (Komutanlığına) atanması.
15 Mayıs Vahidettin'le görüşmesi (5. görüşme).
16 Mayıs Fevzi Çakmak, Cevat Çobanlı ve bazı Nazırlarla görüşmesi, Selamlık Törenine katılarak Vahidettin'e veda etmesi (6. görüşme), Bandırma vapuru ile İstanbul'dan ayrılması.
19 Mayıs Samsun'a çıkması (yanındakiler: Ek 7).
25 Mayıs Havza'ya gelmesi.
28 Mayıs Askeri ve sivil makamlara Havza genelgesi.
7 Haziran İstanbul'a gönderilen silahlara el koyması.
10 Haziran A.F.Cebesoy ile R.Orbay'ı yanına çağırması.
12 Haziran Amasya'ya geçmesi.
22 Haziran Amasya kararları ve genelgesi.
3 Temmuz Erzurum'a gelmeleri.
6 Temmuz Geri dönmesini isteyen Harbiye Nazırına red yanıtı vermesi.
8 Temmuz Askerlikten istifa etmesi.
9 Temmuz İstifa ettiğini açıklaması.
20 Temmuz M.M.Kansu'ya, 'zamanı gelince cumhuriyet ilan edileceğini' söylemesi.
23 Temmuz Erzurum Kongresi'nin açılması, Kongre Başkanlığına seçilmesi.
7 Ağustos Kongre'nin sona ermesi, Heyet-i Temsiliye üyeliğine ve Başkanlığına seçilmesi; M.M.Kansu'ya gelecek hakkındaki düşüncelerini açıklaması.

4 Eylül Sivas Kongresi'nin açılması, Kongre Başkanlığına seçilmesi.
11 Eylül Sivas Kongresi'nin sona ermesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması, Atatürk'ün Baş¬kan seçilmesi.
20/22 Ekim Ali Rıza Paşa Hükümetinin temsilcisi Salih Paşa ile Amasya görüşmesi, beş protokol imzalanması.
16/28 Kasım Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve komutanlarla ortak toplantı.
366

1919
27 Aralık Atatürk ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya gelmeleri.
* * * 1920
6 Ocak Erzurum'dan milletvekili seçilmesi.
12 Ocak İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin açılması.
28 Ocak Meclis'in gizli oturumunda, taslağını Atatürk'ün hazırladığı Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi (Ek 8).
17 Şubat Meclis'in Misak-ı Milli'yi açıklaması.
16 Mart İstanbul'un resmen işgal edilmesi.
17 Mart Atatürk'ün emriyle İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi.

19 Mart Ankara'da bir Meclis toplamak için faaliyete geçmesi.
20 Mart Demiryollarına el konulmasını emretmesi.
2 Nisan İstanbul'dan kaçanların Ankara'ya gelmeye başlamaları.
6 Nisan Anadolu Ajansı'nın kurulması.
21 Nisan Atatürk'ün illere 23 Nisan'da Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını duyurması.
23 Nisan TBMM'nin açılması.
24 Nisan Atatürk'ün Meclis Başkanlığına seçilmesi.
3 Mayıs İlk Bakanlar Kurulu'nun seçilmesi.
11 Mayıs Hakkında idam kararı verilmesi.
24 Mayıs Vahidettin'in idam kararını onaylaması.
22 Haziran Yunanlıların Uşak ve Bursa doğrultusunda ilerlemeye başlamaları. 3 Temmuz Atatürk'ün gizli oturumda, 'silah ve cephane olmadığı için seferberlik ilan edilemediğini' açıklaması. 8 Temmuz Bursa'nın düşmesi.
20 Temmuz Doğu Trakya'nın Yunanlılarca işgaline başlanması.
5 Ağustos I. Pozantı Kongresine katılması.
10 Ağustos Osmanlı delegelerinin Sevres Andlaşması'nı imzalamaları (Ek 11).
29 Ağustos Uşak'ın düşmesi.
367

1920
13 Eylül Halkçılık Programı'nın milletvekillerine dağıtılması.
24 Eylül Doğu Cephesi kuvvetlerinin Ermenilere karşı harekete geçmesi.
29 Eylül Sarıkamış'ın geri alınması.
16 Ekim D.Ferit'in istifa etmesi ve sahneden çekilmesi.
30 Ekim Kars'ın geri alınması.
2/3 Kasım Gümrü Anlaşmasının imzalanması.

8 Kasım Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliğine atanması.
13 Kasım Batı Cephesinde Çerkez Ethem olayının başlaması.
5 Aralık İstanbul Kurulu ile Bilecik'te buluşması ve kurulu Ankara'ya getirmesi.
* * *
1921
6/10 Ocak Birinci İnönü Savaşı (Ek 13).
20 Ocak Geçici Anayasa'nın kabul edilmesi.
23 Ocak Çerkez Ethem isyanının sona ermesi.
25 Ocak Londra Konferansı'na Ankara Hükümetinin de davet edilmesi.
12 Şubat Londra Konferansı'nın açılması.
26 Şubat Moskova'da Türk-Sovyet görüşmelerinin başlaması.
1 Mart Moskova'da Türk-Afgan Andlaşması'nın imzalanması.
12 Mart TBMM'nde İstiklal Marşı metninin kabul edilmesi.
16 Mart Moskova'da Türk-Sovyet Andlaşması'nın imzalanması.
23 Mart Yunanlıların iki koldan taarruza geçmeleri.
1 Nisan İkinci İnönü Zaferi (Ek 14).
2 Mayıs Atatürk'ün Güney Cephesi Komutanı Refet Bele Paşa'yı görevden alması, Güney ve Batı cephelerinin birleştirilmesi.
10 Mayıs TBMM'nde Müdafaa-yı Hukuk Grubunu kurması, Grup Başkanlığına seçilmesi.
24 Mayıs Ankara'ya Atatürk'ü öldürmek için geldiği anlaşılan İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagir'in yargılanıp idam edilmesi.
30 Mayıs Çankaya Köşkünün Atatürk'e armağan edilmesi.

1921
10/22 Tem. Kütahya-Eskişehir Savaşları (Ek 15).
17 Temmuz Atatürk'ün Karacahisar'da İnönü ile görüşmesi, gerekirse orduyu Sakarya gerisine kadar çekmesini tavsiye etmesi.
25 Temmuz Ordunun Sakarya doğusuna çekilmesinin tamamlanması.
26 Temmuz Atatürk'ün Polatlı'da İnönü ile görüşmesi.
5 Ağustos TBMM'nin Atatürk'e 3 ay süre ile Başkomutanlık görevi ve bazı olağanüstü yetkiler vermesi. 7/8 Ağustos Atatürk'ün Tekâlif-i Milliye emirlerini vermesi.
12 Ağustos Polatlı'ya gelmesi.
16 Ağustos Cephe sol kanadını incelerken atından düşüp yaralanması, tedavi için Ankara'ya gelmesi.
17 Ağustos Ertesi günü cepheye geri dönmesi.
23 Ağustos Sakarya Savaşı'nın başlaması (Ek 16).
9 Eylül Atatürk'ün bazı komutanlarla Zafer Tepe'ye gelmesi.
10 Eylül Türk karşı taarruzunun başlaması.
12/13 Eylül Yunan ordusunun Sakarya batısına geçmesi.
13 Eylül Sakarya Zaferi.
18 Eylül Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü.
19 Eylül İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'ın ortak önerisi ile TBMM'nin Atatürk'e Mareşal rütbesi ve Gazi sanı vermesi.

13 Ekim Kars Andlaşması'nın imzalanması.
20 Ekim Türkiye-Fransa arasında Ankara Anlaşması'nın imzalanması.
31 Ekim Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (1. uzatma).
* * *
1922
2 Ocak Türkiye-Ukrayna Dostluk Andlaşması'nın imzalanması.
4 Şubat Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (2. uzatma).
6 Mayıs Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (3. uzatma; bu uzatma tartışmalı olmuştur).

1922
14 Haziran Adapazarı'nda annesi Zübeyde Hanım'la buluşması.
24 Haziran Annesiyle birlikte Ankara'ya dönmesi.
20 Temmuz Atatürk'ün olağanüstü yetkilere artık gerek kalmadığını açıklaması, Başkomutanlığının süresiz olarak uzatılması (4. ve son uzatma).
27 Temmuz Akşehir'de komutanlarla toplantı yapması.
6 Ağustos Taarruz kararını Bakanlar Kurulu'na açıklaması.
14 Ağustos Birliklerin plan uyarınca Afyon güneyine kaydırılmaya başlanması.
15 Ağustos Hindistan Müslümanlarından gelmiş olan altı yüz küsur bin lirayı Maliye Bakanlığı emrine vermesi. 17 Ağustos Atatürk'ün Ankara'dan gizlice ayrılarak cepheye gitmesi. 20 Ağustos Akşehir'de üst komutanlarla toplantı yapması ve taarruz emrini vermesi.
26 Ağustos 05.30'da Büyük Taarruz'un başlaması (Ek 17).
27 Ağustos Yunan cephesinin yarılması.
30 Ağustos Dumlupınar/30 Ağustos Savaşı; Atatürk'ün savaşı 11. Tümen savaş idare yerinden idare etmesi.
31 Ağustos Savaş alanını gezmesi.
1 Eylül "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini vermesi.
2 Eylül Yunan Başkomutanı General Trikupis'in esir edilmesi.
3 Eylül General Trikupis ile II. Kolordu Komutanı General Digenis'in Uşak'ta Atatürk'ün huzuruna getirilmeleri.
9 Eylül Süvarilerin İzmir'e girmesi.
10 Eylül Atatürk'ün İzmir'e gelmesi.
2 Ekim Ankara'ya dönmesi ve çok büyük törenle karşılanması.
11 Ekim Mudanya Mütareke Anlaşması'nın imzalanması.
19 Ekim Refet Bele Paşa'nın Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi, Lloyd George'un iktidardan düşmesi.
27 Ekim İtilaf Devletlerinin Ankara ve İstanbul'u Lozan Barış Konferansı'na davet etmeleri.
1 Kasım Saltanatın kaldırılması.
17 Kasım Vahidettin'in İngilizlere sığınarak İstanbul'dan gizlice kaçması.
18 Kasım Abdülmecit'in Halife seçilmesi.

1922
21 Kasım Lozan'da görüşmelerin başlaması.
30 Kasım Doğu Trakya'nın Türkiye'ye tesliminin tamamlanması.
* * *
1923
14 Ocak Zübeyde Hanım'ın İzmir'de ölümü.
16/17 Ocak Atatürk'ün İzmit'te gazetecilerle uzun görüşmesi.
29 Ocak İzmir'de Latife Hanım'la evlenmesi.
4 Şubat Lozan görüşmelerinin kesilmesi.
17 Şubat İzmir İktisat Kongresi.
1 Nisan TBMM'nin, seçimlerin yenilenmesini kararlaştırması.
23 Nisan Lozan'da görüşmelerin yeniden başlaması.
24 Temmuz Lozan Barış Andlaşması'nın imzalanması.
11 Ağustos TBMM'nin II. Dönem çalışmalarının başlaması.
13 Ağustos Atatürk'ün ikinci kez TBMM Başkanlığına seçilmesi.
11 Eylül [Cumhuriyet] Halk Fırkası'nın kurulması.
6 EkimTürk ordusunun İstanbul'a girmesi.
13 Ekim Ankara'nın başkent olması.
29 Ekim Cumhuriyet'in ilanı, Atatürk'ün Cumhurbaşkanı seçil-
mesi.
30 Ekim İnönü'nün ilk Cumhuriyet Hükümetini kurması.
11 Kasım Atatürk'ün koroner spazmı geçirmesi.
* * *
1924
3 Mart Halifeliğin kaldırılması.
Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi (Ek 18)
Din İşleri ve Genelkurmay Bakanlıklarının kaldırıl-ması.
8 Nisan Dinî mahkemelerin kaldırılması.
20 Nisan Anayasanın kabul edilmesi.

1924
1 EylülMusiki Muallim Mektebi'nin kurulması.
16 Ekim Topkapı Sarayı'nın müze olarak halka açılması.
17 Kasım Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.
* * *
1925
13 Şubat Şeyh Sait isyanının başlaması.
17 Şubat Aşar vergisinin kaldırılması.
15 Nisan Şeyh Sait ve elebaşlarının yakalanması.
3 Haziran Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması.
5 Ağustos Latife Hanım'dan ayrılması.
5 Kasım Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması.
25 Kasım Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun'un kabulü (Ek
22).
30 Kasım Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Hakkın¬
da Kanun'un kabulü (Ek 23).
26 Aralık Milletlerarası saat sistemi ile takvimin kabulü.
* * *

1926
17 Şubat Medeni Kanun'un kabulü.
1 Mart Türk Ceza Kanunu'nun kabulü.
13/14 Mart Atatürk'ün anılarının Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cum¬
huriyet gazetelerinde yayımlanmaya başlaması.
22 Nisan Borçlar Kanunu'nun kabulü.
14 Haziran İzmir'de Atatürk'e suikast yapılacağının öğrenilmesi.
28 Haziran Türk Ticaret Kanunu'nun kabulü.
1 Temmuz Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.
3 EkimAtatürk'ün ilk heykelinin İstanbul, Sarayburnu parkında
açılışı.
6 Ekim Kayseri Uçak Fabrikası'nın açılışı.
* * *
372

1927
6 Mart İstanbul Radyosu'nun yayına geçmesi.
22 Mayıs Gece ikinci kez koroner spazmı geçirmesi.
28 Mayıs Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü.
1 Temmuz Atatürk'ün 1919'dan sonra, ilk kez İstanbul'a gelmesi.
15 Ekim II. CHP Kurultayında Büyük Nutuk'u okuması.
1 Kasım İkinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
17 Kasım Ankara Radyosu'nun yayına geçmesi.
* * *
1928
3 Şubat Hutbenin Türkçe okunmaya başlanması.
10 Nisan Anayasa'dan dinle ilgili madde ve fıkraların çıka-
rılması.
20 Mayıs Milletlerarası rakamların kullanılmasının kabulü
(Ek 24).
9 Ağustos Atatürk'ün Sarayburnu'nda yeni Türk harfleri hakkında
konuşması.
23 Ağustos Yeni Türk harflerini tanıtmak için yurt gezisine çıkması.
1 Kasım Türk harflerinin kabulü (Ek 25).
* * *
1929
1 Ocak Millet Mekteplerinin açılması.
2 Haziran Doğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere toprak dağıtımı hak-
kında kanunun kabulü.
1 EylülOkullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması.
* * *
1930
8 Nisan Belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme
hakkının tanınması.

373

1930
12 Ağustos Atatürk ve İnönü'nün teşvikiyle Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurması.
17 Kasım Fethi Okyar'ın partisini dağıtması.
13 Aralık Menemen'de gerici ayaklanma.
* * *
1931
23 Mart Milletlerarası ölçülerin kabulü.
12 Nisan Türk Tarih Kurumu'nun kurulması.
4 Mayıs Atatürk'ün üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
17 Mayıs Altı ilkenin CHP programına alınması.
18 Eylül Atatürk'ün, 'Vatandaş İçin Medeni Bilgiler' kitabının okullarda okutulmasını istemesi.
* * *
1932
22 Ocak Kuran'ın ilk kez Türkçe okunması.
19 Şubat Halkevlerinin kurulması.
2 Temmuz I. Türk Tarih Kongresi.
12 Temmuz Türk Dil Kurumu'nun kurulması.
18 Temmuz Ezan ve Kamet'in Türkçe okunmaya başlanması.
26 Eylül I. Türk Dil Kurultayı.
* * *
1933
17 Nisan Çankaya'da Türk Tarihinin Ana Hatları adlı tasarının gö¬rüşülmesine başlanması.
31 Mayıs Üniversite reformu.
26 Ekim Kadınlara köy ihtiyar heyetleri için seçme ve seçil¬me hakkının tanınması.
29 Ekim Cumhuriyet'in onuncu yılı (Ek 27).
374

1933
30 Ekim Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açılışı.
* * *
1934
8 Şubat Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya arasında Balkan Antantı'nın imzalanması.
17 Nisan Birinci Beş Yıllık Plan'ın kabul edilmesi. 14 Haziran Yeni bir toprak dağıtım kanununun kabulü. 21 Haziran Soyadı Kanunu'nun kabulü.
18 Ağustos II. Türk Dil Kurultayı.
24 Kasım TBMM'nin Gazi M.Kemal Paşa'ya 'Atatürk' soyadını vermesi.
26 Kasım Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun'un kabulü (Ek 28).
3 Aralık Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'un kabulü (Ek29)
5 Aralık Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması.
* * *
1935

1 Mart Atatürk'ün dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
27 Mayıs Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un kabulü.
* * *
1936
9 Ocak Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin açılması.
6 Mayıs Musiki Muallim Mektebi'nin konservatuara dönüştürülmesi.
28 Haziran Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in uçuş gösterisini izlemesi.
375

1936
20 Temmuz Montreux Sözleşmesi'nin imzalanması.
24 Ağustos III. Türk Dil Kurultayı.
1 Kasım Atatürk'ün Meclis'i açış konuşmasında Hatay sorununa değinmesi.
22 Kasım Geçirdiği rahatsızlığa zatürree başlangıcı teşhisi konulması.
1937
27 Ocak Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmesi.
4 Şubat İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin açılışı.
5 Şubat Altı ilkenin Anayasa'ya eklenmesi.
9 Haziran Ankara'da Tıp Fakültesi'nin kurulmasının kabulü.
11 Haziran Atatürk'ün bütün mallarını hazineye bırakması.
8 Temmuz Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı'nın imzalanması.
20 Eylül II. Türk Tarih Kongresi.
Atatürk'ün yazdığı ama adının açıklanmadığı 'Geometri Kılavuzu' adlı kitabın yayımlanması.
1938
22 Ocak İlk siroz teşhisinin konulması.
["Atatürk 1938 Ocak ayı içinde, kaplıca suyu müziç kaşın¬tılara iyi gelir düşüncesiyle Yalova'ya gitmiş. Orada ken¬disini Kaplıca Müdürü ve Başhekimi Prof.Dr. Nihat Reşat Belger'e muayene ettirmiş, muayene neticesinde doktor, karaciğerin büyüdüğünü, vücudundaki arızaların bundan ileri geldiğini tespit etmiş ve tedaviye başlamış. Atatürk doktorun tavsiyelerine harfi harfine riayet etmiş ve on gün içinde sıhhatinde mühim bir iyilik görülmüş." (Prof.Dr. Ne¬şet Ömer İrdelp'ten aktaran, Atatürk'ün son Genel Sekre¬teri Hasan Rıza Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar', s. 734.)]
376

1938
2 Şubat Bursa Merinos Suni İpek Fabrikası'nı işletmeye açması ve gece Bursa Belediyesinin, şerefine verdiği suareye katıl-ması.
["..Suarede dans eden Atatürk, saat 01.00'de genç ve mevzun adımlarla büfeden ayrıldı, süratle orta salondan geçti ve orkestra şefi Azerbaycanlı Mehmet'e yüksek ses¬le şu emri verdi: 'Zeybek!' Mehmet yayı kemanın üzerinde süratle birkaç nota dolaş¬tırdı. Atatürk, 'Hayır!' dedi, 'O değil. Sarı Zeybek!' Ve anın¬da, Selim Sırrı gibi salon zeybeklerini de, Koca İsmail ve¬ya Yürük Ali gibi Ödemiş ve Aydın zeybeklerini de hayran edecek bir zeybeğin kahraman figürlerini icraya başladı. Ve bu hakikaten Bozdağ'ın çok eski tarihlerinde görülen¬ler gibi bir dua, bir kahraman duası, bir kahramanlık ayini oldu.

Bu, ölüme meydan okumak demekti. Saray erkanı, bu vaziyete dehşet içinde bakıyorlardı. Genç kadınların ve delikanlıların ağladıkları görüldü. Bu teessürde bir merhamet çeşnisi sezmiş de kızmış gibi raksına bir kat daha şiddet verdiği görüldü. Tahtaya vuran dizlerinden çıkan sesler, bu yaslı bakışların, bu yaşlı göz¬lerin muhasarasından kurtulmak isteyen bir aslanın kük-reyişini andırıyordu.. Saat dördü geçiyor. Karşıki bahçe-deki ağaç dallarını ağırlaştıran çiğler buzlaşmış, yavaş yavaş ağaran hava da bir kış sabahı vehmi veriyor. Araba yanıbaşında stop edince hemen içine binip başını bir ke¬nara dayıyor. Başyaver Celal'in süratle kapadığı camlar¬dan çıkan son sözleri kulaklarıma ulaşıyor: 'Ne güzel ge¬ceydi.'
İşte Atatürk'ün en son raks ettiği ve eğlendiği gece böyle geçmişti." (N.N.Tepedelenlioğlu, 'Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk', s. 100.]
3 Şubat A.F.Cebesoy'la birlikte Bursa'dan Mudanya'ya ve oradan
Ege vapuru ile İstanbul'a hareket etmesi. ["Vapurun Mudanya'dan hareketini müteakip sofraya otur¬muştuk. Ben yanında yer almıştım. Vapurun orkestrası çalmaya başlamıştı. Atatürk rahat görünmüyordu. Bir san¬cının ona zahmet verdiği anlaşılıyordu. Buna rağmen

kalkmak istemiyor ve sancısını olduğu yerde yenmeye gayret ediyordu. Bir aralık yüzü sapsarı olmuştu. Sancısı daha çok şiddetlenmişti. Nihayet istirahat etmesini ve dok¬torunu kabinine çağırmasını rica etmiştik.. Saat yarıma gelmişti. Kapıdaki nöbetçiden Atatürk'ün uyuduğunu öğ¬rendikten sonra kabineme çekilecektim. Nöbetçiyle çok yavaş konuşmama rağmen, henüz uyumamış olan Ata¬türk beni sesimden anlamış, başucunda oturtmuş ve ya¬vaş yavaş konuşmaya başlamıştı: 'Kendimi daha iyi hisse¬diyorum. Uyuyabileceğim. Fakat bu seferki hastalığımın tedavisi uzunca sürecek gibi görünüyor. Yatakta uzun za¬man kalacak olursam, çok sıkılacağım.' [..] Eli ellerimin içinde olduğu halde, aldığı ilaçların tesiriyle uyumaya başladı." (A.F.Cebesoy, 'Siyasi Hatıralar', s. 248)]
6 Şubat Akşam Park Otel'e gidişi.
7 Şubat Zatürree teşhisi konulması.
["Gemide hastalanmış olmasına rağmen Park Otel'e gidi¬yor. Orada soğuk ve cereyanlı bir yere oturuyor, tabii iyice üşütüyor. Ateşi yükseliyor. Dr.N.R.Belger ve Dr.N.Ömer İrdelp zatürree teşhisi koyarlar." (H.R.Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar', s. 738.)]
19 Şubat İstanbul'a gelen İnönü'yü kabulü ve Dolmabahçe'de misa-
fir etmesi.
24 Şubat İnönü ile birlikte Ankara'ya dönmesi.
27 Şubat Balkan Antantı üyesi devletlerin temsilcilerine Çankaya'da
çay ziyafeti vermesi.
6 Mart Çankaya'da 5 hekim tarafından muayene edilmesi, akşam
konsere gitmesi.
["Hastalığının devamı müddetince Atatürk artık bir damla alkol almamıştır. Fakat istirahat ve diğer hususlarda bu itaati sağlamak pek kaabil olmadı." (Ş.S.Aydemir, Tek Adam', 3.C., s. 552)]
9 Mart Akşam Halkevinde güreş karşılaşmalarını izlemesi.
11 Mart Etimesgut'ta Türkkuşu gençlerinin uçuşlarını izlemesi.
19 Mayıs Son kez 19 Mayıs törenini izlemesi, akşam Mersin'e hare-
keti.
["Atatürk kendini dermanlı hisseder etmez, doktorun tavsi¬yelerini, sıhhatinin icablarını unuttu. Mutlaka Mersin'e git-

meye, Hatay davasıyla meşgul olmaya karar verdi." (C.Bayar, 'Atatürk'ten Hatıralar', s. 90)]

20/24 Mayıs Mersin ve Adana'daki geçit törenlerini izlemesi.
["Arkadaşlar, seyahat esnasında çok kuvvet sarf ettiğini, Mersin'de ve Adana'da yaptırdığı geçit resimlerinde saat¬lerce ayakta durup çok yorulduğunu, bir gün otomobille Silifke yolu üzerindeki Viranşehir harabelerine kadar gitti¬ğini, ayrıca sıcaktan da son derece rahatsız olduğunu hi¬kâye ettiler." (H.R.Soyak, s. 741)]
25 Mayıs Ankara'ya dönmesi.
["Güneyden gelen trenden indi, garın salonuna kadar güçlükle geldi, ayakta duramayarak oturdu. Yanımda bu¬lunan Saraçoğlu, 'Falih, Atatürk'ün derisinin rengine bak. Bu bir ölü rengi' dedi. Daha önce.. Ali Fuat Cebesoy'a, 'Bu başka hastalık. Bildiğimiz hastalıklardan değil bu. Ak¬şam şerifler hayrolsun!' dediğini işitmiştik." (F.R.Atay, 'Çankaya', s. 467)]
26 Mayıs İstanbul'a hareketi.
1 Haziran Savarona Yatına geçmesi.
["Savarona Yatı 1 Haziran 1938 günü İstanbul'a gelmiş, Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemişti. Atatürk yata yerleşti. Savarona'yı pek beğenmişti, ismini değiştirmeye de lüzum görmedi. İlk gün mahzun bir eda ile, 'Ne olurdu, bu gemi elimize birkaç sene evvel geçmiş olsaydı..' dedi¬ğini gözlerim yaşararak hatırlarım." (H.R.Soyak, s. 741 vd.)]
8 Haziran Dr.Fissenger'in ikinci gelişi.
["Boş zamanlarını, yatağına uzanarak, şezlong şeklindeki geniş koltuğuna yaslanarak istirahat etmek, kitap okumak, gelenlerle konuşmak, gramofonda sevdiği şarkıları ve di¬ğer musiki eserlerini dinlemekle geçiriyordu. [..] Doktorlar daha iki, iki buçuk sene yaşamasının mümkün olduğunu söylüyorlardı. [..] Rahatsızlığına rağmen yatta da yine es¬kisi gibi muntazaman devlet işleriyle meşgul oluyordu." (H.R.Soyak, s. 743)]
20 Haziran Hatay sorunu dolayısıyla Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık etmesi. 29 Haziran 150'liklerin affı.

1938
9 Temmuz Hatay sorunu dolayısıyla Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi.
["9 Temmuz günü, daveti üzerine Bakanlar Kurulu yatta onun başkanlığında 3,5 saat süren bir toplantı yapmıştı. Bu onun Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmasının so-nuncusu olmuştur." (H.R.Soyak, s. 743)]
10 Temmuz Acar motoru ile deniz gezisi yapması.
["İlkin Florya'ya gitti, sonra baştan başa Boğaz'ı dolaştı. Bu gezi aklımda kaldığına göre beş, altı saat devam et-mişti. İlk saatlerde pek neşeli görünen, durmadan konuşup gülen, Boğaz'ın her iki kıyısını dolduran, saatlerce sevinç nidaları ve sürekli alkışlarla Boğaz'ı inleten halkı mütema¬diyen selamlayan Atatürk, gezintinin sonuna doğru moto¬run küçük salonuna girerek adeta çöker gibi koltuğa otur¬muş, derhal, son sürat dönüş emrini vermiş, yorgun ve ta¬katsiz, derin bir düşünceye dalmıştı. Bu da onun yaptığı son gezintiydi." (H.R.Soyak, s. 744)]
16 Temmuz Dr.Fissenger'in üçüncü gelişi.
25 Temmuz Hastalığının artması, Savarona'dan Dolmabahçe Sarayı'na geçmesi.
["Kendisinin de muvafakati ile verilen karar gereğince, ge¬ce yarısı sessizce Savarona'dan Dolmabahçe'ye nakledil¬di. Yatta bir sedye hazırlanmıştı. Fakat Atatürk bunu kati¬yen reddetmişti. Bunun üzerine yata yanaşmış bulunan Acar motorundaki geniş, hasır koltuğu yukarı alındı, bu koltuk ile motora, sonra da sarayın alt katındaki asansörün önüne kadar taşınmış (taşıyanlar: Kılıç Ali, İ.Hakkı Tekçe, Faik isimli bir polis), üst katta yatağına kadar yürümüştü. Bundan sonra hastamız 'yatağa esir' bir halde yaşamaya başlamıştı. Yalnız yatak odasının hemen karşısındaki ban¬yo dairesine gitmek için yataktan çıkıyor ve oraya kadar yavaş yürüyordu." (H.R.Soyak, s. 746)]
31 Temmuz Prof.Dr.Eppinger'in gelişi.

1 Ağustos Prof.Dr.Bergmann'ın gelişi, geniş katılımlı bir konsültasyon yapılması.
2 Eylül Hatay Türk Devleti'nin kuruluşu.
["Bu sıralarda kendisini en çok meşgul eden ve üzerinde hassasiyetle durduğu siyasi hadise, Hatay meselesi idi.

Bu işin halledilme şekli kendisine çok büyük sevinç ver-mişti." (A.İnan, 'Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler', s. 18)]
5 EylülAtatürk'ün vasiyetini yazması (Ek 30).
16 Ekim İlk komaya girişi.
28 Ekim Ankara uzun ve kısa dalga radyolarının yayına başlamaları.
29 Ekim Cumhuriyet'in 15. yıldönümü.
["Cumhuriyet bayramı gün ve gecesini çok düşünceli ve heyecanlı geçirdi. Bilhassa merasim dönüşü sarayın önünden vapurla geçen Kuleli Askeri Lisesi talebelerinin bando refakatinde İstiklal Marşı okumak suretiyle yaptıkla¬rı pek hararetli tezahürat, heyecanını en yüksek haddine çıkarmıştı. Bazı kitaplarda Atatürk'ün o sırada pencereye gelerek talebeyi selamladığı yazılmıştır. O günlerde kendi kendine yataktan kalkıp bu hareketi yapacak halde değil¬di." (H.R.Soyak, s. 769)]
1 Kasım TBMM'nde Atatürk'ün açış konuşmasını Başbakan Celal Bayar'ın okuması.
8 Kasım Son komaya girişi.
["Ponksiyondan (su alınmasından) sonra ateşi biraz yük-selmiş olmakla beraber epeyce rahatlamış, gece yarısına kadar sakin uyumuştu.. 8 Kasım günü çok yorgun olmak¬la beraber sakindi. Saat 18.35'te fenalaştığını bildirdiler. Nöbetçi Dr.Abravaya ile o sırada yetişen Prof.N.Ömer İr-delp bir taraftan bazı ilaçlar enjekte etmeye, bir taraftan da buz parçaları yutturmaya başladılar. Bir aralık tuvalet masası üzerindeki saate baktı. Herhalde iyi göremiyordu ki bana sordu: 'Saat kaç?' Cevap verdim: 'Yedi efendim.' Aynı suali bir iki defa tekrar etti. Aynı cevabı verdim. Biraz sükûnet bulunca yatağa yatırdık. Başucuna sokuldum. 'Bi¬raz rahat ettiniz değil mi efendim?' diye sordum. 'Evet!' dedi.. Başını biraz sağa çevirerek Dr. İrdelp'e dikkatle baktı ve 'Aleykümselam!' dedi. Son sözü bu oldu ve ko-maya girdi." (H.R.Soyak, s. 770)]
10 Kasım Saat 09.05'te ölümü (Ek 31).
["10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.00. Gözleri ka¬palı. Göğsü mütemadiyen inip çıkıyor. Sağ tarafta başu-

cunda Dr.Mim Kemal duruyor. Dr.M.Kamil Berk başını onun omzuna dayamış, hıçkırıyor. Dr.Akil Muhtar kendin¬den geçmiş, odanın içinde telaşlı adımlarla durmadan do¬laşıyor, hem ağlıyor, hem de mütamadiyen 'aman yarabbi' diye mırıldanıyor. Ben yatağın sol tarafında ayakta duru¬yorum. Yanımda Muhafız Alayı Komutanı İ.Hakkı Tekçe var. Her tarafım uyuşmuş, bütün duygularım donmuş bir halde. Saat tam 9'u 5 geçiyor. Birdenbire gözleri açılıyor. Bir an sert bir hareketle başını sağa çeviriyor. Bana öyle geliyor ki bu hareketiyle aziz milletini son defa askerce selamlamaktadır.
Birkaç saniye sonra ölümsüz hayatına göçmüş bulunuyor¬du. Diz çöktüm, sağ elini ellerimin içine aldım, öptüm, yü¬züme gözüme sürdüm... Yapılacak vazifelerim vardı. Göz-yaşlarımı sildim ve odadan çıktım." (H.R. Soyak, s. 773) "Salih Bozok Atatürk ruhunu teslim edince ancak beş da¬kika hayata tahammül edebildi. Koşarak kendi odasına gi¬dip valizinden tabancasını alarak kalbine dayayıp tetiği çektiği âna kadar, 'Başkomutan yaversiz gidemez!' diye haykırarak.. (N.N.

Tepedelenlioğlu, s. 115); S.Bozok has¬taneye kaldırılır, iki ameliyat geçirir ve ölümden döner. Anılarını yazdıktan sonra, 24 Nisan 1941'de Başkomuta¬nına kavuşacaktır.]

11 Kasım İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi.

16 Kasım Tabutunun konulduğu katafalkın halkın saygı geçişine açılması.

["Cenazesi önce Dolmabahçe Sarayında bir katafalka ko¬nuldu. Dört tarafında meşaleler yakıldı. Etrafında kılıçları¬nı çekmiş büyük rütbeli askerler selam nöbetine durdular. Sonra kapılar halka açıldı. Bu ziyaret ve veda geçidi bir gözyaşı seli halinde aktı." (Ş.S.Aydemir, 'Tek Adam', 3.C., s. 565)]

19 Kasım Cenaze namazının kılınması ve Ankara'ya yolcu edilmesi.

["Sarayda birkaç saf teşkil edilmiş, Vakıflar Müdürü Şera-fettin Efendi imam olarak cenaze namazını kıldırmış, son¬ra tabut omuzlarda taşınarak top arabasına konulmuş, oradan Sirkeci'ye büyük merasimle ve uzun yol boyuna dökülen İstanbul halkının gözyaşları ile nakledilerek Ya¬vuz zırhlısına emanet edilmiş ve İzmit'te trene bindirilmek

suretiyle Ankara'ya getirilmişti." (Org.Fahrettin Altay, '10 Yıl Savaş ve Sonrası', s. 502)]

"Tren yolu boyunca ellerinde çıralar, meşaleler, koca Türk milleti yollara dökülmüş, onun son geçişini gözlüyordu." (R.E.Ünaydın, 'Özleyiş', s. 13)]

20 Kasım TBMM'nin önündeki katafalka yerleştirilen nâşının saygı geçişine açılması.

["Cenazeyi taşıyan tren Ankara istasyonuna 20 Kasım Pazar günü, saat onda geldi. İstasyonda, başta yeni Rei-sicumhur İsmet İnönü olmak üzere, Meclis Reisi Abdülha-lik Renda, Mareşal Fevzi Çakmak, İcra Vekilleri Heyeti ve mebuslar cenazeyi karşıladılar. Bir piyade taburu da se¬lam resmini ifa etti. Tabut, on iki general tarafından va¬gondan alınarak istasyon dışındaki top arabasına konul¬du ve araba TBMM'ne doğru yollandı. Bu esnada yüz bir pare top atıldı. Top arabası Meclis'e geldiğinde frak giyin¬miş on iki mebus, tabutu top arabasından indirerek, Mec¬lis'in önünde hazırlanmış olan muhteşem katafalka yer¬leştirdi. Katafalkın iki tarafında altı meşale yakılmıştı. Bu meşalelerin yanlarında, birer general, subay ve erden müteşekkil altı kişilik askeri bir heyet, büyük üniformaları¬nı giymiş olarak tazim nöbeti tutmuştu. Saat on üçte baş¬layarak, İstanbul'daki gibi burada da tabutun önünden ta¬zim geçidi yapıldı." (Hilmi Uran, 'Hatıralarım', s. 326)]

21 Kasım Nâşının, geçici kabire (Etnografya Müzesi) taşınması, İnönü'nün beyannamesi (Ek 32).

["21 Kasım 1938 pazartesi günü saat onda tabut, yine frak giymiş on iki mebus tarafından kaldırılarak top araba¬sına yerleştirildi. Bu esnada on iki general, arabanın iki yanında yer aldılar. Verilen bir işaret üzerine asker kıtala¬rı cenazeyi selamlayarak yürüyüşe başladı ve tertip edi¬len yerini aldı. Alayın yürüyüşü devam ettiği müddetçe müteaddit bandolar, Chopin'in matem marşını çaldı. Alay Etnografya Müzesi'ne varıncaya kadar her beş dakikada bir top atıldı.

Cenaze alayı şu sıra ile tertip edilmişti: 1. Mızraklı bir süvari alayı, 2. Bir topçu taburu, 3. Alay sancağı ve bandosu ile Cumhurreisliği Muhafız Alayı, 4. Alay sancağı ve bandosu ile Harbiye Alayı, 5. Alfabe sıra-

sıyla ecnebi hükümetler tarafından hörmet eseri olarak yollanmış olan asker kıtaları (Alman, Bulgar, Fransız, İngi¬liz, İran, Romen, Rus, Yugoslav, Yunan birlikleri), 6. Ban¬dosu ile bir deniz müfrezesi, 7. İki tarafında kılıç çekmiş vaziyette on iki general bulunan ve tabutu taşıyan top ara¬bası, 8. Kucağında tuttuğu bir yastık üzerinde Atatürk merhumun istiklal madalyasını taşıyan

bir general ve onu takiben Cumhurreisliği erkanı, 9. Atatürk'ün ailesi efradı, 10. Reisicumhur, 11. TBMM Reisi, Başvekil, Mareşal, 12. Ecnebi misyon şefleri, 13. Kordiplomatik, 14. İcra Vekilleri Heyeti, 15. Mebuslar, 16. Askeri erkan, 17. Mülki erkan, 18. Bir piyade taburu.
Meclis önünden ağır ağır istasyona gelinerek, oradan Et¬nografya Müzesi'ne çıkıldı." (Hilmi Uran, 'Hatıralarım', s. 327)
"Saat 12.10'da tabut top arabasından indirildi, on iki gene¬ral tarafından içeriye taşındı." (Sami N.Özerdim, s. 96)]
* * *
1953
10 Kasım Büyük törenle Anıt-Kabir'e taşınması ve mozolenin altın-
daki özel yerde toprağa verilmesi (saat 13.30).
384

VI
KAYNAKÇA
Kronolojiler
Atatürk Devrimi Kronolojisi, Sami N.Özerdim, Varlık Y., İstanbul, 2. baskı, 1966.
Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Prof.Dr.Utkan Kocatürk, TTK, Ankara, 1983.
Cumhuriyet'in 75 Yılı, 3 cilt, Yapı-Kredi Y., İstanbul, 1998.
İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ.H.Danişmend, IV.C, Türkiye Y., İstanbul, 1947.
Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Prof.Dr.Utkan Kocatürk, İş Bankası Y., Ankara, 1992.
Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Zeki Sarıhan, 4 cilt, TTK, Ankara, 2. baskı, 1995,1996.
Türkiye'nin 70 Yılı, I.C., Tempo Y., İstanbul, 1994.
Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Gotthard Jaeschke, 2 cilt, TTK, Ankara, 1970,1973.
20. Yüzyıl, almanak, Milliyet Y., İstanbul, 1986.
Tarihler
Mufassal Osmanlı Tarihi, 6.Cilt, Güven Y., İstanbul, 1963.
Siyasi Tarih, Prof.Dr. Fahir Armaoğlu, Ankara, 1964.
Siyasi Tarih, A.Şükrü Esmer, SBO Y., İstanbul, 1944.
Türk Devrim Tarihi, Prof.Dr.Şerafettin Turan, 4 cilt, Bilgi Y., Ankara, 1991-1996.
Türk Parlamento Tarihi, 1-4. dönem, 12 cilt, TBMM Vakfı Y., Ankara, 1995-1997.
Türkiye Tarihi IV, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul, 1931.
Belgeler
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 5 cilt, TİTE Y., Ankara, 1961-1972.
Nutuk, M.Kemal (Atatürk), 3 cilt, 1934.
Söylev/Nutuk, Dil Derneği Y., Ankara, 2. Baskı, 1997.
Tarihsel Olaylarla Söylev/Nutuk, Baki Kurtuluş, Kurtuluş Y., Ankara, 1994.
TBMM Tutanakları (1920-1933).
Askeri Kitaplar
Büyük Dönemeç, İbrahim Artuç, Kastaş Y., İstanbul, 1985.
Büyük Taarruz, İbrahim Artuç, Kastaş Y., İstanbul, 1986.
Felakete Doğru, Prens Andreu, Çv. Rahmi Apak, ATASE Y., Ankara, 1932.
Kurtuluş Savaşımızın Tarihi, Celal Erikan, Gerçek Y., İstanbul, 1971.
385

Küçük Asya Harbinin İç Yüzü, V.Dusmanis, özel çeviri, 2 cilt, ATASE Kitaplığı.
Küçük Asya Savaşının Özet Tarihi, özel çeviri, Yunan Harp Tarihi D. Y-, ATASE Kitaplığı.
On Yıllık Savaşın Kadrosu, Dr.İsmet Görgülü, TTK, Ankara, 1993.
10 Yıl Savaş ve Sonrası, Fahrettin Altay, İnsel Y., İstanbul, 1970.
Türk İstiklal Harbi dizisi, 16 cilt, ATASE Y., Ankara, 1962-1975.

Türk Kurtuluş Savaşı, Fahri Belen, Kültür Müs. Y., Ankara, 1973.
20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Fahri Belen, Remzi K., İstanbul, 1973.
Öteki Kaynaklar
Ana Britannica Ansiklopedisi
Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile Mülakat, R.Eşref Ünaydın, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930.
Ankara, açıklamalı albüm, Haz.M.Özel, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1991.
Atatürk, Lord Kinross, Sander Y., İstanbul, 1973.
Atatürkçü Olmak, Ceyhun Atuf Kansu, Bilgi Y., Ankara, 1996.
Atatürk Devrimi, Suna Kili, İş B. Y., Ankara, 1981.
Atatürk'e Saygı, TDK Y., Ankara, 1969.
Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Prof.Afet İnan, İşb. Y., Ankara, 4. baskı, 1984.
Atatürk, Hayatı ve Eseri, Hikmet Bayur, Ankara, 1971.
Atatürk Sizsiniz, Y.Güngör Özden, Bilgi Y,, Ankara, 1995.
Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği, Prof.Dr.Ahmet Taner Kışlalı, İmge K., Ankara, 1993.
Atatürk İçin Diyorlar ki, S.Çiller, Varlık Y., İstanbul, 1965.
Atatürk'le Bir Ömür, Sabiha Gökçen'in Anıları, Y.Haz. Oktay Verel, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.
Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Dr.Fethi Tevetoğlu, Ankara, 1971.
Atatürk'ten Hatıralar, Celal Bayar, Sel Y., İstanbul, 1955.
Atatürk'ten Hatıralar, H.R.Soyak, 2 cilt, Yapı-Kredi Y., İstanbul, 1973.
Atatürk'ten Hatıralar, K.Özalp-Teoman Özalp, İşb. Y., Ankara, 1990.
Atatürk'ün Anıları, Y.Haz. Dr.İsmet Görgülü, Bilgi Y., Ankara, 1997.
Atatürk'ün Askerlikle İlgili Kitapları, Yay.Haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Y., İstanbul, 1998.
Atatürk'ün Çocukları, Nezih H.Neyzi, Peva Y., İstanbul, 1995.
Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Prof.Dr.Şerafettin Turan, TTK, Ankara, 1989. Atatürk'ün Hatıra Defteri, Yay.Haz. Şükrü Tezer, TTK, Ankara, 1972.
Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu, Yay.Haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Y., İstanbul, 1998.
Atatürk'ü Özleyiş, Ruşen Eşref Ünaydın, TTK, Ankara, 1957. Atatürk'ün Temel Görüşleri, Fethi Naci, Gerçek Y., İstanbul, 1980. Atatürk ve Musiki, A.Adnan Saygun, Sevda-Cenap And Vakfı Y., Ankara, tarihsiz. Atatürk ve Tiyatro, Metin And, Devlet Tiyatrosu Y., Ankara, 1983. Balkan Harbinde Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebesi, H.Ersu, 109 s. Askeri Mecmua eki, 1938. Belleten, Atatürk özel sayısı, sayı 204, Kasım 1988, TTK, Ankara, 1988. Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk, N.Nazif Tepedelenlioğlu, Yeni Çığır K., İstanbul, 1959. Bir Ömür Boyunca, R.H.Karay, İletişim Y., İstanbul, 1990.
Bir Zamanlar Ankara, Ozan Sağdıç, Ankara Büyükşehir Belediyesi Y., Ankara, 1993. Cumhuriyet Çınarı, Prof.Dr.Özer Ozankaya, Kültür Bk. Y., Ankara, 1995. Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, Metin And, İşb. Y., Ankara, 1973.

Çanakkale Geçilmez, A.Moorehead, Çv.G.Salman, Milliyet Y'., İstanbul, 1972.
Çankaya, F.Rıfkı Atay, 2 cilt, Dünya Y., İstanbul, 1953; ayrıca 1969 baskısı.
Çanakkale Olayı, Davit Walder, Çv.M.Ali Kayabal, Milliyet Y,, İstanbul, 1971.
Çerkez Ethem'in Hatıraları, Dünya Y., İstanbul, 1962.
Çerkez Ethem'in İhaneti, Zeki Sarıhan, Kaynak Y., İstanbul, 2. baskı, 1986.
Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, Y.Nadi, Sel Y., İstanbul, 1955.
Darülfünun Grevi, Prof.Dr.K.İsmail Gürkan, Harman Y., İstanbul 1971.
Devrimler ve Tepkileri, Mahmut Koloğlu, Başnur Mat., Ankara, 1972.
Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Nurdoğan Taçalan, Milliyet Y., İstanbul, 2. baskı, 1971.
Ekonomimizin Sayısal Görünümü, 1923'den Günümüze, Ekrem Pakdemirli, Milliyet Y., İstanbul, 1995. Elli Yılda Türk Sanayii, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara, 1973. Elli Yılın Türk Edebiyatı, Rauf Mutluay, İşb. Y., Ankara, 1973. Elli Yılın Türk Karikatür ve Mizahı, Semih

Balcıoğlu, İşb. Y., Ankara, 1973. Elli Yılın Türk Mimarisi, M.Sözen-Mete Tapan, İşb. Y., Ankara, 1973. Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, M.Müfit Kansu, 2 cilt, TTK, Ankara, 1966. Fethi Okyar'ın Hatıraları (Serbest Fırka), İşb. Y., Ankara, 1997. Fikriye, Şemsi Belli, Bilgi Y., Ankara, 1995.
Gazi Paşaya Suikast, Uğur Mumcu, Tekin Y., İstanbul, 12. baskı, 1994. Hangi Atatürk, Attila İlhan, Bilgi Y., Ankara, 1982. Hatıralar, İsmet İnönü, 2 cilt, Bilgi Y., Ankara, 1985-1987. Hayat Tarih Mecmuası
Hatay Devletinden Hatay İline, Ayla Kutlu, Tarih ve Toplum, sayı 43, Temmuz 1987. Hep Atatürk'ün Yanında, Salih Bozok, Çağdaş Y., İstanbul, 1985. İngiliz Belgelerinde Atatürk, B.N.Şimşir, 4 cilt, TTK, Ankara, 1973, 1975, 1979, 1982. İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e, B.N.Şimşir, Bilgi Y., Ankara, 1989. İnsan ve Tiyatro Üzerine 'Gördüklerim', M.Ertuğrul, Yankı Y., İstanbul, 1975. İslam Ansiklopedisi, 1. cilt, Atatürk maddesi.
İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Sina Akşin, Cem Y., İstanbul, 1983. İstiklal Harbimizin Esasları, K.Karabekir, Sinan Neşriyat Evi, İstanbul, 1951. İstiklal Mahkemeleri, Prof.Dr.Ergün Aybars, İleri K., İzmir, 1995. İşbirlikçiler, İlhami Soysal, Gür Y., İstanbul, 1985.
İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Prof.Dr. Bilge Umar, Bilgi Y., Ankara, 1974. İzmir Suikastı ve istiklal Mahkemeleri, A.Nihat Erman, Temel Y., İstanbul, 1971. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Sina Akşin, Gerçek Y., İstanbul, 1980. K.Atatürk, Feridun Ergin, Yaşar Eğitim ve Kültür V. Y., İstanbul, 1978. Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, Prof.Dr.A.Taner Kışlalı, İmge K., Ankara, 1994.
Kemalizmin Özü, Prof.Dr.Toktamış Ateş, Der Y., İstanbul, 1994. Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Avni Doğan, Dünya Y., İstanbul, 1964. Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, G.Jaeschke, Çv. C.Köprülü, TTK Y., Ankara, 1971. Kurtuluş Üzerine 10 Konferans, Bülent Tanör, Der Y., İstanbul, 1995. Kuva-yı Milliye Ruhu, Samet Ağaoğlu, Kültür Bk. Y., Ankara, 1981. Kürt-İslam Ayaklanması, Uğur Mumcu, Tekin Y., İstanbul, 5. baskı, 1993. Lozan, A.N.Karacan, Milliyet Y., İstanbul, 2. baskı, 1971. Malta Sürgünleri, B.N.Şimşir, Bilgi Y., Ankara, 2. baskı, 1985. Mevhibe, Gülsün Bilgehan, 2 cilt, Bilgi Y., Ankara, 1994. Meydan-Larousse Ansiklopedisi

Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-yı Umumiye, T.Çavdar, Milliyet Y., İstanbul, 1971. ,
Modern Türkiye'nin Doğuşu, Bernard Lewis, Çv.M.Kıratlı, TTK, Ankara, 5. baskı, 1985.
Mustafa Kemal, Benoist-Mechin, Çv. Zeki Çelikkol, Bilgi Y., Ankara, 1997.
Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, Paul Gentizon, Çv. Fethi Ülkü, Bilgi Y., Ankara, 1995.
Müdafaa-yı Hukuk Saati, M.Kemal Palaoğlu, Bilgi Y., Ankara, 1998.
Müzik Ansiklopedisi, 4 cilt, Ankara, 1985.
Niçin Kurtulmamak, F.Rıfkı Atay, Varlık Y., İstanbul, 1953.
O Günden Bu Güne, V.R.Zobu, Milliyet Y., İstanbul, 1977.
On Yıl Savaş ve Sonrası, F.Altay, Insel Y., İstanbul, 1970.
Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, S.L.Meray, Osman Olcay, AÜ SBF Y., Ankara, 1977. Resimli Tarih Mecmuası
Sanat Hayatında Neler Oldu, Murat Katoğlu, Mülkiye Dergisi, sayı 213 (Kasım-Aralık), 1998.
Sevres Andlaşmasma Doğru, Osman Olcay, AÜ SBF Y., Ankara, 1981.
Siyasi Hatıralar, A.F.Cebesoy, 2 cilt, Vatan Y., İstanbul, 1957,1960.
Siyasi Partiler, M.Duverger, Çv. E.Özbudun, Bilgi Y., Ankara, 1974.
Söylevi Okurken, Ceyhun Atuf Kansu, Bilgi Y., Ankara, 1996.
Şeriatçı Bir Ayaklanma, Sina Akşin, İmge K., İstanbul, 3. baskı, 1994.
Şeyh Sait ve İsyanı, Metin Toker, Bilgi Y., Ankara, 2. baskı, 1994.
T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi, Todei Y., Ankara, 1986.
Tek Adam, Ş.S.Aydemir, 3 cilt, Remzi K., İstanbul, 1963.
Temel Müzik Eğitimi, M.Sun, Doruk Y., Ankara, 1997.

Türkiye, A.J.Toynbee, Çv. K.Yargıcı, Milliyet Y., İstanbul, 1971.
Türkiye'de Gerici Akımlar, Çetin Özek, Gerçek Y., İstanbul, 1968.
Türkiye'de Gerici Eylemler, Neşet Çağatay, A.Ü.İlahiyat Fak. Y., Ankara, 1972.
Türkiye'de Siyasi Partiler, T.Z.Tunaya, 1952.
Türkiye'nin Paylaşılması, L.Evans, Çv. T.Alanay, Milliyet Y., İstanbul, 1972.
Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Selahi R.Sonyel, 2 cilt, TTK Y., Ankara, 1973,1986.
Türkün Ateşle İmtihanı, H.Edip Adıvar, Atlas K., İstanbul, 1971.
Türk Romanında Kurtuluş Savaşı, özel sayı, TDK, Ankara, 1976.
Türk Sineması Kronolojisi, Nijat Özön, Bilgi Y., Ankara, 1968.
Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, Afet İnan, 1. C, Marif V. Y., Ankara, 1931.
20. Yüzyıl Tarihi, 2 cilt, Arkın K,, İstanbul, 1980.
Yunanistan Küçük Asya'da, M.L.Roda, özel çeviri, ATASE Kitaplığı.
Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, İlhan Selçuk, 2 cilt, Remzi K., İstanbul, 2. baskı, 1975.
Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele, T.Özakman, Bilgi Y., Ankara, 1997.

VII
AD, YER VE KONU DİZİNİ
A
ABD / Amerika / lılar: 28, 29, 34, 55, 68, 70, 82, 110 (Senato'nun Ermeni mandasını reddetmesi), 144, 182 (İzmir Konsolosunun raporu), 217, 225 (Ekonomik kriz), 236, 241
ABD mandası: 78, 80, 83 (Atatürk'ün bu konudaki açıklaması)
Adam Block: 97
Abdülaziz İbn-i Suud: 26
Abdülgani Türkmen, Hatay Meclisi Başkanı: 263
Abdülhalik Renda: 247 (TBMM Başkanı seçilmesi)
Abdülhamit, II.: 10, 11, 12, 31 (ölümü), 247
Abdülkadir, eski Ankara Valisi: 217
Abdülmecid, Veliaht, son Halife: 81 (Milli Mücadele aleyhinde konuşması ve Amerikan mandası istemesi), 118, 119 (Ankara'ya daveti red¬detmesi), 129 (Hilafeti İngilizlere peşkeş çekmesi), 140, 191 (Ha¬life seçilmesi), 204 (Yurt dışına çıkarılması)
Abdurrahman Melek, Hatay Devleti Başbakanı: 262
Abdülvahap Boudhiba: 195
Abilof: İbrahim Abilof'e bkz.
Adalar: 48

Adana: 26, 36, 37, 43, 51, 56, 113 (Adana Cephesinin kurulması), 114, 137, 161 (Kurtuluşu), 235, 261
Adana / Yeni Adana, gazete: 44
Adana Müzesi: 203
Adapazarı: 109, 110 (Anzavur'un işgalinden kurtarılması), 126, 137 (Yu-nanlılarca işgali), 144 (Geri alınışı), 168
Adil, Dahiliye Nazırı: 79, 24 Temmuz 1919 (Erzurum Kongresi'nin dağı-tılması), 80 (Atatürk'ün tutuklanmasını, Sivas Kongresine engel olunmasını emretmesi), 82, 84 (Ali Galib'i görevlendirmesi), 85

Adile Maksudi Arsal / Ayda, ilk kadın Dışişleri Memuru: 236
Adnan Adıvar, Dr.: 103, 108 (İlk Sağlık Bakanı), 187, 207
Adnan Saygun, besteci: 234, 243, 246

Afet İnan: 226, 232, 247
Afgan / Afganistan: 134 (Türk-Afgan Andlaşması), 140, 166, 222, 256
Afife Jale: 94
Afyon: 65, 114, 116 (-Kongresi), 134, 136, 137 (İşgali), 138 (Geri alınma-sı), 145 (Yeniden işgali), 156, 157, 173 (Birliklerin Afyon güneyi-ne doğru kaydırılmaya başlanması), 174, 176 (Kurtuluşu), 213, 251 (Zafer Anıtı)
Afyon Müzesi: 230
Ağa Han: 202
Ağrı: 32 (Kurtuluşu)
Ahıkelek: 46
Ahır Dağı: 175
Ahıska: 46
Ahlatlıbel: 238
Ahmet Emin Yalman: 70
Ahmet Han, Afgan Elçisi: 140, 166
Ahmet Hulusi Efendi, Denizli Müftüsü: 60
Ahmet İzzet Paşa: 28, 34 (Sadrazam olması), 37, 38 (İstifası), 117, 127 (Bilecik buluşması), 134, 143, 145, 147, 159, 163, 184, 256 (Ölü-mü)
A.Kamil Efendi, Amasya: 71
Ahmet Mumcu: 232
Aka Gündüz: 203, 235
Akbaba: 46
Akbaş cephaneliği: 97, 98
Akdeniz (Bahr-i Sefid) Kolordusu: 15
Akhisar: 69 (1. işgali), 112 (2. işgali), 194, 213
Akın, oyun, F.N.Çamlıbel: 233, 234
Akşehir: 148, 171 (Komutanların Akşehir toplantısı), 173.
Akşam, gazete: 183, 220
Alagöz: 150 (Başkomutanlık karargâhı)
Alaşehir: 62, 69, 75, 82, (-Kongresi), 112 (İşgali), 181, 193
Albayrak gazetesi, Erzurum: 53
Aleksandr, I, Yogoslav Kralı: 240
Aleksandros, Yunan Kralı: 116 (Edirne'ye gelmesi), 123 (Ölümü)
390

Alfabe marşı, Zeki Ungör: 223
Ali Batı isyanı: isyanlar'a bkz.
AliCenani: 158, 221
Ali Çetinkaya: 67, 158
Ali Ferit Paşa, Harbiye Nazırı: 76
Ali Fuat Cebesoy: 33, 37, 43, 44 (İstanbul'da Atatürk'le görüşmesi), 51 (Görevine dönmesi), 70, 72 (Amasya'ya gelmesi), 83, 84, 92, 107, 109 (idama mahkûm olması), 112 (Batı Cephesi Komutanlı¬ğına atanması), 124 (Moskova Büyükelçiliğine atanması), 133, 166, 167 (Ankara'ya dönmesi), 169, 185, 199, 207, 208, 217, 239 (Milletvekili seçilmesi, 1933), 249, 253
Ali Galip, emekli yarbay, Elazığ Valisi: 57, 76, 83, 84 (Halep'e kaçması), 85
Ali İhsan Sabis Paşa: 38, 51 (Haydarpaşa'da tutuklanması), 154 (Mal-ta'dan kaçması), 157 (1. Ordu Komutanlığına atanması), 168, 169 (1. Ordu Komutanlığından alınması), 196
Ali Kemal: 46, 63, 73, 74 (İki genelgesi), 75 (İstifa zorunda kalması), 79, 91, 95, 103, 122, 123, 133, 150, 159, 160, 161, 164, 167, 169, 173, 175, 177-179, 181, 183 (Son yazısı), 189 (İzmit'e kaçırılma¬sı ve linç edilmesi)

Ali Kemali Efendi, din bilgini: 121 (Delibaş Mehmet'in adamlarınca şehit edilmesi)
Ali Rıfat Çağatay, besteci: 226
Ali Rıza Bey, eski Ayan / Senato Başkanı: 187
Ali Rıza Paşa, Sadrazam: 87 (Hükümet kurması), 94, 99 (İstifa etmesi), 236 (Ölümü)
Ali Rüşti Efendi, Adliye Nazırı: 114 ('Yunan ordusunun başarısı için dua edilmesini' istemesi)
Ali Şükrü Bey, Trabzon Milletvekili: 195 (Öldürülmesi)
Allenby, General: 30, 33, 49 (İstanbul'a gelmesi)
Ali Nadir Paşa: 15 (Selanik'i teslim etmesi), 53 (İzmir, XVII. Kolordu Ko-mutanlığına atanması), 59, 60 (Yunanlılara teslim olması)
Ali Rıza Efendi, Atatürk'ün babası: 9
Almanya / Alman / lar: 17 (Askeri Islah Kurulunun gelmesi), 18 (Birinci Dünya Savaşı'nı başlatması), 19, 22-24, 30, 31, 34 (Mütareke is-temesi), 37 (-'da devrimin başlaması), 48, 75 (Versaille Barış Andlaşması), 238 (Temizlik hareketleri), 240, 244, 247, 251, 252, 260 (Avusturya'yı işgal etmesi; İkinci Dünya Savaşı hakkında bil-gi notu), 263
391

Almanya-Osmanlı gizli anlaşması: 18
Alpu: 155
Alpullu: 217
Altıncı Ordu: 26, 29, 37, 38, 51
Altın rezervi: 230, 263
Amasya: 65, 70 (Atatürk'ün gelmesi), 71, 90,127, 222
Amasya Müzesi: 214
Amasya Genelgesi: 73, 200
Amasya Görüşmesi: 89 (İstanbul temsilcisi Salih Paşa ile)
Amasya Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti: 96
Amet, Amiral: 39
Amiral Bristol: 48, 87, 183
Anadolu: 29, 37, 46, 60, 61, 69, 71, 73 (-ihtilali), 82, 84, 86, 87, 108, 112, 122-124, 137, 138, 142, 146, 147, 150, 153, 155, 157-161, 164, 166, 167, 170-172, 178-180, 193, 205, 258 (Ressamların Anado¬lu'ya dağılmaları)
Anadolu Ajansı: 103 (Kuruluşu), 237
Anadolu Cemiyeti, İşbirlikçi bir kuruluş: 160 (Batı Anadolu Devleti tasarı-sı)
Anadolu, gazete: 228
Anadolu Halk Bilgisi Derneği: 219
Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti, Sivas: 91 (Kuruluşu), 92
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti: 85 (Kuruluşu), 131, 196
Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile mülakat, R.E.Ünaydın: 32
Anafarta Zaferleri: 23, 32
Anatole France: 206
Anayasa: 131 (İlk anayasa, 1921), 200, 205 (1924 Anayasası), 255 (Altı ilkenin eklenmesi)
Andrea, Prens, II. Kolordu Komutanı: 152, 156
Anıt-Kabir: 265
Anıtları Koruma Kurulu: 240
Ankara, roman, Y.K.Karaosmanoğlu: 241
Ankara / Ankara yönetimi: 43, 51, 65, 80, 94 (Atatürk'ün gelişi), 95, 100-105, 118, 121-127, 133, 135, 136, 137 (İngilizleri protesto), 141, 143-145, 147, 153, 154, 156, 157, 159-161, 164, 166, 167, 169, 170, 172, 175, 180, 183, 186, 189, 199 (Başkent ilan edilmesi), 202, 203, 209, 212-217, 281 (1927 nüfusu), 220 (Kent planı için yarışma açılması), 222, 223, 235 (Milli Sanayi Sergisi), 238 (Tari-

feli uçuşların başlaması), 243, 245, 248-250 (Mamak Gaz Mas-kesi Fabrikası), 251, 253-255, 259-261, 265
Ankara Anlaşması: 157 (Türkiye-Fransa)
Ankara Anlaşması: 215 (Türk-lrak sınırı hakkında Türkiye-lrak-İngiltere)
Ankara Erkek Lisesi / Atatürk Lisesi: 240
Ankara Garı: 258 (Açılışı)
Ankara Halkevi, eski Türk Ocağı: 234, 235, 246, 247, 256
Ankara Palas: 221 (Açılması)
Ankara Radyosu: 219, 255, 264 (Uzun ve Kısa Dalga)
Ankara Sergi Evi: 242
Ankara Tıp Fakültesi: 256
Antakya: 38, 253, 261
Antalya: 23, 29, 48, 54 (İtalyanlarca işgali), 71, 143 (Boşaltılması), 145
Antalya Müzesi: 192
Antep, Gazi: 45 (İngilizlerce işgali), 90 (Fransızlarca işgali), 96 (Antep Savaşının başlaması), 102, 104, 118, 132, 133 (Teslim olması, TBMM'nce Gazi sanı verilmesi), 160 (Kurtuluşu)
Anton Hanak, heykelci: 245
Anzavur Ahmet: 71, 89 (1. isyanı), 91, 92 (Yenilmesi), 98 (2. isyanı), 99, 102-104 (Yenilmesi), 105 (İstanbul'a kaçması), 109 (Topladığı kuvvetlerle Adapazarı'nı işgal etmesi, yenilip kaçması), 110, 139 (Öldürülmesi)
Arapça, Farsça derslerin kaldırılması: 225
Arabistan / Arap / lar: 26, 30, 35, 46 (Arap-Yahudi anlaşması), 48, 112
Aralov, Sovyet Büyükelçisi: 161, 165, 169, 194
Ardahan: 38, 46 (1. ve 2. Kongre), 56 (Gürcülerce işgal edilmesi), 133 (Geri alınması) 209
Arıburnu: 22, 23 (-Zaferi)
Arıburnu Muharebeleri Raporu, M.Kemal (Atatürk): 23
Arif Hikmet Koyunoğlu, mimar: 209, 217, 226
Arpaçay: 98 (Ermenilerce işgali), 124 (Geri alınması)
Armstrong, H. C, Yüzbaşı: 26, 169
Arnavutluk: 15
Artvin: 108 (İngilizlerin yönetimi Gürcülere bırakarak çekilmesi), 123, 133 (Geri alınması)
Asım Gündüz, Albay, ilerde Orgeneral: 140, 147, 261
Asım Us: 255
Asir 26, 42
Askeri Müzik Okulu: 259

Aslıhanlar Savaşı: 138
Aspendos: 226
Aspinall-Oglander, General, askeri tarihçi: 235
Aşar vergisi: 209 (Kaldırılması)
Aşk-ı Memnu, roman, H.Z.Uşaklıgil: 10
Atatürk, M.Kemal: 9-11, 13 (Şapkadan söz etmesi), 14 (Binbaşı olma-sı), 15, 16, 17 (Sofya Ataşemiliterliğine atanması, cumhuriyetten söz etmesi), 18 (Yarbay olması), 20, 21, 22 (Arıburnu zaferi), 23 (Albay olması, Conkbayırı ve 1. ve 2. Anafarta Zaferleri), 24 (İstanbul'a dönmesi, XVI. Kolordu Komutanı olması), 25 (Paşalığa yükselmesi), 27, 28, 29 (2. Ordu Komutanı olması), 30 (7. Ordu Komutanı olması, istifası), 31, 32 (Yeniden 7. Ordu Komutanı olması), 33, 35, 36 (Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına getiril-mesi), 37 (Adana'da A.Fuat

Cebesoy'la buluşması), 38 (Geri çağ-rılması) 39, 40, 41, 43, 44 (İstanbul'da A. Fuat Cebesoy'la görüş-mesi), 49 (Trakya-Paşaeli temsilcilerine yanıtı), 55, 56 (Şakir Pa¬şa ile görüşmesi), 57 (9. Ordu Müfettişliğine atanması; bazı uy-durmalar hakkında not), 60 (İstanbul'dan ayrılması), 62 (Atatürk Samsun'da), 63, 64, 65 (Havza'ya gelmesi), 66, 67 (Havza Ge-nelgesi), 68, 69 (Geri çağrılmasının istenmesi), 70-76, 77 (Asker-likten istifa etmesi), 78-85, 88, 90, 92, 93, 94 (Ankara'ya gelme¬si), 95 (Erzurum Milletvekili seçilmesi), 97, 99-102, 104-106, 107 (TBMM Başkanlığına seçilmesi), 108, 109 (İdama mahkûm olma-sı), 110, 113, 114, 116, 119, 120, 126, 127 (Bilecik buluşması), 132 (Vahidettin'e TBMM'ni tanımasını önermesi, Vahidettin'in reddetmesi), 133, 140, 141, 142 (Müdafaa-yı Hukuk grubunu kur-. ması), 144, 145 (İnönü ile Karacahisar'da buluşması), 147 (Baş-komutanlığa seçilmesi), 148, 149 (Yaralanması), 150-152, 154, 156 (TBMM'nce Gazi sanı ve müşir rütbesi verilmesi), 158 (Baş-komutanlığının uzatılması, 1. uzatma), 159, 160, 162 (Başkomu-tanlığının uzatılması, 2. uzatma), 163-165, 166 (Başkomutanlığı-nın uzatılması, 3. ve tartışmalı uzatma), 168, 169, 170 (Başko-mutanlığının süresiz uzatılması, 4. ve son uzatma), 171, 172, 173 (Hindistan'dan gelen parayı maliye emrine vermesi, gizlice cepheye hareket etmesi), 174 (Son hazırlıklar), 175-178, 179 (Uşak'ta, esir Yunan generallerini kabul etmesi), 180, 181, 182 (İzmir'e gelmesi), 183-185, 186 (Ankara'ya dönmesi), 187, 188, 191, 192, 193 (Evlenmesi), 194-196, 197 (Kadınların sahneye çıkmasını teşvik etmesi), 198, 199, 200 (Cumhurbaşkanı seçil-mesi), 202-204, 205 (Atatürk Orman Çiftliği, bilgi notu var), 206-208, 209, 211 (Latife Hanım'dan ayrılması), 212 (Şapka konuş-ması), 213 (Sabiha Gökçen'i evlat edinmesi), 215 (Anılarını an-

latması), 216 (İzmir suikastı), 217, 218, 219 (Yeni bir suikast giri-şimi, İstanbul'a gelmesi, ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi), 221, 222 (Yeni Türk harfleri hakkında konuşması, yeni alfabeyi tanıtmak amacıyla yurt gezisine çıkması), 223, 225, 226, 227 (Parti kurmayı kabul eden Fethi Okyar'a yanıtı), 228 (Türk dili hakkında), 229, 230, 231 (Üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilme-si), 232, 233 (Atatürk'ün sanatlarla ilgisi), 234-239, 240 (10. Yıl), 242-244, 245 (TBMM'nin Atatürk soyadını vermesi), 246, 247 (Dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi), 248, 249, 251, 252, 253 (Hatay sorunu), 254, 255, 256 (Bütün mallarını hazineye bı-rakması), 257 (Hatay sorunu), 258, 259 (Siroz teşhisi), 260 (Mer-sin'e gelmesi), 261 (Adana'ya gelmesi, İstanbul'a dönmesi), 262, 263 (Vasiyetini yazması), 264 (Ölümü), 265 (Cenaze töreni)
Atatürk, inceleme, Y.K.Karaosmanoğlu: 264, 265
Atatürk'ten Hatıralar, H.R.Soyak: 199, 262, 263
Atatürk'ün Anıları, Yay. Haz. İsmet Görgülü: 30, 33, 35, 36, 41, 56, 60, 61,215
Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar; araştırma, Şerafettin Turan: 16
Atatürk ve Musiki, anılar, A.Saygun: 234
Ateşten Gömlek, roman, H.E.Adıvar: 161, 192 (film)
Atina: 17, 143, 178, 179,261
Avukatlar Birliği: 242 (İzmir Kongresi)
Avusturya / Avusturya-Macaristan: 11, 18, 27, 31, 34 (Mütareke isteme-si), 39 (İmparatorluğun dağılması), 76 (Avusturya ve Macaristan ile ayrı ayrı Barış Andlaşması imzalanması)
Ayasofya: 233, 245 (Anıt-Müze olması), 246
Ayaşlı ile Kiracıları, roman, M.Ş.Esendal: 242
Aydın 40, 48, 65, 67 (1. işgali), 75, 76 (Geri alınması ve yeniden işgali), 179, 181 (Kurtuluşu)
Ayışığı, çocuk opereti: 256
Aysel, Bataklı Damın Kızı, ilk köy filmi: 246
Ayvalık: 62, 67, 68
Azerbaycan: 108, 156
B

Bâb-ı Âli baskını: 16
Bağdat: 1902 (-demiryolu), 29 (işgal edilmesi)
Bakırköy: 244 (Bez Fabrikası)
395

Baku: 33, 40, 119 (Doğu Halkları Kongresi)
Balfour, İngiliz Dışişleri Bakanı: 89
Balıkesir: 65, 69, 71, 75 (1. Kongre ve öteki kongreler hakkında not), 82, 91, 113 (işgali), 180 (Kurtuluşu), 216, 228, 230
Balkan Antantı: 242
Balkan Devletleri: 16, 17
Balkan Savaşı: 14, 15, 16 (İkinci Balkan Savaşı'nın başlaması ve sonu-cu)
Balkan şampiyonası: 230 (Atletizm), 257 (Güreş)
Baltacis, Yunan Dışişleri Bakanı: 191 (idam edilmesi)
Bandırma: 64, 65, 97, 112, 113 (İşgali)
Bandırma gemisi: 60, 61 (Gemi hakkında bilgi notu var)
Barış Konferansı / Konseyi: 45, 47 (Çalışmaya başlaması), 48, 49, 51, 54, 56 (İtalyanların konferanstan çekilmesi), 57 (İzmir'in Yunanlı-larca işgaline karar verilmesi), 58 (İtalyanların konferansa geri dönmeleri), 59 (Trakya ve Boğazların Türk egemenliğinden alın-masına karar verilmesi), 62, 69, 74, 75, 76 (Barış Andlaşmaları hakkında not), 87 (Yunanlıların İzmir'de kıyım yaptıkları hakkın¬da rapor), 88 (Milne hattının kabul edilmesi), 94, 106 (Osmanlı Devletini Barış Konferansına çağırmaları), 111
Barsamyan, üniversitede öğretmen: 164
Basra: 19,20
Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu: 243
Batı Anadolu: 45, 48
Batı Cephesi: 112 (Kurulması), 123 (Gediz taarruzu), 129, 130, 141, 146, 147, 150, 160, 167 (8 Mayıs 1922'deki kuvveti), 198 (Kaldı-rılması)
Batı Trakya: 16
Batum: 32, 38, 42, 44, 48, 51, 79, 92, 115, 135-137, 146, 147, 153
Bayönder, opera, N. Kazım Akses: 246
Bayrak Kanunu: 252
Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkında Kanun: 245
Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkında Kanun: 245
Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü: 261 (Kuruluşu)
Bedia Muvahhit: 192
Behçet, pilot: 149 (Şehit olması)
Behçet Kemal Çağlar: 234
Behiç Erkin, Albay: 117 (Anadolu'ya geçtiği için idama mahkûm olması)
Bekir Sami Günsav, Albay: 63, 64, 69, 70, 75, 115 (TBMM kararıyla emekli edilmesi)
396

Bekir Sami Kunduh: 80 (Amerikan mandası önermesi), 81, 108 (ilk Dı-şişleri Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması), 115 (1. Moskova görüşmeleri), 133-135, 140, 141 (Bakanlıktan istifası), 160, 207, 237 (Ölümü)
Belçika: 18, 19
Belediyeler Kanunu: 226
Belediyeler Kongresi: 250
Belen Tepe: 175
Belgrad: 261

Belkahve: 182
Bergama: 70 (1. işgali)
Bergama Müzesi: 203
Bergmann, Dr.: 263
Berlin: 225, 250
Beşiktaş Kulübü: 10
Beş Yıllık Plan: 242 (Birinci), 251 (İkinciye hazırlık), 263 (Ekonomik du-rum hakkında bilgi notu var)
Beşinci Ordu: 11,21 (Çanakkale)
Beyhan Hanım, ilk kadın hâkimlerden: 227
Beylik Köprü: 151, 155
Beyrut: 26, 34
Biga: 126, 139
Bilâl N.Şimşir: 55, 67,101,163
Bilecik: 127 (Bilecik buluşması), 145 (İşgali), 174
Bilge Umar: 60
Bingöl (Genç): 209
Birecik: 91 (işgali)
Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması: 18
Birleşik Donanma: 21
Bir Millet Uyanıyor, film: 232
Bitlis: 25-27, 49, 51, 72
Black Jumbo, İngiliz gizli örgütü: 150, 175
Bodrum: 58 (işgali)
Boğazlar / Sorunu: 22, 30, 59, 86, 141 (Tarafsız bölge ilan edilmesi), 183, 197, 252 (Montreux Sözleşmesi)
Boğos Nubar Paşa: 51 (Ermeni isteklerini açıklaması), 91 (Kürt-Ermeni anlaşması)
Bolayır: 15, 16 (-Savaşı ve Şarköy çıkartması)
397

Bolşevik /ler: 30, 31 (Sonrası için Sovyet yönetimine bkz.)
Bolu: 104 (+Düzce, 1. isyan), 105
Bonar Law: 188
Bonatz, Paul, mimar: 242
Borçlar Kanunu: 215
Bosna ve Hersek: 11
Bozcaada: 17, 22, 45, 198 (Teslim alınması)
Bornova: 237
Bozdağ: 99 (İşgali)
Bozkır: 87 (1. Bozkır ayaklanması), 89 (2. Bozkır ayaklanması), 90 (İngi-lizlerden yardım istemeleri), 126
Breslau savaş gemisi (Midilli): 19
Brest-Litovsk Barış Andlaşması: 31
Briand: 131 (Fransa Başbakanı olması), 161 (İstifası)
Bruno Taut, mimar: 251
Brunot, Fransız Jandarma Müfettişi: 83
Buğday siloları: 243
Buhara: 157, 160
Bulgaristan / Bulgar / lar: 11, 14-17, 24 (Birinci Dünya Savaşı'na girme-si), 27, 31, 33, 34 (Mütareke imzalayıp savaştan çekilmesi), 76, 92 (Barış Andlaşması), 242

Bulgar Bale Topluluğu: 235
Burdur: 48, 62 (İşgali)
Bursa: 112, 114 (işgali), 136, 138, 178, 181, 182, 183 (Kurtuluşu), 184, 188, 193, 213, 237, 244 (Süttozu Fabrikası), 259 (Merinos Fabri-kası)
Bursa Müzesi: 224
Bükreş: 17,261
Bünyan: 219 (Mensucat Fabrikası)
Büyük Taarruz: 157, 160, 161, 175 (Başlaması), 176 (Cephenin yarılma-sı vb.), 177 (30 Ağustos Savaşı), 185 (Sonuçlanması, kayıplar hakkında bilgi notu), 206
Büyük Dönemeç, araştırma, İ.Artuç: 151
Büyük Taarruz, araştırma, İ.Artuç: 175
Büyük Tiyatro / Opera: 242
Büyüme hızı: 203 (1924), 209 (1925), 224 (1929), 230 (1931), 233 (1932), 237 (1933), 259 (1938)
398

c
Cafer Tayyar Eğilmez, Trakya Kolordusu Komutanı / Trakya Milli Komu-tanı, Albay, Paşa: 105, 116 (Yunanlılara esir düşmesi), 196 (TBMM'ne katılması), 207, 217
Calthorpe, Amiral: 34, 38, 39, 45, 47, 54, 56-58, 69 (D.Ferit'in İngiliz mandası istediği hakkında raporu), 70, 71 (Atatürk'ün geri çağrıl-masını istemesi), 73, 76, 77, 79, 85 (Yüksek Komiserlik görevin-den ayrılması)
Cami Baykurt: 108 (İlk İçişleri Bakanı)
Canonica, heykelci: 219, 222
Carl Ebert: 251
Cavit Bey, eski Maliye Nazırı: 52, 84, 187, 217
Cebelibereket: 51
Celal Bayar: 257, 263, 264
Celalettin Arif Bey: 99, 107, 108 (İlk Adalet Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması)
Celal Nuri İleri: 158
Cemal (Artin), Dahiliye Nazırı, Konya Valisi: 56, 189 (İngilizlere sığınma-sı)
Cemal Mersinli Paşa: 33, 45, 76, 88, 90, 92, 96, 100, 158, 217
Cemal Nadir Güler, karikatürist: 220, 258
Cemal Paşa, Bahriye Nazırı: 37, 171 (Şehit edilmesi)
Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiye: 137 (Adana'da kurulan Milli Mücadele'ye karşı bir dernek)
Cenap Şahabettin: 164
Cenevre: 125
Cevat Çobanlı Paşa: 22 (18 Mart Zaferi'nin kahramanı), 33, 58, 60, 88, 92, 96, 100, 158, 162, 199, 207, 260 (Ölümü)
Cevat Gürkan, binici: 260
Cevat Kula, binici: 260
Ceyhan: 43, 161 (Kurtuluşu)
Ceza Kanunu: 215
Chotani, Hindistan Hilafet Komitesi Başkanı: 191, 194
Cihat ilanı: 20 (Sonuçsuz bir girişim)
Clark, General: 39
Claude Farrere: 169
Clemenseau, Fransız Başbakanı: 57, 74, 96 (Seçimi yitirmesi)
399

Conkbayırı Zaferi: 23

Cumhurbaşkanlığı Orkestrası, Armoni Mızıkası: 203, 206 Cumhuriyet: 17, 79, 81, 86, 120, 131, 145, 185, 196, 199, 200 (Cumhuri¬yetin ilanı, Cumhuriyetin devraldığı miras hakkında bilgi notu), 204, 206, 213, 229, 239, 240, 241 (10. Yıl) Cumhuriyet, gazete: 205 (Yayıma başlaması), 215, 223 Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, araştırma, Metin And: 233, 234, 247 Cumhuriyet Halk Partisi / Halk Fırkası: 192, 198 (Kurulması), 202, 208, 219 (II. Kurultay), 228, 231 (III. Kurultay; Altı Ok'un programa alınması), 248 (IV. Kurultay, Köy Enstitülerinin kurulmasının ilk adımı), 249 Curzon, Lord: 31, 56, 70, 74, 83 ('Sultan'ın güvenliğini sağlayınız'), 86-88, 89 (Balfour'un yerine Dışişleri Bakanlığına asil olarak atan¬ması), 95 ('İstanbul Türklerden alınmalıdır'), 98-100, 102, 111, 116, 121, 159, 161, 164, 183, 186, 193, 210 (Ölümü)
ç
Çal Dağı: 153, 154
Çalıkuşu, roman, R.N.Güntekin: 160, 174
Çalköy: 177
Çanakkale: 19, 20, 21 (-Deniz savaşı), 22 (-Deniz zaferi, kara savaşının başlaması, Arıburnu Zaferi), 23 (Conkbayırı, Anafarta Zaferleri), 24 (Savaşın sona ermesi), 32 (-Savaşı), 191 (Türk idaresinin ku-rulması), 222
Çanakkale, film: 233
Çanakkale Geçilmez, araştırma, A.Moorehead: 23
Çanakkale Müzesi: 233
Çanakkale Olayı: 182 (Çanakkale Olayı'nın başlaması), 183-186
Çanakkale Olayı, araştırma, D.Walder: 182
Çankaya, anılar, F. R. Atay: 9, 224
Çankaya Köşkü: 142, 173, 199, 205, 233 (Yeni Köşk), 238
Çankırı: 212
Çar Nikola: 29 (Tahttan çekilmesi), 32 (Öldürülmesi)
Çatalca: 15, 171
Çeka: 166
Çekler / Çekoslavakya: 39, 260
Çerkez Ethem / olayı: 50 (Vali Rahmi Bey'in oğlunu kaçırıp elli bin altın

istemesi), 65, 75, 91, 125-131, 132 (Yunanlılara teslim olması), 133 (Bir demeci), 134 (Bir bildirisi), 137 (Yunan işgalini öven bil-dirisi), 141, 142
Çerkez Ethem'in İhaneti, araştırma, Zeki Sarıhan: 125
Çerkez / ler: 148 (İstanbul Çerkez Kongresi), 158 (İzmir Çerkez Kongre-si), 159
Çeşme: 61, 184
Çıldır: 98 (Ermenilerce işgali)
Çınarcık: 236
Çiğil Tepe: 176
Çimento Fabrikası, Ankara: 221 (Açılışı)
Çin: 14, 256
Çine: 69 (İşgali)
Çoban, oyun, B.K.Çağlar: 234
Çoban Mehmet: 236
Çocuk Esirgeme Kurumu: 144 (Kuruluşu)
Çocuklara İlk Tiyatro Dersi, çocuk oyunu, K. Küçük: 246
Çorum: 127
Çubuk Barajı, I.: 223, 254 (Açılışı)
Çukurova: 44, 53, 158
Çürük Temel, oyun: 24

D
Damat Ferit: 34, 42, 52 (Birinci hükümeti), 53, 54, 56, 59, 60 (istifası), 62 (ikinci hükümeti), 63, 68, 69 (İngiliz mandası istemesi), 74, 78, 79 (Üçüncü hükümeti), 80-82, 84, 85 (İngilizlerle gizli bir an-laşma imzalaması), 86 (Gizli anlaşma hakkında bilgi), 86, 87 (Güvence istemesi), 87 (istifası), 88, 102, 103 (Dördüncü hükü-meti), 104 (İngilizlere, Ankara'ya karşı 'Kürtleri kullanmayı' öner-mesi), 108, 109 (TBMM'nin D. Ferit'i vatandaşlıktan çıkarması), 111 (İngiliz himayesi istemesi), 113 (Ankara'ca idama mahkûm edilmesi), 114, 116 (Ankara'ya karşı 'Kürtleri kullanmayı' bir da¬ha önermesi; sonuncu ve beşinci hükümetini kurması), 118, 119, 120 (İngilizlerden silah istemesi), 121, 122, 123 (İstifa etmesi) 183, 186 (İstanbul'dan kaçması), 198 (Ölmesi)
Darülbedayi: Şehir Tiyatrosuna bkz.
Darülfünun: Üniversiteye bkz.
Delibaş Mehmet: 121, 151 (Öldürülmesi)
401

Demirci Mehmet Efe: 70, 114 (Denizli'de kıyım yapması), 127, 128
Demiryolları: 204, 205, 211, 215, 218, 219, 223, 224, 226, 228, 235, 236, 238, 240, 243, 248, 250, 252, 254, 256-258, 264
Demokrat Parti: 234 (Halkevleri ve Köy Enstitülerinin kapatılması), 236 (Arapça ezanın serbest bırakılması), 248
Denizbank: 258 (Kuruluşu)
Deniz Harp Okulu: 137 (Samsun'da açılması) ,
Denizli: 60, 67, 79, 81, 114
Deniz Ticaret Kanunu: 224
Denizyolları işletmesi: 240
Derviş Bey, Ahmet, Binbaşı, Paşa: 233 (Ölümü)
Derviş Mehmet: 229, 230
Descartes: 220
Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü: 256 (Kuruluşu)
Digenis, II. Kolordu Komutanı: 179
Dikili: 71 (İşgali)
Dil Derneği: 219
Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi: 248, 251 (Açılışı)
Dimaras, General: 177 (Esir edilmesi)
Din İşleri (Şeriye) Bakanlığının kaldırılması: 204
Dini (Şer'i) mahkemelerin kaldırılması: 205
Diş Hekimliği Kurultayı: 244
Divriği: 135, 260 (Demir Madenleri İşletmesinin faaliyete geçmesi)
Diyarbakır: 25, 26, 49, 51, 64, 68, 90, 199, 210-212
Doğu Anadolu: 30
Doğu Cephesi: 121 (Ermenilere karşı taarruza geçilmesi), 181, 187, 199 (Kaldırılması)
Doğu Halkları Kongresi, Baku: 119
Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti: 42 (İstanbul'da kuruluşu), 51 (Er¬zurum şubesinin açılışı; sonrası için Erzurum MH Derneği'ne bkz.)
Doğu Trakya: 22, 38, 45, 46, 48, 113, 121 (Yunan idaresinin kurulması), 187, 188 (Boşaltmanın başlaması), 189 (Tümüyle boşaltılması), 191 (Türkiye'ye tesliminin tamamlanması)
Dokuzuncu Ordu, ilerde 3. Ordu: 42, 44, 47, 54 (Ordu Komutanlığının kaldırılması), 57 (Müfettişlik olarak yeniden kurulması), 82 (Yeni-den kaldırılması)
Dolmabahçe Sarayı: 222, 236, 253, 259, 263, 265
402

Dörtyol: 42 (İşgali), 43 (Karaköse köylüleri ile Fransızlar arasında çar-pışma), 51, 161 (Kurtuluşu)
Dr. Nazım, İttihatçı: 147
Dua Tepe: 154
Dumlupınar: 138, 139 (-Savaşı), 176, 177, 206
Dusmanis, Victor: 139 (Yunan Genelkurmay Başkanı olması), 146, 154
Dürrizade Abdullah, Şeyhülislam: 103 (Milli Mücadele aleyhindeki fetva-ları vermesi), 118
Düzce: 104 (+Bolu, 1. isyan), 105, 115 (2. isyan), 126
E
E. Aziz Göknil, atlet: 230
Edirne: 16 (Balkan Savaşı'nda teslim olması), 17 (geri alınışı), 116 (Yu-nanlılarca işgali), 164, 175, 191 (Türk idaresinin kurulması), 259
Edirne Müzesi: 209
Edremit: 67, 113 (işgali)
Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, araştırma, N.Taçalan: 50, 60
Egli, E., mimar: 221, 226, 255
Ekonomik kriz: 225 (1929)
Elazığ: 26, 51,83, 135,209
Elcezire: 113 (Elcezire / Güneydoğu Cephesi'nin kurulması), 162, 181
Elektrik İşleri Etüd İdaresi: 249 (Kurulması)
Elhamra sineması: 230
Emanullah Han, Afgan Kralı: 222
Emil Ludwig: 225
Emin Onat, mimar: 265
Emir Ali: 202
Entente Cordiale: 10 (İngiliz-Fransız Anlaşması)
Enver Bey / Paşa: 16, 18 (Başkomutan Vekili olması), 20 (Sarıkamış Sa-vaşı), 30, 37, 124, 134, 142, 146, 147, 153, 155, 157, 172 (Ölü-mü)
Eppinger, Dr.: 263
Erdek: 113 (İşgali), 185
Ereğli, Karadeniz: 111 (Bombalanması, boşaltılması)
Ereğli, Konya: 256 (Bez Fabrikasının açılışı)
Ergani: 204
Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri: 120
Eribe, paraşütçü: 253

Ermenistan / Ermeni / ler: 11, 23, 27 (Doğu Lejyonu), 30-32, 46, 48, 50, 51, 53, 54, 55 (Ermeni kıyımı iddiasının kanıtlanamadığı), 63, 87, 89 (-Patriği), 91 (Kürt-Ermeni anlaşması), 98, 110 (ABD Se-natosu'nun Ermeni mandasını reddetmesi), 112 (Oltu'yu işgal et-meleri), 114, 121 (Doğu Cephesi birliklerinin taarruza geçmesi, 122, 124, 126 (Gümrü Andlaşması), 127, 135, 144, 156, 159, 171, 186, 193
Erzincan: 26, 30 (-Mütarekesi), 31 (Kurtarılması), 135
Erzurum: 25, 26, 31 (Kurtuluşu), 42, 43, 44, 47, 49, 51, 56, 72, 75, 76, 77,83,95,131,213
Erzurum Müdafaa-yı Hukuk Derneği: 72 (İl Kongresi), 131 (Adını değiş-tirmesi)
Erzurum Kongresi: 50, 77 (Rawlinson'un engel olmaya çalışması), 79 (Açılışı), 81 (7 Ağustosta sona ermesi, Heyet-i Temsiliye üyeleri-nin seçilmesi, Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye Başkanı olması), 200
Esat Çınar: 91
Esat Işık Paşa, Dr.: 100

Eskişehir: 48 (İngilizlerce işgali), 101 (İngilizlerin çekilmeleri), 118, 129, 132, 134, 136, 143, 146 (İşgali), 156, 173, 178, 179 (Kurtuluşu), 241,243
Eskişehir Tayyare Mektebi: 252 (Atatürk'ün konuşması), 257
Eşme: 113 (işgali), 180 (Atatürk ve Y. Şevki Paşa'nın buluşması)
Etibank: 249 (Kurulması), 250
Etnografya Müzesi: 209, 219, 265
Eyüp Öncü, binici: 260
F
Fahrettin Altay, Albay, ilerde Orgeneral: 43, 110 (İdama mahkûm olma-sı), 127, 155 (Paşalığa yükselmesi), 181 Falih Rıfkı Atay: 9, 178, 224, 259 Falkenhein, General: 30, 31 Faruk Nafiz Çamlıbel: 233, 234 Fatih Camisi: 233
Fatma Seher Hanım, çeteci: 152 (Yaralanması) Faysal, Emir Hüseyin'in oğlu: 26, 34, 46, 145 (Irak'ta kral ilan edilmesi) Fenerbahçe Kulübü: 11, 197 (Harrington Kupasını alması), 217 Ferit Tek: 201 Fethi Bey, Albay: 60
404

Fethi Okyar: 15, 17, 52 (Tutuklanması; Malta'ya sürülecek), 148 (Mal-ta'dan Ankara'ya dönmesi), 169, 174, 197 (Bakanlar Kurulu Baş-kanı seçilmesi), 199, 202, 208 (Başbakan olması), 210 (istifa et-mesi), 227 (Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurması), 228, 229 (Partisini kapatması)
Fethiye: 58 (işgali), 112 (İtalyanların Fethiye'den çekilmeleri)
Fetvalar: 103 (Dürrizade Abdullah), 104 (Rıfat Börekçi ve öteki din bilgin¬leri)
Fevzi Çakmak Paşa: 44, 55 (İzmir'e emri), 56, 58, 60, 98, 104 (İstan-bul'dan kaçması), 105 (Ankara yolunda), 107 (Meclis'e katılma-sı), 108 (İlk Milli Savunma Bakanı), 110, 132, 138, 141, 142, 148, 170, 171, 173, 177, 180 (Mareşalliğe yükselmesi), 181, 195, 210
Fevzi Efendi, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Fikriye, araştırma, Şemsi Belli: 205
Fikriye Hanım: 126 (Ankara'ya gelmesi), 187 (Sanatoryuma gitmesi; bilgi notu var), 205 (İntihar etmesi)
Filistin: 30, 46, 48, 183 (İngiliz mandasının başlaması)
Fissenger, Dr.: 260, 261, 262, 263
Fiyatlar: 77, 96, 190,243
Foça: 59 (İşgali)
Franklin Bouillon: 143, 156
Franchet D'Esperey, General: 33, 49
Frangu Grubu: 176, 177, 180
Franko, İspanya diktatörü: 252
Fransa / Fransız / lar: 18, 20-22, 24, 26, 33, 34, 37-39, 42, 43, 46, 48, 52, 53, 59, 63 (Fransız mandası isteği), 79, 83, 84, 87, 92, 98, 99, 102, 104, 110 (Ankara ile geçici mütareke), 111, 118, 121, 124, 130, 134, 135, 143, 156-159, 163, 169, 183, 185, 196, 198, 240, 253, 258
Frunze, General: 160, 161
Fuat Uzkınay, sinemacı: 17
Fuzuli: 164
G
Galatasaray Kulübü: 11
Gavallias, Albay, II. Kolordu Kurmay Başkanı: 153 Gazi Eğitim Enstitüsü: 226, 233 (Resim bölümü açılır), 255 (Müzik bölü¬mü açılır)
405

Gaziemir: 184
Gazi istasyonu: 214

Gazi Paşa'ya Suikast, araştırma, Uğur Mumcu: 216
Gebze: 111
Gediz: 119 (İşgali), 123 (-Taarruzu), 128, 129, 131
Gelibolu: 15, 21, 22 (5. Ordu'nun kuruluşu, Gelibolu'ya çıkarma yapılma-sı), 23, 24 (Boşaltılması), 97, 187, 191 (Türk idaresinin kurulma-sı), 222
Gelibolu Savaşı'nın Resmi Tarihi (İngiliz): 235
Gemlik: 259 (Suni İpek Fabrikası)
Gencali: 149
Gençlik marşı: 261
Genelkurmay Bakanlığının kaldırılması: 204
Giresun: 78, 148,213
Girit: 11
Giritli Şevki: 216
Gizli anlaşmalar: 22 (İstanbul Anlaşması), 23 (Londra Anlaşması), 26 (Sykes-Picot Anlaşması), 29 (Saint Jean de Maurienne Anlaşma¬sı)
Gizli milli örgütler: 39 (Genel bilgi notu var)
Gizli telgraf merkezi: 128
Gonatas, Albay, ihtilalci: 186
Göçettirme (Tehcir) Kanunu / olayı: 23, 46
Gökçen Efe: 91 (şehit olması)
Göben savaş gemisi (Yavuz): 19
Gölcük: 259 (Yeni tersane yapılması)
Gönen: 103, 126
Göztepe: 184
Gunaris, Yunan Bakanı: 139 (Başbakan olması, İzmir'e gelmesi; Yunan ordusu hakkında not), 140 (Yeniden İzmir'e gelmesi), 144, 158, 167 (İstifası) 191 (İdam edilmesi)
Güllük: 61
Gülsün Bilgehan: 196
Gümrü: 124 (Geçici olarak işgali), 126 (Ermeni Taşnak Hükümetiyle Gümrü Andlaşması), 137, 140 (Boşaltılması)
Güney Cephesi: 90, 111, 117, 157, 159
Gürcistan / Gürcü / ler: 48 (Posof'u işgal etmeleri), 53 (Rize'yi istemesi), 56 (Ardahan'ı işgal etmeleri), 108 (Artvin'de yönetimi İngilizlerden devralmaları), 133-136, 141, 156
406

Güven Parkı ve Anıtı: 245 Güzelim Dağı: 157 Güzel Sanatlar kurulu: 203
H
Habeşistan: 249
Hacı Hasan Paşa, İzmir Belediye Başkanı: 51, 172
Hacı Sami (Kuşçubaşı): 219 (Atatürk'e suikast girişiminde bulunması)
Hacianesti, General, Yunan Başkomutanı: 167, 168 (İzmir'e gelmesi),
176, 178, 191 (İdam edilmesi) Hadımköy: 46
Hadi Paşa: 116 (Sevres'i imzalayan üç kişilik kuruldan), 122 Hafız Rıfat Bey: 233 Hafız Yaşar Okur: 233
Hakkı Behiç Bayiç, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85, 108 (İlk Maliye Bakanı) Hakkı Süslüay, atlet: 230
Hâkimiyet-i Milliye, gazete: 95 (Yayımlanmaya başlaması), 173, 215,
245 (Ulus adını alması), Halep: 26, 30, 35, 85 Haliç Tersanesi: 256 Halide Edip Adıvar: 82, 103, 108 (İdama mahkûm olması), 143, 150,
158, 161, 185,214,249 Halifelik: 47, 86, 202, 203, 204 (Kaldırılması) Halil Kut Paşa: 26, 33, 124, 134, 141,146 Halil Menteşe: 52 (Tutuklanması) Halk Bankası: 239

Halk Fırkası: Cumhuriyet Halk Partisi'ne bkz. Halkçılık Programı: 120, 200 Halit (Karsıalan) Paşa: 209 (Vurulması ve ölümü) Halit Ziya Uşaklıgil: 10 Halkevleri: 234 (Bilgi notu var)
Hamdullah Suphi Tanrıöver: 110 (İdama mahkûm olması), Hamidiye gemisi: 34 Hamilton, İan, General: 24 Hamit Hasancan: 125, 145, 157, 181 Hamza Bey, Şeyh Şamil'in torunu: 159
407

Hani: 210
Hareket Ordusu: 12
Harrington, General: 125 (İstanbul'da göreve başlaması), 144, 168, 181, 182, 185, 197
Harp Akademisi: 10, 11
Harp Okulu: 10,253
Harput: Elazığ'a bkz.
Hasan Fehmi Ataç: 201
Hasan Rıza Soyak, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri: 199, 262
Hasan Saka: 189, 201
Hasan Tahsin: 50, 60 (şehit olması)
Hassa: 51
Hatay / Sorunu: 157, 197, 253 (Atatürk'ün Meclis konuşması), 255, 257 (Atatürk'ün Fransız Büyükelçisiyle konuşması), 258, 260-263
Hatay Müzesi: 259
Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü: 132 (Kurulması)
Havza: 65 (Atatürk'ün gelmesi), 66, 67 (-Genelgesi), 70 (Ayrılması)
Haydarpaşa: 47 (-Garının işgali), 111
Haymana: 152, 153
Herbert, İngiliz Milletvekili: 181
Heriot, Fransız devlet adamı: 240
Heussler firması: 209
Hıfzısıhha Mektebi: 253
Hıyanet-i Vataniye Kanunu: 108, 120, 210
Hicaz: 26 (-İsyanının başlaması)
Hilafet: Halifelik'e bkz.
Hindenburg, Mareşal, ilerde Cumhurbaşkanı: 27, 211, 237, 244 (Ölümü)
Hindistan: 38, 70, 191
Hipodrum, Ankara: 259
Hitler: 237 (Başbakanlığa atanması), 244 (Führer unvanını alması), 260 (Bilgi notu var)
Hohler, Tom, İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı: 42, 79 (Kürtleri hare-kete geçirmek), 80, 90
Holzmeister, C, mimar: 226, 233, 237, 242, 245, 259
Hrisantos, Trabzon Metropoliti: 66
Hrisostomos, İzmir Metropoliti: 45 (İzmir'e dönmesi), 183 (Linç edilmesi)
Hukuk Mektebi, Ankara: 213 (Açılışı), 222, 225
408

Hutbe: 221 (Türkçe okunuşu)
Hükümet / İstanbul hükümeti / yönetimi: Osmanlı'ya bakınız.
Hürriyet ve İtilaf Partisi / Hürriyet ve İtilafçı / lar: 14 (Kuruluşu), 16, 41, 44, 46, 52, 55, 56, 90, 93, 115, 186
Hüseyin Daniş, üniversite öğretmeni: 164, 165
Hüseyin Hüsnü Paşa, Hareket Ordusu'nun ilk komutanı: 12
Hüseyin, Mekke Emiri, Kral: 26, 27, 45
Hüsrev Gerede: 133

Hüsrev Sami, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85
Hythe Konferansı: 111 (İtilaf Devletlerinin yeni Yunan işgallerine izin ver¬mesi)
I
İğdır: 125 (Geri alınması)
Irak: 26, 86, 112 (İngiliz mandasının ilan edilmesi), 196, 197, 214, 256
İsparta: 48
İ
İbrahim Abilov, Azerbaycan Büyükelçisi: 157
İbrahim Artuç: 151, 175
İbrahim Necmi Dilmen: 222
İcra ve iflas Kanunu: 224
İhsan Bey (Topçu): 224
İkinci Meşrutiyet: 10
İlhan Selçuk: 33
İlklerden bazı örnekler: 199 (Milli futbol karşılaşması), 214 (Kadın atlet-ler), 215 (Devlet Resim Sergisi), 216 (ilk kadın diş doktoru), 220 (İlk kadın avukat), 227 (İlk kadın yargıçlar), 227 (İlk kredi, 1930), 230 (İlk Türkiye güzeli seçimi) 231 (İlk kadın operatör), 235 (İlk kadın hâkimler, ilk otomobil yarışı), 236 (İlk kadın Dışişleri me-muru), 238 (İlk kadın mühendisler), 247 (İlk kadın milletvekilleri), 252 (Milli basketbol karşılaşması), 257 (İlk Türk denizaltısının yapımı), 258 (İlk karikatür sergileri)
İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğü: 130 (Kuruluşu)
İmroz Adası: 17, 22, 45, 198 (Teslim alınması)

İnebolu: 140, 143, 147, 158 (Malta sürgünlerinden bir bölümünün gelme¬si), 212 (Atatürk'ün şapka konuşması)
İnönü Savaşları: 129, 130 (1. İnönü Savaşı), 137, 138 (2. İnönü Savaşı)
İngiltere / İngiliz / ler: 10, 11, 18-30, 33-35, 38, 40-45, 47, 48, 51-57, 59, 60, 63, 64, 67, 71, 73, 79, 81, 83, 86, 87, 90, 95 (İstanbul hakkın-da karar), 96, 97, 100, 101, 108, 111-115, 119, 122, 124, 127, 128 (Türkiye'deki. İngiliz kuvveti), 129, 136, 137, 139 (Tarafsızlı-ğını (!) ilan etmesi), 140 (Savaş araçlarının satılmasını serbest bırakması), 142, 143-145, 148 (Silah ticaretini de serbest bırak-ması), 150, 151, 157, 159, 162, 163, 165-167, 169, 170, 171, 175, 177, 184, 186, 188, 189 (Milli Mücadele karşıtlarının İngiliz Elçiliğine sığınmaları), 190 (Genel seçim), 196-198, 205, 225, 235, 261
İngilizlerin Çanakkale ile ilgili resmi harp tarihi: 25
İngiliz mandası: 54 (Vahidettin ve D.Ferit'in ortak önerisi)
İngiliz Muhipleri Cemiyeti: 63 (Kurulması), 88, 157
İnkılap Enstitüsü: 239
İnler-Katrancı: 149, 152
İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim, anılar, M.Ertuğrul: 227
İrade-yi Milliye, gazete: 86
İran: 33, 53 (Doğu Anadolu'dan toprak istemesi), 243, 256
İrfan Bey, mimar: 208
İskenderun: 37, 38, 51, 253
İslam Teali Cemiyeti: 50, 119
İsmail Fazıl Paşa: 108 (İlk Bayındırlık Bakanı)
İsmail Habib Sevük: 183
İsmail Hakkı Okday, Tevfik Okday Paşa'nın oğlu: 161
İsmail Hakkı Tekçe, Muhafız Birliği Komutanı: 115 (Muhafız Birliğini kur ması)
İsmail Safa Bey: 201

İsmet Görgülü: 30, 215
İsmet İnönü: 33, 96 (Geçici olarak Ankara'ya gelmesi), 98 (İstanbul'a dönmesi), 101 (İstanbul'dan kaçması), 102 (Ankara'ya gelmesi), 107 (Genelkurmay Başkanı olması), 108 (Genelkurmay Bakanı seçilmesi), 110 (İdama mahkûm olması), 118, 124 (Batı Cephesi Komutanlığına atanması), 125, 134 (Paşalığa yükselmesi), 141, 145, 147, 148, 157, 159, 168, 171, 172, 174, 187, 188 (Dışişleri Bakanı seçilmesi), 189 (Başdelege olması), 195-197, 199, 201 (TC'nin ilk başbakanı olması, ilk Bakanlar Kurulunun listesi), 202, 203, 208, 210 (Başbakan olması), 217, 218, 225, 228, 232, 245
410

(İnönü soyadını alması), 251, 252, 254, 257 (Başbakanlıktan ay-rılması), 259, 261, 264 (Cumhurbaşkanı seçilmesi), 265 (Atatürk hakkında beyannamesi)
İsmet Paşa Kız Enstitüsü:, 255
İspanya: 252 (Bilgi notu var)
İstanbul: 10, 13, 15, 17, 24, 31, 37, 38 (Fiili işgalin başlaması), 39 (Kar-ma İtilaf donanmasının gelmesi), 42, 45-47, 49, 50-52, 62, 69, 70, 76, 84, 86 (İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi), 87 (Haber-leşmenin serbest bırakılması), 90, 94-97, 100 (Resmen işgal edilmesi), 101 (Haberleşmenin kesilmesi), 104, 122, 125-128, 133, 134, 137, 138 (Kızılay'ın İstanbul halkını yardıma çağırma-sı), 140, 141, 145, 159-161, 162 (fahişeler), 163 (polislik olaylar), 166, 171, 179-181, 183, 186-191, 193, 198, 199, 202, 206, 211, 214, 222, 224, 225, 233-235, 240, 244, 250 (Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası), 253, 255 (İlk resim galerisi), 259, 261
İstanbul Hükümeti / yönetimi: Osmanlı'ya bkz.
İstanbul radyosu: 218
İstanbul Rıhtım Şirketi: 246
İstiklal gazetesi, Trabzon: 42
İstiklal Harbimizin Esasları, K.Karabekir: 55
İstiklal Mahkeme / leri: 120, 122, 133, 141, 142, 146, 172, 202, 210, 211, 213, 216-218 (Kaldırılmaları), 262
İstiklal Mahkemeleri, araştırma, Ergün Aybars: 120
İstiklal marşı: 135 (Metnin kabulü; beste hakkında not), 226 (Son beste)
İstatistik Genel Müdürlüğü: 226
İsyanlar (Bazıları): 58 (Ali Batı), 87 (1. Bozkır), 89 (2. Bozkır), 89 (1. An-zavur), 90 (Şeyh Eşref), 98 (2. Anzavur), 104 (Düzce/ Bolu), 109 (1. Yozgat), 110 (Milli Aşireti), 115 (2. Düzce), 119 (2. Yozgat), 121 (Delibaş Mehmet), 134 (Koçgiri), 206 (Nasturi), 209 (Şeyh Sait)
İş Bankası: 206 (Kuruluşu)
İş Kanunu: 252
İşkodra: 16
İtalya / İtalyan / lar: 14 (Trablus'a saldırmaları), 17, 23, 48, 51, 54, 56-59, 61, 69, 71, 79, 111, 112, 135, 142, 143, 145, 159, 163, 165, 166, 174, 183, 185, 190, 198, 238, 240, 249, 252, 258
İtilaf / İşgal / Devletleri / kuvvetleri: 20, 22, 23, 26, 27, 29, 34, 39, 44, 59, 65, 90, 96, 97 (Türkiye ile barışa ilişkin konferanslar hk. not), 98, 100 (İstanbul'un işgaline karar vermeleri), 112, 115, 132 (Ankara ve İstanbul'u Londra Konferansı'na çağırmaları), 139, 142 (Ta-
411

rafsız kalacaklarını açıklamaları), 144, 163 (Mütareke önermele-ri), 164, 171, 179, 183, 184, 186, 196, 198 (İstanbul'dan çekilme-leri)
İttihat ve Terakki / İttihatçılar: 11, 12, 16, 36, 37, 48, 52, 56, 63, 67, 124, 141, 153 (Halk Şûralar Fırkası), 171,216
İyonya devleti: 167, 171, 172, 173
İzmir: 15, 29, 38, 40, 41, 45, 51, 56, 57 (Yunanlılarca işgaline karar veril-mesi), 58, 59 (İstihkâmların işgali), 60 (İzmir'in işgali), 64, 65, 70, 80, 117 (Yunan idaresinin kurulması), 144,

155, 158, 168, 172, 173, 175, 176, 180, 181, 182 (Kurtuluşu), 183, 184 (İzmir yangı-nı), 185, 192, 193, 196, 197, 204, 213, 216, 228, 230, 242
İzmir'e Doğru, gazete: 91 (Balıkesir'de yayıma başlaması)
İzmir Fuarı / Kültür Park: 240, 251
İzmir İktisat Kongresi: 195
İzmir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Kongresi: 53
İzmir Müzesi: 218
İzmir suikastı: 216, 217
İzmit: 42, 62 (İngilizlerce işgali), 95, 108, 140 (İngilizlerce Yunanlılara devredilmesi), 144 (Geri alınması), 169, 189, ı92, 193, 254 (Ka¬ğıt Fabrikası), 262 (Klor Fabrikası)
İznik: 152
İzzet Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
İzzettin Çalışlar, Albay, ilerde Orgeneral: 27
J
Jansen, H., mimar: 220
Japonya: 198, 238, 256
J.J.Rousseau: 15
J. de Robeck, Amiral: 21 (Çanakkale Deniz Savaşı'nda yenilmesi), 65 (Caltorphe'ın yerine Yüksek Komiserliğe getirilmesi), 86, 87 (Va-hidettin'in Milli Mücadele'yi İngilizlerin kuvvet kullanarak durdur-malarını istediği hakkında raporu), 88 ('Bambaşka bir Türkiye'nin doğduğu'), 91 ('Vahidettin'in korkudan titrediği'), 92 (Kürtleri kul-lanma), 93 ('Sultan kendini bize teslim etti'), 95, 98-100, 102-104, 111 (D.Ferit'in İngiliz himayesi istediği hakkında raporu), 116 (D.Ferit hakkında raporu), 119, 121, 123 ('Padişah zayıf karak-terli'), 126 (Görevi Rumbold'a bırakması)
J.M.Sengupta: 194
412

Josef Thorak: 245 Jöntürk Kongreleri: 10, 11
K
Kabotaj Kanunu: 216
Kadıköy: 64, 260
Kadıköylü kadınların bildirisi: 40
Kadınlar Birliği: 204
Kadın hakları: 27, 159, 226, 239, 241, 245
Kadınlar Kongresi, milletlerarası, İstanbul: 247
Kadirli: 110
Kadro dergisi: 233
Kafkasya: 33, 43, 50, 124
Kağızman: 46, 121 (Geri alınması), 123
Kalecik Sivrisi: 175
Kalogeropulos, Yunanlı: 132 (Başbakan olması), 139 (İstifa etmesi)
Kambur İzzet, İzmir Valisi: 53 (Valiliğe atanması), 53, 58, 60, 66, 95
(Ölümü) Kamil Paşa, Sadrazam: 15,16 Kanal seferi: Süveyş'e bkz. Kanunların Ruhu, denemeler, Montesquieu: 192 Kapitülasyon / lar: 19, 47,197, 198 Karabiga: 105 Karaburun: 59 (İşgali)
Karabük Demir-Çelik Fabrikası: 256 Karacahisar: 145 (Atatürk ve İnönü buluşması) Karadağ: 14, 16 Kara Kemal, İttihatçı: 216 Karaköse köyü: Dörtyol'a bkz. Karaman: 151
Kara Vasıf: 78 (Amerikan mandası önermesi), 85, 100, 158 Karl, Avusturya-Macaristan İmparatoru: 39 (Tahtından çekilmesi) Karl Lörch, mimar: 209 Karlsbad: 32
Karma İtilaf donanması: 39 (İstanbul'a gelmeleri) Karol, II., Romanya Kralı: 261

Karpiç lokantası: 220
Kars: 38, 40 (1. Kars Şûrası ve öteki kongreler), 41, 44 (9. Ordu'nun ay-rılması), 47 (Geçici hükümet kurulması), 55 (İngilizlerce işgal edilmesi), 57 (Yönetimi Ermenilere devretmeleri), 108 (Ermeni Sovyet yönetiminin kurulması), 123 (Geri alınması), 128
Kars Konferansı ve Andlaşması: 156, 157 (İmzalanması)
Karşıyaka: 14, 192, 193
Kartal Tepe: 154
Kastamonu: 146, 183, 211, 212
Kaş: 54
Kayseri: 146, 151, 213, 217, 222, 243 (Uçak Fabrikası), 243 (Bez ve ip¬lik Fabrikasının temelinin atılması). 249 (Fabrikanın açılması),
Kayseri Müzesi: 226
Kazanidis, Yüzbaşı: 176
Kazım İnanç Paşa: 117 (Anadolu'ya geçtiği için idama mahkûm olması), 150, 264 (Ölümü)
Kazım Karabekir Paşa: 31, 36, 41, 44, 53, 55, 57 (XV. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'a gelmesi), 64, 72, 73, 77 (İstifa etmiş olan Ata-türk'e bağlılığını bildirmesi), 80, 99, 121, 124, 142, 145, 187, 199,207,217,252
Kazım Özalp: 13, 17, 69, 155 (Paşalığa yükselmesi), 161 (Milli Savunma Bakanı seçilmesi), 187, 201, 208 (Meclis Başkanı seçilmesi), 218
Keçiborlu: 244 (Kükürt Fabrikası)
Kemal Bey, eski Boğazlayan Kaymakamı: 46, 55 (İdam edilmesi, göçet-tirme ile ilgili not, cenaze töreni)
Kemalist / ler: 111, 160, 161, 179
Kemalettin Bey, mimar: 220, 221, 223, 226
Kemalettin Sami Paşa: 242
Kemal Küçük, tiyatrocu: 246
Kemal Paşa, Jandarma Komutanı: 58, 81
Kemalyeri: 23
Kerenski: 30
Keriman Halis Ece: 236 (Dünya güzeli seçilmesi)
Keskin: 151, 156
Kilikya: 44
Kırca Aslan Tepesi: 175
Kırıkhan: 38
Kırıkkale: 156 .
Kırkağaç: 112 (İşgali)
Kırklareli: 17, 116 (İşgali), 164, 190 (Türk idaresinin kurulması), 229
414

Kırım: 125
Kıyafet Kararnamesi: 212
Kızılay: 223
Kızıltaş Vadisi: 177
Kichener, Lord, İngiltere Savaş Bakanı: 19, 26
Kilis: 42, 90 (Fransızlarca işgali)
Kimsesiz Çocuklar Yurdu: 225
Kladas, General: 184 (Esir edilmesi)
Kocaçimen: 22
Kocaeli: 148, 169, 174 (-Grubu)
Kocatepe: 157, 174, 175

Kocatepe / Ankara: 209
Koçgiri isyanı: 134, 135
Konservatuar: Musiki Muallim Mektebi'ne bkz.
Konstantin, Yunan Kralı: 21, 126, 128 (Yunanistan'a dönmesi), 136, 138, 143 (İzmir'e gelmesi), 145 (Uşak'a gelmesi), 146 (Kütahya'ya gelmesi), 147 (Eskişehir'e gelmesi), 151, 157 (Atina'ya dönmesi), 186 (Tahtını bırakmak zorunda kalması, ölümü)
Kont de Chambrun, Fransız Büyükelçisi: 229
Kont Sforza: 39, 186
Konya: 29, 48, 51, 56 (İtalyanlarca işgali), 58, 76, 86 (Eşraftan 53 kişinin Milli Mücadele aleyhine bildiri yayımlaması), 114, 121 (Delibaş Mehmet ayaklanması), 126, 146, 151, 171, 195, 199, 239, 243, 245 (Ereğli Bez Fabrikası)
Kozan:110
Köprülülü Hamdi Bey: 67, 97
Köy eğitmenliği: 248
Köy Enstitüleri: 234, 248
Krippel, heykelci: 217, 220, 233, 251
Kubilay: 229
Kudüs: 30 (Düşmesi)
Kula: 113 (işgali)
Kuleli Burgaz: 46
Kumkale: 22
Kurtdereli Mehmet Pehlivan: 232
Kurun, gazete: 255
Kuşadası: 59 (İtalyanlarca işgali), 166 (İtalyanların boşaltması ve Yu-nanlıların işgali)
Kut-ul Amare zaferi, Irak cephesi: 26
Kuva-yı İnzibatiye: 104 (Kurulması kararı), 108, 111 (Yenilip dağılması)
415

Kuva-yı Milliye: 62, 65, 67, 69, 70, 75, 81, 84, 90, 102, 109, 112, 114, 117, 118, 182
Kuyucaklı Yusuf, roman, Sabahattin Ali: 254
Küçük Sanatlar ve Elişleri Kongresi: 254
Küçük Talat, İttihatçı: 141
Küçük Tiyatro: 151
Kürdistan / Kürt / ler: 44, 46, 48, 70, 87, 91, 104, 116, 136 (Anadolu Kürt-lerinin ayrılıkçılara tepkisi), 141, 142
Kürt-İslam Ayaklanması, araştırma, Uğur Mumcu: 209
Kürt Teali Cemiyeti: 45 (İngilizlerden istekleri), 102 (Milli Mücadele aley-hinde bildirgesi)
Kütahya: 128, 131, 145 (işgali), 147, 177 (Kurtuluşu)
Kütahya-Eskişehir Savaşı: 145, 146
L
Laik / lik: 221 (CHP'nin laiklik ilkesini kabul etmesi; Anayasadan dinle il-gili madde ve deyimlerin çıkarılması), 229
Lamb, İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu: 167
Latife Hanım (Uşaklıgil): 184, 185, 193, 195, 197, 202, 203, 205, 206, 211 (Ayrılmaları)
Latin harfleri: 81
Lawrens, T.E., Albay, İngiliz ajanı: 26
Lenin: 29, 203 (Ölümü)
Le Matin, gazete: 208
Le Temps, gazete: 163, 172
Lev Arnştam, heykelci: 237

Liman von Sanders, General / Liman Paşa: 17, 22, 31, 36, 48
Lindley, İngiltere'nin Atina Elçisi: 170
Lloyd George: 28 (Başbakan olması), 37, 45, 57, 83 (Avam Kamara-sı'nda konuşması), 98 ('İzmir Yunanistan'a verilmeli'), 105, 112, 122, 123, 135, 148, 158, 172, 181, 188 (İktidardan düşmesi), 190
Londra: 15, 16, 80, 97 (İtilaf Devletleri arası Londra Konferansı ve Türki-ye ile barışa ilişkin öteki konferanslar hakkında bilgi notu), 132, 133 (Londra Konferansı'nın açılması), 135 (Konferansa ara veril-mesi), 138, 162, 170, 174
Lord Kitchener, İngiliz Savaş Bakanı: 19
Lozan / Konferansı: 188-190, 191 (Lozan Konferansı'nın açılması), 193, 194, 196, 197 (Lozan Andlaşması'nın imzalanması), 198, 218
416

Lübnan: 26
Lütfi Fikri, avukat: 91
M
Macaristan: 39, 40, 76 (Barış Andlaşması)
Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA): 249 (Kurulması)
Mahmut Bey, Yarbay: 101, 106 (İsyancılarca şehit edilmesi)
Mahmut Soydan: 174, 203, 254 (Ölümü)
Mahmut Şevket Paşa: 12, 13, 16 (Sadrazam olması ve öldürülmesi)
Mai ve Siyah, roman, H.Z.Uşaklıgil: 10
Makbule Atadan, Atatürk'ün kız kardeşi: 9, 168, 228
Makedonya: 27, 33
Maksim: 240
Malatya: 84, 85, 222 (Elektrik santralinin açılması; 25 Mayıs 1937'de de Bez Fabrikasının temeli atılacaktır)
Malaya zırhlısı: 190
Malıköy: 149 (Türk uçakları hakkında bilgi notu), 150, 151
Malta: 40, 48, 51, 55, 63, 67, 81, 101, 140, 143, 154, 157 (Yeni esir de-ğişimi anlaşması), 158 (Bütün Türklerin Malta'dan ayrılmaları), 189, 190 (Vahidettin'in kalışı)
Malta Sürgünleri, araştırma, B.N.Şimşir: 55, 67, 101
Manastır: 9, 11, 33
Manastırlı Hamdi, telgrafçı: 100
Mangal Dağı: 151, 154
Manisa: 65 (işgali), 181 (Kurtuluşu), 230
Manisa Müzesi: 246
Maraş, Kahraman: 50 (İngilizlerce işgali), 51, 87 (İngilizlerin Maraş'ı bo-şaltmaları), 90 (Fransızlarca işgali), 96 (Maraş direnişinin başla-ması), 98 (Kurtuluşu), 213
Marconi: 256
Mardin: 58
Marmaris: 58 (İşgali), 141 (Boşaltılması)
Marshall, General: 38
Martin Elasser, mimar: 246
Maruf köyü: 174
Maşatlık, İzmir: 59
417

Matbaacılık Okulu: 224
Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü: 111 (Kuruluşu)

Mavi Yıldırım, oyun, Aka Gündüz: 235
Maydos (Eceabat): 21
Mazhar Müfit Kansu, eski Bitlis Valisi: 72 (Erzurum'a gelmesi), 79, 81 (Atatürk'ün gelecek hakkındaki düşüncelerini M.Müfit Kansu'ya açıklaması), 85 (Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmesi)
McArthur, General: 236
Medeni Bilgiler, ders kitabı: 232
Medeni Kanun: 206, 215 (Kabul edilmesi)
Mehmet Akif Ersoy: 97, 126, 135, 254 (Ölümü)
Mehmet Ali Aybar, atlet: 230
Mehmet Emin Yurdakul: 10
Mehmet Reşat: Sultan Reşat'a bkz.
Mehmet Şükrü, Afyon Milletvekili: 136
Mekke: 190
Melek Hanım, ilk mühendislerden: 238
Melek Saltukalp / Ökte, ilk konservatuar öğrencilerinden: 251
Memduh Şevket Esendal: 242
Menemen: 64 (işgali), 71 (Menemen kıyımı), 246 (Kubilay anıtının açılı-şı)
Menemen olayı: 229, 230
Menil, Fransız Binbaşı: 110 (Türklere esir olması)
Merkez Bankası: 227, 237
Merkez Ordusu: 127, 134, 162 (Kaldırılması)
Mersin: 43, 58, 161 (Kurtuluşu), 260
Merzifon: 52, 54 (İşgali), 87 (İngilizlerin çekilmeleri)
Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü: 237
Metin And: 233, 234, 247
Metin Toker: 209
Mevhibe İnönü: 196
Mevhibe, anılar, Gülsün Bilgehan: 196
Mevlana; 215 (-Türbesinin müze yapılması), 231
Mezopotamya: 48
Mısır: 20, 38, 190
Midilli: 184

Midyat: 58
Mihail Roda, Yunanlı yazar: 155
Mihran, Ali Kemal'in ortağı: 95, 183
Miladi takvimin kabulü: 28 (21 Şubat 1917)
Milas: 61, 111 (İtalyanların çekilmeleri)
Millet Mektepleri: 222, 224 (Bilgi notu var)
Milletlerarası Kadınlar Kongresi: Kadınlar Kongresi'ne bkz.
Milletlerarası rakamların kabulü: 221
Milletler Cemiyeti: 125, 205-207, 214, 236 (Türkiye'nin üye olması), 238, 240, 244, 255 (Hatay sorunu), 258
Milletler Kupası, binicilik: 260 (Ordu Süvari Ekibinin kazanması)
Milli Aşireti isyanı: 110
Milli Blok: Mart 1919
Milli Kongre: 41
Millileştirmeler (demiryolları dışında): 204, 210, 215, 246, 247, 251, 254, 259-261

Milli Kuvvetler: Kuva-yı Milliye'ye bkz.
Milli Musiki ve Temsil Akademisi: 243
Milli Mücadele: 56, 57, 95
Milli Nizam Partisi: 247
Milliyet / Tan, gazete: 214, 215
Milne, General, Karadeniz Ordusu Komutanı: 41, 43 (Vahidettin'in istek-leri hakkında raporu), 50, 53, 62, 69 (Atatürk'ün geri çağrılması¬nı istemesi), 76, 79, 89, 92 (Türkiye'deki işgal kuvvetleri), 125 (Görevini General Harrington'a bırakması)
Milne hattı: 79, 90, 112
Mimber gazetesi: 40 (Atatürk'ün demeci)
Misak-ı Milli / Milli And: 97 (Kabulü), 98 (İlanı), 135, 200
Mithat Cemal Kuntay: 258
Mitingler: 60 (Anadolu), 62 (Fatih), 63 (Üsküdar), 64 (Kadıköy, Diyarba-kır), 65 (Sultanahmet)
Moda: 219
Mondros: 34, 35 (-Mütarekesi)
Mongeri, Guilio, mimar: 223
Moorehead, Alan: 23
Montesquieu: 192
Montreux Sözleşmesi: 252
Moskova: 115 (1. Moskova görüşmeleri), 133, 134 (2. Moskova görüş-

meleri; Türk-Afgan Andlaşması'nın imzalanması), 135 (Türk-Sovyet Andlaşması'nın imzalanması), 137, 147, 165, 166, 169, 247 (-Devlet Tiyatrosu)
M. Şevki Yazman: 178
Muazzez Yücesoy / Kurtoğlu, ilk konservatuar öğrencilerinden: 251
Mudanya: 113, 114 (İşgali)
Mudanya Konferansı: 186 (Başlaması), 187 (-Mütareke Anlaşması'nın imzalanması ve yürürlüğe girmesi)
Muğla: 29, 48, 145, 151
Muhammed Sadık: 194
Muharrem Giray: 168
Muhtar Bey, Dışişleri Bakanı V.: 201
Muhsin Ertuğrul: 192, 226, 232, 246
Mukbil Kemal Taş, mimar: 202
Murat Dağı: 177
Musa Efendi, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Musa Kazım Efendi, Şeyhülislam: 52 (Tutuklanması)
Musiki Muallim Mektebi: 203, 221, 229, 251 (Konservatuara dönüştürül-mesi; bilgi notu var)
Mussolini: 51 (Faşist partiyi kurması), 186, 215, 251, 252 (Öldürülmesi)
Mustafa Fehmi Gerçekler, din bilgini: 108 (İlk Din İşleri Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması)
Mustafa Fevzi Efendi: 201
Mustafa Necati Bey, Milli Eğitim Bakanı: 91, 201, 224 (Ölümü)
Mustafa Sabri (İşbirlikçi Şeyhülislam): 46, 63, 68, 86, 157, 160, 189 (İngi-lizlere sığınması), 191
Mustafa Sagir, İngiliz casusu: 127, 141, 142 (İdam edilmesi)
Mustafa Suphi: 128, 131, 132 (Öldürülmesi)
Musul: 37, 38, 178 (İngilizlere karşı Musul / Revandiz'de Derbent başarı-sı), 181, 197, 205 (Haliç Konferansı), 206, 207, 214, 215, 216 (Ankara Anlaşması'na bkz.)
Muş: 25, 27

Müdafaa-yı Hukuk (MH) dernekleri: 38 (İzmir), 41 (İzmir), 42 (Urfa), 42 (Doğu İlleri..), 44 (İstanbul'da, Adana / Klikya), 49 (Trabzon), 53 (İzmir MH Kongresi), 56 (Adana'da Adana / Kilikya MH Derneği-nin şubesinin açılması), 67 (Denizli), 72 (MH telgraflarının çekil-mesinin İstanbul'ca yasaklanması), 85 (Anadolu ve Rumeli Mü-dafaa-yı Hukuk Derneği çatısı altında birleşmeleri)
Müdafaa-yı Hukuk Grubu: 142 (Kurulması)
420

Müderrisler Cemiyeti: 86 (Milli Mücadele aleyhinde bildiri yayımlamaları)
Mümtazüddevle İsmail Han, İran Elçisi: 169
Mürsel Baku, Albay: 51, 158
Mürüvvet Hanım, ilk kadın hâkimlerden: 235
Müşir Fuat Paşa: 148
Müşir Zeki Paşa: 110
N
Nablus: 32 (Yedinci Ordu Karargâhı)
Naci Eldeniz: 150
Naibzade Ali, Stergadis'in yardımcısı: 64
Nairne, Albay, İngiltere'nin Atina Ataşemiliteri: 143, 151, 166, 170
Namık Kemal: 9, 28
Nasturi ayaklanması: 206
Naşide Saffet, ilk güzellik kraliçesi: 230
Nazım, Dr., İttihatçı: 147
Nazım Bey, Yarbay, 7. Tümen Komutanı: 145 (Şehit olması)
Nazım Bey, Tokat Milletvekili: 136, 156
Nazım Paşa, Harbiye Nazırı: 80
Nazi / ler: 237, 238
Nazilli: 69 (1. işgali), 81 (1. ve 2. Kongreler), 113 (İşgali), 249 (Basma Fabrikası) Necil Kazım Akses, besteci: 246 Necit: 26
Necmettin Erbakan: 247 (Sanat ve spor hakkında söyledikleri) Nehru: 184, 194
Nermin Elgün / Akagündüz, ilk konservatuar öğrencilerinden: 251 Neyyire Neyir: 192
Nezahat Güreli, ilk kadın hâkimlerden: 227 Nif / Mustafakemalpaşa: 69 (İşgali), 182 (Atatürk'ün gelmesi) Niğde Müzesi: 251
Nihat Anılmış Paşa, 2. Ordu Komutanı: 39, 42, 45, 113, 162 Nihat Reşat Belger, Dr.: 259 Noel, İngiliz Binbaşı: 70, 85 Numan Usta, milletvekili: 158 Nurdoğan Taçalan: 50
421

Nurettin Paşa: 40 (İzmir XVII. Kolordu Komutanlığına atanması), 51, 53 (Görevinden alınması), 117 (Anadolu'ya geçtiği için idama mahkûm olması), 127, 158, 169 (1. Ordu Komutanlığına atanma¬sı), 234 (Ölümü)
Nuri Conker: 228, 255 (Ölümü)
Nusret mayın gemisi: 21
Nutuk: Söylev'e bkz.
Nüfus sayımı: 219 (1927), 250 (1935)
O
Oltu: 46, 65, 109, 112 (Ermenilerce işgal edilmesi)
On Altıncı Kolordu (Edirne, Diyarbakır): 24, 25
On Dokuz Mayıs Stadı, Ankara: 254 (Açılışı)
On Dokuzuncu Tümen (Tekirdağ, Gelibolu): 21 (Kuruluşu), 22
On İki Ada: 14, 17,23

O Günden Bugüne, anılar, V.R.Zobu: 227
On Yedinci Kolordu (İzmir): 15, 53, 55, 68 (Kaldırılması)
Opera sineması: 233
Orduda ıslahat (Balkan Savaşı'ndan sonra): 18
Ordu Film Merkezi: 160
Orhan Arda, mimar: 265
Ortanca: 173
Osmaniye: 117
Osmanlı Devleti / hükümeti / yönetimi / Osmanlı / lar: 9, 11, 12, 14-17, 18 (Genel seferberlik ilan etmesi), 19 (Birinci Dünya Savaşı'na girmesi), 20, 26, 27, 29, 31, 34 (Mütareke istemesi), 40 (-Donanmasının gözaltına alınması), 45, 55, 65 (Mitingleri yasak-laması), 68, 69 (Barış Konferansı'na çağrılması), 71 (Atatürk'ün geri çağrılması), 73, 76, 77, 80 (Atatürk ve R.Orbay'ın tutuklan-malarını istemesi), 81 (Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması, Atatürk'ün ordudan çıkarılması kararı), 82, 86, 88 (Ali Rıza Paşa hükümeti-nin seçim yapılacağını ilan etmesi), 89 (Salih Paşa'yı Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Amasya'ya göndermesi), 96 (Mec-lis'in açılışı), 97, 104 (Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulmasına karar verilmesi), 106 (Barış Konferansı'na çağrılması), 108, 110, 113, 114, 115 (Sevres Andlaşması'nı kabul etmesi), 118 (Rahip Frew'a nişan verilmesi), 119, 133, 165, 172, 179, 183, 188, 189 (Osmanlı yönetiminin son bulması)
422

Osmanlı hanedanı: 90, 119, 204 Osmanlı Tarihi, N.Kemal: 9, 28 Otuz Bir Mart gericilik olayı: 12
Ö
Ödemiş: 65, 68 (İşgali)
Öğretici ve Teknik Filmler Kanunu: 255
Öğretmenler Kongresi: 145
Ömer Faruk Efendi, Abdülmecit'in oğlu: 140
Ömer Mümtaz, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85
Ömer Seyfettin: 94 (Ölümü)
Özdemir Bey, Milis Komutanı: 178
Özsoy, opera, A.Saygun: 243
P
Pangalos, General: 186
Papulas, General, Yunan Başkomutanı: 126, 132, 134, 138, 148, 152-
154, 156, 167 (Ordu Komutanlığından istifası), 191 (1935'te
idam edilmesi) Paraşüt Kulesi, Ankara: 257 (Açılışı) Paris: 47, 69, 78, 91, 162, 163, 169, 174, 186, 190 Parlamentolar Konferansı, İstanbul: 244 Parti Pehlivan, çeteci: 75 Paul Hindemit, besteci: 251 Pelle, General: 130, 185, 196 Petrol: 26, 68 Petrograd: 29
Peyam-ı Sabah, İşbirlikçi gazete: 95, 105, 165 Peyami Safa: 161 Picardie manevrası: 13 Picot, M., Fransa'nın Suriye Temsilcisi: 92 Plastiras, Albay, ihtilalci: 186 Poincare: 161 (Başbakan olması), 169, 186, 190 Polis Enstitüsü: 258 (Açılışı) Polonya: 38, 39, 260
423

Polatlı: 146-148, 153-155 Polimenakos, General: 180 Pontus olayı: 50, 66, 79, 93, 115, 122, 127, 161 Portekiz: 13,235 Posof: 48 (Gürcülerce işgali)
Pozantı: 39, 44, 110, 116 (1. Kongre), 122 (2. Kongre) Praetorius, E., orkestra şefi: 246
Protopapadakis: 167 (Yunanistan başbakanı olması), 191 (İdam edilme-si) Price, G.Ward, gazeteci: 41 PTT: 239, 255
R
Rahime Onbaşı: 117 (Şehit olması)
Rahip Frew, İngiliz ajanı: 63, 88

Rahmi Bey, 174. Alay Komutanı: 102 (Anzavurcularca şehit edilmesi)
Rahmi Bey, İzmir Valisi: 50
Raif Hoca: 81
Rallis, D., Yunanlı: 125 (Başbakan olması), 132 (istifa etmesi)
Ramiz, karikatürist: 258
Rapollo Andlaşması: 31
Ratıp Aşir, heykelci: 246
Ratıpzade Mustafa, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85
Rattigan, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı: 147
Rauf Orbay: 34, 36, 39., 51, 58, 65 (Anadolu'ya geçmesi), 70, 72 (Amas-ya'ya gelmesi), 77, 80, 81, 100, 101 (Malta'ya sürülmesi), 158, 170 (Bakanlar Kurulu başkanlığına seçilmesi), 175, 185, 197 (is-tifa etmesi), 202, 207, 249
Rawlinson, Albay: 77
Recep Peker, Bakan, CHP Genel Sekreteri: 249
Refet Bele, Albay: 77, 78, 114 (İdama mahkûm edilmesi), 123, 125, 127, 128, 134 (Paşalığa yükselmesi), 138, 139, 141, 148, 169, 187, 188 (İstanbul'a gelmesi), 207, 239 (Milletvekili seçilmesi, 1935)
Refi Cevat Ulunay: 64, 84, 119, 122
Refik Halit Karay: 46, 52, 55, 71-73, 88, 104, 190 (Kaçması), 262
Refik Saydam, Dr.: 201
Refik Şevket İnce: 150
Renin, gazete: 89
424

Reşat Çiğiltepe, Albay: 176
Reşat Halis: 116 (Sevres'i imzalayan üç kişilik kuruldan), 122
Reşat Hikmet Bey, Osmanlı Meclisi Başkanı: 99 (Ölümü)
Reşat Nuri Güntekin: 160, 220
Reşit Galip, Dr., Milli Eğitim Bakanı: 227, 242 (Ölümü)
Reşit Paşa, Sivas Valisi: 83
Rıfat, M., Börekçi, Ankara Müftüsü: 104 (Dürrizade Abdullah'ın fetvaları-na karşı fetva vermesi; açıklama notu), 110 (idama mahkûm ol-ması), 204, 213
Rıza Nur, Dr.: 108 (İlk Eğitim Bakanı), 189
Rıza Pehlevi, İran Şahı: 243
Rıza Tevfik Bölükbaşı / Filozof (!): 46, 74, 101, 116 (Sevres'i imzalama-sı), 122, 164, 165, 189 (İngilizlere sığınması)
Rize: 25, 31 (Kurtuluşu), 213
Romanya: 17, 27 (Birinci Dünya Savaşı'na girmesi), 243
Roosevelt: 241
Rum / lar: 50, 53, 56, 58, 63, 78, 89 (-Patriği), 93, 160, 180, 182, 186
Rumbold, Sir Horace, İngiliz Yüksek Komiseri: 126 (J. de Robeck'in yeri-ne atanması), 136, 141, 157, 159, 161-163, 165, 179, 184, 188, 189, 196
Rumbeyoğlu Fahrettin, Maarif Nazırı: 104 (Türk sözcüğünü yasaklama-sı)
Rumeli: 16
Rusya / Rus / lar: 10, 11, 17-19, 20 (Sarıkamış Savaşı), 22, 25-27, 29, 30 (Cumhuriyetin ilan edilmesi, devrim), 31, 50, 97 (Rus göçmen-lerin İstanbul'a gelmeye başlamaları). Sonrası için Moskova ve Sovyetler'e bkz.
Ruşen Eşref Ünaydın: 32 (Atatürk'le mülakatı), 182
Rübab-ı Şikeste, şiirler, Tevfik Fikret: 10, 28

Ryan, A., İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı: 93 ('Amacımız böl-mek ve hükmetmek olmalı'), 120 ('İç isyanlara güvenelim')
S
Sabahattin Ali: 254
Sabiha Gökçen: 213, 252, 257, 261 (Balkan turu) Sabiha Güreyman, ilk voleybolculardan: 217
Sabiha Hanım, ilk mühendislerden: 238
425

Sad Planı: 160
Sadabat Paktı: 256 (Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında)
Sadık Bey, Albay: Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderlerinden: 90, 115
Sadri Maksudi Arsal: 228
Sadullah Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Sağlık Şûrası: 231 (İlk kez)
Saim Polatkan, binici: 260
Sait Faik: 250
Sait Halim Paşa: 16 (Sadrazam olması), 52 (Tutuklanması; Malta'ya sü-rülecek), 159 (Roma'da öldürülmesi)
Said-i Kürdi / Nursi: 86
Sait Molla, İngiliz ajanı: 46, 57, 63, 65 (İngiliz mandası için çalışması), 88 (Entrikaları), 103, 108
Sakarya'dan İzmir'e, araştırma, B.N.Şimşir: 163
Sakarya Savaşı: 147, 151-155
Salahi R.Sonyel: 169
Salazar, Portekiz diktatörü: 235
Salih Bozok: 20, 192
Salihli: 69, 75, 92, 99, 112 (işgali), 181, 193
Salih Paşa, Nazır, Sadrazam: 89 (Amasya görüşmesi), 100 (Hükümet kurması), 102 (İngiltere'nin baskısı üzerine istifası), 134, 143, 150
Saltanatın kaldırılması: 189, 190, 200
Saltanat Şûrası: 66 (Birinci), 115 (İkinci), 116
Sami, Vahidettin'in yeğeni: 169
Samih Rıfat Bey: 235
Samsun: 52 (işgali), 53, 62 (Atatürk Samsun'da), 65 (Ayrılması), 68, 70, 74, 78, 87 (İngilizlerin çekilmesi), 127, 145 (Bombalanması), 146, 168 (Bombalanması), 206, 222
Sanayi, genel: 166 (1922'de sanayi dalları ve işçi sayısı), 218 (İlk Ka-nun), 225 (2. Kanun), 235 (Sanayi Sergisi), 242, 243, 251 (1. Sa-nayi Kongresi)
San Remo: 29, 105 (-Konferansı, Üçlü Anlaşma'nın kesinleştirilmesi), 190 (Vahidettin'in yerleşmesi), 215
Sansür: 41, 49, 63 (İzmir'de Yunan sansürü), 191, 198 (Kaldırılması)
Saraybosna suikastı: 18
Sarayburnu: 217, 222 (Atatürk'ün yeni Türk alfabesi hakkında konuşma-sı), 265
Sarıkamış: 20 (-Savaşı), 108 (Ermeni Sovyet yönetiminin kurulması), 121 (Geri alınması), 123
426

Sarıköy: 156, 168
Saros: 22
Savarona: 261-263
Sedat Simavi: 28
Seddülbahir: 22, 24
Seferihisar: 61

Sekizinci Edvard: 253
Selahattin Adil, Albay, Paşa: 113
Selahattin Enis: 192
Selahattin Köseoğlu, Albay: 78
Selanik: 9, 11, 12, 15, 24, 58, 241, 261
Semaver, hikâyeler, Sait Faik: 250
Semih Türkdoğan, atlet: 230
Serbest Cumhuriyet Fırkası: 228 (Kuruluşu, İzmir olayları), 229 (Partinin
kendini feshetmesi) Sergey Yutkeviç, sinemacı: 237 Servet Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Sevres Andlaşması: 29, 98, 117 (imzalanması), 122-124, 132, 134, 157,
159, 164, 197 Seydiköy: 63
Seyfi Arkan, mimar: 250, 255 Seyidgazi: 156 Seyid Abdülkadir: 45, 102 Seyit Bey, Adalet Bakanı:
201 Sıhhiye: 209 Sındırgı: 113 (İşgali) Sırbistan/Sırp/lar: 15, 17, 18,33 Sırrı, rasıt Yüzbaşı: 149
(Şehit olması) Silifke: 54 Silvan: 25, 210 Sina Akşin: 12
Sinop: 127, 146 (Bombalanması), 222 Sivas: 26, 51, 56, 74, 75, 83, 90, 91 (Komutanlarla toplantı),
127, 213,
222, 243 Sivas Kongresi: 73, 83, 84 (Kongre'nin açılması), 85 (11 Eylülde sona
ermesi; ek Heyet-i Temsiliye üyeleri: Kara Vasıf, Hüsrev Sami,
Hakkı Behiç Bayiç, Ömer Mümtaz, Mazhar Müfit Kansu, Ratıpza-
de Mustafa), 86, 200, 219 Sivrihisar: 149 (İşgali), 155 (Geri alınması), 157, 163
427

Siyasal Bilgiler Okulu: 254
Siyasi Hatıralar, A.F.Cebesoy: 249, 253
Sodom ve Gomore, roman, Y.K.Karaosmanoğlu: 220
Sofya: 17,34,261
Soma: 112 (İşgali)
Souchon, Amiral: 19
Sovyet / ler: 120 (İlk yardımın gelmesi), 121 (Elçilik kurulunun gelmesi), 122 (Sovyet yardımı),
137, 156, 166, 224, 260 (Almanya ile an-laşma)
Soyadı Kanunu: 243
Söke: 61, 105 (İşgali), 165 (İtalyanların boşaltması üzerine Yunanlılarca işgali)
Söylev / Nutuk, Dil Derneği yayını: 62, 100, 107, 121, 128, 219 (Okuma-sı, 1927)
Sözde Kızlar, roman, Peyami Safa: 161
Spa Konferansı: 113
Spor Kongresi, birinci: 251
Stergiadis, Yunan Yüksek Komiseri: 64, 171, 181
Stokes, Albay: 124
Stratos, Yunan politikacısı: 191 (İdam edilmesi)
Sultanahmet Camisi: 233
Sultanahmet mitingi: 65
Sultan Reşat: 12, 32 (Ölümü)
Suriye: 11, 48, 86, 92, 100, 145, 157, 208
Suruç: 91 (İşgali)
Susurluk: 113 (İşgali)
Südetler: 260
Süleyman Şefik Paşa, Harbiye Nazırı: 82, 84
Sümerbank: 229, 240, 246
Süreyya Ağaoğlu, ilk kadın avukat: 220
Süveyş Kanalı Seferi: 20 (Birinci), 27 (İkinci)

Ş
Şahin, Teğmen: 102 (şehit olması) Şakir Paşa, Harbiye Nazırı: 56 Şam: 11,26,34 Şapka: 13, 81,212, 213
428

Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun: 214
Şarköy: 16
Şark Vilayetleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti: Doğu İlleri Müdafaa-yı Hu-kuk Cemiyeti'ne bkz.
Şaziye Yusuf Hanım, ilk kadın diş doktoru: 216
Şefik Aker, Albay: 40, 64, 65
Şehir Tiyatrosu, İstanbul: 24, 94, 197, 226, 234, 246
Şehzadebaşı karakolu: 100
Şeker Fabrikaları: 217 (Alpullu, Uşak), 240 (Turhal), 241 (Eskişehir), 244 (Turhal Fabrikasının açılışı), 249 (-Genel Müdürlüğünün kurul-ması)
Şemsi Belli: 205
Şerafettin Turan: 15,16
Şeria nehri: 33
Şerif Paşa, sözde Kürt temsilcisi: 91 (Paris'te Kürt-Ermeni anlaşması; bu anlaşma Anadolu Kürtleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır), 103 (İngilizlerin emrinde olduğu)
Ş.Sabri Akalın, mimar: 258
Şeriatçı Bir Ayaklanma, araştırma, Sina Akşin: 12
Şevket Efendi, Gönen Müftüsü: 103 (Anzavurcularca şehit edilmesi)
Şevket Süreyya Aydemir: 9, 67
Şevki Balmumcu, mimar: 242
Şeyh Eşref ayaklanması: 90
Şeyh İdris: 26
Şeyh Saffet (Yetkin) Efendi: 204
Şeyh Sait / İsyanı: 45, 209-211
Şeyh Sait ve İsyanı, araştırma, M.Toker: 209
Şeyh Servet Efendi: 136
Şuhut:174
Şükrü Kanatlı, Albay: 262
Şükrü Naili Gökberk Paşa: 198 (Bir birlikle İstanbul'a gelmesi), 254 (Ölü-mü)
Şükrü Saraçoğlu: 203
T
Tagore, R.:217
Takrir-i Sükûn Kanunu: 210, 218, 224
Taksim Meydanı: 222
429

Taksim Stadı: 244
Takvim: 28 (-Değişikliği, 21 Şubat 1917), 214 (Milletlerarası saat ve takvi¬min kabulü)
Talat Paşa: 28, 30, 34, 37, 135 (Berlin'de şehit edilmesi)
Tandoğan Alanı: 238
Tarım Kredi Kooperatifleri: 224
Tarım Satış Kooperatifleri: 250
Tarsus: 43, 160 (Kurtuluşu)
Taşbebek, opera, Adnan Saygun: 246
Tayfur Sökmen, Hatay Devlet Başkanı: 262
Tebriz: 32, 40

Teğmen Hamdi: 53
Teğmen Şahin: 102 (Şehit olması)
Tek Adam, araştırma, Ş.S.Aydemir: 9
Tekalif-i Milliye emirleri: 148
Tekirdağ: 21, 44, 115 (işgali), 185, 190 (Türk idaresinin kurulması), 222
Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması: 212 (Kararname), 214 (Kanun)
Telefon: 217, 225, 247, 249, 259
Teodakis, Yunan Savaş Bakanı: 151, 191 (İdam edilmesi)
Teodor Post, mimar: 218
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: 207, 208, 211 (Kapatılması), 216
Terzilik Mektebi: 224
Tevfik Fikret: 10,20
Tevfik (Okday) Paşa: 34, 38 (Birinci hükümeti), 47 (İkinci hükümeti), 49, 50, 51 (Üçüncü hükümeti), 52 (İstifası), 95, 108, 109, 123 (Dör-düncü hükümeti), 124, 132, 143 (Beşinci hükümeti), 161-163, 188, 189 (istifası) 252 (Ölümü)
Tevhid-Tedrisat Kanunu: 204
Tınaz Tepe: 175
Ticaret Kanunu: 216
Tiflis: 134, 171
Times gazetesi: 70, 181
Tokat: 127,222
Tokat Müzesi: 214
Topçu Rıza Paşa: 116 (Saltanat Şûrası'nda Sevres'i reddetmesi), 142 (Ölümü)
Toprak Kanunu: 225, 243, 258
Toprak Mahsulleri Ofisi: 262 (Kurulması)
Torbalı: 63

Topal Osman Ağa: 148, 195, 196
Topkapı Sarayı: 206 (Halka açılması)
Toros tünelleri: 44
Townshend, General: 26, 34, 167, 171
Toynbee, Arnold J.: 155
Trablus: 14, 15
Trabzon: 26, 31 (Kurtuluşu), 42, 49 (Kongreler hakkında bilgi), 56, 66, 120, 132, 153, 195
Trakya: 38, 59, 94, 187 (Doğu Trakya), 188 (Doğu Trakya), 189 (Doğu Trakya)
Trakya Kolordusu: 116 (Bulgaristan'a sığınması)
Trakya-Paşaeli Cemiyeti: 41, 49 (-Temsilcilerine Atatürk'ün yanıtı), 78 (1. Kongresi ve öteki kongreler hakkında bilgi notu)
Trikupis, General, Yunan Ordusu Başkomutanı: 176, 177, 179 (Esir edil-mesi ve öteki esir edilen komutanlar hakkında bilgi notu), 180, 186
Troçki: 224
TRT: 214
Tunalı Hilmi Bey: 222 (Ölümü)
Turan: 33
Turgutlu: 48, 67
Turhal: 240, 244
Türbe Tepe: 151

Türk / ler / Türkiye: 30, 31, 33, 43, 44, 48, 50, 54, 68-70, 73, 79 (Milne hattı), 83, 87, 99, 102, 105, 114, 115, 117, 122, 129, 132, 134-138, 142, 144, 152, 153, 156-161, 163-165, 168, 170-173, 175, 179, 180, 182, 184, 185, 188, 189, 196, 198, 205, 214, 225, 234, 237, 238, 240-243, 245, 250, 252
Türk alfabesi: 222, 223 (Alfabe marşı, yeni alfabenin TBMM'nce kabulü)
Türk Basın Kongresi: 248
Türkçe hutbe, kamet, Kuran, ezan: 221, 233, 235-237
Türkçe Şiirler, M.E.Yurdakul: 10, 28
Türk Devrim Tarihi, Şerafettin Turan: 15, 16, 18, 23, 41, 42, 52, 63, 73, 75, 78, 81, 82, 84-86, 89-92, 94-97, 100-103, 116, 119, 134, 135, 189, 191, 197,228,230
Türk Dil Kurumu: 235 (Türk Dili Tetkik Cemiyeti), 236 (Birinci Dil Kurulta-yı), 238, 244 (İkinci Dil Kurultayı), 253 (Üçüncü Dil Kurultayı)
Türk Eğitim Derneği: 221
Türk Hava Kurumu: 209
Türk Hava Yolları: 239
Türk Hukuk Kurumu: 242
431

Türkiye Büyük Millet Meclisi: 78, 85, 105-107 (Açılması), 108 (İlk Bakan-lar Kurulu'nun seçilmesi), 109, 110, 113-115, 118 (Sevres'i kabul ve imza edenlerin hain ilan edilmesi), 119, 124, 127, 128, 131 (İlk Anayasanın kabulü), 132, 133, 135 (B.Samı'nin Fransız ve İtal-yanlarla yaptığı anlaşmaların reddedilmesi), 136 (B. Sami'nin İn-gilizlerle yaptığı esir değişimi sözleşmesinin de reddedilmesi), 141, 146-148, 151, 156, 158-160, 162, 166, 169, 170, 172, 173, 175, 180, 181, 187-189 (Saltanatın kaldırılması), 190, 191, 195, 196 (Seçimin yenilenmesi kararı), 197 (II. Dönemin başlaması), 198, 199, 200 (Cumhuriyetin kabul ve ilan edilmesi), 202, 204, 206 (Yeni binasına taşınması), 207, 210, 213, 215, 216, 218, 219 (III. Dönemin başlaması), 223, 229, 231 (Seçimin yenilenme¬si kararı, IV. Dönemin başlaması), 241, 244, 245, 246 (Seçimin yenilenmesi kararı), 247 (V. Dönemin başlaması, 18 kadın millet¬vekili), 248, 253, 258, 259 (Üçüncü binanın tasarımı), 262, 264, 265
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası: 127
Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı: 172
Türkiye Komünist Fırkası: 123
Türkiye'nin Kalbi Ankara, film: 237
Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, araştırma, S.R.Sonyel: 169
Türkkuşu: 248
Türk Ocağı: 14 (Kuruluşu), 197, 212, 226 (Ankara), 233 (Ankara), 234 (Ankara Halkevi olması)
Türk Parasını Koruma Kanunu: 226
Türk Tarih Kurumu: 227 (Türk Tarihini Tetkik Heyeti), 231 (Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti), 238, 247
Türk Tarih Kongresi: 235 (Birinci), 257 (İkinci)
Türk Tarihinin Ana Hatları: 238
Türk Tiyatrosunu Himayet Derneği: 203
Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu: 192
Türk'ün Ateşle İmtihanı, anılar, H.E.Adıvar: 65
Türk Vatandaşlığı Kanunu: 222
Türk-Yunan Savaşı: 9 (1897)
U
Uçak Fabrikası, Kayseri: 217, 243
Uğur Mumcu: 209, 216
Ukrayna: 160, 161 (Dostluk Andlaşması)
432

Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun: 248
Ulus Meydanı: 220, 246
Urfa, Şanlı: 42, 53 (İngilizlerce işgali), 85, 90 (Fransızlarca işgali), 1,04 (Kurtuluşu) Urla: 59, 61
Uşak: 112, 118 (İşgali), 136, 178 (Kurtuluşu), 217 Uzunköprü: 46
Ü
Üç İstanbul, roman, M.C.Kuntay: 258
Üçlü Anlaşma: 29, 98, 117
Üniversite: 10, 205, 213, 239 (Üniversite reformu), 239, 242, 255
Üniversite boykotu: 164, 165, 171, 172, 174 (Sona ermesi)
Ürdün Emiri Abdullah: 256
Üsküdar: 63, 111,260
W
Walder, David: 182
Webb, Amiral, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı: 39, 47 ('Padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor'), 52 (D.Ferit hakkında raporu), 55, 59, 63, 83, 88
Weizman: 46
Wilhelm II., Almanya İmparatoru: 38 (Tahtını bırakması)
Wİlson, ABD Başkanı: 16, 27, 31 (14 ilkeyi açıklaması), 57 (İtalyanlara tepkisi), 57, 74 (Türkler İstanbul'u terk etmelidir'), 110, 127 (Er-menistan sınırlarını belirlemesi (!))
Wİlson, General, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı: 47
Wİlson Prensipleri Cemiyeti: 42
Wrangel, General: 125
V
Vahidettin: 25 (Veliaht olması), 30 (Atatürk'le birlikte Almanya'ya gitme-si), 31 (Dönmeleri), 32 (Padişah olması), 33, 34, 36, 38, 40, 41, 43 (General Milne'ln Vahidettin'in istekleri hakkında raporu; Vahi-

dettin'in tutumu hakkında not), 44 (Meclis'i kapatması), 47 (İngiliz Yüksek Komiserliğine aracı göndermesi), 48 (Hayatı için güven-ce istemesi), 52 (D.Ferit'i Sadrazamlığa getirmesi), 54 (İngilizlere tam teslimiyet mesajı ve İngiliz mandası önerisi), 55, 60 (Ata-türk'le uzunca konuşması), 69, 71, 72, 75 (Ali Kemal'e söyledikle¬ri), 76, 80, 82, 86 (D.Ferit hükümetini destekleyen bir bildiri ya¬yımlanması), 87, 94, 99, 100 ('Millet koyun sürüsü'), 103 (Meclis'i kapatması), 107, 109 (Atatürk'ün vd.nin idam kararını onaylama¬sı), 110 (F.Çakmak'ın idam kararını onaylaması), 111 (İnönü'nün vd.nin idam kararını onaylaması), 114 (Refet Bele'nin idam kara¬rını onaylaması), 117-119, 122, 129, 132 (TBMM'ni tanımayı reddetmesi), 136 (Rumbold'la görüşmesi), 140, 142 (Rumbold'la görüşmesi), 150, 161, 162 (İngilizlere casusluk etmesi; TBMM'ni tanımayı reddetmesi), 163 (Boğazları İngiliz yönetimine vermeyi önermesi), 165 (Rumbold'la görüşmesi), 169, 172 (Rumbold'la görüşmesi, milli ordunun yok edilmesi için destek istemesi), 179, 183, 184, 187, 189 (Padişahlığının sona ermesi), 189 (Rum¬bold'la konuşması), 190 (İngilizlere sığınması ve yurt dışına kaç¬ması), 191 (Halifelikten de düşürülmesi), 215 (Ölümü)
Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele, araştırma, T.Özakman: 12, 14, 25, 33, 50, 52, 57, 80, 84, 125, 130, 138, 146, 155, 157, 162, 175, 185, 189, 197
Van: 26, 32, 49, 51
Varlık, dergi: 246
Varto: 211
Vasıf Çınar: 91, 203
Vasfi Rıza Zobu: 227, 247

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti (Atatürk'ün kurduğu gizli örgüt): 11
Vatandaş İçin Medeni Bilgiler: Medeni Bilgiler'e bkz.
Vecihi, pilot: 151
Vedat Tek, mimar: 206, 221
Vehip Paşa: 31
Venizelos: 21, 37, 45 (Yunan isteklerini açıklaması), 48, 58, 63, 73, 94, 100, 114, 119, 122, 125 (Seçimi kaybetmesi), 139, 155, 203 (Ye-niden Başbakan olması), 228 (Ankara'ya gelmesi), 229, 242 (Ata¬türk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi), 251 (Ölümü)
VersailİIe Barış Andlaşması: 75, 247, 251
Viyana: 32, 263
Vurun Kahpeye, roman, H.E.Adıvar: 214
434

Y
Y.Ahmet, mimar: 208
Yaban, roman, Y.K.Karaosmanoğlu: 232
Yahşıhan: 80 (Dar demiryolu hattının açılışı), 211 (Geniş hattın açılışı)
Yahudi / ler: 238, 240
Yahya Kaptan: 95 (Şehit edilmesi)
Yahya, Trabzon İskele Kâhyası: 132, 153, 169 (Öldürülmesi)
Y.Kadri Karaosmanoğlu: 185, 220, 232, 241, 264
Yakup Şevki Paşa: 42, 44, 50, 53 (Erzurum'dan ayrılması), 105 (İstan-
bul'da tutuklanıp Malta'ya sürülmesi), 158 (Serbest bırakılması), 159 (2. Ordu Komutanlığına atanması), 171 (Taarruz planına iti-raz etmesi), 180 (Taarruz planına itiraz ettiği için Atatürk'ten özür dilemesi)
Yalıncak köyü: 239
Yanis Papadimas, Yarbay: 184
Yanya: 16
Yaşar Erkan: 250 (Olimpiyat şampiyonu)
Yatağan: 69 (İşgali)
Yavuz zırhlısı: 19, 42, 225, 265
Yedinci Ordu: 30, 32, 33
Yemen: 42
Yeni Gün gazete, Ankara: 117 (Yayımlanmaya başlaması), 186
Yenikale: 59 (İşgali)
Yenişehir: 209
Yerebatan Camisi: 233
Yerli Mallar Haftası: 224
Yeşil Gece, roman, R.N.Güntekin: 220
Yeşilköy: 17,261
Yeşilordu örgütü: 121 (Dağıtılması), 136
Yıldırım Ordular Grubu: 30, 31, 38
Yorgi, Konstantin'den sonraki Yunan Kralı: 186
Yozgat: 109 (1. isyan), 119 (2. isyan), 126, 127
Yörük AIi Efe:71, 128
Yugoslavya: 225, 242
Yunanistan / Yunan / lılar: 14 (Balkan Savaşı), 17, 21 (Birinci Dünya Sa-vaşı'na katılması), 37, 46, 49, 51, 56-58, 59 (İzmir istihkâmları¬nın işgali), 60 (İzmir'e çıkmaları, Türk kıyımı), 61-71, 76, 79, 81,
435

82, 87, 94, 95 (Anadolu'daki kuvveti), 100, 103-105, 108 (15 Ma-yıs 1920'de Anadolu'daki kuvveti), 112 (Uşak ve Bursa doğrultu-sunda ilerlemeye başlamaları), 113-119, 122, 123, 125 (Seçim), 126-130, 132, 134, 135, 137 (Türkiye'nin Karadeniz kıyılarını ab-lukaya alması), 138-141, 143, 144, (24 Haziran 1921'de Anado-lu'daki kuvveti), 145, 149 (Ankara'ya doğru yürüyüşe geçme), 150, 151-161, 163-170, 171 (İstanbul'u işgal hevesine kapılmala¬rı), 172-180, 181 (Mütareke istemeleri), 184 (Kalıntıların Çeş¬me'den ayrılmaları), 185 (Son kalıntıların da Erdek'ten ayrılmala¬rı), 186 (Yunan ihtilalinin başlaması), 187, 191 (İdam kararlarının yerine getirilmesi), 198, 202 (Seçimi Venizeloscuların kazanma¬sı), 242, 252
Yunanlıların İzmir'de Son Günleri, araştırma, Bilge Umar: 60
Yunus Nadi: 103, 133,203
Yusuf İzzet Met Paşa: 165 (Ölümü)
Yusuf İzzettin Efendi, Veliaht: 25 (İntihar etmesi)
Yusuf Kemal Tengirşenk: 108 (İlk İktisat Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması), 133, 141 (Dışişleri Bakanı seçilmesi), 162-164, 185
Yüce Divan: 221
Yüksek Mühendis Mektebi / Teknik Üniversite: 220
Yüksek Ziraat Enstitüsü: 239, 241
Yümnü Üresin, Yüzbaşı: 119
Yüzbaşı Halil, Ethem'in Kurmay Başkanı: 142 (İdam edilmesi)
Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, anılar, İlhan Selçuk: 33, 63, 64, 69
Yüzellilikler: 46, 85, 202 (Bilgi notu var), 262 (Affedilmeleri)
Z
Zabit (Subay) Namzetleri Talimgahı, Ankara: 113 (Kurulması), 124
Zafer Tepe: 154
Zafer torpidosu: 265
Zağanos Paşa Camisi, Balıkesir: 97, 221
Zaharof, silah taciri: 60
Zaniyeler, roman, Selahattin Enis: 192
Zara: 135
Zekai Apaydın: 133
Zeki Sarıhan: 125
Zeki Soydemir, 2. Süvari Tümeni Komutanı, Yarbay: 182

Zeki Ungör, besteci: 223, 226
Zeynel Abidin (Konyalı): 46, 56, 189 (İngilizlere sığınması)
Ziraat Kongresi: 230
Ziya Gökalp: 100, 129, 143, 207 (Ölümü)
Ziya Hurşit: 216
Zonguldak: 52 (İşgali), 112 (Kurtuluşu), 244 (Kok Fabrikası), 249, 250 (Antrasit Fabrikası) Zorunlu göçettirme: Göçettirme'ye bkz. Zübeyde Hanım: 9, 149, 168, 192 (İzmir'e gelmesi), 193 (Ölümü)

TURGUT ÖZAKMAN, 1.9.1930'da Ankara'da doğdu. A.Ü.Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Avukatlık stajı ve bir süre avukatlık yaptı. Köln Üniversitesi Tiyatro Bilimi Enstitüsüne devam ettikten sonra Devlet Tiyatrosuna dramaturg olarak girdi. TRT Merkez Program Daire Başkanlığı, Genel Müdür Yardımcılığı, Devlet Tiyatrolarında Genel Müdür Yardımcılığı ve Genel Müdürlük, Radyo-Televizyon Yüksek Kurulu Üyeliği ve Başkan Vekilliği gibi görevlerde bulundu. Halen DTC Fakültesi Tiyatro Bölümünde 'dramatik yazarlık' dersi öğretim görevlisi olarak çalışıyor. Evli. Üç çocuğu, iki torunu var. 28 Eylül 1998'de, kendisine 'üstün hizmetleri dolayısıyla' Anadolu Üniversitesi'nce fahri doktora ünvanı verildi.
Oyunları: Masum Katiller, Pembe Evin Kaderi, Güneşte On Kişi, Tufan, Duvarların Ötesi, Hastane, Karagöz'ün Dönüşü, Kanaviçe, Ocak, Paramparça, Bulvar, Ulusal Kolej Disiplin Kurulu, Komşularımız, Darılmaca Yok, Sarıpınar-1914, Fehim Paşa Konağı, Masal Var Masalcık Var, Resimli Osmanlı Tarihi, Bir Şehnaz Oyun, Töre, Deliler, Ben Mimar Sinan, Ah Şu Gençler. Senaryoları: Keloğlan Aramızda, Yatık Emine, Tuzsuz Deli Bekir, Kurtuluş, Cumhuriyet. Romanı: Korkma İnsancık Korkma. Derlemesi: Unutulmaz Şiirler. Meslek Kitapları: Radyo Notları; Oyun ve Senaryo Yazma Tekniği - tiyatro, radyo, televizyon, sinema. Araştırma-İnceleme Kitapları: Dr.Rıza Nur Dosyası; Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele - yalanlar, yanlışlar, yutturmacalar; 1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi.
1968'de, Sarıpınar-1914 adlı oyunu ile Sanat Sevenler Derneği tarafından yılın yazarı seçildi; Fehim Paşa Konağı adlı oyunu ile 1979'da T.İş Bankası Büyük Ödülü'nü, 1981'de Sanat Kurumu ve Avni Dilligil Ödüllerini; 1983'de, Resimli Osmanlı Tarihi adlı oyunu ile İsmet Küntay Ödülü'nü; 1984'te Bir Şehnaz Oyun adlı oyunu ile Enka İkincilik Ödülü'nü; 1997'de Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele adlı araştırması ile Sedat Simavi Sosyal Araştırmalar Ödülü'nü; 1998'de aynı eser ile Yunus Nadi Sosyal Bilimler Ödülü'nü aldı.